

"L' ESCOLA DEL CAMP"
EN L' ARQUITECTURA DEL SEGLE XVI
A CATALUNYA

Tesi de Llicenciatura
de Marià Carbonell i Buades
dirigida pel Dr. Santiago Alcolea
Curs 1982-1983

Universitat de Barcelona X
Facultat de Geografia i Història
Departament d'Història de l'Art

Barcelona, juny de 1983

"L'ESCOLA DEL CAMP" EN L'ARQUITECTURA DEL SEGLE XVI

A CATALUNYA

I. INTRODUCCIÓ

1. Justificació	1
2. Precisions sobre la "crisi" en la societat catalana del segle XVI	7
3. Precisions sobre les expectatives culturals al Principat	27

II. EL CONTEXT ARQUITECTÒNIC DEL SEGLE XVI A CATALUNYA

1. Els clients	70
2. Els professionals.	80
3. Els hàbits arquitectònics.	96

III. "L'ESCOLA DEL CAMP" DE TARRAGONA

1. Eclesiàstics humanistes	106
2. Tracistes i constructors: Jaume Amigó i Pere Blai	118
3. Els projectes i les obres:	
1. Capella del Santíssim de la catedral de Tarragona	157
2. Església parroquial de La Selva del Camp. . .	173
3. Església parroquial d'Ulldemolins	213
4. Capelles de Sant Joan i de Sant Fructuós de la catedral de Tarragona.	241
5. Palau de la Generalitat de Barcelona.	256

6. Altres construccions religioses: capella de Sant Francesc de la catedral de Tarragona, capella dels Sants Metges de la catedral de Tarragona, ermita de Sant Pere del Puig a La Selva, capella de la Pietat de Paret-Delgada a La Selva, ermita de Santa Magdalena del Montsant a Ulldemolins, capella de la Immaculada a Alcover, església parroquial de Tivissa, església parroquial de Cornudella, església parroquial de Riudoms, església parroquial d'Igualada, església parroquial de Calaf, església parroquial d'Alcover, església parroquial de Vallmoll, capella del Roser a Igualada, església parroquial dels Prats de Rei, orgue i sepulcres de la catedral de Tarragona, Seminari de Tarragona, Convent de Sant Agustí a La Selva	294
7. Residències privades: Palau arquebisbal de Tarragona, Castell Nou de Torredembarra, Ca l'Hostal a Tivissa, Castell de Vallmoll, Can Cosme i Ca l'Abadia a Alcover, Casa de la Vila d'Alcover.	353
4. La nova arquitectura: trets i connexions	370
IV. NOTES	388
V. APÈNDIX DOCUMENTAL.	412
VI. BIBLIOGRAFIA	
1. Arxius	482
2. Bibliografia consultada.	483

I. I N T R O D U C C I Ó

I.1. Justificació

D'un temps ençà els historiadors de la Catalunya moderna van posant en dubte el concepte d'"obscuritat" aplicat als segles XVI i XVII. La clàssica teoria que feia del segle XVI una etapa deprimida per la crisi s'esvaeix a favor de considerar-lo un segle amb dinàmica pròpia, complexa i encara força desconeguda, que representa un avenç en alguns aspectes. La demografia experimentà un espectacular redreçament, paral·lel a una recuperació econòmica limitada. És palesa, efectivament, una crisi política, però és també relativa. La integració del país a l'estat centralista dels Austries s'acusa en els límits autonòmics. Les institucions polítiques autòctones, però, van mantenir bona part del seu poder i dels seus privilegis. La unió amb Castella fou més fictícia que real. La Generalitat, tanmateix, era una institució al servei de les classes dominants de l'economia catalana, de l'oligarquia senyorial, sobretot arran de la dinàmica de re-feudalització generada en la societat catalana com efecte de la Sentència de Guadalupe.

Tanmateix no podem ésser gaire optimistes pel que fa a les conseqüències de caire cultural i artístic que podrien desprendre's de la relativa estabilitat del Principat al segle XVI. L'humanisme, per exemple, es desenvolupà de manera parcial i com a síntesi entre la tradició medieval i els nous corrents arribats sobretot d'Itàlia. Les universitats catalanes no van tenir, en aquest sentit, cap paper destacat o important; impartien encara uns ensenyaments ancorats en els esquemes i contin-

guts medievals, i la mateixa institució estava controlada per les jerarquies eclesiàstiques o pels consells de les ciutats, i conseqüentment per l'oligarquia. D'aquest estament i en un clima cultural relativament estancat i apagat, difícilment podien emergir personalitats remarcables i lideratges brillants. I de fet, foren les grans famílies nobles -els Cardona en serien el paradigma-, les jerarquies eclesiàstiques -bisbes i capítols de canonges-, i altres funcionaris els qui, potser amb massa esvaïment i poc íntima convicció, i en alguns casos per "elegància social", acceptaren les novetats renaixentistes, traduïdes en l'afecció a les antiguitats, al col·leccionisme i a una més o menys vigorosa formació "clàssica".

En aquest procés fou decisiva la manca d'una cort, poc o molt important, que aglutinés entorn seu, com als centres italians, o amb altres proporcions com a Fontainebleau o com a Castella, un nucli d'humanistes i d'artistes innovadors. El renaixement a Catalunya fou, comparativament, un fenomen provincial i minoritari. I, quan s'hagués pogut desplegar amb més força -per una major maduresa i una més avantatjosa situació econòmica i social- s'hi superposà enèrgicament l'esperit de la Contrarreforma. Però tanmateix no seria exacte concloure d'això que la producció artística i arquitectònica foren marcadament per la crisi -en tot cas ho seria l'aspecte qualitatiu de la producció o creació-. Durant el segle XVI l'activitat en la construcció es mantingué en uns nivells acceptables. Una altra qüestió és si la producció arquitectònica a Catalunya responia als principis postulats per l'estètica renaixentista d'arrel italiana, generalment acceptats en els centres culturalment més dinàmics d'Europa.

És aquí on podem esbrinar el primer punt important en relació a l'"escola del Camp". Fou J.F. Ràfols qui, l'any 1934, en el llibre Pere Blai i l'arquitectura del Renaixement a Catalunya (1), divulgà amb aquest nom l'existència d'un grup d'obres, la majoria d'elles localitzades al Camp de Tarragona, que palesa ven un intent d'assimilació de les fórmules italianes i del llenguatge clàssic. Ràfols, i després d'ell altres estudiosos, considerava que el grup fou promogut i aglutinat pel mecenatge de l'arquebisbe de Tarragona Antoni Agustín. Això responia a la idea que els mestres d'obres Pere Blai i Jaume Amigó s'havien format en la teoria arquitectònica gracies als coneixements de l'arquebisbe. Però en realitat Blai i Amigó eren, sembla, autodidactes en el seu interès i formació en la nova arquitectura. Ho fou especialment Amigó, rector de la parròquia de Tivissa, al qual cap relació familiar no el vinculava a la pràctica arquitectònica. Pere Blai, en canvi, prové d'una família de mestres de cases coneguda a Barcelona des de feia temps. Ambdós, els protagonistes d'allò que Ràfols anomena "escola del Camp" -i que amplièm a altres mestres de cases-, són l'exemple més clar i més vigorós que podem presentar de l'arquitectura renaixentista a Catalunya a finals del segle XVI i començaments del segle XVII.

El fenomen de l'escola del Camp no ha estat estudiat en conjunt des de la publicació de Ràfols. Es tenien poques notícies, d'altra banda, sobre els seus components. Les primeres dades ja foren publicades per E. Llaguno (2) i J.L. Villanueva (3), però es limitaven a informacions puntuals i disperses. En-

tre l'any 1908 i el 1910, J. Pié (4) publicà el contracte de l'església de La Selva, que serví de base a Ràfols per elaborar la seva obra. El 1911, J. Puig i Cadafalch i J. Miret i Sans (5) ampliaren les notícies documentals sobre Pere Blai en estudiar l'edifici de la Generalitat de Barcelona. Algunes notícies interessants sobre Jaume Amigó apareixen en la transcripció de les actes capitulars de la catedral de Tarragona, publicada per S. Capdevila, l'any 1935 (6). No es tornà a parlar de l'escola del Camp fins a l'any 1949, quan A. Florensa (7) publicà un article que recordava, basant-se i reiterant l'estudi de Ràfols, a mestre Pere Blai. La figura d'aquest arquitecte interessà ben prest a C. Martinell, que en un article breu però interessant publicat l'any 1952 estudià la producció de Blai al Camp de Tarragona (8). Són molt útils les seves informacions a l'hora d'establir la cronologia de l'arquitecte, però malauradament no indicava les fonts documentals que havia utilitzat. En aquest sentit no aportà res de nou la publicació del conegut estudi sobre arquitectura a L'Art català, de l'any 1958 (9), redactat pel mateix Cèsar Martinell: prou important, en canvi, per a fer conèixer altres obres d'influència renaixentista. A aquesta publicació succeí un buit de més de deu anys fins que, el 1970 s'edità el llibre d'A. Puig (10), de caràcter general i divulgatiu, que no oferia noves dades sobre l'escola del Camp. Més recentment M.A. Aloguín, en la seva tesi de llicenciatura (11), va transcriure el contracte referent a la construcció de l'església d'Ulldemolins, traçada per Jaume Amigó. Del contracte se'n desprèn clarament la relació d'Amigó amb el tractat d'arquitectura de Vignola, una de les fonts més importants per a

les realitzacions de l'escola del Camp. De tota manera, la formació teòrica de Blai i d'Amigó era més àmplia. Podem dir que tenien al seu abast, a més del de Vignola, els Tractats de Vitruvi, Sagredo, Alberti, Serlio, Palladio, Labacco, Rusconi i Philibert de l'Orme. Però també hem de tenir en compte l'altra font bàsica de formació dels mestres d'obres: la tradició gòtica. Aquest llast, que en d'altres casos comportà un bloqueig estèril en solucions obsoletes, fou absorbit i integrat per Amigó i Blai amb més desimboltura i tensió creativa. Per això podem considerar l'escola del Camp com un decisiu pas endavant, com una contribució fonamental que dinamitza i posa al dia l'arquitectura del país, obrint-la i tot a desplegaments futurs.

La present recerca, amb totes les seves limitacions, pretén assenyalar les obres, les característiques i la posició de l'escola del Camp en relació a l'arquitectura catalana del segle XVI i, fins on és possible, en relació a l'arquitectura renaixentista en general. Això ens ha obligat a una investigació documental en diversos arxius de Barcelona i de Tarragona, que ens ha permès de descobrir l'existència d'un important grup de canonges humanistes a Tarragona, precisament el que confia en l'hàbitat de Jaume Amigó. Especialment interessants, entre altres documents consultats, són els diversos inventaris d'alguns mestres d'obres de Barcelona, com el sorprenent de Rafael Plansó i el mateix de Pere Blai. El d'aquest últim, així com el seu testament i el seu Llibre de comptes personal, han pogut ser localitzats gràcies a les indicacions del Sr. J. Ainaud, que

els havia descobert fa una trentena d'anys (12). Agraïm profundament la seva gentilesa. Agraïm també al Dr. Marc Mayer, de la Universitat Autònoma de Barcelona, les informacions sobre Antoni Agustín, que ens portaren a investigar el capítol de canonges de la seu de Tarragona. Finalment, dec un agraïment especial al Dr. Alcolea, que ha acceptat de dirigir aquest treball juntament amb J. Garriga, per les seves informacions i suggeriments.

I.2. Precisions sobre la crisi en la societat catalana del segle XVI.

Tradicionalment el segle XVI a Catalunya era considerat una època de crisi, resultat de l'esfondrament demogràfic i econòmic dels dos segles anteriors, agreujat per la guerra civil entre la Generalitat i Joan II. Aquesta idea perdura encara pel que fa a alguns aspectes, sobretot els artístics; és, per exemple, una creença generalitzada l'existència d'una forta crisi en el sector de la construcció. Intentarem veure que l'arquitectura en el segle XVI -i aquesta és una llei històrica general- està normalment relacionada amb el nivell econòmic del país i que, atenint-nos als estudis més recents, no podem qualificar aquest moment com una època d'absoluta decadència. La confusió pot provenir d'una difusa consideració que l'arquitectura del segle XVI es redueix solament a la "renaixentista". Ademés que a Catalunya els corrents renaixentistes van arribar tard i parcialment, això no significa que l'activitat constructiva toqués fons o que conegués un moment depresiú i especialment crític. Però abans d'examinar aquesta qüestió hem de veure fins a quin punt la situació demogràfica, econòmica i política del país feia possible o no la continuïtat de l'activitat constructiva i oferia expectatives d'acceptació de les novetats renaixentistes.

En l'aspecte demogràfic, segons J. Dantí "resulta ja un tòpic la idea que el segle XVI és un segle de creixement generalitzat no solament a Catalunya sinó també arreu d'Europa, mentre que el segle XVII n'és la contraposició i, per tant, un segle de crisi" (13). J. Nadal Oller afirma que durant el segle XVI, concretament entre 1497 i 1626, el creixement demogràfic

a Catalunya fou d'una amplada i una durada excepcionals (14). A la primera meitat del segle, del 1497 al 1553, l'alça fou d'un 20%; a la segona meitat, fins l'any 1626, s'accelerà fins un 75% (15). El fogatge de l'any 1515 dóna una població pel Principat de 239.868 habitants, el de l'any 1553 de 269.308 habitants i el del 1626 de 475.000 habitants (16). En comparació a Castella, però, Catalunya era demogràficament feble. Segons I. Iglésies les comarques més poblades, el 1553, eren Barcelonès, l'Empordà, el Gironès, el Baix Camp i Osona (17). La densitat, però, era baixa. La màxima és l'assolida pel Baix Empordà, amb 25 habitants/Km² (18). Malgrat la incidència de les pestes -1501, 1507, 1530, 1558, 1589-90- sembla que el seu impacte fou menor que en èpoques anteriors i no afecta decissivament el nivell demogràfic català del segle XVI.

En conjunt, el creixement és discontinu i desigualment distribuït. Les comarques denses, les del litoral, no són les que més creixen. Aquestes serien, en general, les de l'interior: l'Alt Camp, el Baix Camp, la Conca de Barbera, Osona i el Berguedà (19). Però mentre el Berguedà tenia 993 focs l'any 1553, l'Alt Camp en tenia 1.674 i el Baix Camp 2.497 (20). El mateix any les ciutats més poblades eren Barcelona -32.000 hab.-, Perpinyà -8.702 hab.-, Girona -6.600 hab.-, Lleida -5.500 hab.-, Tortosa -4.900 hab.-, Valls -3.300 hab.- i Reus -2.700 hab.-. Segons J. Iglésies "és curiós aquest nucli de poblacions importants que es forma a la comarca del Camp, el qual no es dóna en cap més comarca catalana. Sembla que hi hagi una indecisió sobre l'indret on anirà a concretar-se la gran pobla-

ció definitiva que presideixi l'economia de la zona, car Tarra gona, amb tota la seva història, no aconsegueix fer-se amb la primacia econòmica. Les dades de l'any 1553 semblen indicar Valls com a futura gran població, per bé que apareix estalona da per Reus en primer lloc i també per La Selva, Alcover, Riudoms i Constantí" (21). Serà precisament en aquesta comarca on trobarem la major part de les obres de l'escola del Camp.

D'aquest augment demogràfic ja n'eren conscients els viatgers de pas per Catalunya al segle XVI, i particularment a començaments del segle XVII (22). Ho propiciava que el creixement demogràfic es prolongués a principis del segle XVII, molt més enllà que a l'occident de la península (23). L'any 1626, durant la seva visita a Barcelona, Felip IV comentà sorprès "Mu cha gente hay en esta ciudad" a la qual cosa respongué el conseller en cap, llevant-se el barret: "Senyor, aquesta ciutat està molt poblada de gent" (24). El redreçament no es pot explicar només per l'ascens de l'índex de neixements. Un factor essencial fou el fort corrent immigratori dels de França, especialment d'occitans. Segons J. Nadal Oller, la solució del problema dels remences fou el senyal per a la invasió pacífica d'immigrants, que inundaven tot el Principat (25). Aquest corrent, però, ja existia d'abans, com ho demostren els estudis de C. Batlle sobre els segles XIV i XV (26). Entre el flux de francesos arribaren nombrosos artesans, a causa dels quals ja l'any 1455 el Consell Barceloní es veié obligat a adoptar mesures proteccionistes per a defensar els interessos dels sastres, giponers i calçaters barcelonins (27).

Aquesta immigració es pot comprovar a pràcticament totes les comarques del Principat. Segons Codina, "al nostre petit Delta (del Llobregat) el paper dels immigrants francesos contribuï en grau superlatiu a la revolució econòmica experimentada durant el segle XVI. Fou un pondus essencialment demogràfic, de nombre de braços, d'ajuda constant i barata, que accelerà i fins a cert punt produï el boom de l'agricultura dèltica de la segona meitat del segle. I que portà implícites inqüestionables ressonàncies d'ordre sociològic al si de la nostra societat, entre les quals no fou pas la menor la desaparició de l'esclavatge" (28). A Sabadell, segons Coveras, aquesta mateixa seria la principal causa del creixement demogràfic de la vila (29).

Els testimonis es podrien multiplicar. Cal dir només que un viatger de finals del segle XVI, Barthelemy Joly, ja es sorprenia del nombre extraordinari de francesos que trobava al seu pas, "encara que no va treure la conseqüència natural d'aquesta observació: l'atractiu que un país de població moderada i alts salaris havia de tenir per a un altre que patia d'una evident superpoblació, si més no en algunes de les seves regions" (30). Hi havia sembla, alguna excepció. A la comarca de Granollers "... el creixement demogràfic (...) no està en funció de corrents migratoris exteriors sinó que és degut fonamentalment al propi creixement vegetatiu" (31). Però no és aquest el fenomen generalitzat. Els francesos provenien essencialment de la zona pirinenca o pre-pirinenca, del Llenguadoc occidental i central i de comarques properes una mica més al nord; la majoria tenien entre 11 i 30 anys; es dedicaven a l'agricultura, l'edu-

cació i a diversos oficis de tipus artesanal; finalment, quasi sempre es casaven amb catalanes i els seus fills eren catalans (32). Un grup força nombrós de mestres i oficials francesos es dedicaven a la construcció, la qual cosa creà, com veurem més endavant, problemes de competències amb els mestres de cases del Principat.

En l'estudi de J. Nadal i E. Giralt sobre la població catalana entre el 1553 i el 1717 s'afirma que "cette branche (de la construcció) comprend 78 personnes spécialisées dans les métiers suivants: 63 maçons -61 "mestres de cases" et 2 manoeuvres-, 8 tuiliers, 5 tailleurs de pierre, 1 plâtrier et 1 perisatier. Les données du dernier cahier de la liste, se rapportant au secteur côtier le plus méridional de la Catalogne, n'ajouteraient à cette liste que 6 tailleurs de pierre -4 à Tortosa, 1 à Alcanar et un autre à Amposta- et un manoeuvre -Tortosa-, qui était en même temps ouvrier agricole. Cette absence pratiquement totale de maçons parme quelque 250 déclarations professionnelles pourrait s'expliquer par la confusion des termes "mestres de cases" et tailleur de pierre, mais elle n'empêche en aucune façon de constater le grand apport des constructeurs français à l'édification catalane des XVIe et XVIIe siècles. Pour le premier, les documents attestent l'existence dans toute la 'Vieille' Catalogne -des Pyrénées jusqu'a Barcelone- d'une invasion de Français 'mestres de cases' on maîtres d'oeuvre, mélange de carriers et de maçons (...) Plus au Sud, dans la Catalogne 'Nouvelle', nous ignorons les résultats du même phénomène, mais, (...) on constate, sans aucune doute, la même affluence de constructeurs français dans la région" (33).

En algunes zones l'afluència de mestres de cases francesos era molt considerable. Així, per exemple, "a Vic, i a la Plana, el ram de la construcció gairebé fou exclusiu (al segle XVI) de paletes d'origen gascó o francès (...) Constructors trashumants, molts dels quals fixaren la residència a Vic, com els Domènec, Vaixeres, Ollac, Pitxot, Xapó, Girbau i Lleonard, d'entre més d'una trentena, que hi consten, durant la primera meitat del segle XVI" (34). El fenomen es reproduïx en d'altres zones i és generalitzable a tot el segle XVI. L'any 1585, el gremi de mestres de cases i molers de Barcelona es queixaria de la competència dels immigrants: "e que vuy en dia en dita ciutat de Bar^a abunda tant gran numero de francesos, gascons, gavaigs y altres de nacio francesa los quals may ells ni lurs predecessors de dita nacio francesa han alcansat ni fet servicis a la Corona Real de Arago per ells haver usar ni gaudir dedits privilegis y libertats que vuy en die usen y gaudeixen e com sie cosa pertanyent y rahonable que los dits propis verdaters y naturals vasalls hagen esser mes premiats y afavorits en franqueses y altres gracies que los dits francesos..." (35).

Ara, però, interessa constatar la intensa immigració francesa i la seva repercussió sobre el creixement demogràfic català del segle XVI. Com afirma J. Nadal Oller: "De la mateixa manera que la minva de la població castella al segle XVII no es comprèn sense el recurs a l'expatriació, la recuperació catalana després de la tremenda sagnia medieval hauria estat impossible sense la transfusió de sang estrangera" (36). Tanmateix la recuperació demogràfica no té sentit per si mateixa, sinó que va unida a una recuperació material.

En relació a l'agricultura, la tesi clàssica admet que de la Sentència de Guadalupe, després del 1486, se'n desprengué una immediata prosperitat rural. La constitució d'una pagesia lliure, segons aquesta teoria, hauria vingut a consolidar la societat catalana en un moment de declivi de la civilització urbana medieval (37). P. Vilar planteja, però, alguns dubtes: "El pages disposa d'aleshores ençà, en la seva explotació, de tots els béns mobles; només la terra i el 'cubo mayor y principal del mas o casa' -premsa principal- no podran ésser venuts ni cedits: i, si són abandonats, el senyor en reprendrà la possessió. El pagès no esdevé, doncs, un 'propietari' (...) Però el senyor de la terra no ho ha perdut tot en aquesta revolució. D'antuvi ha guardat el domini eminent (...) El món rural català, molt penetrat per aquestes jurisdiccions (feudals) des del començament, resta caracteritzat pel respecte als lligams personals" (38). En altres paraules, la Sentència de Guadalupe va resoldre el conflicte social agrari no pas a favor de tots el camperols, ni per la desaparició de tots els lligams feudals, sinó que, suprimint els "mals usatges" i el problema remença, creà un dels camperolats més lliures i pròspers d'Europa (39).

Aquesta situació té conseqüències a nivell arquitectònic: "el mas del segle XVI té de tres a cinc o sis vegades més extensió que el mas del segle XIII. Simple consagració: el treball de reagrupament durava des del 1380. Però vinguda la pau, inscriu la victòria del pagès en l'arquitectura i en l'ornament de les grans masies. La Sentència de Guadalupe ha erigit

ben bé l'acta de naixement d'aquesta masia patriarcal, que Francisco Zamora, informador i conseller de Jovellanos, donarà com a model, al segle XVIII, a la societat castellana" (40).

El creixement de l'agricultura catalana durant els segles XVI-XVIII no només era el resultat de la Sentència de Guadalupe. Depengué també de l'augment d'extensió de la superfície conreada, de la intensitat dels intercanvis comercials de productes agrícoles, de l'augment de la renda agrària i de la capitalització portada a terme al món rural (41). L'augment de la producció fou conseqüència de la intensificació i l'especialització de l'activitat agrària i de l'augment de la superfície conreada (42). Ja hem vist, però, que aquestes millores no beneficiaren igualment a senyors i a pagesos, i fins i tot es podria parlar d'una recomposició del sistema feudal. Els pagesos, després de Guadalupe, continuaven obligats a retre homenatge al propietari de les terres i a pagar al senyor delmes, primícies, censos, tasques, quintos, quarts i d'altres drets reals que s'acostumaven a pagar pels masos, terres i possessions. A més, molts pagesos continuaven sota la jurisdicció d'un castell amb el mer i mixt imperi i amb la jurisdicció civil i criminal alta i baixa -poder judicial, executiu del dret, punitiu, etc., del senyor- (43).

El segle XVI començà amb un equilibri social al camp català, després de cloure un període d'agitació rural de quasi un segle, però no canvia totalment l'organització social de la societat agrària. La Sentència de Guadalupe "tenia un doble

valor: per als pagesos tenia el valor d'alliberar-los d'algunes càrregues servils -remença i mals usos-, i per als senyors era una garantia de la continuïtat del règim senyorial que havia estat greument amenaçat" (44). D'altra banda els grans senyors trobaren compensacions fora dels seus dominis, com càrrecs polítics o enllaços castellans que els allunyaren de les terres. La classe social més afectada fou la dels petits nobles rurals, els quals anaren desapareixent progressivament. Tampoc tots els pagesos no hi sortiren guanyant; al segle XVI hi ha també quantitat de masovers, petits pagesos no propietaris, jornalers i fadristeris sense terra. Possiblement bona part d'ells passaren a nodrir els grups de bandolers, tan abundants a l'època (45).

La relativa prosperitat del camp català tindrà un ressò en la construcció i arranament de masies. A l'interior relacionada sovint amb el problema del bandolerisme i, a la costa, amb els atacs corsaris: "Aquestes magnífiques masies del segle XVI -parets quadrades, arcs monumentals de les portes, teulades imposants- fan olor encara de castell-fort, amb llurs torres de guaita i llurs finestres estretes" (46). La crisi remença i la guerra civil de 1462-1472 també feien necessària, moltes vegades, la reconstrucció dels antics castells senyorials. És arran de la reconstrucció del segle XVI que molts d'aquests es convertiran en castells-palaus. L'augment de la producció i de les rendes obtingudes dels productes de la terra permetran als senyors de transformar llur residència de manera que, tot i mantenir-la fortificada pels problemes esmentats, adquirirà un aspecte més obert i refinat, més "modern", d'acord amb les novetats renaixentistes.

Com a tota societat d'antic règim, la base econòmica de la Catalunya del segle XVI era la producció agrària. La indústria era més reduïda. A les comarques litorals destacava la fabricació de draps de llana, cuiros, vaixella, vidres, guants, armes, orfebreria, moles, paper i la construcció naval. A l'interior del país es produïa sal a les mines de Cardona i ferro a les fargues del Conflent, Rosselló i Cerdanya. Afirmar P. Vi-lar que "quant a la producció, almenys per a la trilogia cita-da contínuament als textos -'draperia', 'cuiram', 'ferro obrat'- el Principat hi participa tot sencer, amb més o menys vigor segons els moments; Girona i Perpinyà s'han beneficiat amplia-ment, durant la crisi barcelonina, de llur moneda menyspreada i del veïnatge de la frontera francesa; han esdevingut -Perpinyà sobretot- fortes ciutats draperes; a la Catalunya central, fins molt amunt de la muntanya, treballen els paraires i els teixi-dors; el ferro català pren importància segurament en relació amb el desenvolupament de les necessitats militars" (47). Hem de senyalar que en l'augment de la producció industrial també degué jugar un paper important la progressiva afirmació del sistema gremial. Malgrat tot, no és possible parlar de l'exis-tència d'una gran indústria.

Encara que no es recuperi totalment el poder comercial català, resultat de l'expansió per la Mediterrània, el comerç no havia tampoc desaparegut al segle XVI. Fins el 1525 el tràfic marítim era molt baix però en 1525-1526 augmentà notablement i es mantengué fins el 1557-1578; finalment els anys 1579-1580 inauguren una fase de veritable impuls i "el Principat es troba

novament situat en el gran comerç internacional" (48). En general, fins als anys 1529-1530 la decadència catalana al Mediterrani troba una compensació cap a l'interior de la península, sobretot a través de la fira de Medina del Campo; entre 1526 i 1575 es produeix un declivi comercial català, tancades com tenia les sortides del Mediterrani, d'Amèrica i de Castella -en crisi les fires de Medina-; als anys 157-1580 s'opera un redreçament i des del 1582 hi ha un fort impuls comercial, que es correspon amb l'augment del tràfic marítim (49). L'impuls fou motivat, sobretot, per la reorientació vers la Mediterrània de les transferències monetàries des del 1566, en esclatar la guerra de Flandes.

En realitat, però, qui s'endugué el gruix dels beneficis fou Gènova. Barcelona servia com una etapa, però és evident que obtingué també algun profit amb l'establiment de l'eix amb Gènova. Les dades esmentades no han de fer pensar en un període sense problemes. Hi havia fenòmens, comuns amb Castella, que dificultaven una total estabilitat: l'alça dels preus de cost -especialment a finals de segle per la inflació de la plata americana-, l'alça dels preus agrícoles i d'articles alimentaris -per les creixents dificultats d'avituellament al Mediterrani-, la competència estrangera -sobre tot dels genovesos-, la inestabilitat monetària i la mala organització dels canvis. D'altra banda, Catalunya no sofreix la pressió fiscal de la resta de la península i pot esquitllar les ruïnes socials estes per tot l'estat espanyol (50). La imatge de la decadència catalana al segle XVI està distorsionada. Si hom pensava que

era un segle d'"obscuritat" es devia al desconeixement de l'època. Com diu J. Nadal i Farreras, "Vist des de dins, des d'una perspectiva catalana, les coses no foren exactament així, i els segles XVI i XVII se'ns apareixen amb una dinàmica històrica pròpia i rica, però tot just encetada en la seva anàlisi pels historiadors; sense desmentir, és clar, la idea d'un país petit i feble, aclaparat per les tensions de més d'un segle i que al llarg del període que nosaltres estudiarem (segles XVI i XVII) no va fer altra cosa que començar tímidament a redreçar-se, i a seguir a una considerable distància el pols dels canvis generals que havia propiciat la recent formació d'un mercat mundial" (51).

Pel que fa a l'organització social, J. Regla (52) dóna les següents xifres: el 75% de la població pertany a classes modestes, pagesos i artesans; un 10% a la burgesia, numèricament dèbil i poc poderosa econòmicament; un 6% al braç militar o de cavallers, de migrada capacitat econòmica i poques possibilitats d'accedir a càrrecs al servei de la monarquia. Les classes aristocràtiques perden influència política, però, atès l'esmentat procés de re-feudalització rural, augmenten la seva importància econòmica i social; continuava posseint més de la meitat del país, i entre els seus dominis i els del rei hi havia fronteres jurisdiccionals com en plena Edat Mitjana. A Catalunya només hi havia un "Grande de España", el duc de Cardona. Altres famílies nobles importants són les dels Queralt, Pinós, Erill, Rocabertí, Boxadors, etc. En tot cas són pocs els títols de pes. Normalment practicaven l'endogàmia i eren molt sensibles a l'atracció

la reialesa i de la cort, per la qual cosa el seu màxim interès era el d'ingressar, mitjançant enllaços matrimonials, dins l'aristocràcia peninsular (53).

En canvi era dramàtica la situació dels cavallers, components majoritaris de la noblesa i econòmicament febles. N'hi ha, però, que provenen de l'oligarquia burgesa, ennoblits pel rei o pel virrei. La mateixa o semblant distinció existeix entre els diferents membres de l'estament eclesiàstic, unes 20.000 persones l'any 1553 (54). A finals del segle XVI, el bisbat més ric era el d'Urgell, amb 70.000 ducats de rendes anuals, seguit pel de Tortosa amb 20.000 ducats, el de Tarragona amb 16.000 ducats, i el de Barcelona amb 12.000 ducats; els de menor renda eren els de Lleida, Girona i Solsona -manquen dades del de Vic- (55). Els bisbes eren proposats pel rei -arran del Concili de Trento es reforça l'autoritat del bisbe a costa dels capítols de canonges- i per tant la influència del rei sobre les jerarquies dels bisbats. És significatiu l'augment de noms castellans de bisbes durant el segle XVI a Catalunya. En canvi, la mentalitat dels clergues rurals i dels regulars devia reflectir més de prop les inquietuds populars.

En resum, la classe dominant a Catalunya està formada per no més de cinc-centes famílies, nodrida per diversos sectors socials i reproduïda per endogàmia. Es distribuïa entre els estaments militar -noblesa-, eclesiàstic, i reial -patriciat urbà-. Noblesa i església detenien propietat o jurisdicció de més del 70% dels focs de Catalunya, però només entre les famílies més

destacades i les dignitats eclesiàstiques. A la pràctica, l'accés als òrgans de govern de la Generalitat es feia per una selecció que reduïa a 524 el nombre de persones elegibles: 66 pel braç eclasiàstic -alts càrrecs i dignitats-, 250 pel braç militar, i 208 pel braç reial (56). Aquest últim estava de fet controlat pels prohoms o ciutadans honrats, és a dir, l'oligarquia urbana, "socialment orgullosa i espiritualment satisfeta" (57). Aquesta burgesia era, en general, pactista i col.laboracionista amb la monarquia. D'altra banda, una particularitat notable és que, a diferència de l'alta noblesa, mantingué el conreu de la llengua i de la cultura autòctones.

El poble menut era el format per artesans i camperols. D'aquests últims n'hem parlat abans. Dels artesans el més notable, durant els segles XVI i XVII, és el seu interès per l'organització gremial del treball, la qual els garantia una certa unitat enfront de la resta de la societat, igualment compartimentada. Alguns d'aquests gremis conegué la seva màxima prosperitat precisament al segle XVI: "En efecte, si hi ha un domini en el qual el segle XVI sembli creador, és el domini dels gremis: noves corporacions d'oficis, noves confraries neixen, sia per activitats noves, sia per una renovació o per un desdoblament de les activitats velles: gremi de 'sombrerers'-fabricants de barrets que prendran, particularment en l'exportació, un paper no negligible-, gremi de 'doguers', de 'velluters' de 'teixidors de vels', de 'galoners', de 'guadamassilers', de 'cordoners', de 'torneres'; d'altres es reorganitzen, es fan les ordinacions, en particular els paraires, els teixidors, els abaixadors, de Terrassa i de

Sabadell; d'altres es construeixen boniques cases a la capital" (58).

Pel que fa a les institucions polítiques no repetim aquí la totalitat de la seva organització, ben resumida per J. Reglà (59). El segle XVI fou "de recolliment polític" (60). Si en teoria seguien intactes les institucions polítiques de l'etapa anterior, a la pràctica el resultat fou molt diferent del que es podria preveure. Per a entendre la dicotomia autonomia-centralisme, llibertat-submissió, la relació dialèctica establerta amb Castella -l'"estat"-, J. Nadal i Farreras (61) creu bàsics tres elements: la integració de Catalunya en l'Imperi hispànic en peu d'igualtat i aportant el seu propi marc institucional havia de forçar la tendència a l'exercici de l'hegemonia per part de l'estat sense necessitat de recórrer a models centralitzadors; considerat l'Imperi hispànic com a "fase suprema del feudalisme", proposava un model més pròxim al centralisme francès; finalment, a Catalunya culmina el procés d'una estructura dominada pel règim senyorial i es fa evident el control oligàrquic d'unes institucions que jurídicament i formalment eren el símbol i la defensa de l'autonomia de Catalunya.

Enfront del virrei i lloctinent general, representant del rei, hem de situar les Corts i la Diputació del General, que segons J. Reglà constituïen l'element que frenava el pas a l'absolutisme monàrquic (62). Si des de l'òptica del rei els poders del virrei eren amplis, des de l'òptica catalana s'intentava reduir-los a funcions d'ordre públic. Per sota del virrei hi havia dos governadors, disset circumscripcions territorials go-

vernades pel veguers i una mena d'ajuntaments constituïts per les batllies. L'Audiència, organisme per a l'administració de la justícia, era també un instrument en mans del virrei. Però ja hem dit que el 70% de les jurisdiccions del Principat eren en mans no reials, eclesiàstiques o nobiliàries. La importància creixent i reforçada de l'aristocràcia reduïa i limitava la capacitat d'actuació dels funcionaris reials "a uns nivells sovint ridículs" (63).

La institució "autonòmica" per excel·lència era la Generalitat, integrada per tres diputats i tres oïdors, representant els tres braços que participaven a les Corts. La seva elecció es feia cada tres anys entre les 524 persones elegibles. Aquest nombre limitat donava sempre prioritat a les classes dominants. Segons Elliot, "la competició per les places de la Diputació es movia malauradament menys per un desig de servir a la patria que no pas per un interès de cara als pans i als peixos" (64). Formar part de la Generalitat, que comptava amb uns ingressos molt superiors als ingressos totals del fisc reial a Catalunya, era considerat sobretot com un negoci. Aquests ingressos perduraven a finals de segle, quan Pere Blai féu les reformes el palau de la plaça de sant Jaume.

Tèdicament en corts, la Generalitat i el Consell de Cent eren el front de l'autonomia i de la defensa de les llibertats de Catalunya, però en la pràctica esdevenien l'instrument d'una sola classe social. D'ésser institucions representa-

tives i un instrument bàsic de l'autonomia catalana esdevenien òrgans controlats per determinades classes socials que es reservaven una sèrie de beneficis propis de llur estatut estamental i privilegiat (65). Les atribucions polítiques de la Generalitat consistien a vetllar pel manteniment de les constitucions i privilegis i a lliurar als representants de la corona els subsidis votats per les Corts. Tenia també un arsenal i magatzem de municions per al cas en què la defensa de les llibertats hagués de donar lloc a la proclamació del sometent. Igualment tenia atribucions de marina, amb una flota per a la protecció de les costes i del comerç català, i determinades atribucions de justícia i de policia, amb jurisdicció pròpia, i financeres -dret de la bolla sobre la indústria tèxtil, certs drets sobre les importacions i exportacions de diversos articles o dret del General, etc.- (66).

En definitiva, no es pot afirmar, seguint a J. Nadal i Farreras (67), que els mecanismes de govern a Catalunya, pel fet d'ésser fins a un cert punt autònoms, fossin representatius. Segons aquest autor, les institucions de govern de Catalunya al marge de l'administració reial són l'expressió dels interessos dels grups oligàrquics dominants en aquella època, bàsicament de l'oligarquia terratinent. A més, els seus sectors centrals tenen tantes connexions amb l'oligarquia de la resta de l'estat i tenen tan clars uns interessos comuns com a classe dominant que, malgrat ser els dipositaris de les institucions autonòmiques, no estaven pas disposats a cap mena d'enfrontament amb Madrid: "centralisme i autonomia servien en aquell moment con-

cret l'expressió distinta d'una mateixa pràctica per part de la classe dominant i, quan l'exercici real de l'autonomia podia comportar una ruptura amb l'aparell de l'Estat, les classes dominants abandonen aquesta pràctica autonomista i es passen a uns plantejaments que deixen d'ésser autonomistes" (68).

Aquest fenomen caldria matisar-lo, o més ben~~dit~~, formular-ho de manera que hi poguessin tenir cabuda les excepcions. Que la classe dominant no s'enfrontava directament amb el poder reial és evident, però algunes tensions dels diputats amb el virrei podrien ser la conseqüència d'una divergència ideològica i política més profunda. L'any 1567 Segismondo Cavalli, un viatger que passà per Barcelona anota que: "governen llur terra amb tres consols i un consell. I si bé tenen un virrei, enviat de la cort, aquest no es dedica a res més que a tenir cura de la plaça fortificada i d'alguns casos d'estat. Això és així pels infinits privilegis que tenen. Tants, que són poques les coses que el virrei pot manar" (69). Això no significa, però, que els privilegis no fossin instrumentalitzats. La construcció del nou cos davanter del palau de la Generalitat provocà, com veurem, un enfrontament amb el virrei, convençut que els diputats volien fortificar-se. La Diputació hagué d'enviar al canonge Joan Sentís i a l'arquitecte Pere Blai a Madrid per a convencer al rei que no era aquest el seu propòsit. L'actitud del virrei i del monarca revelen, si més no, la prevenció i el recel envers la institució catalana.

En resum, el segle XVI a Catalunya és, a llarga durada, un període de considerable creixement demogràfic i de limitada recuperació econòmica, sense grans daltabaixos socials, i amb una població sotmesa políticament al poder imperialista castellà -en les seves relacions amb la resta de l'estat- i al poder oligàrquic que controlava les institucions "autonòmiques" -en les relacions interiors-. A curta durada, però, hi ha moments de creixement reduït, d'estancament, i d'impuls notable. Aquest últim es produeix, sobretot, a finals de segle; és aleshores quan sorgeix el fenomen de l'escola del Camp. El segle XVI s'ha contemplat sovint, fins ara, com un segle "obscur" més per desconeixement que no pas perquè estigués efectivament prostrat pels estigmes de la crisi. Tanmateix hem vist que el redreçament català d'aquella època s'ha de relativitzar. Com sintetiza P. Vilar, "Catalunya no ha participat sinó de lluny en tot això (l'impuls imperial espanyol). Per la seva administració, les seves duanes, el seu sistema fiscal, és "estrangera". Autònoma, però allunyada de tota gran política. Modesta perquè la seva caiguda del segle XV i la seva feblesa demogràfica l'obligaven a ésser-ho. Capaç, però, d'aprofitar des de segona fila les dues fases de prosperitat per l'afluència de plata: la de les fires de Castilla i -després del 1570- la de l'atracció italiana. Això li ha valgut conservar, gràcies a àgils canvis d'orientació, una vida comercial honorable i una producció industrial encara vivificada per l'exportació. Encara millor: l'economia catalana ha reconstituït les seves bases agràries: després d'un segle i mig de lluites, s'ha establert l'equilibri entre una classe àmplia de

rendistes de sòl i una classe de grans explotadors: la formació de capitals a partir de la terra es troba assegurada" (70). Haurem de veure, però, si aquesta situació té paral·lels en l'activitat cultural.

Hom pot llegir, en un recent manual d'història moderna de Catalunya, que "el segle XVI és un segle de decadència cultural" (71). Una generalització com aquesta, tradicionalment confirmada per la majoria d'historiadors de la Catalunya moderna, només pot admetre's com a terme comparatiu amb altres èpoques; en tot cas, són necessàries algunes matitzacions. Certament, les personalitats i els cercles culturals d'aquest període són poc nombrosos i resten marginats del conjunt de la societat; aquest fet, per altra part, és una constant de la nostra història cultural fins una època ben tardana.

Segons A. Puig (72), l'àrea catalana es trobava en im- millorables condicions per a entrar bé i planerament dins l'es- perit renaixentista. Aquest, però, "llisca tan bon punt arriba a ponent de la Mediterrània", encara que no a la resta de la Península Ibèrica. Així i tot s'haurien d'esbrinar els límits d'aquella decadència i el seus motius.

Per calibrar la influència del renaixement a Catalunya en el segle XVI hem de tenir en compte diversos factors (73) : el plurilingüisme literari i editorial, l'interès que tenen tant la literatura nacional com la importada, el fet que humanisme i renaixement no són termes intercanviables -encara que siguin coexistents en bona part-, i el caràcter d'importació de l'humanisme.

Des de ben prest podem constatar l'inici d'un primer humanisme català durant el regnat de Joan I, a la segona meitat del segle XIV (74). Es tracta d'un humanisme parcial, si acceptem la definició que històricament es fa d'aquest terme com un movi-

ment de renovació literària, filosòfica i artística, manifestat primer a Itàlia, a partir de la segona meitat del segle XIV, i successivament a Europa, almenys fins a la Contra-reforma. Les característiques essencials d'aquest fenomen, la devoció per les humanae litterae i l'autoritat de models clàssics, els trobem ja en temps d'aquell monarca, apassionat de l'astrologia i afeccionat a les relacions i als llibres de viatges. En aquell moment apareix l'interès pel classicisme hel·lènic -Josefo, Trogo Pompeu, Justí- connectat amb la dominació catalana a Grècia. Sorgeix també una inclinació pel classicisme llatí, demostrat per les traduccions d'Ovidi, Sèneca i Titus Livi. És el temps d'Antoni Canals, Eiximenis i Bernat Metge; autor, aquest últim, de Lo Sommi (1398-99) que M. Batllori (75) considera la primera obra pròpiament humanística de la Península Ibèrica. El mateix ambient cultural de la cort de Barcelona perdura fins els regnats de Martí I i Ferran I. Aquest primer humanisme s'esvaeix al període dels reis Catòlics, coincidint amb la puixança de l'humanisme castellà que trobava el seu gran propulsor en A. de Nebrija.

Abans d'aquest moment és de destacar un col·lectiu d'humanistes relativament importants, a la segona meitat del segle XV. Per l'estament social al que pertanyen, poden dividir-se, com fa J. Rubió i Balaguer (76), en tres categories: teòlegs i eclesiàstics; buròcrates, secretaris i notaris, i escriptors nobles. Els eclesiàstics solien estudiar a les universitats i quasi sempre es doctoraven a les de l'estranger; encara que molts escrivia en català, llur llengua científica era el llatí. Són remarcables Felip de Malla i Joan Margarit. El primer, orador acadèmic i de cort, estava influït per l'humanisme cristià de Pe-

trarca. A més, "sentia i practicava la política com un conceller dels prínceps italians del Renaixement" (77); així, el podem trobar a Casp, al Concili de Constança o fent d'ambaixador del rei d'Aragó a Anglaterra, fins el moment en què perd el favor reial i es retira a Casa de l'Ardiaça, com a canonge de la Seu de Barcelona i com a rector de la parròquia del Pi. Molt més interessant és la figura del cardenal Joan Margarit, bisbe de Girona. Aquest eclesiàstic, que escrivia els sermons en català i els llibres en llatí, havia estudiat segurament a Itàlia on hi féu llargues estades, amb motiu de les missions polítiques que li foren encomanades; probablement d'aquests viatges va néixer la seva admiració per l'Aretí. Revelador del seu humanisme 'és l'afecció que sentia envers els vestigis de l'antigüitat: les muralles de Tarragona, Sant Pere de Rodes, Numància i, sobre tot, Empúries; com també ho és el seu discurs a les corts de Barcelona, l'any 1454: "aquella vetustíssima e famosíssima Atenes, d'on és eixida tota elegància, eloquència e doctrina dels grecs, e aquella Neopàtria, havia convertida en sa llengua catalana" (78). La seva biblioteca "contrasta pel seu aire renaixentista i humanista enmig de les biblioteques de Girona ancorades encara en la tradició medieval" (79), i l'anà formant entre els seus viatges i las seves relacions amb el llibreter florentí Vespasiano da Bisticci. Podien trobar-s'hi obres de Lactanci, Orosi, Sèneca, Nicolau de Lira, Dante, Sant Agustí, Titus Liví, Sozome de Pistoia, Ptolomeu, etc. Com a escriptor és conegut sobre tot pel Paralipemenon Hispaniae, editat postumament a Granada l'any 1545, simptomàticament criticat per Nebrija.

De més transcendència és el clima literari creat pel nombrós estament format per buròcrates, secretaris i notaris, particularment els de Barcelona, que, com diu J. Rubió i Balaguer (80), renovà els motlles estilístics i contribuï a la difusió de l'esperit del Renaixement.

L'àmplia educació rebuda en llengua llatina, en la qual havien de saber redactar correctament i amb elegància, els permetia traduir en abundància. Per altra part acusaven en major grau que altres sectors socials el canvis en l'evolució de la moda literària, sempre depenent d'Itàlia, i això per diverses raons: molts es formaven a les universitats estrangeres, singularment a Bolònia; també podien ésser enviats a l'estranger en missions polítiques o diplomàtiques; a la fi, l'organització de la cancelleria era feta seguint l'exemple de la cancelleria papal. Entre aquests personatges sobresurt Pere Miquel Carbonell, notari, polígraf i arxiver de Ferran el Catòlic. Malgrat haver estat qualificat de pedant, erudit, vanitós i envejós (81) o de mediocre (82) l'hem de reconèixer com una de les personalitats més destacables del seu context cultural. Amant de la pintura (83) i dels llibres, posseïa una biblioteca excepcional (84), alguns volums de la qual passaren a la d'Antoni Agustín. Com a escriptor, Pere Miquel Carbonell rep influxos tant de la tradició medieval com humanístics (85), els quals es tradueixen en les seves Cròniques d'Espanya, impreses després de la seva mort (Barcelona, 1546).

El escriptors que pertanyien a la noblesa seguien normalment una tradició de convencionalisme formal i no varen

saber adaptar-se a la influència de l'escola italiana. Tenim un precedent humanístic en el discurs del rei Martí a les corts de Perpinyà, l'any 1406, ple de cites d'autors clàssics, com Homer, Virgili, Ciceró, Ovidi, Suetoni, etc. Al segle XV només mereix senyalar-se la figura d'Enric de Villena, comte de Ribagorça i d'Empúries, descendent de Jaume II d'Aragó. Interessat per la màgia i per l'astrologia, políglota i traductor de l'Eneïda de Virgili i de la Commedia de Dante. Solia presidir a Barcelona, en temps de Ferran d'Antequera, les festes de la Gaia Ciència i va escriure, trobant-se a Valencia, Los doze trabajos de Ercules (86).

Tots aquests humanistes que aspiraven a educar-se en la cultura clàssica -a vegades només a dominar el llatí- i escrivien de manera retòrica no solien assimilar l'essència dels models que es posaven com a exemple. Malgrat tot compliren un paper important: "Representaven la pedanteria inseparable de la pràctica de tota art que no és asequible fàcilment a la massa, pero no són esperits del Renaixement tot i que, com a devots i deixebles dels clàssics, el prepararen i hi coadjuvaren dins de les seves possibilitats" (87). D'altra banda el seu humanisme no té el corresponent reflex en l'art i l'arquitectura del segle XV. Només a començaments del segle següent podem trobar una confluència de les diverses manifestacions culturals, encara que parcial. Cercar les causes del retard en l'assimilació del fenomen renaixentista a Catalunya és problemàtic per la seva complexitat. J. Ainaud (88) apunta diversos factors probables: el canvi de dinastia a principis del segle XV seguit d'una sèrie de ruptures, com el trasllat de la cort a Nàpols, les guerres

civils del segle XV -amb el seus profunds trastorns socials i econòmics-, la introducció de la nova Inquisició el 1483 i l'alteració total de les relacions econòmiques anteriors. Això és vàlid pel segle XV però no pel segle XVI. Potser la instauració d'una dinastia castellana, absentista del seus dominis catalans, fóra una raó important per a poder explicar el retard en la incorporació a la cultura catalana d'elements del renaixement, tradicionalment considerat com un moviment de caire cortesà. Aquest fet també ens explicaria la descatalanització lingüística que es constata en la nostra literatura del segle XVI (89).

Tanmateix, des dels inicis d'aquell segle, s'observen signes més positius: un major interès per l'antiguitat clàssica i una renovada -pero reduïda- actitud humanística, la qual es traduirà, per exemple, en el col·leccionisme numismàtic o en la transcripció o recol·lecció de làpides i estàtues romanes, ultra la relativa major acceptació de les novetats arribades d'Itàlia.

La renovació de l'ensenyament humanístic és a les escoles i a les facultats d'arts on s'havia de manifestar més decisivament. La seva demostració més explícita seria, tanmateix, l'acceptació de les obres de Nebrija pels estudis de llatí -diccionari- i de gramàtica -almenys fins la competència de la Sintaxi d'Erasme-. A Barcelona, a començaments del segle XVI, aquest canvi "té una doble relació: aristocràtica per un costat en la nissaga de Joan Ramon Folch, primer duc de Cardona, i del seu germà Pere, l'arquebisbe de Tarragona, i la protecció de l'infant Enric, duc de Sogorb; de l'alta burgesia per l'altre,

amb noms com Miquel Mai, els Junyent, els Marquet, els Gualbes i els joves fills de patricis deixebles d'Ivarra" (90). Significativament ambdós vessants es relacionen i així, per exemple, Martí Ivarra, catedràtic a l'Estudi General de Barcelona entre 1509 i 1542 -amb intermitències- i defensor de la gramàtica de Nebrija, té per deixeble a Vicenç Navarra, secretari i bibliotecari de l'arquebisbe Pere de Cardona i vinculat al cercle erasmista de Miquel Mai.

Si bé aquest impuls es donà a la universitat, a la primera meitat de segle els cercles humanistes possiblement més interessants, tot i mantenint relacions amb els Estudis Generals, es mouen en una esfera extra-universitària. D'aquest tipus són els cercles erasmistes, sobretot circumscriïts a Barcelona, al voltant d'Arnau de Sant Joan o del canonge de la seu Bernat Pérez Chinchón (91). No es pot, però, aplicar el qualificatiu d'erasmista als qui estudiaven llatí amb escrits d'Erasme o als posseïdors dels seus llibres. Una vertadera influència erasmista és la que podem observar en Miquel Mai, vice canceller i primer ambaixador de Carles V prop de Climent VII després del saqueig de Roma (1528-1531). Al seu cercle pertanyen l'esmentat Vicenç Navarra, Rafael Joan i Rafael Mambla (92). Miquel Mai, nat a Tremp i educat a Itàlia, era bon coneixedor d'ambdós drets i un estusiasta de les lletres clàssiques i pel seu càrrec a la cort de l'emperador estava obligat a viatjar constantment arreu d'Europa, la qual cosa li permeté fer-se amb una bona col·lecció de llibres, conservats a la casa que tenia al carrer de Sant Pau de Barcelona i coneguts per l'inventari

del 1548 (93). En són un petit exemple les diverses obres de Ciceró, en edicions de Basilea, la Historia mundi de Plini el Jove, també impresa a Basilea, el Valeri Màxim, en edició veneciana, els Fasti i les Metamorfosi d'Ovidi, l'Orlando Furioso, etc. És remarcable pel que té d'inusual que Miquel Mai posseís algunes obres relacionades amb el descobriment d'Amèrica (Novus Orbis d'Angleria, Lo paise novamente trobati per la navigazione de Spanya en manuscrit, i diversos mapes sobre l'Amèrica). Nombroses eren, així mateix, les obres d'art que posseïa: tapissos -segurament flamencs-, retaules de fusta, pintures en tela, diversos objectes de procedència exòtica i col·leccions de marbres i bronzes antics. Aquestes últimes peces són especialment interessants pel que fa a l'interès que denoten pel mite de l'antiguitat; a l'inventari consten vint-i-una medalles o plaques de marbre amb baixos relleus representant testes de personatges, d'obra antiga o potser còpies o imitacions renaixentistes, una escultura anomenada "madama Júlia", catorze medalles de coure, dos cavalls de coure petits, tres figures petites també de coure, dues pecetes de coure en què estan figurats dos homes petits, tretze peces d'obra de terra policromades, dotze medalles de coure i plom i nou medalles d'argent. És gairebé segur que la col·lecció de Miquel Mai era més extensa i devia estar repartida entre les diverses cases que posseïa, sobretot tenint en compte que la seva casa a Barcelona estava deshabitada a l'hora de fer-ne el citat inventari.

Figura paral·lela a la de Mai és la del conegut Lluís Desplà (1444-1524), ardiaca major de la seu de Barcelona. Des de la segona meitat del segle XIV els Desplà eren senyors de la

Casa d'Alella que gaudia de l'usdefruit del terçó de la parròquia i tenia en alou diverses propietats i masos, exercint la senyoria sobre aquest terme del Maresme (94). Els membres del llinatge eren ciutadans honrats de Barcelona i ocuparen càrrecs importants al municipi i a la Generalitat. El mateix Lluís Desplà fou diputat del General al trienni 1506-1509. El seu avant passat Joan Desplà fou conseller de Joan I i de Martí l'Humà. De la mateixa família trobem tres canonges més de la seu barcelonina, a cavall dels segles XV i XVI (95). Fou aquest ardiaca qui renovà i millorà l'anomenada Casa de l'Ardiaca, una de les primeres obres a Catalunya que deixen sentir la influència de models renaixentistes. A Alella d'on era rector -a més d'esser-ho d'Argentona, Vilassar i Badalona- arranjà l'església, iniciada pel seu pare Francesc Desplà, i l'enriquí amb diverses obres d'art. També eixamplà la rectoria, que guarní amb un magnífic teginat, ara perdut. Posseïdor d'una considerable biblioteca, era també amant de les obres d'art (96) i de les antiquitats. D'ell "pot dir-se que fou el que primer inicià la formació d'un museu arqueològic en terres nostres, aplegant en el pati de la seva casa totes les relíquies de l'antigor que anaven trobant-se a Barcelona" (97). Entre aquestes són notables tres làpides romanes, dos relleus amb testes de personatges (98) i un sarcòfag romà amb un relleu de la cacera del lleó.

Però, sens dubte, la col·lecció d'antiquitats més notable era la que hi havia al pati de la desapareguda casa Pinós, més tard palau dels marquesos de Barberà, al carrer de la Cucurulla de Barcelona. A. Duran i Sanpere (99), seguint a I. Bosarte, creu que el propietari de la casa era Miquel Mai, però de

moment això no està documentat. En tot cas el cert és que en aquell pati del segle XVI -o començament del següent- hi havia setze bustos en baix relleu i marbre blanc representant emperadors romans (100) a més d'altres estàtues, com un Baccus que es creia grec i portat d'Itàlia i la d'una jove anomenada Priscilla en baix relleu i suposadament romana (101).

Afectes al col·leccionisme els trobem també fora de Barcelona. A Tarragona, per exemple, abans de l'arribada d'Antoni Agustín ja col·leccionaven inscripcions romanes Joan Cessé o Sessé -nat a Binué, Osca, i canonge de la seu de Tarragona des del 1513 fins a la seva mort, al 1546- i el seu deixeble Lluís Pons d'Icart (102). D'altra banda tots aquests col·leccionistes es relacionaven entre si, a vegades inclús per llaços familiars: els Depla intimaven amb Jeroni Albanell, important funcionari reial, i Isabel Agustín, filla d'una Albanell i germana de l'arquebisbe de Tarragona, abans de casar-se en segones noces amb el duc de Cardona, ho havia fet amb Cristòfol Icart.

Quant a la Universitat, pot afirmar-se que, en general, no sofrí cap revolució educativa i va seguir caracteritzada pel corporativisme, per la concepció gremialista i defensiva del saber. Per M. Batllori "restaren sempre força provincianes, tant les d'origen medieval -Lleida (1300) i Perpinyà (1349)- com les que nasqueren el temps de l'Humanisme i del primer Renaixement: des de Barcelona (1450), Mallorca (1483, 1503), Girona

i àdhuc València (1500), la més oberta de totes, sens dubte, als nous corrents de cultura. Molt més tancades encara foren les restants, fundades posteriorment en ambients prevalentment eclesiàstics i limitades en llur major part a les Arts o Filosofia i a la Teologia (...). L'Humanisme entrà definitivament a les nostres universitats durant el regnat de Ferran II el Catòlic. Però aquell no provenia pas del primerenc Humanisme catalano-aragonès dels nostres tres-centistes Juan Fernández de Heredia i Bernat Metge; era un Humanisme de nou encuny, sorgit de dues influències foranes: primer, la de Nebrija; després, la d'Erasme" (103).

Les Universitats depenien jurisdiccionalment dels municipis i eren relativament autònomes del poder estatal. L'oferta educativa era semblant a la de les Universitats castellanes, força tradicional, excepte a València, segurament per la forta pressió del clergat. El rector era nomenat pels consellers, no pas elegit pel claustre de professors i alumnes com a Salamanca, i el canceller, encarregat de les funcions judicials i l'altra màxima jerarquia acadèmica a més del rector, era un canonge o el mateix bisbe. A finals del segle XVI a Barcelona foren designats com a rectors els propis consellers.

Tampoc no era innovadora la provisió de càtedres que seguia el model parisenc, contrari al sistema bolonyès d'elecció docent. En aquestes circumstàncies era difícil la renovació de l'ensenyament, tant de la seva organització com del seu contingut. És il·lustratiu d'aquesta situació un estudi de R. García

Cárcel i M.J. Lorente, en el qual afirmen que: "Els sous del professorat foren molt baixos, la qual cosa va propiciar la lògica emigració de professors a les Universitats castellanen (...). Mentre que un catedràtic de medicina cobrava a Salamanca de 300 a 700 ducats anuals, a Barcelona només percebia de 25 a 50 ducats i a València de 25 a 50 lliures (...). La dependència de les Universitats de la Corona d'Aragó de la pròpia peripècia de la vida municipal era angoixosa. A Universitats com Lleida els ingressos de la Universitat depenien dels impostos del vi o de la carn (...) En funció de la precarietat de l'estructura econòmica d'aquestes Universitats, la major part dels ingressos procedien de les pròpies contribucions dels estudiants, amb les seves matrícules, i dels graduats amb l'adquisició dels seus respectius títols (...) La Universitat de la Corona d'Aragó va servir fidelment als interessos dels poders fàctics locals, a l'administració auctòctona..." (104).

L'estudi general més antic de Catalunya és el de Lleida, de temps de Jaume II, especialitzat en estudis jurídics. L'aparició de l'humanisme hi fou tardana, encara que existeixen precedents d'època d'Alfons el Magnànim (105). L'establiment a Lleida de l'imprensa per un particular, Henri Bholes, vers l'any 1479, contribuï a fomentar els estudis humanístics -impressions d'Aristòtil, Boeci, Esops-. A la primera meitat del segle XVI són pocs el noms destacables de l'humanisme lleidatà, relacionats o no amb l'Estudi General. Podem senyalar al cardenal Remolins, conegut per les seves activitats a Roma i a Nàpols, i Alfons Segura, amic de L. Marineus Sículo (106). El bisbe Jaume Conchillos (1513-1542) que creà una nova càtedra de Teologia el

1536 és també l'introduïdor dels gustos renaixentistes a la seu, amb les portes del claustre. J. Lladonosa (107) creu que "el tradicionalisme medieval, a desgrat de totes les reformes, subsistí sempre a les Escoles lleidatanes. Es un llast del que no se'n pogué deseixir. No obstant això un període humanístic, amb escola pròpia, existí a Lleida durant la segona meitat del segle XVI que es prolongarà fins a les dues dècades de la centúria següent".

La segona meitat del segle XVI estarà marcada per les reformes dels bisbes protectors de l'estudi, com Miquel Despuig (1556-1559), en un moment de plena decadència (108). Però és amb el bisbe Antoni Agustín quan triomfa l'humanisme a l'Estudi General lleidatà, en establir els estatus de 1575 sota la influència de Salamanca i Bolònia, on ell havia estudiat (109). També introduí la impremta a la Universitat, sota la direcció dels impressors Pere i Antoni de Robles, Joan Villanueva, Miquel Pons i Miquel Prats, successivament. Els llibres impresos són de caire religiós, a part d'algunes obres del propi Agustín o d'erudits locals, com Miquel Ferrer i Francesc Moli. També s'edita a Lleida el Libro de las Grandezas y cosas memorables de la... ciudad de Tarragona del tarragoní Lluís Pons d'Icart, el 1572. En aquest període sobresurt la figura del prohoms i paer Onofre Cerveró (1512-1602), doctor de l'Estudi General i molt afeccionat a les antiguitats romanes (110).

L'Estudi General de Girona fou fundat per privilegi d'Alfons el Magnànim el 1446, però el seu establiment es va retardar. Fins el 1561 no s'adquireixen els terrenys per a edifi-

car l'edifici, part del qual encara es conserva (111). Inicialment comptava amb càtedres de gramàtica i de teologia i el 1572 es creaven les de filosofia, lleis i medicina. Malgrat que el 1594 s'ampliaven les aules, segurament per la incapacitat de les primeres per acollir el creixent nombre d'estudiants, sembla que la importància cultural d'aquesta universitat era mínima. Alguns estudiants gironins, canonges, es matriculen en d'altres Estudis Generals, a la segona meitat de segle, seguint la tradició anterior a l'establiment del de Girona (112). Entre els mestres de l'Estudi només es destaquen Jaume d'Agullana, ardiaca de la seu i canceller de l'Estudi el 1579, i Antoni Tarroja, teòleg, canonge, i rector el 1592.

La Universitat barcelonina també fou fundada per privilegi d'Alfons el Magnànim (1450) pero es retarda per diverses raons: "potser una sòlida tradició cultural i escolàstica barcelonina en lloc d'afavorir la creació de l'Estudi General, potser la va ralentir absurdament" (113). Des de temps enrera funcionaven a Barcelona les escoles majors de gramàtica i d'arts i l'Estudi General de medicina i arts liberals. L'edifici de la Universitat comença a bastir-se el 1536 al capdamunt de les Rambles. Les primeres ordinacions foren establertes el 1539 i vint anys més tard la institució es confirmava com a Estudi General de totes les facultats: gramàtica i retòrica, arts i filosofia, teologia, medicina, drets civil i canònic. El 1565 es va refondre amb l'Estudi General de medicina.

És encara desconeguda la identitat social dels estudiants; es coneix, en canvi, la seva procedència geogràfica (114): 98,87% catalans, 1% balears, 0,24% aragonesos, 0,09% valencians i 0,33% castellans. Dels catalans: 24,78% de Barcelona, 23,33% de Girona, 13,09% de Vic, 12,6% d'Urgell, 5,12% de Tarragona, 1,83% d'Elna, 0,79% de Lleida, i 15,74% sense procedència verificable.

La Universitat de Barcelona passa per diverses etapes, al llarg del segle XVI. Una primera etapa, des de la inauguració de l'edifici fins el 1559, estaria marcada per l'impuls erasmista que ja hem senyalat. Són els anys de professorat de Martí Ivarra, Cosme Mestre, Jeroni Ardèvol, Gregori Narcís i Francesc Escobar. També es destaquen els teòlegs Lluís-Joan Vileta i Cosme-Damià Hortolà, el llatísta Bernat Andreu i els lexicògrafs Antic Rica i Onofre Pau (115). Pot notar-se que, entre els professors, no són estranys els de procedència forastera (116).

L'acabament d'aquesta fase obre la crisi de la Universitat barcelonina des del 1560, quan entra en una línia neo-escolàstica que influirà a nivell demogràfic estudiantil. A partir d'aquest moment s'observen quatre fases en l'evolució de la Universitat barcelonina (117): la primera aniria del 1560 fins el 1567, caracteritzada pels pocs titulats i pel rectorat de Lluís-Joan Vileta, canonge de la seu i celebre teòleg, controlat pel bisbe Guillem Cassador; la segona fase (1568-1580) és d'expansió: s'aproven les ordenances del 1567, es creen vuit noves càtedres i augmenta espectacularment el nombre d'estudiants en totes

les facultats excepte en la de teologia (118); entre 1580 i 1596 hi ha una fase crítica, amb regressió del nombre de titulats -excepte l'any 1589, potser per l'aprovació de les ordenances de 1588- i amb l'enfrontament entre consellers de la ciutat i catedràtics pel control del poder universitari (119); del 1596 al 1600 es produeix l'esfondrament definitiu i el control universitari passa a mans de l'Església i del Consell. La crisi universitària coincideix amb la involució ideològica propiciada pel concili de Trento, consumada des del 1580 aproximadament (120). De l'últim període la figura més remarcable és, sens dubte, Pere-Joan Nunyes, l'hel·lenista valencià continuador de l'humanisme de Lluís Vives. La seva docència, a partir del 1575, va tenir una gran transcendència i fou continuada per deixebles seus, com els comentaristes aristotèlics Antoni Jordana, Antoni Sala i Dionís-Jeroni de Jorba, i el ciceronià Antoni Jolis (121).

Precisament d'aquest últim, mort el 1600, se'n conserva el catàleg de la seva biblioteca, estudiat per J.M. Casas Homs (122). Aquesta biblioteca de prop de trescentes obres i cinc-cents volums és realment considerable per la seva època. La majoria d'obres són en bona part especialitzades d'acord amb la professió d'Antoni Jolis, batxiller en arts i catedràtic de gramàtica llatina. Per això són especialment nombrosos els tractats de gramàtica i els diccionaris. L'autor més ben representat és Ciceró amb vint-i-nou obres seves o sobre ell. D'altres autors clàssics poden assenyalar-se: Boeci, Cató, Esop, Eusebi, Horaci, Juvenal, Marcial, P. Mela, C. Nepos, Ovidi, Prudenci, Sèneca, Terenci i Virgili, entre els llatins; i Aristòfanes, Aristòtil,

Isòcrates, Eurípides, Homer, L·lucia de Samosata i Plutarc, entre els grecs. Autors més o menys contemporanis que hi figuren són F. Acursio, Aretí, Dati, Erasme, Polidor, Virgili d'Urbino, Giovanni Pontano, Jacopo Sannazaro i Lorenzo Valla. Així com "és colpidora l'absència de llibres de literatura",⁽¹²³⁾ excepció feta d'un Ausiàs March en català, hi havia diversos llibres de ciència: tractats d'anatomia, de geometria, de l'esfera, etc.

Fora dels cercles universitaris la situació no és més estimulante, a la qual cosa hi contribueix la desfeta de la literaturacatalana. Ni tan sols un poeta com Joan Boscà, més interessant pel que representa -com a introductor de la mètrica italiana i la seva relació amb Garcilaso de la Vega- que per la seva pròpia obra, té continuadors; per altra banda, pertany de fet a les lletres castellanes i no a les catalanes. Després de Boscà només trobem la poesia en català de Pere Serafí (124), editada el 1565. Pere Serafí, segons J. Rubió i Balaguer, "no dona cap nota personal a to de l'època. O és un ressò d'Ausiàs March o parafraseja la lírica popular, no sense habilitat però, per al meu gust, amb una certa afectació" (125). També, "fluctua indecís entre diverses influències com un provincià simpàtic però tímid" (126).

Més fortuna semblaren tenir els llibres d'història o de narracions de viatges, almenys en quantitat. En aquest camp han de citar-se les obres de Cristòfol Despuig (Col·loqui de la insigne ciutat de Tortosa, 1557), Lluís Pons d'Icart -ja citat anteriorment-, Francesc Calça (De Catalonia, 1588) (127) i Joaquim Setantí (Frutos de historia, 1590). Per últim ni que fos

nat a Sabadell, no podem considerar afí a la literatura catalana a Joan-Cristòfol Calvet de la Estrella (128).

Un aspecte no gaire conegut i que pot ajudar-nos a comprovar el nivell literari del segle XVI és el dels certàmens literaris. L'any 1580 es celebraren almenys tres certàmens sobre temes teològics, organitzats per diversos convents, els quals han estat estudiats per A. Duran i Sanpere (129). Un d'ells era dedicat al tema de la immortalitat de l'ànima i oferia tres premis segons la llengua emprada: llatí, català o castellà. El jurat compost per Francesc Calça, Lluís-Joan Vileta i el Dr. Mir, concedí el primer premi de poesia catalana a Ausiàs March de Cervera -no se sap si Pere o Baltasar- i el de poesia castellana a fray Luis de León. Els altres dos concursos tenien per tema el misteri de la Concepció, per a poesies en català o castellà. Del primer només anotem els poetes que s'hi presentaren amb composicions en català: Joan-Onofre Castanyer, Melcior Serosa, Lluís Llorenç i Nicolau de Credença (130). No deixa d'ésser interessant la sentència redactada en dècimes heptasíl·labes que simula un torneig entre cavallers: "Imagina que descendien del Parnàs les Muses seguidores d'Apol·lo, que venia dalt d'un carro d'or cobert d'olivera, palma i llorer. Els heralds trompeters eren Virgili, Homer, Marcial, Ovidi, Juvenal i d'altres que no s'anomenen. Parada la lliça, presentats el cartells de desafiament i elegits els jutges, arriben fins a vint-i-quatre aventurers, d'entre els quals guanya el primer premi Martín López; el segon, Gervasi Çapila i el tercer, Galindo" (131).

En el segon certamen reincideixen els concursants de l'anterior i s'hi afegeixen alguns de nous. Només són catalanes les composicions de Gaspart Altisent, Joan García, Joan-Onofre Castanyer i Ausiàs March de Cervera. Seguint la descripció d'A. Duran i Sanpere: "per a la segona competició, la fantasia dels jutges havia fingit un nou escenari. A la part més alta de la muntanya del Parnàs, Apol·lo apareixia assegut en una cadira enramada i prop seu una tarja mostrava escrita la convocatòria. Arriba un carro d'or amb molts de poetes, entre els quals són reconeguts els mateixos del concurs anterior i, a més, Petrarca, Dante, Ariosto, Sannazaro, Aretí, Juan de Mena, Garcilaso, Boscà, Torres Naharro, Marqués de Santillana, Montemayor i d'altres encara. Els acompanyen les Muses; aviat comencen a venir els poetes contendents, i cadascun s'exercita en un dels diversos instruments ja preparats, des del flabiol passant per tota mena de sons i timbres: tamborí, cornamusa, guitarra, cítara, trompeta, clavicordi, flauta i xeremia. El text de la sentència, que en el manuscrit és incomplet, només ens deixa conèixer el primer premi, que obtingué Esteve Corbera" (132).

Aquest Esteve Corbera era ciutadà honrat de Barcelona i autor de Catalunya il·lustrada, d'una Vida de Santa Maria de Cervelló, de la genealogia de la casa de Queralt i d'altres escrits d'història. Joan Ferrer, també participant en aquests concursos, devia ser un jesuïta nat a Tremp el 1558, professor de Teologia a Barcelona i qualificador del tribunal de la Inquisició. Antoni-Joan García de Caralps, rector de Sentmenat i canonge de Barcelona, és l'autor d'una Vida de Sant Oleguer. Benito

Sánchez Galindo, nat a Extremadura i concursant en castellà, era pintor de retaules i banderes i autor del llibret Christi Victoria (Barcelona, 1576). Felip Ros era d'una coneguda nissaga d'argenters barcelonins. Probablement alguns concursants eren estudiants als convents organitzadors i no professionals de la literatura: "a la bona fe de llur intenció no s'aparella la traça literària. En conjunt el certamen dóna un to literari molt baix, tant per part dels poetes com dels jutges" (133).

Quant a l'Ausiàs March de Cervera concursant als certàmens de Barcelona, l'any 1580, deu tractar-se de Baltasar-Ausiàs March, senyor dels llocs i castells de Montcortès, Canós, Clariana i la Goda. Era fill de Pere-Ausiàs March, afeccionat també a la literatura com ens ho demostra el sonet laudatori presentat a les festes per la canonització de Sant Ramon de Penyafort a Barcelona, l'any 1601, de millor qualitat que les composicions del fill (134). A la mort de Baltasar-Ausiàs March, l'any 1622, la seva vídua Anna Maria de Moixó va prendre inventari dels béns del castell de Montcortès, el qual s'ha conservat (135). A més de diverses pintures representant sants, ermitans, papes, sibil·les i amoreries, i d'un retaule de l'Anunciació (136), el castell contenia una acceptable biblioteca, d'uns cent volums de diferents gèneres. Per altra part, sembla que aquests llibres no constituïen la totalitat de la biblioteca de Baltasar-Ausiàs March, absent del castell des de feia temps -hi manca en absolut la roba d'home a l'inventari-. També ho fa pensar la inexistència de les obres d'Ausiàs March, el poeta valencià, al llinatge del qual creien pertànyer els senyors de Montcortès. A la biblioteca

hi havia llibres de dret: Decretals, Clementines, Digest Vell, Digest Nou, i exposicions i comentaris de Pere Hispà, Bartolo, Nicolau de Lira, Gerson, el Panormita, Jassó, Angel Aretí i d'altres. També de dret català: Constitucions de Catalunya, Usatges, Llibre del Consolat de Mar, Drets del General, etc. L'abundància de textos jurídics es comprèn si es té en compte que tant Pere-Ausiàs March com el seu fill Baltasar eren juristes a més de poetes. També tenien les Constitucions del Concili Tridentí, la Summa de Sant Tomàs, una Historia animalium i obres de Ciceró, Ovidi, Estrabó, Terenci, Diògenes, Suetoni, Estaci Papini, Egidí Romà, Ramon Llull, Eiximenis, Petrarca (Triumphus) i Castiglione (Cortigiano).

No és aquest castell de Montcortès l'únic que posseïa biblioteca. A inicis del segle XV podem trobar una bona quantitat de llibres al castell de Tous, quasi tots de cavalleria (137). L'any 1423, al castell del Llor, no gaire lluny de Montcortès, hi trobem ja representats autors clàssics com Valeri Màxim, Sèneca i Boeci, al costat de Ramon Llull, les Histories troyanes, la Crònica del rei Pere, un Llibre d'escacs, un Breviari d'amors, etc. (138). Autors més moderns eren coneguts al castell de Falgons de la família Cartellà: el 1523 hi trobem els Remedios de prospera e adversa fortuna de Petrarca; i el 1546 un Francisco Petrarca de stampa (139).

Sembla que en algunes comarques existien entre les diferents famílies importants una relació que sobrepassava el simple lligam de veïnatge. A més de les afinitats establertes per

la proximitat geogràfica o per unions familiars hi havia les culturals. Aquest fenomen pot comprovar-se com un fet polític-literari la relació que s'esdevé pels volts del 1500 en individus de les famílies, radicades al Penedès -Cubelles bé l'hem de considerar població penedesenca-, Boscà, Gralla, Requesens, i Masdovelles (140). Més endavant, a inicis del segle XVII, trobem reproduït el fenomen en una altra comarca: "Existia, doncs, en aquest temps una certa confraria literària entre els castells i les parròquies de la Segarra (...). Coneixem també d'altres lletraferits vinculats així mateix a la contrada: en el concurs barceloní de 1580 hi figura Lluís de Prenyanosa, Gaspar Altisent, de la Figuerosa, i Joan d'Alentorn, tots pobles de la Segarra o molt veïns" (141). Per altra part, no ens ha de sorprendre trobar aquest tipus de relacions entre famílies poderoses, veïnes i sovint emparentades entre si, els membres de les quals eren gairebé els únics que a les zones rurals podien tenir accés a un cert nivell cultural.

El llinatge més important del segle XVI a Catalunya és el de Cardona en les seves diferents branques. El seu poder econòmic i el seu prestigi fan que la família es trobi darrera les empreses més importants del Principat; també, directament o indirectament, de les culturals. Són bastants els Cardona amb inquietuds intel·lectuals. Galceran de Cardona, per exemple, besnét del primer duc, coneixia el llatí i el grec, i era lector aplicat de Plutarc. Havia format part de l'exèrcit imperial a Viena contra les forces de Solimà (1533) on pogué conèixer,

potser, a Garcilaso i a Boscà. L'any 1534, el ja esmentat Martí Ivarra li dedicà una edició de la Cronica de Pere Tomich, la qual cosa ja ens indica els vincles que el podien unir amb els humanistes barcelonins d'inicis del segle (142).

Pere de Cardona, fill del quart comte Joan Ramon Folc III i germà del primer duc, fou canceller de Ferran el Catòlic i de Carles V, a més de bisbe de la Seu d'Urgell (1472-1515) i arquebisbe de Tarragona (1515-1530). Estava relacionat també amb Martí Ivarra, a través segurament del seu secretari Vicenç Navarra, i aquell li dedicà un llibre d'epigrames. Posseïa una important biblioteca i d'ell deia el propi M. Ivarra "que com un temple en les biblioteques alexandrines no cessa d'afavorir les muses" (143).

Nebot de l'anterior i germà del segon duc era Enric de Cardona. Fou nomenat bisbe de Barcelona el 1505, abans de fer els vint anys, i arquebisbe de Monreale (Sicília) amb residència a Barcelona. Va ser un dels acompanyants d'Adrià VI a Roma quan aquest fou elegit papa. Cardenal als quaranta-dos anys, mor a Tarragona d'on era arquebisbe, l'any 1529. El seu germà Lluís, bisbe d'Urgell i de Barcelona i arquebisbe de Tarragona, és la persona a la qual Francesc Torras dedicà el seu Libro de la Música Práctica, imprès per Rosembach, l'any 1510. Del mateix temps és Joan de Cardona, bisbe de Barcelona i propietari de la Torre Pallaresa, que renovà i convertí en un gran casal decorat amb elements escultòrics de caire renaixentista. Po-

dem citar encara al segon duc de Cardona, Ferran Joan Folc, germà d'Enric i de Lluís i casat en segones noces amb Isabel Agustín, el germà de la qual va escriure un epitalami per a celebrar-les. A aquest personatge li fou dedicada l'obra del rosselloní Francesc Moner, l'any 1529 (144).

També s'interessen per les novetats culturals els Cardona d'una segona branca, la dels barons de Bellpuig, establerta a Nàpols. Ramon Folc, primer duc de Soma i virrei de Nàpols, inicia la construcció del monestir de Bellpuig i està enterrat en el sepulcre que encarregà la seva vídua a l'italià Giovanni da Nola, ara a l'església parroquial de Bellpuig. El seu fill Ferran, segon duc de Soma, era un fervent admirador d'Ausiàs March de qui compila les obres, copiades per Pere de Vilasaló, i que fa editar a Barcelona (1543 i 1545). Estava també ben relacionat amb Boscà. A Sicília, un Diego de Cardona intervé en la fundació del col·legi de jesuïtes. Una altra branca del llinatge s'havia establert a València on així mateix es fa notoria la seva influència.

Hem tocat només de passada el tema de l'impremta a Catalunya. Això no ens fa oblidar la importància que tingué en la difusió de l'humanisme ja des de l'època de Joan II. D'altra banda impressors i editors estaven en bones relacions amb els notaris lletraferits, com Pere Miquel Carbonell. A començaments del segle XVI s'imprimien o re-imprimien a Barcelona llibres en català o sobre Catalunya (145), com el Llibre del Consolat de

Mar, les Constitucions fetes per les Corts, Privilegis reials, les Histories e conquestes de Cathalunya de Pere Tomic, etc. Però també s'imprimia literatura importada. Així, per exemple, els llibreters barcelonins Carminió Ferrer, Rafael Dauder i Jaume Lacera junt amb l'impressor Carles Amorós firmen, l'any 1533, uns capítols per re-editar en llengua toscana "Lo Cortesà" de Baltasar de Castiglione (146). L'any 1543 Lluís Pedrol, secretari de l'almirall de Nàpols, conegut com a compilador i traductor de les obres d'Ausiàs March, subscriu una escriptura de concòrdia amb el mercader barceloní Miquel Salavert, per a editar en castellà els Comentarios de las cosas de los turcos de Paolo Iovio, possiblement traduïda pel propi L. Pedrol (147). A Lleida i a Tarragona la impressió de llibres va tenir un gran increment gràcies a l'interès d'Antoni Agustín. Paral·lelament a l'activitat impressora es desplega un considerable comerç llibreter comprès dintre del triangle Barcelona-Lió-Venècia. Són especialment intenses les relacions mercantils, i no sols de llibres, amb Venècia, com posa de relleu la visita d'ambaixadors venecians a Barcelona l'any 1525. Entre aquests el nom més conegut és el d'Andrea Navagero.

Hem deixat a l'últim la situació cultural de Tarragona perquè és a aquella ciutat on podem situar el cercle cultural més important, al nostre entendre, de finals del segle XVI a Catalunya. Tal volta seria millor parlar de cercles o grups ja que no coneixem molt bé el nivell de les relacions que els podien unir. En principi n'observem almenys tres: el de l'arquebisbe Antoni Agustín, reduït i probablement força aïllat; el grup

d'alguns canonges del capítol de la seu tarragonina, alguns membres dels quals estan connectats amb la Universitat; i el cercle que es mou sota l'òrbita de Mn. Jaume Amigó, del qual en parlarem més endavant. No podem oblidar, a més, el nivell cultural d'alguns dels arquebisbes del segle XVI.

Entre aquests últims hauríem de citar al bisbe Doria, genovès, el qual si bé no residia a Tarragona hi nomenà procurador seu Benedetto de Vaccaria, expert en llatí i grec a més de teologia (148). Molt més efectiu per a la ciutat fou el bisbat de Gaspar Cervantes de Gaeta (mort el 1575). Entre les obres destacables d'aquest personatge sobresurten la instal·lació a Tarragona dels jesuïtes, la fortificació de part de la ciutat (149) i, sobretot, la fundació de la Universitat i la del seminari tridentí (1568).

Dos mesos després de prendre possessió de la seu tarragonina (1572), el cardenal Cervantes donava dotze mil lliures per a dotar les càtedres de la projectada Universitat. Va nomenar com a primer rector a Joan Terés, aleshores canonge, possiblement l'inspirador màxim del projecte (150). L'edifici fou costejat per la ciutat. A finals de 1574, Gregori XIII atorgà un privilegi per tal que es poguessin conferir els graus acadèmics de teologia, filosofia i arts.

Es conserven a l'A.H.P.T. els documents relatius a la fundació de la Universitat (151). Per ells podem verificar l'interès del cardenal Cervantes per l'Estudi General. Així, per

exemple, el 1574 féu una donació de quatre mil lliures més i en el seu testament (1575) estableix encara un llegat d'altres quatre mil lliures. A la mort de Cervantes de Gaeta el nou arquebisbe, Antoni Agustín, impulsà l'obra i els cursos acadèmics foren inaugurats l'any 1577 (152). L'Estudi tenia caràcter d'universitat eclasiàstica; estava dotada de dues càtedres de gramàtica, una de retòrica, tres de filosofia i arts, tres de teologia i una de Sagrada Escripura -afegida l'any 1599-. Les primeres ordenances foren aprovades per Antoni Agustín (1577). Entre els rectors de finals de segle XVI, a més de Joan Terés, podem assenyalar Pere Torrens (1580), el canonge Hipòlit Puig (1593-1595), l'ardiaca de Sant Fructuós Miquel Carnicer (1595-1597), el canonge Domènec Marian (1595-1599), Jeroni Bertran (1599) i Joan Hortonedà i Guevara (1600-1602). Alguns d'ells ocupaven també la càtedra de teologia. Es el cas de J. Terés, P. Torrens, J. Bertran, D. Marian i J. Hortonedà. Catedràtics de filosofia foren Bernat Bages d'Aguiló (Vic), Lluís Bofarull, Jaume Martí, Pere Morales, Marc Giralt, Vicenç Blanch, etc. Entre els catedràtics de retòrica anotem la presència d'un Baltasar de Céspedes (1577-1578), certament foraster. De la llista de doctors en teologia i filosofia per la Universitat tarragonina registrem els més coneguts: Jaume Giner, rector d'Alcover, Onofre Coll, ciutadà barceloní, Pere Robuster, canonge, i Miquel Carnicer, el futur rector.

Al marge d'aquesta institució es movia el cercle de l'arquebisbe Agustín. La seva biografia és prou coneguda (153) i no l'hem de repetir sencera. Destaquem-ne només el trets essencials. Nat a Saragossa, l'any 1517, era fill d'Antoni Agustín,

vice-canceller de la Corona d'Aragó, i d'Aldonza Albanell; era el menor de cinc germans (154). En morir ben prest el pare (1523), s'encarregà de la seva educació el germà Jeroni . La seva formació es reparteix en diverses universitats: Alcalà -on aprèn humanitats-, Salamanca -hi estudià dret civil-, Bolònia -on té de professors a L. Gozadino, P.P. Parisio i A. Alciato, que l'influïrà decisivament-, i Pàdua -a les classes de M. Socino-. Es doctorà en dret a Bolònia, l'any 1541, i fa un viatge d'estudis a Florència i a Venècia. En l'última ciutat publica les Emendationum et opinionum libri IV (1543) que el faran famós (se'n coneixen 7 edicions entre 1543 i 1594). Nomenat auditor de la Rota per Pau III (1544), desenvolupà diverses activitats diplomàtiques a Anglaterra (1555) i a Bèlgica (1556) com a nunci papal. És designat bisbe d'Alife (Nàpols), el 1557, però no cessen els seus viatges. L'any següent és a Viena per un encàrrec del papa. També visita Sicília, l'any 1559, enviat per Felip II. Mentrestant anava publicant diverses obres a Venècia i a Roma. A aquesta ciutat assistia a la tertúlia que reunia intel·lectuals com Onofrius Panvinio, Basilio Zonchi, el protonotari Sirletti, Gabriel Faerno, Latinus Latini, Octavio Pacato, Fulvio Orsini, Pirro Ligorio, etc. En aquestes reunions devia néixer, o almenys afermar-se, la seva afecció a les antiguitats. Pius IV el fa bisbe de Lleida (1561) però abans de traslladar-s'hi assisteix al concili de Trento, on intervé activament en diverses qüestions. Arriba a Lleida, l'any 1564, on publica algunes obres i promou la reforma de l'Estudi General (155). L'any 1573 és declarat ciutadà roma per la seva obra De familiis romanorum, publicada a Roma per Fulvio Orsini (1577). És nomenat per Gregori XIII

arquebisbe de Tarragona a proposta de Felip II, l'any 1576. Mor en aquesta ciutat deu anys més tard.

L'importància d'A. Agustín li vé donada per la seva qualitat de jurista. L'erudició i el coneixement dels clàssics són posats al servei de les seves investigacions en el camp del dret, sobretot eclesiàstic. Fill de l'humanisme és també el seu interès per les antigüitats. L'autoritat dels clàssics no sols és admesa en l'àmbit de la jurisprudència; s'estén també a algunes facetes artístiques. No és massa clar el seu interès, si és que existia, per l'arquitectura; en canvi, és notoria l'estimació que sentia per l'escultura i les làpides romanes, de les quals era col·leccionista. Era també un bon numismàtic. D'altra banda el seu humanisme no és comparable al que s'havia desenvolupat a Italia al segle anterior. En aquest punt A. Agustín és conseqüent amb els canvis culturals que es produïen en aquell moment, i no només a Catalunya o a l'estat espanyol. Volem dir amb això que la vida i les inquietuds del nostre personatge estan immerses en l'esperit contra-reformista i post-tridentí. No hi ha en ell cap intenció de sintetitzar, com anys enrera intentava el renaixement clàssic, el mite de l'Antigüitat amb l'ideal cristià. És necessari assegurar la preponderància dogmàtica de la revelació divina i, sobretot, de la institució eclesial. La funció intel·lectual, i en especial la submissió a models de l'Antigüitat, no és entesa sinó com una pura afecció. El model clàssic més que modificar el sistema de vida es converteix en simple instrument o en un divertiment; no és ja un objectiu. Per això quan A. Agustín critica el llibre de A. Gó-

mez de Castro sobre el cardenal Cisneros diu que "algo tiene que parece bien, sino que imita a Paulo Jovio en ciertos hados y otras gentilidades" (156). És aclaridora l'opinió del seu biògraf G. Mayans: "Es dignísima de atenta observación la singular (espiritualitat) de Antonio Agustín, que viviendo en un siglo, en que no parecía que sabía latín el que en las expresiones no se manifestaba gentil, abominaba semejantes locuciones, las cuales ojalá hubiesen cesado en los Gómez de Castro, Jovios, Bembo y otros tales y que no hubiese cundido aquella peste hasta este siglo" (157).

Tanmateix, però, no hem de menysprear les conseqüències de l'humanisme d'A. Agustín. Ja hem dit que era un gran numismàtic. Moltes de les seves medalles, al mateix temps que gran quantitat de llibres de la seva biblioteca, van anar a parar a El Escorial (158). A l'inventari numismàtic de l'arquebisbe consten més de mil cinc-cents monedes d'argent i unes cent quaranta monedes d'or. La majoria són d'època imperial romana però n'hi ha també de gregues, àrabs, i espanyoles antigues i modernes. Sobre el mateix tema, A. Agustín redactà escrits numismàtics sobre la biblioteca de Fulvio Orsini i els Diálogos de medallas, inscripciones y otras antigüedades, imprès a Tarragona per Felip Mei l'any 1587.

Quant a la biblioteca d'A. Agustín el catàleg que redactà Martín López de Baylo (o Vaillo) per encàrrec de Felip II cita 561 volums -se'n conserven 142- corresponents només als Codeis llatins. Si hi afegim els manuscrits en altres llengües

i els llibres impresos resulta una biblioteca vertaderament extraordinària, comparable a ben poques de la península en aquell temps -la superava, per exemple, la de Diego Hurtado de Mendoza, també adquirida per Felip II-. Repassant la llista de codis llatins (159) comprovem que la majoria són textos eclesiàstics: bíblies, salms, llibres dels profetes, escrits dels doctors i pares de l'Església, homilies, llibres litúrgics, vides de sants -entre aquests, una Legendam Auream de J. da Voragine-, etc. Els llibres d'història estan representats per les obres de T. Livi, Diodor, C. Salusti, Suetoni, Valeri Màxim, Diògenes Laerci, entre d'altres. També hi trobem Petrarca (Etrusci Florentini virorum illustrium...) i Bocaccio (De claris mulieribus..., De certaldo florentini vivorum illustrium libri IX). Apareixen, així mateix, autors catalans com Jofre de Biure, Francesc Rufat o Ramon de Penyafort. Consten al catàleg bastants llibres de filosofia (Aristòtil, Sèneca, etc.), de filologia (Ciceró) i d'astronomia (Julii Firmici Materni Siculi Astronomicon libri IIX, Pomponii Melae Hispani de Cosmographia... libri tres). D'altres autors són Plini, Virgili (Metamorfosis, Ars Amandi), Dante. No hi manquen alguns textos de gramàtica (Phocas, Priscia, Diomedes).

Resulta estrany que no es creés una vertadera escola entorn a Antoni Agustín. Ben al contrari, el seu cercle de Tarragona era molt reduït. Sembla que de jove havia estat company de Miquel Mai (160) i podia mantenir certa relació amb Pere-Joan Nunyes (161) però, a Tarragona, el grup es limitava a l'esmentat Martín Baylo, a l'impressor valencià Felip Mei i al tarragoní

Lluís Pons d'Icart. Durant dos anys també s'hi integrà el jesuïta Andrea Schott -residia al propi palau arquebisbal-.

Poques coses se saben del clergue Martín Voillo o Baylo, a part que fou l'autor del citat catàleg de la biblioteca de l'arquebisbe. L'any 1572 era a Lleida segons es desprèn d'una carta que escriví des d'allà a Antoni Agustín referent a diversos assumptes, especialment llibres (162). Per un document que hem pogut consultar a l'A.H.P.T. (163) sembla ser que era de Saragossa i que anys més tard de la mort d'Agustín encara hi havia afers que el lligaven a Tarragona. El document està datat a 18 d'octubre de 1588, i diu:

"Rdus. dns. Gabriel Pla presber. et rector parrochialis ecclesie sancti andree ville de silva diocesis et campi tarraconensis ac beneficiatus perpetui simplicis ecclesia beneficii sub invocatione Sancti Alexii in ecclesia sancti Andree de CALdes (...) que destam parrochiale ecclesiam obtinet gratis, confirmat et ordinavit procuratores suos certos, ita tamen, magistros dnos. Antonium Joannem Gerona Tarraconensis et martinum de Baylo clericos cesaraugustanensis civitatis vel deo, curiam romanam sequentes absentes..."

I més endavant:

"Dictii Bartholomeus Mayner obtinens dictas duas capellanias gratis constumet destos procuratores suos dictos Gerona et Baylo absentes..."

Joan Felip Mei, considerat normalment l'impressor d'Agustín, era també filòleg i a la mort de l'arquebisbe tornà a València, on fou nomenat catedràtic de prosòdia a la Universitat d'aquella ciutat (164).

L'estada a Tarragona també li fou profitosa a A. Schott, l'autor de l'oració fúnebre de l'arquebisbe. L'any 1585, F. Mei li va imprimir dues obres llatines: una sobre l'alfabet grec i l'altra una selecció de Foci. Aquesta última obra va ser reeditada a Hannover, l'any 1615, augmentada amb notes de Pere-Joan Nunyes (165).

Ja hem vist que hi havia una llunyana relació familiar entre Lluís Pons d'Icart i Antoni Agustín. La germana d'aquest últim estava casada amb Cristòfol d'Icart. D'altra banda quan Agustín és nomenat bisbe de Lleida, l'any 1561, en no poder desplaçar-se per haver d'anar a Trento, pren possessió a través d'un procurador. Aquest no és altre que Lluís d'Icart, senyor de Torredembarra i governador general de Catalunya, cosí germà de Lluís Pons d'Icart (166) Tant l'avi com el pare de Lluís Pons havien ocupat alts càrrecs a Nàpols en temps de Ferran el Catòlic i de Carles V. Estava també emparentat amb el bisbe d'Urgell, Pere de Castellet. Havia nat a Tarragona cap els anys 1518-1520, estudià a l'Estudi General de Lleida i es doctorà en drets civil i eclesiàstic. Tornat a Tarragona ocupà el càrrec de jutge general de les apel·lacions de la ciutat i camp de Tarragona. Va escriure un Arxiepiscopologi de Tarragona i un llibre d'epigrames, a més del Libro de las Grandezas de... Tarragona que ja hem esmentat en parlar de la Universitat de

Lleida. Encara que no pugui ésser reconegut com un gran historiadore hem de reconèixer que la seva cultura era considerable. Al Libro de las Grandezas... redacta ell mateix un "catálogo de los autores de los quales ha sido compilado este libro" (167) força informat. No podem creure que conegués tots aquests autors de segona mà. Tampoc no devien ser consultats a la biblioteca d'A. Agustín, aleshores bisbe de Lleida. Hem de suposar, doncs, que els devia posseir, almenys en la seva major part. La llista és considerable i només en citarem alguns: A. Agustín, Alciato, Corneli, Tàcit, Claudi, Cattaneo, Dionís Halicarnàs, Eusebi, Eutropi, Erasme, Petrarca, Galè, Jeroni Pau, Bocaccio, Justí, Juli Cèsar, Lactanci, Lorenzo Valla, Lucà, Lucreci, Ciceró, Marcial, Marianeo Sículo, Macrobi, Ovidi, Paulo Orosio, Plini, Plutarc, Ptolomeu, P. Mela, Prudenci, Plató, Estrabó, Suetoni, Titus Livi, Valeri Màxim, etc. Per una reclamació que fa el seu germa Joaquim, sabem que Lluís Pons ja havia mort el 17 de setembre de 1590 (168).

Un grup més o menys compacte d'homes il·lustrats és el format pel capítol de canonges de la seu de Tarragona. Durant tot el segle XVI, sembla que és una constant el predomini al capítol dels membres d'unes poques famílies. Si a principis de segle dominaven els Cardona i més endavant els representants de la família Caçador, a finals de segle es repeteixen els mateixos noms en els diversos càrrecs. Algunes vegades els canonges pertanyen a famílies nobles, com els Icart: trobem un Alexandre d'Icart canonge l'any 1581; anteriorment, l'any 1511, un Galceran d'Icart havia estat sagristà major. Onofre de Biure era tre-

sorer entre 1516 i 1541 i Melcior de Biure ho era l'any 1577 per passar a ocupar més tard el càrrec de sagristà major, entre 1579 i 1599. La família Gili era ben coneguda al Camp de Tarragona i provenien de La Selva: Andreu Lluís Gili era canonge cap els anys 1580, Rafael Joan Gili fou ardiaca de Vilaseca entre 1565 i 1570. Importants eren també els Robuster: Gabriel d'Enveja Robuster era cabíscol entre 1579 i 1612, Lluís Gabriel Robuster i Nebot degà entre 1565 i 1581, Lluís Joan Robuster degà de 1583 a 1587 i Gabriel Joan Robuster i Nebot ardiaca de sant Fructuós del 1558 al 1583. Un familiar, segurament nebot, de l'arquebisbe Agustín, Martín Joan Agustín, fou tresorer l'any 1587. Coneguts són també Miquel Carnicer, ardiaca de sant Fructuós entre 1583 i 1596, i Rafael Llorenç, ardiaca de sant Llorenç del 1575 fins al 1597 (169).

Hem tingut ocasió de consultar algun dels inventaris d'aquests eclesiàstics i ens són de gran utilitat per comprovar el seu nivell cultural, o almenys el seus gustos. En alguns casos resulta més difícil perquè no es detallen de manera clara els béns inventariats que poc temps després eren "encantats", és a dir, venuts en pública subhasta. Sabem, per exemple, que Andreu Lluís Gili posseïa més d'una dotzena de retaules (170); que Francesc Mascaró tenia llibres de Petrarca, Virgili (Eneïda) i un Speio de príncipes, entre d'altres, i, almenys, tres quadres sobre tela representant sant Francesc, santa Magdalena i el "príncep d'Oranga" (171); també que, a part d'alguns quadres i obres d'art, Joan Mallofre posseïa llibres de comèdies, cançons de Torquato Tasso, un Marc Aureli en francès, unes Mirabilia Romae

en octau i un llibri XX de antiquetate "in folis" (172) .

Més complert és l'inventari dels béns de Rafael Doms o d'Homs (173) . No hi trobem especificats els llibres, encara que devia tenir-ne. En canvi coneixem les obres d'art que guardava a casa seva: un quadre de tela representant la temptació al desert, un altre amb el sacrifici d'Abraham, cinc quadres petits guarnits de fusta "e descriptions", tres quadres guarnits de fusta representant la nativitat, una adoració i santa Magdalena, un quadre "de descriptió", un altre amb "sant Jacinto de paper gornit de fusta", una capelleta de fusta amb un Monticalvari, un quadre brodat d'or i seda del Davallament, un quadre petit "de pinsell" figurant una pietat, un "sant diego petit de bassata", i un Crist gran de fusta encarnat. En resum, catorze quaterns i tres esculturals en fusta. No és una col·lecció excepcional però ens deixa endevinar un cert apreci per les obres d'art en aquests clergues de la mateixa generació.

També ens ho confirma l'inventari de Melcior de Biure (174) . Dels quadres només se'ns diu el que representen: un sant Joan Baptista, una Resurrecció, una "praderia", "pans i peixos" (es tracta del miracle), una Nostra Senyora, un Crist, una santa Elisabet, un sant Joan, un sant Josep, un sant Francesc, un sant Domènec, una conversió de sant Pau, un Absaló , quatre quadres "de verdura", una escala de Jacob, un sant Magí, un baptisme de Nostre Senyor, un Gènesi 38, el cardenal de Guisa, el "rei de Boemia", el "rei Phelip", el "rei de Esquosia", i el "duc de Namours". Entre els llibres advertim saltiris, breviaris, llibre

de capitulacions de Joan Terès, llibre del cardenal Cervantes, dos volums de Les Grandeses de Tarragona de Lluís Pons d'Icart, Cosas del Japón, Cartas del Japón, Cartes de la Xina, Josepho de Bello Judaico, Manuel de Navarra, Llibre de la vanitat, Fray Luis de Granada, Gesta romanorum, madrigals de Palestrina i d'Orlando de Lasso, sonets en llengua italiana, etc. No per variada resulta menys interessant aquesta llista. Revela de fet el gust i la versatilitat de qui està interessat en molts temes diversos. La biblioteca no és la d'un especialista com els que hem vist anteriorment. Però no podem admetre que aquesta selecció respongui a un mercat editorial reduït ja que aquest té suficient dimensió perquè puguin fer-se altres repertoris i variants. Podria ser també el cas que Melxior de Biure arreplegués els llibres que arribessin a les seves mans amb més facilitat o a millor preu. Nosaltres, a la vista de la col·lecció de quadres amb què comptava, no creiem que sigui aquesta la situació. En tot cas, al marge de la seva elecció, hem d'admetre una inclinació per les manifestacions literàries i artístiques. És remarcable, per altra part, que els quadres no són exclusivament de temàtica religiosa, bé que tanmateix hi predomina. A més dels retrats -i ens podríem preguntar què hi fan aquí els reis de Bohèmia i d'Escòcia- notem la presència d'aquestes "verdures" i "praderia", segurament representacions paisatgístiques.

Notable per diverses raons és l'inventari de la biblioteca del canonge Feliu Serra, mort l'any 1595 (175). Aquest catàleg explícita, en la majoria de llibres, la ciutat i l'any d'edició. Això és degut al fet que no s'havien d'encan-

tar perquè el canonge els llegava, segons el seu testament, al Seminari tridentí de Tarragona. Gairebé totes les obres són de caire religiós encara que també n'hi ha d'autors clàssics, sobre tot d'història. Seria llarg de transcriure tota la relació dels 197 llibres, però no ens resistim a citar-ne alguns: Vita Plutarchi, Basilea, 1535; Ambrosius Calapinus, Lugdum (Lió), 1550; Cornelii Jansenii, Lugdum, 1577; Pera Bernard, Lugdum, 1546; Rodulphus Flaviasensis, Colònia, 1577; Opus Cathehísticum, Colonia, 1577; Joannis Damaceni Opera, París, 1577; Primus Tomus Theosophie Joannis Arborei, París, 1540; T. Patavini, Lió , 1553; Disputationes Roberti Belarmini, Lió , 1587; Historia Mundi naturalis Caii Plini, Typis (?), 1582; Valerii Maximi exempla, Lió , 1538; Lucii Flori gestorum romanorum, Barcelona, 1557 -dos exemplars-; Caii Julii Cesaris, Leyden, 1558; Oración y meditación de fra Luis de Granada, Salamanca, 1573; Gufa de pecadores de fra Luis de Granada, Salamanca, 1573; Petrarca, ?, 1564; Aristòtil, Lió , 1548; Petri Lombardi, Paris, 1550; Satira Persie; Marci Tullii Ciceronis orationis tomus tercius; etc. El que primer sorpren és l'actualitat de les edicions. Pràcticament no hi ha llibres de començaments del segle XVI; la majoria són de la segona meitat de segle. Avui considerariem normal una biblioteca ben proveïda i posada al dia, però al tenir en compte que al segle XVI el nombre d'impressions era molt més limitat i que la velocitat de difusió era també menor. També és sorprenent la procedència de les obres. Trobem edicions de París, Anvers, Colònia, Venècia, Roma, València, Salamanca, Barcelona, Lió. Això ens demostra l'activitat del comerç llibreter, important ja a inicis del segle XVI. Menys probable és que la

biblioteca fos resultat dels viatges del seu propietari, encara que en principi tampoc no s'hagi de descartar (176).

Per acabar no volem deixar de citar l'existència d'una altra biblioteca, també força important, a Tarragona i cap a la mateixa època. Es tracta de la d'Esteve Grimau de qui no ens consta la professió però que no podia ésser eclesiàstic ja que a l'inventari és anomenada la seva vídua (177). La biblioteca, extensa, contenia uns doscents cinquanta volums i, malgrat que no aportar novetats, no la podem oblidar. Els autors representats ja ens són familiars: Aristòtil, C. Tàcit, A. Curci (De rebus gestii), J. Cèsar (Mensarii), Diodor Sícul, Teofrast (Historia Plantarum), Ciceró, Estrabó, Plutarc, Boeci, Suetoni, Erasme (Hores de elegancies), P. Mela (Cosmographi), Justinià (Codex Codici, Digestus), G. Fornerii, etc. Apareixen també el llibre de Consolat de Mar, la Crònica del rei Jaume, uns Avisos de la China, els Psalms de David, les Buccolica, un Andreas Barbario, etc. No sabem la relació que podia unir Esteve Grimau amb els cercles culturals tarragonins però devia existir amb tota seguretat. Encara que no impliqui cap conclusió volem senyalar que també posseïa els Diàlogos de Medallas... d'Antoni Agustín.

Ens podem demanar ja, després d'un breu repàs de la perspectiva cultural de Catalunya al segle XVI, quin va ser el nivell de la crisi tantes vegades assenyalada. Diu J. Rubió i Balaguer: "Parlem de la decadència de les lletres catalanes, pero no hauríem de confondre les coses i suposar que aquella ha d'anar aparionada amb una decadència de la cultura. No dic això

amb el propòsit de donar pretext a il·lusions enganyadores. La decadència existí, i és greu, i no cal pal·liar-la. L'esperit nacional era tan afeblit al segle XVI, que ràpidament es manifestà per part dels escriptors una desconfiança, que anà accentuant-se, en l'eficàcia de la nostra llengua com a vehicle del pensament i de l'obra literària. Així acabà per donar-se el cas d'un poble on tota la màquina administrativa tenia el català com a idioma oficial, i en canvi la literatura n'era pràcticament apartada" (178). La decadència de la literatura catalana coincideix amb el declivi polític. Aquest, per altra part relatiu, no és suficient per explicar-nos la decadència literària, i menys encara si tenim present el cas de València. A les raons que tradicionalment es donen (179) -la desaparició de la cort, l'enlluernament per la literatura castellana- potser hi hauríem d'afegir la persistència del llatí com a llengua culta emprada tant pels notaris de finals del segle XV com pels erudits de finals del segle XVI, l'exemple més significatiu dels quals és Antoni Agustín. Ens demanem també si aquesta persistència de l'ús del llatí no estaria en bona part determinada per l'assimilació parcial que es fa del renaixement italià. Si repasem els llibres que apareixen en els inventaris de les diverses biblioteques esmentades podem comprovar la poca o nul·la acceptació d'obres en llengües vulgars, i no sabem fins a quin punt eren crítiques les edicions llatines dels autors clàssics.

D'altra banda pot afirmar-se, seguint les paraules de J. Rubió i Balaguer, que decadència literària i decadència cultural no són equivalents. És cert que un acceptable nivell

cultural només l'assoleixen alguns cercles reduïts: funcionaris en contacte amb la cort -ho eren Miquel Mai o el pare d'Antoni Agustín-, professors dels Estudis Generals -com Martí Ivarra i Pere-Joan Nunyes-, o diversos eclesiàstics -canonges com Lluís Desplà i el capítol de la seu de Tarragona o bisbes com A. Agustín i els diferents Cardona. De manera simptomàtica els trobem relacionats entre si en la majoria dels casos.

Una altra qüestió és la de la correcta assimilació dels elements que conformen el fenomen renaixentista. Admetent la crisi literària i deixant de banda, de moment, el fet artístic, hem d'acceptar que l'aprehensió d'aquell moviment fou ben parcial. Ni tan sols no trobem una vertadera investigació filològica, excepció feta de l'obra d'Antoni Agustín tan imbuït d'esperit contra-reformista. Les novetats són acceptades com una moda efímera. Això no significa que no sigui viscuda, ocasionalment, de manera intensa. Manca, al nostre entendre, la voluntat crítica inseparable del concepte de renaixement. És, doncs, en els grups marginals, que detenten d'altra banda la cultura catalana del segle XVI, on haurem de cercar l'interès per la novetat, també en el camp artístic i en l'específicament arquitectònic. Però es precisament la minoria potencialment cultivada la que es veura més afectada per la crisi cultural del segle XVI, almenys en relació amb el segle anterior.

Potser aquesta és una de las raons essencials per entendre la dificultat de l'acceptació d'un humanisme més evolucionat que no el definit únicament per l'afecció a les humanae litterae: "Entre els primers decenis del XVI i els primers del XIX, una colla de fets que s'interfereixen i s'escalonen els uns amb els altres, entre ells la unió de les terres catalanes i castellanes en temps dels Reis Catòlics, el trasllat de la cort al centre peninsular, l'emigració de bona part de la noblesa catalana i la seva posterior assimilació als designis imperials de Carles I i Felip II, el desplaçament dels interessos econòmics de la Mediterrània a l'Atlàntic, el conservadorisme de la burgesia mercantil, (...), produïren una crisi d'autors i de lectors que paralitza el desenrotllament normal de molts sectors de les lletres catalanes. Tanmateix la crisi només afectà la minoria dirigent, és a dir, l'única que disposava dels mitjans adequats per construir una cultura amb un mínim de garanties" (180).

La renúncia a la pròpia llengua també es dona significativament en les classes socials més elevades, en especial entre la gran noblesa. L'interès en la castellanització era una necessitat per a poder accedir a una relació més o menys estable amb la cort de Castella. La petita noblesa, però, no renuncià a l'ús del català, en la parla i en l'escriptura. Segons J. Molas, "el renaixement català intentà de fer una síntesi d'elements medievals i d'altres de nous importats principalment d'Itàlia" (181). Aquesta és, potser, la característica més definidora de la cultura del segle XVI i tindrà un paral·lel en la producció

artística i arquitectonica. No podem parlar de crisi absoluta en el camp de la construcció, pero hem de reconèixer que les realitzacions no responen a una clara assimilació del renaixement italià, excepte a finals de segle i al Camp de Tarragona, on s'esdevé una revifalla cultural de caire humanista.

En general, doncs, l'humanisme català del cinc-cents és essencialment passiu; el nivell de la producció literària es troba a un baix límit en quantitat i qualitat; la pervivència de la tradició cultural medieval és encara notable -per exemple, molts dels llibres que trobem a les biblioteques del segle XVI ja eren coneguts a l'Edat Mitjana-. Al no haver-hi un assentament sòlid dels principis renaixentistes importats d'Italia no es desenvolupa un esperit crític que faci possible l'evolució del primer humanisme. El procés de "re-feudalització" de la societat catalana durant el segle XVI representa un pas enrera a nivell cultural perquè les classes dominants intenten mantenir els privilegis assolits a l'Edat Mitjana. Això degué influir també en l'aspecte cultural. I a finals de segle, quan hi havia més possibilitats per a assumir totes les implicacions del fenomen renaixentista, s'imposà clarament l'esperit contrarreformista.

I I. EL CONTEXT ARQUITECTÒNIC
DEL SEGLE XVI A CATALUNYA

II.1 Els clients

Malgrat la relativa estabilitat econòmica de la Catalunya del segle XVI, era petit el nombre de persones que podia afrontar les despeses d'una obra arquitectònica. La societat catalana estava molt estratificada i, com en tota societat d'antic règim, era profunda la divisió en classes. El poder econòmic i polític estava en mans d'un grup reduït d'oligarques, que feia difícil el desclassament o la promoció social. Això no significa que algunes persones no prosperassin i, per a demostrar la seva nova situació, es fessin construir una casa. De tots els estaments socials, però, és la noblesa qui donarà un impuls més vigorós a la construcció. Alguns nobles necessitaven refer el seu castell, malmès per la guerra civil del segle XV i pels disturbis dels remences. D'altres volien donar a la seva residència un caire més "refinat", d'acord amb les novetats en voga per Itàlia i arreu d'Europa i que, poc a poc, s'anaven introduint també aquí. D'aquest fenomen en sortirà el castell-palau, encara fortificat, encara imatge del procés de refeudalització totjust iniciat i del qual n'eren els beneficiaris. Les residències rurals dels senyors no són, per tant, equivalents a les vil·les italianes, ni a les dedicades a la producció ni a les dedicades a l'oci.

Aquest grup, la classe econòmicament dominant del país, era qui més podia afavorir l'entrada dels nous gustos renaixentistes, ja que eren els que més fàcilment podien accedir, almenys, a una educació mitjanament acurada. Ja hem vist que en algunes contrades s'establien lligams no solament matrimonials -el més

abundant per l'habitual pràctica de l'endogàmia- sinó també de caire cultural, mitjantçant indèntics gustos literaris. Entre la noblesa, però, s'hi observen remarcables diferències. La família més important és, a molta distància de les altres, la dels Cardona en les seves diverses branques, i especialment la dels ducs que residien normalment a Arbeka (Garrigues). Al castell-palau d'Arbeka s'hi havien fet importants reformes a l'últim quart del segle XV, però es prolongaren durant el XVI (1). Al castell de La Floresta (Garrigues), lloc d'estiueig i cacera dels ducs -hi guardaven els gossos i els falcons- el mestre francès Joan Longos, l'any 1569, hi féu importants obres, com la torre, les escales, algunes parets i una font (2).

En general, la major part dels integrants de la família Cardona, fos o no la branca dels ducs, construïren o reformaren edificis de llur propietat. En podem citar alguns exemples. Al castell-palau de Sant Mori (Alt Empordà), que des de l'any 1503 passà als Cardona-Rocabertí, s'hi obraren reformes al segle XVI (3). També es reformà el castell de Calonge (Baix Empordà), ara restaurat i modificat, que des del 1506 passà als Cardona de Bellpuig pel matrimoni d'Isabel Enríquez de Requesens, baronessa de Calonge, amb Ramon de Cardona-Anglesola, baró de Bellpuig (4). El mateix podria dir-se del Castell de l'Albi (Garrigues) que es transformà en castell-palau, propietat dels Cardona-Anglesola i després dels Erill (5). Els Cardona de Bellpuig reformaren el castell de la vila i bastiren el convent de sant Bartomeu, gòtic però acabat amb elements renaixentistes. La vídua de Ramon III Folc de Cardona, baró de Bellpuig i virrei de

Sicília i Nàpols, encarregà el conegut i esplèndid sepulcre del seu marit a G. Merliano da Nola. L'administrador barceloní del baró era Bernat Dusay, de la família que construí un remarcable casal a Barcelona.

Alguns bisbes de la família Cardona es preocuparen també per edificar o reformar alguns edificis ben característics. Pere de Cardona, per exemple, començà la construcció de l'Obra de Fluvià (Guissona, Segarra), una barreja de palau, fortalesa i casa de plaer, que hom suposa residència d'hivern dels bisbes d'Urgell. En aquesta construcció, de començaments de segle, ja apareixen detalls renaixentistes (6). Joan de Cardona, bisbe de Barcelona, és el responsable de la reforma de la Torre Pallaresa de Sta. Coloma de Gramanet (Barcelona), convertint-la en un gran castell-palau amb decoració aplicada de tipus grutesc.

D'altres famílies nobles, menys importants que els Cardona però amb un cert pes específic al Principat, edificaren mirant també de seguir la moda dels nous gustos provinents d'Itàlia. Els Margarit reformaren el Castell d'Empordà (Baix Empordà) (7), la capella de l'Assumpta de Pelacalç (Alt Empordà) (8), i possiblement el castell de Sant Gregori (Gironès). Els Sarriera transformaren el castell-palau de Vulpellac (Baix Empordà) i l'església parroquial de la mateixa vila (9). Els Desbac-Vilarig transformaren els castells-palaus de Vilarig i d'Orriols (Alt Empordà) i aixecaren la Torre de les Hores de Palau-saverdera, a la mateixa comarca (10).

La relació es podria ampliar considerablement. Els Erill, d'origen pallarès i emparentats amb els Cardona, reformaren el castell de Concabella i el molí-castell de Rateva (Segarra) (11). Els Ausiàs-Marc, que hem trobat participant en certàmens literaris de Barcelona, reformaren el castell de Montcortà, un dels millors castell-palaus de la província de Lleida. Els Guimerà reconstruïren el castell de Ciutadilla (Urgell) i feren edificar el convent dominicà de la Mare de Déu del Roser, a la mateixa vila (12). El castell de Guimerà (Urgell) fou reformat pels Pinós, el de Maldà per la família del mateix nom (13) i el de L'Aranyó (Segarra) pels Alta-Riba (14). Al castell de Peralada (Alt Empordà) s'hi afegí una façana renaixentista a finals del segle XVI, coincidint amb la concessió dels títols de comte a Francesc Jofre de Rocabertí (15). Un gran casal que també manifesta un cert coneixement de l'arquitectura renaixentista és el Castell Nou de Llinars (Vallès Oriental), edificat de nova planta pels Corbera-Santcliment (16) que també aixecaren la Casa Pinós de Badalona, amb una façana renaixentista (17).

Al casal dels Centelles (Osona) s'hi feren obres importants a meitat de segle; una mica abans es construïren a la vila les cases d'Enric i de Seraffí de Centelles (18); eren de la mateixa família que construí el Palau Centelles de Barcelona. Quan Miquel-Joan Gralla fou ennoblit, l'any 1512, féu reformar la Casa Gralla de Barcelona, un dels millors exemples de façana amb decoració grutesca del Principat; els Gralla, emparentats amb els Desplà, edificaren també la Torre Ramona de Subirats (Alt Penedès) (19). Parents dels Gralla eren també

els Hostalric -Sabastida, possiblement els constructors de la casa Clariana- Padellàs de Barcelona, ara reconstruïda com a Museu d'Història de la Ciutat. Els Requesens, que al Principat havien perdut la influència del segle anterior, reformaren la capella del Palau reial menor de Barcelona i edificaren la Torre d'en Bassols a Martorell (20). Alguns nobles emparentats amb els Cardona, potser per l'exemple rebut d'aquests, reformaren llurs residències: els Cruïlles, els Boixadors o els Montsuar; a principis de segle Joan Honorat de Montsuar, paer en cap de Lleida, "fou qui transformà la residència en castell-palau, gràcies, en bona part, a l'excel.lent dot que li aportà la muller, Joana Francesca de Cardona" (21).

En general, doncs, les obres no són de nova planta sinó reformes que, en molts casos, comporten la transformació del castell en castell-palau, introduint-hi elements decoratius renaixentistes. No sabem, però, si la inclusió d'aquests elements era exigida pels senyors o depenia exclusivament dels mestres de cases. En algun cas es pot afirmar que la voluntat del propietari era decisiva, pero això no es pot generalitzar. Sembla clar, en tot cas, pels Cardona; com senyala J. Ainaud, "conviene recordar el texto de las instrucciones para la edificación de las residencias de la familia Cardona en Arbeca, Mora, Molins de Rey y Bellpuig, lugar este último en el que se ordena que 'el patio ha de ser de canto de rajola (ladrillo) con los pisos de piedra como la plaza de Verona... Las crestas de arriba de los tejados han de ser verdes como la Lonja de Barcelona, y las chimeneas como las lleva maestro Juan... que son como las de Ferrara... Los pilares redondos y la base de

la manera que está aquí, y el capitel como los que él ha visto en Pozo Real (Poggioreale, cerca de Nápoles)..." (22).

Els elements arquitectònics són essencialment entesos, doncs, en la seva dimensió decorativa. No s'exigeix un projecte coherent que assigni totes les parts del conjunt. De la mateixa manera que s'accepten alguns aspectes de l'arquitectura renaixentista, se'n poden acceptar altres de tradicionals. El mestre de cases devia poder suggerir, però en decisió final predominava el gust -i la bossa- del senyor. Això quant als nobles, i concretament als Cardona, però potser es podria extrapolar a d'altres estaments.

Comparable a la noblesa és el grup de les jerarquies eclesiàstiques. Ultra als bisbes de la família Cardona hi ha d'altres prelats que pagaren edificis, com el convent de Riudeperes (Osona) (23) -els Caçador- o el Col·legi Nou de Lleida -el bisbe Despuig-; diversos bisbes de Girona reformaren el castell-palau de La Bisbal, d'on eren senyors baronials, i el palau arquebisbal de Girona. Les reformes foren, però, parcials. Haurem d'esperar a finals de segle per a trobar, a Tarragona, eclesiàstics importants relacionats amb obres ja del tot renaixentistes, les de l'escola del Camp.

Els canonges van tenir un paper interessant, quan el van tenir, en els àmbits de la cultura, però en alguns casos el seu interès es traduí també en una important activitat constructiva, encara que no sempre seguint les novetats italianes. A principis de segle, a Barcelona, el canonge més remarkable en aquest sentit es Lluís Desplà. D'ell partí la iniciativa de bastir l'església parroquial de sant Julià d'Argentona, pagada pel comú de la vila i construïda entre 1513 i 1539, encara en estil gòtic. Reformà la casa de l'Ardiaca i pagà la construcció de la capella de sant Julià de Montjuïc, desapareguda al segle XVII. L'església de sant Just de Vic fou pagada pel canonge Francest Vivet (24) i construïda seguint la tradició gòtica (1534-1538). Un altre canonge, anomenat Castellbell, encarregà la capelleta de Sant Pau a la Seu de Lleida, l'any 1552 (25). A Tarragona alguns canonges feren bastir igualment algunes capelles; a començaments de segle, per exemple, Joan Barceló pagà les despeses per la construcció de les capelles de sant Bartomeu, sant Crist i sant Esteve, a la catedral (26).

Coneixem poques obres encarregades i pagades per la burgesia, la qual tampoc no era l'estament més privilegiat per la distribució de les rendes al Principat. Només a finals de segle i a començaments del XVII alguns mercaders es fan construir noves residències, finançades gràcies a l'estable situació econòmica assolida pel comerç. Alguns emigraren a Amèrica a fer fortuna, com els germans Company d'Alcover; són un cas més aviat excepcional, però ens interessen perquè encarregaren dues cases que situem entre les de l'escola del Camp. El mateix problema el trobem al món rural, entre pagesos enriquits; en la pràctica

constituïen una minoria, perquè la refeudalització de la societat agrària beneficiava fonamentalment als senyors. Cal constatar, però, la renovació d'algunes masies, sobretot a la segona meitat i a finals del segle XVI. En alguns casos les reformes foren dràstiques. La majoria de masies s'amplien amb noves dependències i amb una torre de defensa que, a vegades, sembla de dimensions excessives. És evident la pervivència del bandolerisme durant tot el segle XVI i començaments del segle XVII, però les torres de defensa de les masies de l'interior del país -les de la costa estan més justificades pel problema corsari- poden no tenir una funció únicament defensiva, sinó "demostrativa" o simbòlica, per a significar la vitalitat del casal i la puixança econòmica del llinatge. Citarem només alguns exemples: Can Draper a L'Atmella (Vallès Oriental) (27), Can Coll a Lliçà d'Avall (Vallès Oriental) (28), Mas Nou del Lledoner a Cervelló (Baix Llobregat) (29), Can Codina a Sant Joan Despí (Baix Llobregat) (30), Mas Costa a Vilobí d'Onyar (Selva) (31), Can Prats a Argenton (Maresme) (32), Can Bru a Teià (Maresme) (33), Mas La Coma a Monistrol de Calders (Bages) (34), Mas Sumarro a l'Hospitalet de Llobregat (35), Mas Genessies a Tivissa (Ribera d'Ebre) (36).

El segle XVI és també el segle dels gremis i de les confraries. Algunes corporacions gremials assoleixen els nivells màxims d'apogeu. Això es farà notar també en l'activitat constructiva impulsada per aquestes institucions. La Confraria de la Sang de Lleida pagà la portada de la façana de l'església de la Sang (37); la de Barcelona la seva casa de la plaça del Pi. També són del segle XVI les cases de la mateixa Confraria a Reus

i a Tarragona. La confraria de cecs, coixos i contrafets pagà la construcció de la capella de l'Esperit Sant de Barcelona, ara desapareguda. A la mateixa ciutat s'edificaren les cases de la Confraria d'Hostalers i Taberners, l'any 1556, al carrer de la Corríbia -desapareguda amb el carrer-; la del gremi de mercers, l'any 1591, a la plaça del Blat -desapareguda-; i la del gremi de sabaters, l'any 1565 -ara a la plaça de sant Felip Neri- (38). L'anomenada casa del gremi de Calderers podria ser en realitat una casa encarregada per un particular i re-aprofitada.

El comú de les viles era qui s'encarregava de les despeses de la construcció de les esglésies parroquials i de les cases del comú (La Bisbal, Caldes de Montbui, Granollers, i un llarguíssim etc.). Algunes capelles i ermites també anaven al seu càrrec, i en ocasions contribuïren igualment a la construcció d'alguns convents i monestirs. Els ingressos depenien, fonamentalment, de la producció agrícola. Per tant, en anyades de mala collita era normal que s'aturés la construcció de l'església parroquial, per exemple, i no es tornés a reemprendre fins algun temps més tard. És notable que la introducció d'elements renaixentistes sovintegi més en les obres civils que no pas en les religioses, en les quals pesava molt més la inèrcia tradició gòtica. De fet existia una tipologia d'església perfectament establerta en les línies essencials, però resultaria difícil trobar-ne una que servís de model a la casa de la vila. Els encàrrecs reials eren també pagats pel comú (fortificació de Mataró i de Barcelona, fortalesa de Castell-Lleó a la Vall

d'Aran, Ciutadella de Roses, etc.). Indirectament eren els mercaders i comerciants, a través dels impostos, els qui pagaven les obres encomanades per la Generalitat: és el cas del palau del Lloctinent, o de la casa de la Generalitat al carrer de sant Antoni Abat de Barcelona (39).

En general no es pot observar cap homogeneïtat en les preferències estètiques de tots els clients esmentats. Les novetats renaixentistes s'introdueixen amb molta parsimònia, normalment com a repertori decoratiu: almenys sembla com si la major part del clients les consideressin una simple variant de repertori en la decoració d'edificis construïts "com sempre". D'altra banda, l'assimilació de les formes renaixentistes, tan en els aspectes culturals com en els estilístics, comença lògicament per les classes socials més privilegiades i, poc a poc, molt poc a poc, va estenent-se a la resta de la societat.

II.2. Els professionals

Des de temps enrera el sistema de producció a Catalunya era de tipus gremialista. Aquest caràcter es reforça, com ja sabem, durant tot el segle XVI. Es difícil, però, esbrinar tots els aspectes del món gremial d'aquesta època ja que, pràcticament, no existeixen estudis sobre el tema i les informacions que es tenen són de caràcter molt general. Al segle XIV hi havia a Barcelona 45 gremis d'artesans autoritzats; entre el 1433 i el 1500 se n'hi afegiren dos i entre els anys 1500 i 1584 augmentaren en 16 més -entre ells es crea el dels paletes-; a finals del segle XVI hi havia a la ciutat un total de 64 gremis i encara augmentaren durant el segle XVII (40). En general, els oficis s'aplegaven per barris segons llur afinitat i en relació amb l'intercanvi de productes o matèries. Els artesans d'una professió tendien a viure en el mateix carrer i aprofitaven la planta baixa d'algunes cases com a tallers, encara que existia la casa-taller, on l'artesà vivia amb els seus familiars, ajudants i aprenents (41). Els artesans es reunien en les cases gremials, que era també el lloc on s'arxivaven els privilegis i la documentació i on s'estotjava l'arsenal i les armes. En els seus locals s'hi celebraven les juntes i, a vegades, hi era instal·lat un oratori o capella. A Barcelona un dels exemples més antics és la casa de la cantonada entre els carrers de la Freneria i Baixada de santa Clara, possiblement seu de la Confraria de sant Esteve, en la qual s'agrupaven freners, pintors, batifillers, etc. (42).

Les confraries no sempre es confonien amb els gremis. N'hi havia, en realitat, de dues classes: de gremi i de devoció. Les primeres eren les constituïdes per persones del mateix ofici que es reunien per tal d'ajudar-se mútuament en casos de probresa extrema o de malaltia, tractar les regles que s'havien d'observar en l'ofici -règim de treball, qualitat de les obres, tarifes, etc.- i venerar el sant titular de la professió. En les dos primers casos es tractava de gremi, i, en el tercer, de confraria. De les confraries de devoció podien formar-ne part gent de diferent ofici. El patró de les confraries era el consell: aprovava les ordinacions, nomenava els administradors i participava en la custòdia de llurs cabals, guardats sota doble clau pels administradors i pels jurats (43). A Sabadell, l'any 1595, es reuniren quatre oficis -mestre de cases, fusters, ferrers i sabaters- per a fer una confraria dedicada a santa Eulàlia, patrona dels mestres de cases (44). A Vic la gent dedicada a la construcció formava part de la confraria dels Elois pero es va independitzar l'any 1565. Cinc anys més tard es consolidà l'associació de mestres de cases i lapidaris, sota l'advocació de sant Roc, sant Antoni i els Quatre Màrtirs, a l'església de la Pietat. El nombre de confreres, però, disminuï aviat quan, l'any 1598, es resolgué que els procuradors es reduïssin a dos en comptes de quatre, i que, almenys el primer, fos sempre català, malgrat les queixes del mestres d'obres francesos, que gairebé eren la majoria (45).

Són molt útils les informacions proporcionades per P. Bonnassie respecte al funcionament dels gremis a finals del segle XV a Barcelona (46). Ens interessen perquè sembla que en el curs del segle XVI no variaren substancialment les condicions de treball dels mestres i dels aprenents. En tot cas el canvi començà arran de l'aparició de l'escola del Camp. Aquest autor ens assenyala que els privilegis dels mestres eren "parar obredor e haver senyal", és a dir, obrir un taller i tenir una marca de fàbrica. Només podia tenir taller un mestre i ningú no podia exercir l'ofici fora del taller d'un mestre; la marca era inalienable i hereditària. En el cas dels mestres de cases no hi havia, però, ni taller ni senyal de fàbrica. La diferència entre mestres de cases i manobres ve donada per la definició del treball dels mestres i la dels obrers i per les eines utilitzades en cada cas. Només els mestres de cases podien tenir paleta però sense ensenyar-ne l'ús als seus ajudants. Un manobre netejava i adobava les bastides, treia els enderrocs, netejava els conductes de l'aigua, cavava pous i cisternes, i adobava els sostres. Segons les ordenances de l'any 1500, aquestes mesures es justificaven pel bé públic, ja que prohibien a tot obrer no expert de participar en la construcció d'edificis; però, segons P. Bonnassie, tendien, sobretot, a alliberar als mestres de cases de qualsevol competència barata (47).

L'accés a la condició de mestre es feia mitjançant un examen davant un grup de mestres del gremi, dels cònsuls, dels clavaris o dels "examinadors" -funcionaris especials anomenats per a l'ocasió-. Almenys teòricament, la prova tenia les

garanties necessàries d'imparcialitat. El candidat havia de pagar uns drets d'examen, molt variables segons els diferents gremis. Freqüentment es discriminava als estrangers i era considerat com a tal qui no pertanyia a la Corona d'Aragó. Els mestres tenien també una condició jurídica diferent de la resta de treballadors; era el "cap de casa" a qui havien d'obeir els aprenents i obrers.

Quant als aprenents, a finals del segle XVI, a Barcelona, quasi un 75% eren forasters, encara que el 70% d'aquests eren catalans de regions pròximes i de procedència camperola. Els aprenents començaven l'aprenentatge entre els deu i els quinze anys -podien ésser mestres als divuit-, encara que els estrangers declaraven entre divuit i vint-i-cinc anys, ja que normalment coneixien l'ofici i consideraven l'aprenentatge com un perfeccionament. L'aprenentatge per arribar a mestre de cases durava tres anys i mig (48). L'aprenent vivia i participava de la vida familiar en la casa del mestre i havia de servir a aquest, a la seva muller i a la seva família. El salari de l'aprenent era lliurat al mestre, el qual podia, amb aquesta suma, pagar les despeses de l'alimentació de l'aprenent, proporcionar-li a vegades un petit peculí i obtenir-ne, inclús, un cert benefici (49).

Encara hi havia el cas dels obrers, joves o oficials i bergants o peons, però en el cas de la construcció la classificació és confusa ja que l'ajudant del mestre de cases és anomenat manobre i tant pot ser un obrer com un aprenent: "Se men-

cionan estos peones en algunas ordenanzas municipales relativas a la construcción, bien porque la autoridad municipal deseara protegerles contra la explotación desvergonzada a que les sometían los mestres de cases, bien, por el contrario, para poner a los manobres al abrigo de su peligrosa competencia. De todos modos, sólo se les llamaba para los trabajos de urgencia, de corta duración, y que no requerían ninguna cualificación especial. Se les olvidaba tan pronto como el trabajo estaba hecho. La contrata se hacía en la plaza dels bergants (...) los empleadores sólo iban allí como recurso desesperado: estaba prohibido a los mestres de cases contratar a un bergant mientras se encontrase sin trabajo en Barcelona un solo manobre que hubiera hecho su aprendizaje y que poseyera "mujer y casa". Incluso una vez contratado, el peón podía verse despedido de un día para otro: ningún contrato le garantizaba la continuidad en el trabajo" (50).

Els mestres de cases, com els manobres, eren contractats per dies i, ja que llur activitat afectava al benestar públic, els salaris eren fixats pel Consell de la ciutat. A finals del segle XV el mestre de cases podia exigir quatre sous diaris; l'aprenent, tres sous i mig; el peó o manobre, tres sous. Aquesta situació afectava a tot el Principat i, en tot cas, les variacions eren mínimes. Durant el segle XVI la situació no varià substancialment, tot i que hi hagué un augment de salaris. J. Reglà publica una relació dels salaris percebuts per diferents treballadors a les obres del palau de la Generalitat, entre 1570 i 1700 (51). Entre l'any 1570 i el 1582 els mestres de cases cobraven cinc sous diaris; l'any 1600 en rebien sis. Quant als

manobres, l'any 1570 cobraven entre tres sous i tres i mig; l'any 1575, tres sous i mig; l'any 1582, tres sous; i, des del 1596, quatre sous.

El Llibre de privilegis dels mestres de cases i molers que es conserva a l'A.H.M.B. (Ap.docum. 1) ens confirma les informacions donades per P. Bonnassie. L'any 1599, per exemple, tots els mestres de cases havien de pertànyer a una confraria o, almenys jurar-ne els capítols. La confraria de mestres de cases i molers tenia com a patrons titulars els sants Felip i Jaume, amb capella a la catedral de Barcelona. Els mestres de cases, molers, trencadors de pedra i picapedrers podien tallar i obrar moles i pedres de Montjuïc; per cada pedra o mola feta havien de pagar un sou al fisc reial. La pedrera podia, però, ser arrendada a algun mestre de cases. A l'A.H.P.B. es conserva un contracte, datat al mes de desembre del 1602, entre Pere Pau Vidal, notari reial, ciutadà de Barcelona i escrivà major de la casa del General de Catalunya, i mestre Magí Moró, mestre de cases de Barcelona, sobre l'arrendament d'una pedrera situada a la muntanya de Montjuïc durant cinc anys, pel preu de 400 lliures (52).

Per evitar qualsevol dany públic, el temps d'aprenentatge continuava essent de tres anys i mig o més, sota pena de deu lliures. Sense haver passat per l'aprenentatge no es podia treballar com a mestre. D'altra banda cap particular no podia acomiadar un mestre de cases i substituir-lo per un altre sen-

se haver-li pagat tot el que li devia; un mestre també quedava obligat a no acceptar una obra començada per un altre mestre fins que aquest últim hagués estat pagat. Les contravencions eren penalitzades amb deu lliures. Es prenia també mesures proteccionistes contra els mestres de cases "francesos, gascons, gavaigs y altres de nació francesa"; fins aquell moment els drets d'examen pels francesos eren 50 sous, però els mestres de la ciutat exigien que la quantitat fos augmentada a 10 lliures, quantitat realment desorbitada. Els aprenents de fora del Principat, però vassalls reials, havien de pagar 50 sous i "los de la terra verdadera y natural vasalls de U.R.M. de dit Principat" n'havien de pagar 22.

La contratació d'obres es podia fer a preu fet, és a dir, a escarada i a tant alçat (53). Això és vàlid tant per a les grans construccions com per a l'obra menuda. En els contractes se solien especificar tots els treballs que calia fer, els quals havien d'ésser visurats, supervisats, per un o més mestres de cases de la confiança del client i del constructor. Algunes vegades, en el cas d'obres importants com esglésies, muralles i palaus, era habitual fer les obres per "administració"; les obres són adjudicades a un contractista que s'encarrega de dirigir-les i de pagar als manobres que té a càrrec seu. Es el cas de Pere Blai en les obres del palau de la Generalitat. Quasi totes les construccions es pagaven a terminis, mensuals o trimestrals, i el preu comprenia la mà d'obra. Els materials, calç, cabassos, fusta, claus, etc., eren proveïts, almenys en les grans obres, pels mateixos clients. En aquests casos també es procurava una casa al constructor mentre durés l'obra.

No sempre el constructor era el tracista, i fins i tot a vegades la traça era proporcionada pel client. A les capitulacions per a la fàbrica de la capella -i el portal d'ordre dòric- del Remei al convent de trinitaris descalços de Barcelona -avui església de sant Jaume-, datades l'any 1585, el mestre Joan Custura ha d'obrar "conforme a una trassa se li és mostrada, la qual esta en poder del reverent Ministre" (54). D'altres vegades el tracista podia no ser mestre de cases, o almenys podia ser ajudat per una altra persona. El conegut poeta i pintor Pere Serafí féu, juntament amb el mestre de cases Bartomeu Sabater, la traça d'un pòrtic renaixentista a la Llotja de Barcelona (55). De la mateixa manera, un mestre d'obres podia treballar en feines que avui trobaríem més adequades per a un escultor. El 25 de juny del 1595, el mestre de cases barceloní Jaume Miquel Dansa es comprometia a fabricar i lliurar a Miquel Sala, mestre de cases de Girona, "... quatre columnes de pedra de Girona de llargaria les dues de dotze palms y mig quiscuna y les altres dues de quatorse palms y mig quiscuna obradas de la mullura, modo y forma estan les dues columnes de les finestres de la casa de la Lotja de la present ciutat de Barcelona. Y ares dos capitells conforme estan los deles finestres grans bons y acabats de tot lo que toca a mestre de cases scarmintlos a tot effecte que conve y es necessari per lo amaginayre obrara dits capitells a mes una vaseta per una finestra petita de les finestres de dita lotja..." (56).

És probable que en la introducció del gust renaixentista en arquitectura hi influïssin pintors -ja hem esmentat Pere Serafí- i escultors -Forment i Ordóñez, com a exemples més notables de dues concepcions distintes de l'escultura renaixentista i dels seus emmarcaments i suports arquitectònics-. És molt probable que, almenys els pintors, utilitzessin gravats i làmines amb fons arquitectònics classicistes. La nova arquitectura era també clarament perfilada, amb disseny contundent, en els relleus del reracor de la catedral de Barcelona, d'Ordóñez, i Blai els degué conèixer. De tota manera, almenys vers la segona meitat de segle, es coneixien a Barcelona gravats i làmines amb exemples d'edificis clàssics i renaixentistes i, poc a poc, anaven arribant els diferents tractats d'arquitectura impresos a Itàlia. A començaments de segle degué ser important la influència de mestres de cases estrangers. Pràcticament tots ells eren d'origen francès i és sabut que fins entrat el segle XVI el renaixement francès prenia com a principal model el del nord d'Itàlia -Gènova i Milà es convertiren en dependències franceses a començaments de segle-. Però en aquest sentit les aportacions dels mestres de cases francesos hagueren d'ésser parcials i de caràcter sobretot ornamental, que sapiguem.

Ja més avançat el segle l'assimilació dels nous corrents no era tampoc completa, ni tots els mestres de cases entenien de la mateixa manera la formulació arquitectònica provinent d'Itàlia. Referint-se a uns pilars per construir al convent dels Àngels de Barcelona, l'any 1573, mestre Granja feia constar al contracte -escrit al marge- que "al romano se entenen mollures y

que no se han de fer sino llisos" (57). Al contracte s'afegeix una clàusula en què consta: "Digo yo maestro Granja como oy a quatro de deziembre he recibido trenta libras por manos de mosen Miguel Espelleta del senior doctor Diego Perez a buena cuenta de las dichas obras del monasterio de los Angeles y por no saber y escrevir ago hazer el presente albaran a mosen Miguel Espelleta de voluntad mia". Es notable la diferència amb Pere Blai, que, com veurem més endavant, posseïa cinquanta llibres d'història, i sabia escriure correctament en català. La formació cultural dels mestres de cases era important per a comprendre -millor o pitjor, naturalment- el profund canvi metodològic que implicava l'arquitectura renaixentista.

La primera notícia que tenim sobre la circulació i coneixement de tractats d'arquitectura data del 1580, aproximadament, l'epoca de la construcció de la llotja del Trentennari a l'Ajuntament de Barcelona. A.Florensa observava que "es un ejemplo de arqueologismo; la cara que había de mirar al claustro o patio porticado és gótica, tan gótica como supieron hacerla en 1579; mientras que la que correspondía al interior de la sala, es de formas perfectamente 'a lo romano', como entonces se decía, y casi podríamos asegurar que el artista que la dibujó se valió del Trattato di Archietettura, de Serlio, entonces de reciente publicación (1ª edición, Venecia, 1537). En efecto, el sofito o cara inferior de la cornisa presenta unas ranuras paralelas, que sólo dicho autor, y ningún tratadista más, pone en su orden toscano" (58).

Respecte al tema mateix són molt interessants les notícies aportades per J.M. Madurell sobre l'activitat mercantil del pintor Petro Paulo de Montalbergo, nat a Fornelli del bisbat de Monferrato, a la Llombardia: "El primer contrato de venta de que nos proporciona noticia la documentación de la época, es el que en 27 de octubre del 1580 firmó Petro Paulo de Montalbergo, en reunión de Francisco Testa, mercader de la ciudad de Arezzo, en la Toscana, residente en la ciudad de Barcelona. El objeto de la mencionada contrata era la de pactar y condicionar la venta que Petro Paulo de Montalbergo hacía a favor del aludido Francisco Testa, de una bala de grabados o dibujos en papel estampados en Roma, la cual formaba un conjunto de tres mil quinientas hojas, aproximadamente, y que tenía en concepto de depósito, en la ciudad de Sevilla, el mercader Salvio Xifra, cuya mercancía iba consignada al librero de Madrid Esteban Bogia (...)

Por otro documento posterior calendado, de fecha 16 de febrero de 1582, sabemos que el librero de Madrid y ciudadano de Saona, de la península italiana, Esteban Bogia, anteriormente citado, confiesa y reconoce a Petro Paulo de Montalbergo, haber recibido en el mes de mayo del próximo pasado año, en la villa de Madrid, en nombre propio y por parte de Francisco Testa, mercader de la ciudad de Arezzo, una bala formada por láminas o dibujos en papel estampados en Roma -que contenía un conjunto formado por tres mil ciento cuarenta hojas comunes impresas- y, finalmente, dos obras muy importantes, o sean dos libros correspondientes a otros tantos tratados de Arquitectura, uno llamado de 'La Bacco' y el otro del que era autor el conocido tratadista Vignola" (59).

L'any 1586, el mateix pintor encara establia una companyia amb el mercader llombard Angel Tavano per a començar amb llibres impresos a Roma i a Venècia. Aquest artista ens interessa especialment perquè treballa a la catedral de Tarragona en les mateixes dates que Jaume Amigó, al qual necessàriament havia de conèixer i potser també procurar els tractats que importava d'Itàlia. Hem tingut ocasió de consultar l'inventari, datat el 23 d'abril del 1596, dels béns del pintor d'Utrecht Isaac Hermes Vermei, mort a Tarragona (60). A més d'algunes imatges, quadres i retaules, el pintor posseïa els tractats de Serlio i de Labacco. Aquest artista havia treballat, amb Jaume Amigó i Pere Blai, en l'obra de la capella del Santíssim. A més, el mateix document fa constar que entre els béns del pintor "y ha una lleva feta a XXIIII de Abril de MDLXXXI de me. Joan Blay mestre de cases per la qual dona dit Isach a una criada de dit Blay XII lliures per presta". Aquest Joan Blai era parent de Pere i habitava a Vallmoll (Alt Camp). Jaume Amigó posseïa també un tractat de Vignola, com veurem més endavant. L'arribada més o menys massiva de llibres d'arquitectura coincideix amb l'aparició de l'escola del Camp. Ens podem demanar, tanmateix, les raons de la migrada expansió de l'arquitectura renaixentista a Catalunya, quan la situació econòmica no era crítica i es tenien a mà els elements necessaris per a l'estudi i l'adquisició del llençuatge "clàssic". Per a explicar-ho hauríem de recórrer al context social i cultural de l'època, al tradicionalisme que ancorava en el passat a quasi tots els estaments socials i que impedia també una profunda transformació cultural i artística. Als mestres de cases no els mancava informació abundant ni fonts teòri-

ques per a desenvolupar l'arquitectura nova en tota la seva extensió. Rafael Plansó, mestre de cases barceloní i tracista de l'església d'Igualada, mort dos mesos abans que Pere Blai (amb qui col·laborà en les obres del Palau de la Generalitat), posseïa una impressionant col·lecció de tractats d'arquitectura. A l'inventari dels seus béns, datat el 8 de maig de l'any 1620 i conservat a l'A.H.P.B. (61), els llibres hi son detallats, a més de les traces i eines pròpies del seu treball de mestre de cases i de diversos quadres i retaules. Anotem també els que no es refereixen exclusivament al seu ofici perquè ajuden a tenir una idea de la formació cultural-almenys dels gustos literaris- dels mestres de cases de l'època -però de tota manera no tots arribaven al mateix nivell de Plansó-. Els llibres eren:

- un llibre grans ab flochs de viats de vermell y groch de veta intitulat y quatro libri dell'Architectura di Andrea Palladio
- Item altre llibre de la matea forma ab cubertas de pergamí intitulat a les cubertas llibre dels instruments de guerra
- Item altre llibre dela matea forma intitulat a les cubertas 3 y 4 part Architectura de Sebastia Serlio
- Item altre llibre de forma major dins lo qual y ha pintada diffarents trasas
- Item altre intitulat nova inventione di fabricare fortezze di varie forme

- Item altre de forma menor intitulat el Secondo libro dela architectura di Andrea Pladio
- Item altre llibre ab cubertas de post de full de la forma major intitulat le Premier Tome de larchitectura de Philibert del del rome (de l'Orme)
- Item altre ab cubertas a damasil ab baga y sivella de ma de dit Planso
- Item altre llibre de full de la forma major intitulat Di Lucio Vitruvio Pollione de architectura libri dece
- Item altre petit intitulat vinyolas castella
- Item altre de full major intitulat vinyoles italia
- Item altre intitulat Vitruvio italia
- Item altre quadrat intitulat les set pars de Sebastia Serlio
- Item altre de quart intitulat I dieci libri dela Architectura di M. Vitruvio
- Item altre llibre gia de forma comuna intitulat Summa de Arithmetica geometria
- Item altre intitulat della Architectura di Gio. Antonio Rusconi
- Item altre llibre molta part dell blanch y pintadas algunas trasas
- Item altre llibre de quart intitulat Historia del gran conde don Bernardo Barcino ab correcha de tafeta
- Item altre de la matexa forma intitulat Historia general de condes y varons illustres de insigne ciudad de Catalunya
- Item altre llibre intitulat dela beata madre Teresa de Jesus
- Item altre llibre intitulat la primera part de al quitequisma y doctrina dels religiosos novisis

- Item altre llibre petit intitulat de architectura de leon Battista Alberto
- Item altre llibre petit intitulat ab la obra de fracments matematicos
- Item altre llibre petit intitulat la imagen de la vida cristiana
- Item altre llibre petit intitulat beata maria Virginis
- Item altre llibret las cubertas de post intitulat medidas del romano
- Item altre llibre petit de cubertas de paper destrasa intitulat oratio inexquii illm. domini cardinalis
- Item altre llibre petit intitulat la perpestive specularia de euclides
- Item altre petit intitulat las iglesias de roma
- Item altre petit intitulat la victoria de Don Joan de Austria
- Item altre petit intitulat romansero general
- Item altre intitulat romansero
- Item altre petit en lo qual y a pintades diferents lletres
- Item altre llibre intitulat conceptos spirituales
- Item altre intitulat Practica mercantívol
- Item altre petit intitulat la Tragedia de Calisto
- Item altre petit intitulat description de todos los reynos del mundo
- Item altre intitulat la secunda parte delos conceptos spirituales y morales
- Item altre intitulat cancionero llamado flor de enamorados
- Item altre petit intitulat sumario y breve declaratione con discensos y estampas de la fabrica de St. Llorenso en el real del Scurial".

La relació era llarga pero voldríem que servís per a mostrar que, almenys teòricament i en forma "llibresca", els mestres de cases de finals del segle XVI i començaments del XVII tenien a l'abast una informació sorprenentment àmplia i de qualitat sobre arquitectura renaixentista. En són una mostra els tractats de propietat de Rafael Plansó: Vitruvi, Sagredo, Alberti, Serlio, Vignola, Palladio, Rusconi, Philibert de l'Orme -a part del de Labacco que també circulava per Catalunya-. Però els fruits d'aquesta informació foren més aviat descoratjadors: a la pràctica, només l'aprofità, i encara no del tot, l'escola del Camp.

II.3 Els hàbits arquitectònics

No es pot aplicar, en general i globalment, el qualificatiu de renaixentista a l'arquitectura del segle XVI a Catalunya. La introducció d'elements renaixentistes es produeix molt lentament, de manera irregular i no generalitzada. Això significa que es fa difícil un estudi sintètic i global de les edificacions cinccentistes, i que s'ha de particularitzar cada cas. L'assimilació del Renaixement no és el resultat d'un aprofundiment cultural, sinó que s'estén per adquisició progressiva -bé que en ocasions contradictòria i amb alts i baixos- del nou llenguatge. Les pervivències de la tradició gòtica, notables en l'aspecte cultural, es poden extrapolar, fins a un cert punt, al terreny artístic. Els canvis es produeixen fonamentalment en la segona meitat del segle, i, així i tot, són molt limitats -almenys fins a l'aparició de l'escola del Camp-.

Durant la primera meitat de segle, aproximadament, els elements estructurals usats en les edificacions solen seguir les tipologies gòtiques, mentre que els elements renaixentistes queden reduïts bàsicament a aplicacions ornamentals; a vegades, encara que no és un fenomen generalitzat, donen lloc a façanes exuberants de tipus "plateresc", normalment per influència aragonesa o castellana. Això és vàlid per a les construccions civils i per a les religioses. La planta típica de les esglésies, com en la tradició gòtica, és la de nau única, sense transepte, amb capelles laterals entre els contra-

forts i absis poligonal. Aquesta planta restarà inalterable tot al llarg del segle, i encara ben entrat el segle XVII. No podem trobar a Catalunya la varietat de disseny de les plantes italianes, ni la seva complexitat -inclusió d'espais centralitzats i de transepte, tres naus, etc.-. Únicament existeix una similitud amb les plantes jesuítiques, però les esglésies catalanes no responen tant a un replantejament manierista dels principis renaixentistes com a la vitalitat d'una tipologia que no plantejava problemes estructurals ni funcionals ni, per tant, necessitat de reelaboracions globals.

La tradició també es manté en els alçats interiors, dividits en dos pisos: l'inferior és ocupat per les capelles laterals; el superior, per finestrals. Poc a poc es va substituint l'arc apuntat de les capelles laterals per un arc de mig punt, com a les esglésies parroquials de La Pobla de Montornés, Riudecanyes, Mont-roig -l'antiga-, o Fortià, o la capella de sant Joan Sanata -san Pere de Vilamajor-. Els arcs formers i els faixons, en canvi, continuen essent de perfil apuntat. Això es relaciona amb la volta de creueria que inevitablement cobreix la nau i les capelles. Els intradossos solen estar emblanquinats, en contrast amb el color de la pedra dels arcs de la volta, normalment molt destacats. Cada coberta presenta la característica clau de volta, generalment amb decoració figurada.

En aquestes esglésies no hi ha una clara articulació global dels alçats -per exemple a través d'ordres clàssics-, sinó només de detall. Predominen els murs llisos articulats per elements verticals, com pilastres de tipus gòtic, i horitzontals, com cornises amb motllura també gòtica. Entre aquests elements i el mur s'estableix el mateix contrast cromàtic que trobem a la coberta. La introducció de la cúpula serà tardana i, almenys la solució de la cúpula amb tambor, serà una innovació de l'escola del Camp. Podria ésser, però que fos més o menys contemporània la de l'ampliació de l'antiga capella de sant Jordi del palau de la Generalitat -cap el 1580-, sense tambor, i que vol donar la impressió de recolzar sobre capitells penjats.

En les façanes, en canvi, és més evident la transformació d'elements gòtics per elements renaixentistes -primer com a decoració aplicada i, més tard, també com a sistema d'articulació-. Aquesta evolució es veu, per exemple, entre la portada de l'església de sant Miquel de Barcelona -ara encastada en un flanc de l'església de la Mercè- de l'any 1516, i la porta de la capella del Remei a l'església de sant Jaume -abans dels Trinitaris calçats-, de l'any 1585. El canvi substancial no consisteix en la substitució de la portada gòtica per una façana organitzada per ordres i regularitzada en els seus diferents pisos i cossos laterals, sinó en la substitució d'una porta resolta amb el repertori gòtic per una altra dissenyada a la manera renaixentista. La concepció de façana és excep-

cional, i el més normal, com diem, és transformar la porta gòtica en una altra amb decoració grutesca o, posteriorment, en una porta extreta del repertori clàssic, usualment en arc de mig punt emmarcat per un ordre -el més usat és el toscà o el dòric-. Alguna vegada la portada s'organitza en pisos, sense abandonar el tractament decoratiu grutesc dels elements clàssics, com per exemple en l'església de sant Domènec a Tortosa. La resta del mur de tancament de l'església és llis i presenta, normalment, un ull de bou per a il·luminar el cor, situat als peus de la nau. El coronament de la façana pot ser simple i sense ornamentar o presentar ocasionalment alguna cresteria. És habitual l'existència de gàrgoles amb decoració figurada.

Hi ha també un progressiu abandonament de les tipologies gòtiques de les finestres i altres obertures -guardapols, brancals, motllures gòtiques, etc.-, més evident en obres civils que no pas en esglésies, on encara perdura el gust pel gran finestral, d'arc apuntat o de mig punt, en comptes de les finestres quadrades o rectangulars emmarcades per una faixa plana -com les que serien usades habitualment en les obres de l'escola del Camp-.

A finals del segle XV es crea una tipologia de casa noble que es mantindrà pràcticament durant tot el segle XVI (62). La planta és formada per una sèrie de sales entorn d'un pati central, en el qual hi ha l'escala. El pis baix es troba una mica alçat en relació amb el nivell del carrer, a

l'alçada del primer replà de l'escala; en arribar al pis principal, una galeria amb arcades sobre pilarets vuitavats precedia, en algun cas, l'ingrés a les habitacions -Torre Bassols de Martorell, per exemple-. Sobre el pis principal hi ha encara un segon pis que, a la part de la façana, s'obre a l'exterior per una galeria semblant a la del pis principal però amb els arcs de menys llum i que no ocupen tota l'amplada de la façana -Torre Pallaresa, Ca L'Ardiaca, Casa Gralla, etc.-. Els pilarets són també en aquest cas vuitavats. Alguna vegada la galeria superior s'obre al carrer i al pati interior -Casa Clariana-Padellàs-. La porta principal és la tradicional: un gran arc de mig punt adovellat. A un costat de la façana pot aixecar-se una torre coberta de terrat encara que, a la fi, desapareixerà. El coronament habitual de la façana és un ràfec de considerable volada. Les façanes són generalment de pedra picada, amb carreus angulars, i la resta és de carreuada quasi regular; l'interior del mur és una barreja de morterada i pedra petita de baixa qualitat. Excepte en els edificis públics, les finestres tenen poca decoració i motlluratge; a vegades, sobretot a començaments de segle, aquesta ornamentació és de tipus grutesc -i pot ser molt exhuberant, com a la Casa Gralla-. Els patis són encara gòtics -Casa Gralla, Torre Pallaresa-, però hi ha excepcions. A la desapareguda Casa Dusai de Barcelona el pati degué ser concebut com un claustre organitzat per ordres; segons N. Comas, el pis inferior era jònic i el pis superior corinti (63). En algun cas l'escala, tot i pertànyer al pati, el deixa lliure -Castell Nou de Llinars-.

La majoria dels patis són concebuts, en realitat, com a petits claustres. Això és més evident en els edificis públics i convents, fins i tot quan s'hi introdueixen elements renaixentistes. El claustre gran del convent de Bellpuig és, per la seva organització i per la morfologia de les arcades -excepte les superiors, afegides posteriorment-, totalment gòtic. Els diversos nivells es superposen sense que hi hagi una articulació de conjunt. Més evolucionada és la solució del pati del palau del Lloctinent, amb la galeria superior d'ordre toscà i voltes per aresta; el tema gòtic hi és present encara en els arcs escarsers de la planta baixa i en les estructures reaprofitades de l'escala (que integren una galeria que fou formada amb capitells sabata), i potser, encara, en les proporcions excessivament esbeltes de les columnes de la Llotja. Ben renaixentista es pot considerar, en canvi, el claustre o pati del Col·legi de sant Jaume i sant Macià de Tortosa, ja de la segona meitat del segle XVI, independentment de la baixa qualitat en el detall de l'execució de la part escultòrica; l'alçat s'organitza en tres pisos d'arcades diferents -encara goticitzants en el superior- sostingudes per columnes de capitell toscà. Del mateix tipus era, sense la decoració esculpida, el desaparegut claustre de sant Francesc de Paula de Barcelona, amb dos pisos de columnes d'ordre toscà (64). En aquest cas el nombre d'arcades del pis superior era doble de les del pis inferior: una mena de pati anomenada per A. Cirici (65) "ritmada" -superposició d'un ritme ràpid sobre un ritme lent-, i tinguda per específica de Catalunya, encara que en podem trobar exemples en d'altres bandes, per exemple a Itàlia, des del palau gòtico-català d'Aiutamicristo a

Palerm fins al claustre de Santa Maria della Pace de Bramante a Roma, per esmentar dos casos molt diferents. Dintre de la mateixa línia innovadora hem de situar la Llotja del Trentenari o la galeria alta del claustre i el pòrtic de sant Cugat.

Quant a les façanes, una de les novetats importants al segle XVI és la simplificació en l'organització i la moderació en la decoració aplicada. L'intent de regularització de la façana, encara que no amb esquemes absolutament rigorosos, és visible en la del palau del Lloctinent; les finestres són regularment compassades, però encara conserven guardapols mixtilinis; són allindanades, però amb motlles goticitzants; hi ha elements ben renaixentistes com la cornisa de coronament o com els balustres dels balcons inferiors, i d'altres d'arçatitzants, com les gàrgoles i garites cantoneres. Tanmateix una rigorosa voluntat d'ordenació com aquesta no és l'habitual en la primera meitat del segle, malgrat els intents evidents portats a terme a Ca l'Ardiaca, Torre Pallaresa o Casa Gralla, per exemple. Intents més reeixits de regularització de façana es troben en alguns castells-palaus, com a Orriols i Vilariig.

Més difícil resulta trobar una façana organitzada mitjançant ordres clàssics. En aquest sentit és interessant la de la casa Galadies a Vic, parcialment destruïda. Horitzontalment s'organitza en quatre pisos i verticalment en tres zones -la de l'esquerra ha desaparegut-. A la planta baixa la porta, de mig punt, està enquadrada per un ordre dòric de pilastres estriades sobre un alt basament i adossades al mur.

Sobre l'entaulament -amb tríglifs al fris- hi ha el segon pis amb dues finestres laterals -ara balconades- emmarcades per pilastres aparellades, estriades i d'ordre jònic. Al centre un pany de mur trenca l'eix vertical que dividia la façana en dues meitats simètriques. Això és interessant perquè resulta molt poc habitual -i poc ortodox- i perquè es repeteix en les obres de l'escola del Camp. Al tercer torna a haver-hi una finestra sobre l'eix de simetria i dues de laterals. El pis superior, una galeria d'arquets, correspon a les golfes. Finalment, la façana acaba en un ràfec de considerable volada. Aquest exemple és, però, completament excepcional en l'arquitectura catalana anterior a l'aparició de l'escola del Camp.

Fins a finals de segle les innovacions que trobem en l'arquitectura del cinccents a Catalunya, en definitiva, representen un ressò "trist i provincià" (66). La dificultat i el retardament en l'assimilació de l'arquitectura renaixentista no és més que un reflex de la situació social i cultural del país. Es produeix la mateixa tímida síntesi entre tradició i innovació que vèiem en l'humanisme català. En tot cas la poca empena i creativitat a l'hora d'assumir i filtrar els models estètics en voga i de transformar-los en solucions artístiques no significa baixos nivells constructius. Són abundants les obres realitzades al segle XVI. Encara que la majoria de vegades es tracta de reformes, el gran nombre d'obres ens confirma la relativa estabilitat econòmica del període. No es pot justificar la inexistència d'una arquitec-

tura amb dinàmica creadora i plenament renaixentista per una situació econòmica i social que no fou de crisi, insistim, sinó de relativa represa. Bàsicament, l'arquitectura cinccentista és gòtica -"gòtic epigonal", digué Cirici-, amb incorporació d'ornamentacions renaixentistes -alguna vegada de tipus "plateresc"-.

Quan els elements clàssics tractats en versió "grutesca" són substituïts per d'altres concebuts més ortodoxament, no variarà tampoc el sentit decoratiu que hom els atribuïa. Haurem d'esperar fins a l'escola del Camp perquè canviï la concepció de l'ordre i s'arribi a una més profunda assimilació de l'arquitectura italiana. És probable que en la parsimoniosa introducció d'elements innovadors a inicis del segle XVI hi contribuïssin els artistes forasters que treballaven, en nombre considerable, a tot Catalunya -francesos, castellans, italians, alemanys...-. El canvi en el tractament dels ordres, tanmateix, sembla més aviat relacionat amb la circulació i difusió de tractats italians. L'absència de manifestacions importants del Renaixement és atribuïda per A. Puig a un tradicionalisme encantat vers el passat i la seva grandesa, en un conservadurisme propi dels "arribats", en l'absència de grans nobles amb esperit internacionalista, en el desplaçament polític cap a Castella i en un aïllament sistemàtic de tot corrent innovador i científic provinent de les transformacions del Renaixement: "els resultats pràctics en serien la prova: misèria renaixentista" (67). La qualificació és un punt excessiva, però el panorama, aquí resumit a grans trets, no és certa-

ment suggestiu: l'arquitectura del segle XVI a Catalunya, lentament desensonyada, tindrà el seu primer episodi estimulant i obert al futur en l'escola del Camp. Seria el desvetllament.

I I I . "L'ESCOLA DEL CAMP"

DE TARRAGONA

III. 1. Eclesiàstics humanistes

A Tarragona, a finals del segle XVI, coincidiren diversos cercles d'il·lustrats que constitueixen l'últim nucli de l'humanisme català renaixentista (cfr. I.3). No hem d'oblidar, malgrat tot, la influència que sobre aquests grups devien tenir les tesis contra-reformistes. És simptomàtic que el Seminari tridentí de Tarragona és considerat, tradicionalment, com el primer en establir-se arreu del món catòlic. D'altra banda, la pràctica totalitat d'aquests nuclis culturitzats estava integrada per eclesiàstics. És més, aquests humanistes pertanyien tots al clergat, excepte -segons les nostres informacions- en tres casos: Felip Mei i Gales, l'impressor i traductor al castellà de les Metamorfosis d'Ovidi (1), Esteve Grimau, desconegut de moment, i Lluís Pons d'Icart (2).

També s'escapen de la categoria d'eclesiàstic els artistes i arquitectes que treballaven al Camp de Tarragona. Però, en aquest cas, hem de considerar que residien a aquella zona no de manera estable o definitiva, almenys en els casos que més ens interessin: Jeroni Sanxo, Isaac Hermes, Pere Blai, etc. Pel altra part, no existeixen dades biogràfiques suficients per comprovar el vertader nivell de cultura humanista que assoliren aquests artistes ni fins a quin punt els seus coneixements els feren canviar de mentalitat. En tot cas, la vida cultural en general era pràcticament acaparada pels diversos grups de religiosos humanistes: Antoni Agustín, el capítol de canonges i, també, Jaume Amigó.

Ja hem parlat una mica de l'aïllament de l'arquebisbe Agustín en relació a la vida cultural tarragonina. Això no significa despreocupació pels assumptes que l'afectaven com a responsable de la diòcesi. Però aquest arquebisbe és una figura encara enigmàtica en alguns aspectes. M. Mayer (3) és de l'opinió que Agustín devia viure més a Barcelona, on residia la seva germana casada amb el duc de Cardona, que a Tarragona. El cercle que a aquella ciutat es creà al seu voltant sabem que era reduït i no formà una escola durable. A més, la seva obra escrita a Tarragona no guarda relació amb la ciutat ni amb el seus interessos. Es desconeix també la font d'ingressos de l'arquebisbe. Existien, naturalment, els provinents dels drets i rendes de la diòcesi, però en cas de voler adquirir obres d'art o construir una capella a la seu, com es dona el cas, les despeses havien de satisfer-se amb diners del patrimoni personal. Resta per investigar el paper del duc de Cardona en aquests aspectes. A més, d'acord amb M. Mayer, sembla que aquest personatge es casà amb Isabel Agustín no tant per pertànyer a la família Agustín sinó per ésser filla d'una Albanell (4).

També és cert que no s'aprecia en Antoni Agustín un fort impuls constructiu. En temps del seu arquebisbat s'edificaren diversos convents a la diòcesi i l'hospital nou de Tarragona, però en no contribuir personalment en les despeses la seva intervenció no podia ésser important. Només s'interessà pel problema de l'aqüeducte de Tarragona. La seva figura se'ns apareix com la d'un estudiós reclòs, dedicat als seus estudis de jurisprudència. També és cert que s'evidencia una gran afecció pel col·leccionisme de làpides i estàtues romanes. Al palau arquebisbal

-segurament començat a construir per ell-, Agustín havia format una especie de jardí arqueològic amb les peces antigues que es trobaven a la ciutat (5).

El seu encàrrec cabdal, en el terreny arquitectònic, va ésser la capella del Santíssim de la catedral de Tarragona. Tanmateix en aquest cas la traça ha d'atribuir-se a Jaume Amigó. Malauradament, en l'incendi de l'antic palau arquebisbal, l'any 1813, també va desaparèixer l'arxiu, on devia haver-hi les traces i capitulacions de les edificacions encarregades pels arquebisbes. No compartim, doncs, l'opinió generalitzada que fa de l'arquebisbe Agustín el centre teòric i financer, el mecenes i protector, de l'escola del Camp de Tarragona (6). És cert que és en la capella del Santíssim on s'evidencia per primera vegada i pren cos el fenomen del grup d'Amigó i Blai. Veurem, però, que un canvi en els gustos artístics ja l'havia introduït, temps abans, Jaume Amigó.

En realitat, no coneixem la cultura arquitectònica d'Agustín. El catàleg de la seva biblioteca, redactat per Martín Baylo i conservat a El Escorial, no ens informa de les obres impreses que contenia. La relació es redueix als codeis llatins i resta interrompuda en arribar als textos editats. Tanmateix, de manera indirecta sabem que coneixia Vitruvi. Aquest nom apareix en algunes de les obres de l'arquebisbe. A Alveolus (1554), per exemple, podem trobar frases com aquestes: "... Ad altaria gradibus ascendebatur, si superiorum deorum fuerant. Namque inferiorum nullos gradus habebant. Sic etiam aedes sacrae ex

Vitruvio. Bases signorum deorum quidam aras, quidam altaria appellant", o "... Sed et tubuli a veteribus subiiciebantur variis cubiculorum partibus, ut his exsularetur humor. Vit. lib. V cap. IX...", i encara, "M. Marcello segun dize Vitruvio y Asconio hizo dos templos juntos de suerte que por el de la virtud se entrase al de la honra" (7). Al llibre hi ha també alguna referència a la pintura (8). L'any en què fou escrit coincideix, de manera reveladora, amb l'estada romana de l'arquebisbe, quan assistia a la tertúlia de Fulvio Orsini. És de destacar la presència en aquestes reunions de Pirro Ligorio, autor d'un Llibro dell'antichità (9).

Connectat amb l'interès per l'arquitectura de l'antiguitat trobem, també, la coneixença d'alguns tractats italians per part de Lluís Pons d'Icart. Al seu esmentat Libro de las Grandezas... apareixen citats Andrea Fulvio (Antigüedades de Roma), Vitruvi, Serlio (llibre tercer de les Antigüedades) i Palladio (Antigüedades de Roma) (10). No sabem, tanmateix, si coneixia altres llibres d'aquests autors. L'obra arqueològica d'A. Fulvio, antiquari del cercle de Rafael, s'edità l'any 1527 a Roma en llatí; el llibre III de Serlio s'edità primer a Venècia (1540, 1551, 1562) i aviat es traduí al francès (Anvers, 1550) i al castellà (1552); l'obra de Palladio L'antichità di Roma, sense il·lustracions, s'edità a Roma (1554) i, pel seu èxit, va ser abundantment re-impresa. No es poden deduir les edicions que Pons d'Icart coneixia l'any 1572. Tanmateix li interessaven perquè tractaven d'antiguitats. Si pensava que l'arquitectura de l'Antiguitat podia servir de model per a les noves construccions, i fins a quin punt, és cosa que desconec.

L'altre grup important d'humanistes a Tarragona era el constituït pel capítol de canonges, almenys la seva majoria. Hem vist l'afecció que demostraven per la possessió d'obres pie toses, especialment pintura, i de llibres. Més difícil és esbrinar llurs gustos en matèria d'arquitectura. Podem intuir-ho o endevinar-ho pel fet de dipositar la confiança en Jaume Amigó i Pere Blai. En el cas d'alguns canonges era especialment remarcant l'interès per l'arquitectura. La relació que els unia amb Amigó, al qual reclamen per diverses obres, i amb Pere Blai, al qual nomenen mestre d'obres de la catedral, ja els devia posar al corrent de les novetats adoptades. Però, a més, els viatges que alguns d'ells feren a Roma els va permetre l'observació directa de les modernes construccions i, per tant, major facilitat en la comprensió de l'arquitectura renaixentista.

Són coneguts alguns d'aquests canonges particularment sensibles a l'activitat constructiva. Rafael Llorenç, per exemple, fou l'impulsor de la renovació arquitectònica de l'església de Sant Llorenç, de la qual n'era l'ardiaca, i de la fundació del convent de carmelites descalços, ambdues obres a Tarragona (11). Va reformar, també, una casa de la seva propietat com es despren d'una àpoca conservada a l'A.H.P.T.. El rebut, datat el 5 de setembre del 1582, està firmat per Francesc Ginesta, mestre de cases "oppidí" del Pla, a favor de Rafael Llorenç, ardiaca de sant Llorenç, per la quantitat de 46 lliures per les obres fetes a la casa que el canonge tenia "al Pla" (12).

Un altre d'aquests canonges és Rafael-Joan Gili (mort l'any 1587), natural de La Selva. Era germà d'altres dos canonges de la seu de Tarragona, Andreu Lluís (mort el 1587) i Anton (mort a Roma l'any 1599). Rafael-Joan Gili també anà a Roma cap el 1546 i, segons E. Fort,: "era personalitat competentíssima en diverses arts i ens escau ací recordar-lo com a mestre de mestres en arquitectura, tals com el prior de la cartoixa d'Scala Dei, Pere Aguiló, el rector de Tivissa, Jaume Amigó, i el celebrim mestre Pere Blai. No costaria gaire de provar la part decisiva que l'ardiaca Gili tingué en la introducció del renaixement italià a la nostra terra. A diverses activitats artístiques dedicà la seva vida, i d'elles s'aprofità la nostra novella parroquial (La Selva), la primera pedra de la qual posà ell l'any 1582" (13).

No creiem, a diferència d' E. Fort, que sigui tan fàcil demostrar que Gili fou mestre d'Amigó i de Blai. Que tenia coneixements d'arquitectura, en canvi, sembla més verificable. Així, el dia 1 de maig del 1582 es trobava a La Selva amb Pere Blai, Jaume Amigó i Pere Aguiló, "los quals feren y acabáren la trassa de la iglésia nova" (14). A l'acte de col·locació de la primera pedra, el 10 de novembre següent, en no poder assistir-hi ni l'arquebisbe Agustín ni el prior de Scala Dei, hi són presents en nom dels absents l'ardiaca Gili i el rector Amigó. Poc o molt, doncs, Pere Aguiló i Rafael Joan Gili devien col·laborar a l'hora d'acabar de precisar la traça de l'església. No es coneixen, però, d'altres intervencions semblants. Per tant, no trobem massa adient exagerar la influència de l'ardiaca Gili,

i potser la de Pere Aguiló, sobre els artistes de l'escola del Camp, almenys fins que pugui documentar-se. Però ens hem de fer ressò de llur inclinació per diferents aspectes culturals i, en definitiva, per l'arquitectura. Al capdavant acceptant aquestes premises, Jaume Amigó no seria una figura aïllada potser ni tan sols, d'entrar en contacte amb Pere Blai.

Si resseguim, però, les obres realitzades al Camp de Tarragona ens adonarem que cap de les importants no fou encarregada pel capítol de la seu. Aquest només va encomanar obres a la seu d'una importància menor: l'adaptació de l'orgue traçat per Salvador Estrada i el sant Crist del cor, a Jaume Amigó; la volta del transagrari i les traces de Setmana Santa, a Pere Blai. Algunes visures als pobles del Camp de Tarragona també devien ésser encarregades pel capítol, així com obres menors i reparacions que devien ésser necessàries a la catedral. Altres obres de la seu realitzades a càrrec d'algun canonge ho eren a títol exclusivament personal.

Tot el segle XVI fou de gran activitat constructiva a la catedral tarragonina. Ja a començaments de segle un canonge, Joan Barceló, va refer les capelles del Sant Crist, de sant Esteve i de sant Bartomeu. Una mica abans, l'any 1494, havia fet construir la capella del Sant Crist (15). El dia primer de març de 1520, el capítol concedí al canonge Joan Poblet la facultat d'erigir la capella de la Pietat al claustre (16). La capella de sant Francesc, la construcció de la qual fou dirigida per Jaume Amigó, també es deu a la munificència d'un canonge,

Lluís Gabriel Robuster i Nebot. En aquest últim cas va contribuir-hi econòmicament Gabriel Nebot, mercader de Tarragona i nebot del canonge.

Són poques les capelles de la seu pagades per particulars. Al segle XVI només n'hi ha dues, al claustre: la capella de santa Magdalena, fundada pel cònsol de la ciutat Arnau Balle, mercader tarragoní mort l'any 1536 (17); i la capella de sant Salvador, feta construir per Nicolau Albanell, ciutadà de Tarragona casat amb Àngela Trillo, devers l'any 1534 (18). La capella de sant Cosme i sant Damià devia ésser pagada per la confraria de metges, apotecaris i barbers, força important a Tarragona a finals del segle XVI. La capella fou traçada per Pere Blai, com veurem més endavant.

En canvi, els encàrrecs més importants foren pagats per diferents arquebisbes. Ja a començaments de l'any 1520, Pere de Cardona feia bastir les capelles de santa Magdalena i de l'Anunciata al mestre d'obres francès Anton Bell-lloc (19). Antoni Agustín feu executar la capella del Santíssim, projectada per Jaume Amigó. Finalment, Joan Terés encomanà a Pere Blai les capelles de sant Joan i sant Fructuós. En tots aquests casos les despeses serien força considerables. En època medieval l'arquebisbe de Tarragona era un personatge de gran importància, tant a nivell econòmic com polític: era senyor jurisdiccional d'un extens territori i la primera autoritat eclesiàstica de la Corona d'Aragó. A la segona meitat del segle XV l'extensió de la província eclesiàstica tarraconense havia minvat considerablement. Tanmateix l'arquebisbe continuava essent un personat-

ge prestigiós amb drets jurisdiccionals sobre diversos pobles del Camp de Tarragona -Alcover i La Selva, entre d'altres-. Pere de Cardona i Joan Terés, al segle XVI, foren virreis o lloctinents de Catalunya. Encara que no tots assolien el mateix nivell econòmic cap d'ells no va tenir problemes per edificar les obres que coneixem. El cardenal Cervantes de Gaeta creà la Universitat de Tarragona i fundà el Seminari, l'edifici del qual fou segurament traçat per Pere Blai. Per a la universitat féu successives deixes fins a un total de 20.000 lliures barceloneses; per al seminari llegà 500 lliures. Havia deixat diners també pel seu sepulcre, la traça del qual és atribuïble a Amigó.

Joan Terés tingué una infantesa pobre i va viure de jove dificultats econòmiques a Reus i a Tarragona. A la seva mort, però, havia fundat una causa pia per a donzelles per a maridar, del seu llinatge; també, una renda per a una col·legiatura al Seminari, per estudiants del seu llinatge i de La Selva; a més, una deixa per a set estudiants pobres interessats en cursar la carrera eclesiàstica; finalment, una fundació per a dotar anualment tres noies (20). Molta més quantitat devia necessitar per a fer bastir les capelles de sant Joan i sant Fructuós. Només l'obra de brunyir els mabres i estucar les parets costaren 1.030 lliures barceloneses, sense comptar el marbre. El sepulcre del fundador, també traçat per Pere Blai, costà 223 lliures per la seva execució.

A càrrec dels arquebisbes es construïa també per aquell temps el palau arquebisbal, obra de Blai. No sabem les despeses que produí però de bon segur també foren elevades. La construcció sembla començada en temps d'Antoni Agustín, constructor així mateix de la capella del Santíssim. Els materials emprats aquí abundaren en marbre i jaspi; si hi afegim la mà d'obra la fàbrica devia ser d'un cost considerable. Sols la decoració pictòrica d'Isaac Hermes costaria bastant més de 300 lliures -l'any 1588 li són pagades "en part de paga"-. D'un llegat que deixà al testament es va pagar el seu sepulcre, també de marbre. En definitiva, hem de pensar que per aquestes obres es devia recórrer als ingressos per rendes i delmes de l'arquebisbat. Almenys en alguns casos -Agustín, Terés- el seu patrimoni personal era massa minso per a poder fer tan grans dispendis.

Altres edificis atribuïbles a l'escola del Camp eren pagats pel comú dels pobles. Ens referim naturalment a les esglésies parroquials. La recaptació dels fons necessaris no depenia de les almoines i llegats altruistes, encara que podien col·laborar-hi. El més normal és que la font d'ingressos fos de tipus tributari, a través d'impostos gravats sobre alguns productes. Aixó feia que, en anys de mala collita o de calamitats, l'obra es paralitzés durant un temps més o menys curt. La construcció d'alguna ermita podia fer-se a càrrec també del comú de la vila -sant Pere del Puig, o La Selva- o a càrrec d'un particular -santa Magdalena del Montsant, a Ulldemolins-. Edificis com el Seminari de Tarragona eren pagats pels propis administradors, a partir de diverses rendes i censals.

De les institucions públiques, a part dels consells municipals, la més significativa és la Diputació del General. Els seus ingressos depenien, com en el cas dels municipis, d'impostos sobre alguns productes i activitats: safrà, treball de cànem, treball de joies, etc.; també de vendes de censals i, sobretot, de dues contribucions especials anomenades Drets del General, dret d'entrades i sortides i drets de la bolla de plom i segell de cera. De l'estabilitat econòmica que travessava aquesta institució a finals del segle XVI n'és una mostra l'adjudicació de les obres del palau de Barcelona a Pere Blai per la suma de 21.537 lliures i 10 sous. I això sense tenir en compte les obres de reforma que es feien a la part del carrer de sant Honorat, força considerables. Aquesta estabilitat devia ésser només relativa -a la mort de Blai la Generalitat encara li devia diners-, però en conjunt hem de pensar que l'etapa d'equilibri econòmic de finals de segle en diversos sectors fou una de les causes importants pel desenvolupament de l'escola del Camp.

De les obres esmentades que es refereixen a l'escola del Camp en parlarem més extensament. El breu repàs que hem fet vol servir bàsicament d'introducció. Tanmateix intentam matisar alguns aspectes que creiem importants. En primer lloc, comprovam que la majoria d'encàrrecs a Blai i Amigó corresponen a edificis religiosos que foren pagats pel capítol de la seu i, sobretot, pels diferents arquebisbes de Tarragona. En segon lloc, volem remarcar que l'arquebisbe Agustín no devia actuar com a mecenes del grup; la confiança de l'arquebisbe Terés en l'habili-

tat de Pere Blai, per exemple, serà tanta o més que la que podia tenir Antoni Agustín. La importància del capítol respecte a l'escola del Camp resideix, sobretot, en el fet d'elegir a Amigó per diverses obres i a Blai com a mestre d'obres de la catedral. Devia influir-hi la cultura humanística dels canonges Gili, Robuster, Mallafrè, etc. Però aquesta influència es refereix a l'elecció dels tracistes, no a la seva formació, independent tant del capítol com dels arquebisbes. En aquest sentit podem afirmar que Amigó i Blai eren autodidactes.

Algunes de les obres més significatives foren pagades pel comú de les viles -La Selva, Ulldemolins, etc.-. En aquest cas pensem que la traça depenia tant dels jurats com dels projectistes. En el cas de l'escola del Camp, però, la personalitat dels seus integrants sembla que redueix al mínim la intervenció dels jurats i consells ciutadans. Les esglésies parroquials sofriren sovint interrupcions per dificultats econòmiques però, en general, la situació financera dels diversos estaments que encarregaven les obres era força estable en aquell moment, és a dir, a finals del segle XVI. Les capelles pagades pels arquebisbes, considerablement costoses, no sofriren retardaments i en el cas del palau de la Generalitat, si les obres es prolongaren, la part principal i estructural de l'edifici es construí en pocs anys. El nivell econòmic dels clients havia d'anar paral·lel al seu nivell cultural. Pensem que són les dues condicions bàsiques que permeteren el desenvolupament de l'escola del Camp.

III.2 Tracistes i constructors

Són escasses les notícies sobre la vida de mossèn Jaume Amigó. Res no es coneix, encara, sobre la seva formació. A primera vista, sembla un bon exemple d'autodidacta. Les influències de persones del seu propi cercle, en cas d'existir, serien posteriors a la seva educació en el camp de la teoria artística i arquitectònica, una vegada provada la seva habilitat.

Natural d'Ulldemolins (Priorat) era d'una generació més jove que la de Pere Blai, al qual degué influir d'una manera o altra. L'any 1547 ja era rector de Tivissa (Ribera d'Ebre), com es despren d'una concessió d'honors a "Jacobus Amigo presbiter rector ecclesie parrochialis Oppidi de Tiviça Diocesis Dertusensis", conservada a l'A.H.A.T. i transcrita per M.A. Aloguín (21). El càrrec de rector de Tivissa era dels més estimats al bisbat de Tortosa. El terme de la vila era d'una enorme extensió i els ingressos per delmes eren de gran importància. El rector de la parròquia ho era també dels llocs de Vandellós i Coll de Balaguer. L'any 1543 n'era rector Anton de Talavera, xantre i canonge de la catedral de Tarragona (22). Així doncs, l'any 1547 no devia fer gaire temps que Amigó havia estat nomenat rector.

Tradicionalment es creu que la primera obra artística en què Amigó intervé és l'orgue de la seu de Tarragona. Volem fer notar, però, que existia prop de Tivissa, al camí de Mora d'Ebre, una creu de terme datada l'any 1549. Segons M. Bru: "Es conserva (1920 i 1954) només la columna, que és d'ordre compost i, segons sembla, fou construïda per posar-la en algun edifici abans d'utilitzar-la com a creu" (23). No ens atrevim a adjudicar

car-la a Amigó pero és un detall a considerar. Sí que és segur que Amigó intervingué en la construcció del nou orgue, l'actual, de la catedral de Tarragona. L'any 1558 el capítol escrivia al canonge Vila de Barcelona perquè contractés la construcció d'un "organum modernum" (24). L'any 1559, a 7 de juliol, el capítol acordà dirigir-se a Perris Ostris, imager, i Magí Torrents, fuster, per a la fusta necessària. Es comprà la fusta i va concertar-se la fabricació de l'orgue amb el mestre Salvador Estrada, constructor del de l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona. Amigó va adaptar el projecte pel preu de 10 ducats, cobrats el 2 de febrer del 1562 (25). Un any més tard el capítol volia construir una cel·la sobre la volta de l'església per les manxes de l'orgue. Va anar-hi Amigó per destinar aquesta cel·la i li donaren dos ducats (26).

Tres anys més tard apareix el nom d'Amigó en un document que ens assabenta d'alguns detalls familiars (27). No devia passar la casa Amigó estretors econòmiques perquè l'escrit, -datat al mes d'abril del 1566- conté la institució d'un benefici de 304 lliures, provinents de diversos censals. El benifet era fundat per Joan Amigó y Pere Amigó, "dits del Pla, pare y fill agricultors del llog de Ulldemolins". Estaria dipositat a la sagristia de la parròquia i s'havia d'atorgar a un dels successors de la família que no fos hereu i volgués ésser capellà. Els diners servirien per pagar els estudis de gramàtica, lògica, filosofia i teologia, "per temps de deu anys ço en IIII de gramàtica y II anys de Theologia per a que ab maior capacitat puga ésser promogut als sacros ordres". Si no hi hauria cap interessat

en ordenar-se, el benefici serviria per a maridar alguna de les filles de la casa o, cas de no haver-n'hi, passaria a l'hereu. Al document apareixen diversos familiars: Joan Amigó, "honcle fundador de la casa"; Jaume Amigó, rector de Tivissa, i Francesc Amigó, rector d'Ulldemolins, germans; i un Joan Amigó, rector -sense especificar-se de quin lloc-.

Segons F.M. Bru: "La fama del seu enginy (d'Amigó) li portà la protecció del duc de Cardona, del savi arquebisbe Antoni Agustín i del capítol dels canonges de la seu de Tarragona, el qual li confià l'execució, ja com a projectista, ja com a director pràctic, de totes les obres que, del 1561 al 1586, es feren a la Catedral"(28). L'elogi pot semblar exagerat pero alguna cosa deu haver-hi de veritat. No ens referim a l'enginy d'Amigó, realment considerable, sinó a la protecció dels personatges esmentats. En el cas d'Antoni Agustín hem de parlar d'en càrrecs més que de protecció; el capítol de la seu confiava evidentment en la seva habilitat; quant al duc de Cardona no està documentat el seu possible mecenatge. De totes maneres hem localitzat a l'A.H.P.B. un document en què consta la cessió per part de Joan Franquesa a Jaume Amigó, "presbiter et rector parochialis ecclesiae santi Jacobi de Tivissa", d'una sèrie d'escriptures concernents al comtat de Prades, segons memorial firmat a Sogorb per Francesc Ramón Folc d'Aragó, duc de Cardona. Per tant en podem deduir una certa relació, que de moment no es pot precisar-se més, entre Amigó i tan important personatge. El document data del 30 d'agost del 1570.

L'any següent, Amigó va anar a Valls junt amb el vicari general de l'arquebisbat de Tarragona per a visurar l'obra de la nova església parroquial(29). A finals del 1575 moria a Tarragona l'arquebisbe Cervantes de Gaeta. Al seu últim testament disposa ésser enterrat a la catedral, entre la capella de les Verges i la de sant Miquel, "vaciando del muro lo que está entremedio de ellas lo que bastase casi a la forma que está la de D. Pedro de Cardona, pero no con tanto gasto y sumptuosidad, pues para esto yo no señalo tanta cantidad, y que se hiciere con esto un bulto de mármol, que todo no pasase de quatrocientas hasta quinientas libras lo más"(30) . No consta que l'obra fos confiada a Amigó ni la data de la seva realització. Tanmateix no degué retardar-se massa i és molt probable, com veurem, que la traça fos encomanada al nostre rector.

La primera obra important coneguda d'Amigó fou l'adaptació de l'antic refetor de la seu de Tarragona com a capella del Santíssim per encàrrec d'Antoni Agustín. L'atribució a Jaume Amigó ja vé d'antic. Villanueva el feia projectista de les portes, retaule i cúpula de la capella (31). E. Morera atribueix la direcció de les obres a Pere Blai, ajudat "de un práctico muy inteligente, Don Jaime Amigó" (32). J.F. Ràfols afirma que el primer arquitecte fou Bernat Casseres segons la idea d'Amigó (33). S. Capdevila, seguint Villanueva, diu que els arquitectes foren Casseres i Blai "juntament amb el rector de Tivissa Jaume Amigó"(34) .

L'obra es començà a finals de l'any 1582; a finals del 1580 el capítol havia concedit llicència a l'arquebisbe per a construir la capella (35). No només degué fer-ne la traça sinó que Amigó dirigia les obres. Almenys això sembla deduir-se d'un acta capitular que hem pogut consultar: "23 juny 1584 (...) Item super prepositio per dominum Canonicum Pontarro quod opera capelle que conficitur sumptibus olim decani Nebot et Gabrielis Nabot eius nepotis non est damnosa et male facta et que reverendum caplum. provideat fuit determinatus que syndicus annalis Archinus. Gili et dnus. Archinus. Lorens in locum domini Joannis Rossell infirmi simul cum Reverendo domino Jacobo Amigo rectore de Tivissa homine peritissimo et qui est presens in civitate et habet super intendentiam fabrice portalis et capelle quam Magnificentissimam facit in reffectorio Illustrissimus dominus Archiepiscopus omnes hi tres visuram ocularem faciat et habeat plenum posse ad bene et perfecte faciendum dictum opus et iuxta eorum ordinationem fiat et in his vocetur dictus Rector" (36).

Confirma aquest text, per altra banda, les paraules de M. Bru sobre l'enginy i el prestigi del rector. Aquí és anomenat "homine peritissimo" i se li adjudica clarament la direcció de les obres del portal i de la capella del Santíssim. A partir de l'any 1580, aproximadament, degué iniciar-se la capella de sant Francesc, a la mateixa catedral. És segur, almenys, que Amigó controlava les obres l'any 1584 (37). Dos anys abans, el 6 de desembre del 1582, li era encarregat un projecte frustrat, el sepulcre de l'ardiaca de sant Llorenç: "Item dictus Rdu. D. Archidiaconus Sti. Laurentii devotione motus dixit

se velle fabricare et fieri facere in sede et in capella de les animes ad honorem et laudem Beatae Mariae Virginis sepulcrus eiusdem, scilicet eius Assumptionem cum duodecim apostolis de alabastre, quod opus dixit rector Amigo summam D lls. excedere, quod licet atingat summam mille ducatorum ipse illos solvet; in qua capella vult et intendit facere eius sepulturam pro se tantum, propterea supplicavit pro predictis sepulcro et sepultura fabricandis" (38) .

L'any 1582, en col.laboració amb Pere Blai, emprèn la traça de l'església de La Selva i l'any següent, ell sol, la de l'església d'Ulldemolins, de les quals en parlarem més endavant. L'any 1584, en virtut d'un llegat de mossèn Manyes, el capítol comissionà el canonge Mallafre i Jaume Amigó per a fer-lo (39) . El 22 de març del 1585 es donà llicència als comissaris per a capitular amb l'escultor. El dia 11 de maig del 1587 es paguen nou lliures a Agustí Pujol, imaginaire, pel crucifix de xiprer i cinc lliures per a les "estrenes". El dia 25 de setembre del 1587 l'escultura devia estar acabada perquè es paguen a Isaac Hermes vint lliures per encarnar el crucifix del cor i renovar una escultura de santa Tecla. Segons E. Morera el crucifix era obra del mestre Miret, fuster del capítol, i s'esculpí l'any 1580 (40) . Sembla que aquest autor es troba en un error ja que les notícies que donem, recollides per S. Capdevila, són transcripció de les actes capitulars. No sabem, doncs, l'autor de la figura del Crist però sembla que la traça devia ésser d'Amigó. Tampoc no seria estrany que el seu autor fos l'esmentat Agustí Pujol, l'autor del crucifix.

En una recent publicació, J. Lladonosa atribueix a un Ramón Amigó, rector de Tivissa, els plànols de l'ermita de santa Magdalena del Montsant, al terme d'Ulldemolins (41). Es tracta, evidentment, d'un error. En tot cas fou Jaume, i no Ramón, Amigó el tracista de l'ermita. No entrarem en detalls perquè parlarem d'aquesta obra més endavant. Volem només assenyalar que la construcció està vinculada a les traces de Jaume Amigó i que, en tot cas, és posterior a l'església d'Ulldemolins.

L'any 1585 trobem Amigó a aquesta vila per a inspeccionar l'obra del nou temple. Fa desfer als mestres de cases algunes coses que no estaven bé i fa modificar el presbiteri, cosa que suposaria 50 ó 60 lliures més (42). J.F. Ràfols assegura que Amigó va morir l'any 1586 (43), cosa impossible perquè l'any 1588 encara era rector de Tivissa. Aquest any és nomenat marmessor de mossèn Joan Jardí, prevere i beneficiat de Tivissa. Pel testament d'aquest últim, F.M. Bru (44) dedueix que no estava acabada l'església "nova", però que hi havia el projecte d'acabar-la, construint "una altra nauada" -és a dir, l'últim tram, les façanes i el campanar. El projecte de les reformes l'atribuïm a Amigó, encara que podria haver-se alterat la traça inicial en algunes parts -com la façana principal, per exemple-. També pot ésser del rector de Tivissa el disseny de Ca l'Hostal-carrer del Mercat, 2- de la mateixa vila, datada del 1587 segons J.F. Ràfols (45) i del 1589 segons F.M. Bru (46).

El 22 de novembre del 1590 tornà a Ulldemolins amb les traces de l'església per a visurar les obres ja acabades (47). Feta la inspecció s'acordà donar 500 lliures als mestres d'obres per les millores fetes a l'obra. Un any més tard Amigó encara era viu. Segons el Llibre d'actes municipals d'Ulldemolins, el dia 1 de setembre del 1591, "En Pere Amigó de la Saltadora, a anat a Tivisa per fer venir lo Sr. Rectó de Tivisa, i are vol, que se li paguin les dietes i la dispese que li feren, s'acorda que se li doni 20 sous" (48). El 18 de gener del 1594 localitzem un Jacobus Amigó en un document notarial que fa referència a un problema d'aigua a la Cartoixa de Scala Dei (49). Aquest Amigó hi és present com a testimoni. Això podria indicar que encara no havia mort. No podem, pero, assegurar-ho perquè al document és anomenat "rector ecclesiae de Constantí". En aquells moments (1594-1605) el rector de Constantí era Pere Amigó -possiblement parent de Jaume-, "Logica Doctoris et Rectoris Constantini", segons els manuals notarians de Constantí conservats a l'A.H.A.T. Per tant, aquest document fa referència a Pere Amigó, confonent el nom, o a Jaume Amigó, confonent la parròquia. Sembla més semblant aquesta última possibilitat però tampoc no és segura.

En tot cas, i encara que no sabem l'any, ens diu M. Bru que: "Segons sembla, mossèn Jaume Amigó, 'el Rector de Tivissa', va morir a Barcelona i fou enterrat en els claustres de la catedral" (50). Si fos certa aquesta notícia hauríem de pensar en la possibilitat de contactes amb Pere Blai a Barcelona si és que no existien a Tarragona. És curiós, per exemple, que tres dies

més tard que Amigó -en cas de tractar-se de Jaume- firmés com a testimoni del document esmentat referit a Scala Dei, Pere Blai també firmava com a testimoni d'una capitulació entre l'ardiaca Rafael Llorenç i Gaspar Griminells, mercader de Tarragona, en presència del mateix notari (51). En tot cas, i malgrat certes divergències en relació a la construcció de l'església de La Selva, degueren continuar les relacions d'ambdós mestres. Hi ha una obra, de la qual no hem parlat, que podria atribuir-se indistintament a Amigó i a Blai, ja que no està documentada. Es tracta de l'església de Cornudella, datada a la façana l'any 1615 però començada molt abans. J. Lladonosa afirma que l'autor dels plànols fou Jaume Amigó (52). Per diverses raons que ja veurem també ens inclinem per aquesta possibilitat.

Ja hem dit que res no sabem de la formació teòrica de mossèn Amigó. Per a ell devia ser tant o més important que la pràctica de l'ofici de mestre de cases. De fet no el trobem intervenint a les obres com a arquitecte, en el sentit de dissenyar i dirigir les construccions. Més aviat es dedicà a fer-ne les traces i a visurar la fàbrica de tant en tant, encara que, de vegades, com en el cas de la capella del Santíssim, les pogués dirigir personalment. No es pot admetre la simplificació d'assignar a Amigó el paper de teòric, tracista, del que anomenem escola del Camp i a Pere Blai el paper de realitzador pràctic de les obres. Aquest últim, com veurem, és igualment important com a tracista. Si Jaume Amigó no era "constructor" podem atribuir-ho tant a la seva carrera eclesiàstica i al seu càrrec de rector de Tivissa com al fet de no haver-se dedicat des de sempre, a diferència de Blai, a l'ofici de mestre de cases.

Sabem que coneixia molt bé Vignola i, amb tota probabilitat, Vitruvi, Serlio i Labacco. No hauríem d'excloure absolutament un viatge a Roma: algunes solucions adoptades poden provenir tant de tractats d'arquitectura com de l'observació directa. Finalment, resta pendent una incògnita: la participació en algunes obres de personatges del cercle de Jaume Amigó. No saltres li hem assignat un caràcter autodidacta. Això, però, no exclou la possibilitat, tot i conservant la seva preeminència com a tracista, d'influències de Pere Aguiló o de Rafael Joan Gili i, més endavant, del mateix Pere Blai.

La primera notícia que ens consta d'un Pere Blai data del 1552. En una relació de diferents mestres -ferrers, fusters, calderers, manyans, i de cases- inclosa en el memorial i traça de les obres del baluard de Llevant apareix Pere Blai, mestre de cases (53). Les obres de la muralla i fortificació de Barcelona s'havien anat retardant i no és fins a la segona meitat del segle XVI que reben una forta embranzida. A l'A.H.M.B. es conserva abundant documentació sobre aquest tema. En són un bon exemple les "tabbas" perala construcció del baluard de les Drassanes amb la traça feta per Giovan Battista Calvi, enginyer militar del rei, el mateix any 1552 (54). Cinc anys més tard el síndic de Barcelona fa un requeriment a Pere Blai i a Francesc Patau per incompliment de la Capitulació firmada entre aquests mestres de cases i els consellers de la ciutat, referent a les obres de la muralla. (Ap. docum. 2). Després d'excusar-se ambdós mestres es sotmeten a la decisió del Consell i s'obliguen a informar del treball que faran o que el Consell els mani de fer.

El 4 de novembre del 1562 Bartomeu Roig i Pere Blai, mestres de cases, visuren l'obra feta pel també mestre de cases Jaume Brufal a la casa que la ciutat feia bastir per al correu (55). És sabut que pels mateixos anys Pere Blai treballava a l'església barcelonina dels sants Just i Pastor. Les primeres intervencions a la parròquia es troben ja l'any 1553. La seva feina és de poca importància: col·locar una reixa, intervé en unes dependències de l'orgue, etc. L'any 1555 construeix les fonts baptismals. A partir de 1559 es dedica a l'acabament de la façana i a la construcció del campanar. Els últims pagaments son fets l'any

1568, segons una època en poder del notari Guerau (56). En les obres també hi treballaven altres membres de la família de Pere Blai: el seu nebot Joan Granja o Granger, l'any 1568, i un Joan Blai, el qual suposem germà de Pere. Joan Blai va construir-hi la sagristia pel preu de 80 lliures, segons època en poder del notari Jeroni Gotter, devers l'any 1584. El 1604 ja havia mort, perquè el 18 de juliol d'aquest any es paga a la seva vídua part del que se li deu (57).

Per aquesta època mestre Blai ja devia ésser força conegut, ja que són nombroses les obres que se li encarreguen. El dia 17 de març de 1561 es formalitza el contracte entre els representants de la parròquia de Lllavaneres i el mestre de cases Pere Blai per a la construcció de l'església parroquial de sant Andreu (58). El contracte estableix com a model d'aquesta església la de sant Martí d'Arenys. L'obra, després de l'enderroc de l'antic temple, s'havia d'acabar en vuit anys. Les despeses de tota la fàbrica correrien a càrrec de mestre Blai, com era habitual en aquests casos. El preu de l'obra era de 2.430 lliures barceloneses a pagar a terminis diversos, com també s'acostumava. Vuit anys després, el 27 d'agost de 1569, Pere Blai "declarava als obrers de la parròquia que, sense perjudici, novació i derogació dels pactes en altres temps convinguts, confessava i reconeixia als obrers i jurats d'aquell any que, de la seva voluntat i consentiment, per a l'expedició de la fàbrica del temple novament construït, aquells bestragueren cent lliures al mestre de cases Joan Ça Font, que aquest havia satisfet pel pagament de nòlits corresponents a la provisió de pedres, per a la

dita obra, des de Barcelona, així com per despeses de forment, vi i altres vitualles. Pere Blay facultava als dits obrers perquè descomptessin les propdites cent lliures a raó de vint-i-cinc lliures en quatre pagues. Una nota marginal certifica com el contracte fou cancel·lat el 16 de març de 1574, amb la firma de Joan Çafont en una època de cent lliures a favor de Pere Blay. Catorze dies després, el 39 de març de 1574, el bisbe de Barcelona concedia llicència per a la benedicció del nou temple"(59).

L'any 1567 s'estableix una concòrdia entre els obrers de l'església parroquial dels sants Just i Pastor, d'una banda, i Pere Blai i Joan Font (60), d'altra banda, amb la finalitat d'acabar el campanar (Ap.docum. 3). Potser el ralentiment de les obres era degut a les múltiples empreses acceptades per mestre Blai. Suposem que aquest mateix és el firmant d'una època, en poder del notari Francesc Solsona, a favor dels Consellers de la Ciutat de Barcelona (Ap. docum. 4). No s'especifica a quin obra es refereix, pero remarquem que Blai és anomenat "magister fontium". Devia treballar, doncs, en la reparació de les canalitzacions d'aigua o de les fonts de Barcelona.

En tot cas no és aquest el Pere Blai que més ens interessa. Fa ja alguns anys que F.P. Verrié afirmava, referint-se a les obres de l'església dels sants Just i Pastor, que: "La fábrica de la torre de la derecha se siguió con más presteza que su gemela; en ella trabajaba un Pere Blay a quien la fecha demasiado temprana de la cita documental nos impide identificar con el barcelonés que trabajó en Tarragona y trazó luego la fa-

chada y el gran salón de San Jorge en el palacio de la Diputación General"(61). El mestre Blai del qual hem parlat fins ara era el pare del Pere Blai que treballava al Camp de Tarragona i a Barcelona a finals del segle XVI i començaments del segle XVII. Ens ho confirma el testament del propi Pere Blai fill: "Per ço jo Pere Blay mestre de cases ciutadà de Barcelona fill lilegíttim y natural dels honorables Pere Blay mestre de cases natural de la vila de Tremp Bisbat de Urgell ciutadà que lo dia de sa fi fonch de Barcelona y de Elisabet de aquell muller deffuncts..." (Ap. docum.11).

Els Blai per tant, malgrat que procedien de Tremp, eren ja èn epoca de Pere Blai pare, ciutadans de Barcelona -es necessitaven tres anys de residència per a adquirir la ciutadania-. D'altra banda, el fet que els seus membres es dediquessin a la mateixa professió ens confirma, una vegada més, el caràcter gremialista i familiar, tancat, del sistema de treball al segle XVI. També era mestre de cases l'avi de Pere Blai, com es desprèn de l'inventari dels béns d'aquest últim, fet a la seva mort(62). Entre altres coses trobades a la casa del difunt, "en lo estudi després dita saleta", hi havia "sinquanta llibres entre grans i xichs de Historia y trasses de son avi". Sorprèn de moment una tal quantitat de llibres, i a més d'història -ja hi tornarem més endavant-. Ens interessa ara confirmar que Pere Blai no devia tenir cap problema per aprendre el seu ofici, quan ens consta que el practicaven l'avi, el pare i un oncle. Més encara, el devia coneixer bé. No en tenim, però, cap notícia del seu aprenentatge.

El primer document que menciona un mestre Blai que podria ésser el que ens interessa fa referència a les obres de la construcció del castell Nou de Torredembarra. Es tracta del contracte, subscrit el 21 de maig de 1571, entre D. Lluís d'Icart i Miquel Maní, mestre de cases de Tarragona, sobre la construcció d'onze voltes a l'entresol del castell (Ap.docum. 5), i publicat per F.X. Ricoma (63). Feia almenys cinc anys que s'hi treballava i la construcció devia estar avançada, si més no en la zona més propera al portal: "En una instancia que sta ne costat de una volta ha feta mestre Blay en ves lo portal del castell la qual instantia ha de ser de dues voltes sobre una miga fetes de rejola de pla la qual sta a l'altra part de aquella volta que ha feta mestre Blay la qual ha de ser feta del matex modo sta la de dit mestre Blay". En tot cas és interessant poder confirmar l'estada de Pere Blai en terres tarragonines ja l'any 1571.

Tanmateix, el contracte no menciona el nom del mestre i bé podria tractar-se d'un altre membre de la família. Hi ha notícies d'un Joan Blai resident a Vallmoll (Alt Camp) a finals de segle: el 31 de desembre del 1595 estava casat amb Caterina i tenia una filla, donzella, anomenada Jerònima; el 4 de febrer del 1599 era batejat Gaspar Blai, "fill de Joan Blay, arquitecte de Barcelona, y Elionor sa muller" (64). Localitzem encara un mestre Blai a Vallmoll l'any 1610 (65). Joan Blai "mestre de cases natural de Barcelona, habitant en Vallmoll" és un dels avaladors de Pere Blai quan aquest contracta les obres del palau de la Generalitat de Barcelona (Ap.docum. 9).

Es difícil encara establir la genealogia de la família. No podem saber el moment quin parentiu unia Pere Blai amb el mestre de Vallmoll: germà, cosí, nebot?. Pel llibre de les obres que Pere Blai féu al Palau de la Generalitat (66) sabem que l'any 1599 hi treballaven un Joan o Janot Blai i un Antoni Blai. Aquest últim no hi treballa gaire temps però el tornem a trobar a les obres de canalització de les aigües "al temple de la Diputació", els anys 1605 al 1608 (67). L'interessant Llibre de comptes de Pere Blai ens informa que l'any 1617 Joan Blai i Costa, nebot seu, picava pedra de paviment peral'entrada del palau de la Generalitat (68). L'any 1619 -no s'especifica el dia exacte- Pere Blai compra "un sombrero fi folrat de tafetà tot per dintre sense cayrell ab sinteta de feltre per lo dol de mon nebot Joan Blay Costa" que li costa 1 lliura i 2 sous (69). En tot cas ens trobem «enfront de tota una nissaga de mestres de cases. Hem d'esperar que algun dia es puguin aclarir els parentius i les relacions entre els diferents membres.

Coneixem millor, en cavi, la descendència de Pere Blai. Casat amb Isabel o Elisabet, sembla que a la seva mort tenia tres filles: Marianna, Margarida i Jerònima. La primera s'havia casat, en primeres noces -cap a l'any 1613-, amb Miquel Bertran, mercader de Barcelona -mort ja l'any 1617-, i, en segones noces, amb el sastre Gabriel Onofre Rossell, també de Barcelona; tenien dues filles, Maria i Eleonor. Margarida Blai era muller de Pere Farell, argenter de Barcelona, i no tenia fills. L'altra filla, Jerònima, vídua almenys des del 1618 d'un tal Fe-

rrer, dona l'únic nét varó -i el predilecte- a Pere Blai, Pere Joanet Ferrer i Blai. L'arquitecte degué tenir almenys una altra filla, morta ja al 1620, perquè al testament de Blai apareix un Antich Llnell "olim gendre meu".

Tornant enrera, no seria tampoc estrany que el mestre Blai de les obres del Castell Nou de Torredembarra fós en Pere. És més, seria logic pensar que alla va poder aprendre força coses referents als nous sistemes constructius importats d'Itàlia. En el context de l'arquitectura catalana del segle XVI no deixa de sorprendre un conjunt com el d'aquest castell, especialment el seu interior. D'altra banda s'evidencia certa semblança entre algunes de les solucions adoptades pel tracista d'aquella fabrica i les que trobarem en les construccions de l'escola del Camp. Endemés, un dels avaladors que Blai presenta com a fiança en el contracte de l'església de La Selva del Camp és D^a. Dionísia d'Icart, vídua del constructor del castell de Torredembarra, D. Lluís d'Icart (70).

No torna aparèixer el nom de Pere Blai fins a la construcció de l'església de La Selva, construïda a partir del 1582. Una mica abans havia començat a obrar-se la capella del Santíssim de la catedral de Tarragona, projectada per Jaume Amigó. Degué iniciar-se a finals del 1580 o començaments del 1581. Pere Blai no figura en els diferents pagaments fets per les obres, pero sempre se l'ha considerat relacionat amb la

direcció de les obres, a la mort del primer mestre d'obres Bernat Casseres. Villanueva ja afirmava que: "Tiénese por obra suya (de Blai) el sepulcro de Don Antonio Agustín, en lo cual y en la conclusión de la capilla del Sacramento entendió como sucesor del arquitecto Bernardo Caseres, de quien se sabe ciertamente que comenzó aquella excelente capilla" (71). Aquesta opinió ha estat seguida pels historiadors posteriors: J.F. Ràfols (72), S. Capdevila (73), Calzada (74), C. Martinell (75), etc. La seva participació vindria avalada pel fet que poc després, l'any 1584, succeeix al difunt Bernat Casseres en el càrrec de mestre major de les obres de la catedral de Tarragona (76).

L'activitat de Pere Blai comença a ésser insòlita. El mes de juny del 1583 per mort de Bartomeu Roig, mestre de l'església de Valls, és anomenat pel seu fill a fi d'intervenir en certes desavinences (77). L'any següent, degut al seu nomenament com a mestre d'obres de la seu de Tarragona, intervé pericialment en algunes obres: "á 21 de noviembre (de 1584) resolvió el Capítulo de aquella metropolitana que con otros comisionados pasase a revisar algunas obras construídas en Puig-delff y el azud de cantería de Francolí. En la resolución capitular le llaman: Magistro fabricae ecclesiae de la Selva" (78).

Es força important la notícia publicada per C. Martinell que relaciona a Blai amb les obres de l'església d'Ulldemolins, traçada per Amigó: "Además de su valía personal, su cargo de maestro mayor de la catedral le llevaría a actuar como super-

visor de las construcciones religiosas de la diócesis, viéndose obligado con frecuencia a establecer concordias entre las poblaciones y constructores subalternos. Así en octubre de 1587 precisa su presencia en Ulldemolins a causa de ciertas exigencias del maestro Juan Sans, constructor de aquella iglesia, en virtud de las cuales quedó algo modificada la planta primitiva trazada por Amigó, de acuerdo con el parecer de Blay" (79).

L'any següent realitzà també diverses visures: assessorà sobre les trones que mestre Pujol construïa per a l'església de sant Pere de Reus (80) i el consell de la vila de Valls el cridà perquè donés el seu parer sobre on es podia assentar l'escala de pujar a l'orgue de l'església parroquial (81). Una acta del consell de la vila de La Selva, de 21 de setembre del mateix any 1588, determinava que els jurats, amb alguns prohoms "y lo mestre Pere Blay architecto y altres", anessin a l'ermita de sant Pere del Puig (La Selva) per veure quines eren les obres que convenia fer-hi (Ap.docum. 8). No s'ha d'eliminar la possibilitat que la traça de les reformes, o de la total renovació, de la capella -ara desapareguda- pugui ésser atribuïda a Pere Blai. En tot cas no degué treballar-hi, o degué treballar-hi poc temps, perquè a finals d'any ho feia a Riudoms. Sense citar-ne la font d'informació, afirma C. Martinell que: "En diciembre de aquel mismo año (1588) Blay ha dejado en Ulldemolins al maestro Sans y trabaja en Riudoms por el precio de 20 libras al mes, ayudando en el dibujo de la planta al maestro Juan Mas, encargado de la construcción de esta iglesia" (82). Sembla que el consell de la vila volia bastir una església de tres naus, la més esplèn-

dida del Camp de Tarragona, en contra de l'opinió de l'arquebisbe. Blai va convèncer als jurats que seria suficient una església de nau única, de 28 canes de llarg per 8 canes d'ample -sense deixar d'ésser esplèndida com hom pot comprovar-.

Davant de tanta activitat hem de pensar que no era absolutament necessària la presència de Blai en les diverses obres. No sempre en devia ésser el contractista, i el més probable és que en algunes ocasions el seu treball consistís únicament en fer la traça. A Blai li és atribuït també el projecte de la capella dels sants Cosme i Damià (83), la qual es construïa a finals de l'any 1589. Poc després faria la traça del sepulcre de l'arquebisbe Antoni Agustín a la capella del Santíssim. C. Martinell creu que aquest treball, en marbre, fou realitzat l'any 1590 per un nebot del pintor Isaac Hermes (84), encara que podria ser més tardà. Una acta capitular de 9 de setembre del 1594 fa constar que els canonges "determinen que divendres (16 de setembre) sien trasllats els ossos de D. Antonio Agustín a la sua sepultura novament feta" (85). També podria ser que la traça fós del 1590 i que l'execució es perllongués. No hem d'oblidar que l'arquebisbe Agustín havia mort l'any 1586 i que la capella del Santíssim s'acabava l'any 1592. Per tant, encara que no documenti la seva afirmació, C. Martinell deu encertar en la datació del sepulcre.

A partir del 1592 Blai dirigeix les obres de les dues capelles de sant Joan i de sant Fructuós de la catedral de Tarragona. Traçades també per ell, les capelles havien estat encarregades per l'arquebisbe Joan Terés. La construcció durà fins el

1612 pero això no fou obstacle perquè Blai emprengués altres tasques. Una d'elles, segons S. Capdevila, seria la fàbrica del nou seminari tridentí de Tarragona: "... els administradors del Seminari obraren un esplèndid edifici, la traça del qual fou confiada al mestre d'arquitectura Pere Blay i l'execució als mestres: Esteve Testa, paleta; Janot Miret, fuster; i Pere Verdura, ferrer" (86). L'afirmació estaria documentada per un llibre de comptes que obra en l'A.H.A.T. (87). Hem consultat aquest llibre en lloc no s'afirma que Blai en fés la traça. En tot cas és cert que hi treballava, almenys a inicis del 1594. És anomenat "mestre de Architectura".

L'any següent el capítol de la catedral de Tarragona vol erigir un monument de Setmana Santa. El dia 13 de març una acta capitular estableix "que los comisaris fassen fer la trassa a me. Blay" (88), el qual sembla que era a Barcelona. El 28 d'abril del 1595, "Fivaller mostra dues trassas del monument que ha fetas mre. Blay" (89). Finalment s'accepta la traça feta pel mestre Miret perquè era més barata (90). Aquest monument era una espècie de portalada triomfal, però no en sabem res més. A mestre Miret li foren pagades per la traça 25 lliures (91).

L'any 1596 Pere Blai féu la traça i l'obra de refer el pont del Camí de Valls a Alcover sobre el riu Francolí (92). Pels mateixos anys li han estat atribuïdes a Pere Blai altres empreses a Tarragona. C. Martinell afirma que dirigí l'obra en guix de la volta del transagrari de la catedral, en la qual treballaren els estucadors milanesos Antoni i Bernat Plantinella (93).

J.F. Ràfols li assigna, sense documentar-ho, la traça i direcció de la capella de sant Llorenç, del convent de carmelites descalços i del palau arquebisbal (94).

Quant a l'església de sant Llorenç, fou reconstruïda en efecte a finals del segle XVI a càrrec del canonge de la ~~sac~~ Rafael Llorenç, el qual ocupà el càrrec d'ardiaca de sant Llorenç entre 1575 i 1597. Tanmateix, però, ni es pot documentar per ara l'atribució a Blai ni les obres allà efectuades permeten afirmar la seva intervenció. El "classicisme" d'una porta lateral -ara tapiada-, única cosa que hom podria al·legar per poder afirmar l'actuació de Blai, es redueix a la inclusió d'un frontó bastant tosc sobre la porta. Aquesta és relativament desproporcionada i no correspon al llenguatge arquitectonic emprat en les obres de Blai i d'Amigó.

El convent de carmelites descalços -més tard caserna i ara desaparegut- fou fundat, segons E. Morera (95), per l'ardiaca Rafael Llorenç. Aquest mateix autor afirma que fou inaugurat al mes de maig de 1597 "con la celebración de una misa y exposición del Ssmo. Sacramento, sin procesión ni pompa alguna". Per les actes capitulars que hem pogut consultar això no sembla cert. Consta que el capítol de la seu donà llicència per col·locar la primera pedra el dia 26 de setembre de 1597 (96). A 26 de febrer de l'any 1599 el capítol aprova que es faci una proces só per portar el Santíssim als Descalços (97). A més, Rafael Llorenç no era ardiaca de sant Llorenç des del 1597. Pel altra part, des de començaments d'aquest mateix any o finals de l'an-

terior, Pere Blai era a Barcelona, enfeinat en les obres de la part de sant Jaume del palau de la Generalitat. No podem rebutjar de pla les afirmacions de J.F. Ràfols pel que fa a aquestes dues atribucions pero no hi ha prou documentació per poder adjudicar-les a Pere Blai. D'altra banda no hi ha suficients semblances estilístiques que ens obliguin a incloure aquestes obres en el grup del Camp de Tarragona.

Es segur, en canvi, que Blai treballava al palau arquebisbal de Tarragona i que en devia fer la traça. Malauradament l'edifici fou destruït per les tropes franceses l'any 1813 -amb l'arxiu inclòs- i refet totalment al segle XIX. Segons J.F. Ràfols sols en resta algun mur de la planta baixa (98). Pareix que l'obra havia estat encarregada per Antoni Agustín. Si fos així, degué començar-se abans de l'any 1586, any de la mort de l'arquebisbe. En tot cas, Blai dirigia directament aquesta obra i la de les capelles de sant Joan i de sant Fructuós cap a l'any 1596. Ho comprovem indirectament a través de la documentació de les obres del palau de la Generalitat.

L'onze d'octubre del 1596 els diputats de la Generalitat de Catalunya acordaren fer-hi diverses obres (Ap.docum.9). Encarregaren a Pere Blai una traça, la qual ja havia entregat el 7 de gener següent (Ap.doc.9 bis). Un cop posada en encant públic, és a dir en pública subhasta, es presentaren dos o tres mestres de cases que feren diverses "ditas" -ofertes- per a adjudicar-se les obres. Volent els diputats que fossin dirigides per Blai "digueren al sobredit mestre Blay que oposas, y fes

dita com los demes mestres desta ciutat a dita fabrica lo qual havent entès que aquelles dites se feyen en emulació sua, que dits opposants li temian perque residint en Tarragona, y tenint a son càrrec unes obres de gran importantia, que feya fer lo senyor Archabisbe en la seu y Palatio, volgues venir açí, a llevarlos tant bona occasio com aquesta del general...".

Ja aleshores, doncs, Pere Blai era ben conegut. Era també un valor segur, és a dir, els diputats volien que fos precisament ell qui dirigís unes obres que consideraven tan importants. Es confiava en l'habilitat de Blai demostrada a Tarragona. Sembla també que el seu prestigi era reconegut no sols pels coneixedors o interessats en l'arquitectura. El millor mestre, en aquest cas Pere Blai, seria "aquell que mostra tenir sa intentió més fundada y probada en traça y art de Architectura, y obres fetes per ell senyalades, y segons la veu comuna". Es comptava amb el prestigi i amb la popularitat. Les obres començaren el mes de gener del 1597. Els mesos de juny i juliol, com a mínim, Blai era a Madrid amb companyia de Joan Sentís, enviats pels diputats a fi de mostrar i d'explicar la traça al rei (cfr. III.3.5). Tal volta l'estada es perllongués fins a l'octubre o el novembre del mateix any, pero Blai ja havia tornat el primer de desembre, dia en que va cobrar la "mesada" o paga mensual habitual de 450 lliures. Les obres s'acabarien pràcticament del tot l'any 1619. Blai va estar-hi lligat fins al final i a la seva mort encara li devien diners per la seva feina. El viatge a Madrid el va fer en qualitat d'embaixador de la Generalitat per demostrar al rei que les obres no significaven la fortificació del palau. Sembla que allà va entrevistar-se amb Francisco de Mora, deixeble d'Herrera (99).

Mentrestant no perdé el contacte amb Tarragona. A 30 d'agost del 1598 "honorabilis Petrus Blay, Architector, civis Barcine" (100) nomenà com a procurador a Miquel Sabater, causídic de Barcelona, a fi que procurés desempresonar a Antoni Rosich, detingut a la presó de l'Audiència de Barcelona. El 19 de setembre del mateix any Antoni Rosich demanà en préstec al seu germà Pere, mercader i ciutadà de Tarragona, 41 lliures i 4 sous. D'aquesta quantitat va pagar 21 lliures y 4 sous a Pere Blai i la resta va servir per costejar les despeses de la seva escarceració. Els germans Rosich eren fills de Pere Rosich, mercader de Tarragona, ja difunt. J. Serra Vilaró conjectura amb la possibilitat que la família Rosich estigués emparentada amb Elisabet, muller de Pere Blai (101).

Segons E. Fort i Cogul, l'any 1600, Pere Blai féu la traça de la primera capella de la Mare de Déu de la Pietat de Paret-Delgada. Transcrivim de l'esmentat autor: "Blai, a les darreries del segle XVI i a les primeries del segle XVII s'esmerça en diversos treballs a les comarques tarragonines (...); també féu la traça de l'església de sant Pere en 1588, de la qual església no resta res; i la de la primera capella a la Mare de Déu de la Pietat de Paret Delgada, com hem dit, l'any 1600, i que fou aterrada en bastir-se l'actual capella i cambril (...). Durant tants anys com Blai hagué de residir al Camp de Tarragona, li abellí sovint de recollir-se al nostre santuari a passar-hi uns quants dies i a complir-hi les seves devocions. En tenim contancia documental, i en una d'aquestes estades practicant-hi novena, hi féu la traça de la capella de la qual hem fet esment i corresponent a l'any 1600" (102). No es mostra d'acord amb

aquesta atribució J.F. Ràfols: "Volem transcriure en aquest lloc que (segons el Rev. Joan Pié) Pere Blai el 1600 havia fet els plànols del Santuari de Nostra Senyora de Paret-Delgada (prop de La Selva del Camp), que construï Mn. Jaume Masdeu. Degueren ésser els plànols de la residència annexe al Santuari" (103). De totes maneres és segur que Blai degué treballar a Paret-Delgada, l'any 1600.

Un any més tard, el consell de la vila d'Igualada li encarregava el projecte de la nova església parroquial (104). L'obra va demorar-se alguns anys i la primera pedra era posada el 30 de juliol del 1617. No la dirigí Pere Blai sinó Rafael Plansó, primer, i Pau Ginestar, més tard. El temple fou beneït el 20 de novembre de 1627, quan l'església estava encara a mig fer. Fou acabada del tot a les darreries del segle XVII. Ja hem vist que un Rafael Plansó havia treballat a les obres del palau de la Generalitat, en parlar dels coneixements teòrics que podien tenir els mestres d'obres. Hem vist també l'interessant col·lecció de tractats d'arquitectura que posseïa (cfr.II.2.). No sabem fins a quin punt fou seguida la traça de Blai. En tot cas, a l'església de santa Maria d'Igualada s'adopten solucions semblants a les d'algunes obres de l'escola del Camp, i la haurérem de tenir en compte.

Sembla que el mateix any de 1601 Pere Blai encara estava a càrrec de l'obra del palau arquebisbal de Tarragona. Al seu llibre de comptes consta el següent assentament: "A de aver Antoni Mestra Escudeller que a 30 de octubre 1601 per 200 rajoles quedona per l'arcabisbe de Tarragona a rao 20 sous lo cent

valen 2 lliures y per dues librelles y dos pualets per lo major dom de larcabisbe per rentar les mans -12 sous y per lo port a mar paga dit mestra 2 sous. tot es -2 lliures 14 sous". Podria tractar-se també de rajoles per l'obra de les capelles de la catedral. En tot cas no havia abandonat la relació amb les obres de Tarragona.

L'any 1603 trobem l'arquitecte fent la visura del teatre Principal o de la Santa Creu, de Barcelona: "Hom té notícia que el dia 26 de febrer del 1603 es reuniren els paletes Jeroni i Pere Blai, comissionats per l'Hospital, i Montserrat Santacana, per tal d'inspeccionar les obres. Fou signat un paper on es declarava que les obres havien estat fetes com calia" (105). Per a augmentar les rendes de l'hospital de la Santa Creu, Felip II havia concedit el privilegi de les representacions teatrals al seus administradors. Aquests cobraven una part dels ingressos dels espectacles de les diverses companyies de comèdies que actuaven a Barcelona. L'hospital adquirí l'any 1597 unes cases a l'actual Plaça del Teatre, en el solar de les quals s'aixecà un teatre provisional de fusta (106). El contracte de la construcció, de 9 de desembre del 1596, s'havia formalitzat entre els administradors de l'hospital i el mestre d'obres Montserrat Santacana (107).

El marmessor de Joan Terés, mort el 1603, encarregà la traça del sepulcre de l'arquebisbe de Tarragona a Pere Blai, el qual, pero, s'excusà. Aleshores oferiren els seus serveis els mestres Pau "architector" i Nauquí, els quals feren una tra-

ça cadascun d'ells pel preu de 5 lliures. Al no agradar aquests projectes, hom insistí a Blai, el qual finalment accepta pel preu de 50 lliures per la traça i un ducat per cada dia perdut anant o estant a Tarragona (108). L'obra la començà el 8 d'octubre del 1608 el mestre Joan Sellimanosa i dos anys més tard, el 22 de març de 1610, hi foren traslladades les restes de Joan Terés. Poc després el monument féu moviment i calgué reconstruir-lo. A més, el propi Blai ordenà que fós subjectat al mur amb dos tirants de ferro.

L'any 1609 va fer la traça de la creu que hi havia al Portal de Mar, a l'exterior de la muralla de Barcelona (109). Ja hem dit que alguns historiadors pensen que Pere Blai residia per aquests anys a Vallmoll, però és més lògic pensar que vivia habitualment a Barcelona, com es desprèn del seu llibre de comptes. A l'A.C.A. es conserva una concòrdia firmada entre el prior del convent dels Agustins de Barcelona, per una part, i mestre Pere Blai, per una altra, datada el 7 de març de l'any 1614 (Ap.docum.10). El document fa referència al procés, iniciat el 26 d'abril del 1607, obert per Blai contra el convent a fi de cobrar 100 lliures que l'arquitecte assegurava haver deixat a fra Marc-Antoni Camós, "mestra en sacra theologia frare religiós de dit St. Agostí". Blai pretenia que els diners havien servit per a construir una o varies cel·les al monestir o convent. Això és confirmat també pel llibre de comptes de l'arquitecte. El plet, amb "moltes suplications y sedules y altres encantaments", fou favorable a Blai. Els frares, a la fi, es comprometen a pagar les 100 lliures de la manera següent: 50 lliures "en diners comptants" i 50 lliures en forma de "tres aniversaris perpetuos"

o misses, a celebrar en l'església del convent. A canvi, Pere Blai es compromet a no fer cap reclamació i a firmar àpoca a favor del convent per les 100 lliures.

L'any 1616 trobem mestre Blai a la Selva, cridat pel consell de la vila, per a resoldre problemes relacionats amb la construcció de l'església. De fet el contracte de Blai acabava l'any 1589. A partir d'aquesta data l'obra es paralitza durant uns anys, fins que al 1616 es determina obrir els fonaments de la part de l'església no construïda per Blai. Els jurats escrigueren a l'arquitecte perquè anés a veure aquests fonaments i portés la traça i planta de l'església. Havent arribat a La Selva, Pere Blai "mirá los solaments aixís de les parets foranes, com enjuses devers casa Oller, y les féu redressar" (110). A finals de l'any següent era a Canet del Rosselló.

En el seu llibre de comptes trobem consignat que: "Lo Sor. comte de Vallfogona y de Canet deu que a 26 de desembre acabantse l'any 1617 aní a Canet en Rossello per a traçar hores per al castell y altres coses. En lo qual estiguí del dia que partí de ma casa fins al dia que torní -15 dias so es 4 dias en anar y 7 dias que estiguí en dit Canet y altres 4 dias En tornar a ma casa que conforme abia consertat lo Sor. don bernat de Pinos son sogre me pagaria a rao 2 lliures 8 sous y la despesa y gastos cada dia am donat una polisa de 50 lliures -50 lliures" (111). Mesos després se li paga el que s'havia convingut: "Item deu lo branch de la ciutat a 3 de mars 1618 50 lliures per polisa del Sor Fr. Bru les quals me paga per lletra del Sor. comte de Vall-

fogona feta En Canet a 6 de Janer prop passat y son en paga de mos treballs y dietes de ser anat a dita vila de Canet per certs designes que allí li fiu En que estigui 15 dias - 50 lliures" (112).

El mateix any 1618 torna a ésser a La Selva, cridat de nou pel consell: "Al mes de maig de 1618 se tractá de disminuir les capelles tres quarts cada una, y feren venir á la Selva á mestre Pere Blay y mestre Ferrer de Tarragona, y'l mestre qui feya'l retaule de la iglesia de Snt. Joan Baptista de Valls, porque miressin si seria perjudicial ó nó" (113). Sembla que, finalment, no es modifica la traça original perquè totes les capelles tenen la mateixa profunditat i les que havia construït Pere Blai eren acabades ja l'any 1589. De tornada a Barcelona realitza, poc després, una altra visura: "Deu la taula 11 liures quello clavari mia dites y escrites per delliberacio dels ss. consellers. En janer de 1619 per mon salari de la visura de les aygues tretes per m^e Mas Fuster - 10 lliures" (114). La inspecció, doncs, havia estat encarregada pel consell de Barcelona.

Aquesta és l'última referència que tenim de Blai en relació a l'exercici de la seva professió. Mesos després feia testament: "Dimars de matí a 9 de juní 1620 jo pere blay ordení mes cosas y fiu testament en poder de m^o francesch Blanch notari de Barna. sia tot per a mes gloria de deu y per tenir mes pau tots los interesats en mos bens" (115). Assegura Villanueva que en un Diari coetani es diu que: "A 3 de juliol de 1621 morí mestre Pere Blas, mestre de casas, que ha fet la obra nova de la

diputació a la part de San Jaume, gran arquitecto" (116). Deu ser veritat perquè dos dies més tard el notari Francesc Blanch, comprovada la seva mort, féu públic el testament de Blai (Ap.docum. 12).

Hem vist la importància del seu llibre de comptes per conèixer algunes de les activitats professionals de Blai. Però, a més, el llibre ens informa de diverses qüestions que afecten a aspectes més privats, els quals ens permeten tenir una idea més precisa de la seva personalitat en conjunt. Malauradament només ens resta un únic llibre dels diversos que degueren existir. Pere Blai comença el quadern conservat el dia 1 d'octubre de 1613 per anotar-hi els comptes "de dades y rebudes", però també hi ha algun assentament referit a comptes antics encara pendents de cobrament. No se segueix un estricte ordre cronològic, mes trobem partides fins a l'any de la seva mort -i encara posterior, afegides per la seva muller-.

Per aquest llibre sabem que Blai vivia fins a 9 d'abril de 1601 en una casa de la plaça de santa Anna, de Barcelona. Aquell dia es traslladà a la "casa al canto del carrer de la mersse devant la font del Angel", comprada en encant públic per 1163 lliures, quantitat ben considerable a l'època. L'any 1613 va donar la casa a sa filla Marianna, sembla que com a dot pel seu casament amb Miquel Bertran. Abans degué voler fer-hi obres perquè en una partida se'ns diu que: "Joan Flix fuster deu a 25 de agost 1609 per lo banch de milsocos li prestí 10 lliures prometem que faria aportar fusta de tortosa per ma casa

y som a 5 de Stbre. 1613 y encara no mela feta aportar antes me digue aquestos dias quem tornaria los diners - 10 lliures" (117).

Quan va morir sembla que vivia al barri de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona: "... quandam aulam domus proprie habitationes eiusdem defuncti quam dum in humanis agebat, fovebat in vico del hospital presentis civitatis Barchinone..." (Ap.docum. 12). Podien ésser per aquesta casa les despeses per pedra que Blai féu el 1615: "A 2 de mars de 1615 a de aver per ma polisa a Jaume Rates me. de cases 12 lliures 18 sous 11 (diners) y son so es 11 lliures 10 sous 2 (diners) a compliment de totas las parets que mea fetes fins lo dia present y 1 lliura 8 sous 9 (diners) per Joan Pomareda per 2 pa. 3 qa. 1/2 cornixa frontespici voltat a raho 10 sous lo p^a (palm) - 12 lliures 18 sous 11 (diners)" (118). A més, al seu testament, Blai disposa com a usufructuària "de las casas y hort en que estich en lo carrer del hospital y carrer den Robador" a sa muller Isabel. Hi declara, també, que és parròquia de l'església del Pi. Era també propietari d'una botiga que tenia llogada a Joan Riberol -l'any 1618- i a Bernat Camps, treballador d'or -l'any 1619-, pel preu de 4 lliures a l'any. A Tarragona posseïa així mateix una casa al carrer Nou, al costat de la catedral: "casas mies del ospital vell de Tarragona" (119). Es tracta de l'antic hospital de Sant Pau i Santa Tecla -ja existent al segle XII- que funcionà fins a la construcció d'un nou edifici l'any 1580. Blai havia comprat la casa al canonge Mateu Cabrer per 350 lliures.

Una bona part dels assentaments del llibre es refereixen a préstecs que l'arquitecte havia fet i encara no havia cobrat o bé els que li eren retornats per a cancel·lar, totalment o parcialment, el deute. Gairebé la majoria el relacionen amb el Camp de Tarragona. Són molt nombrosos, però en citarem només alguns:

- 1 de juliol del 1599, 4 lliures al comprador de l'arquebisbe Joan Terés per a civada. Li serien tornades molt prest "assi o en Tarragona".
- 10 de desembre del 1601, 10 lliures a Bernat Domingo, llibreter.
- 25 de setembre del 1604, 1 lliure 10 sous a Enric Julià, "jove de mestre de cases" per anar a Vallmoll amb sa muller i família. Tornaria el préstec mestre Boffarull.
- 1608-1609, 18 lliures a Miquel Font, comensal de la seu de Tarragona. L'any 1617 el fa posar a la presó de l'arquebisbe per no haver tornat els diners.
- 3 de març del 1610, 2 lliures a Gabriel Figarola de La Selva.
- 13 de novembre de 1610, 6 lliures a Joan Fivaller, ardiaca i canonge de la seu de Tarragona.
- 9 de març del 1613, 36 lliures i 10 sous a Rafael Pascual, de La Selva, per a pagar fermances.
- 22 de juliol del 1613, 1 lliura i 10 sous a Pere Coter de La Selva.
- 1614, 44 lliures a Pere Joan Hortolà.
- Juny de 1616, 100 lliures a Pere Pau Vidal, escrivà major de la Generalitat.
- 30 d'agost del 1616, 3 lliures 6 sous i 8 diners a Gabriel Selles de La Selva.

- 24 de gener del 1618, 50 lliures a Rafael Munter de La Selva com a fermança de son germà Francesc condemnat per la cort de l'arquebisbe.
- 27 de juliol del 1618, 44 lliures a Joan Mallafrè, jurat de La Selva.
- 13 de setembre del 1618, 6 lliures i 12 sous a Sebastià Girona d'Alcover "per a pagar gastos y tornarsen a casa".
- 26 de maig del 1618, 4 lliures a mestre Tolosa, teixidor de draps, "per lo seu examen".
- 27 de setembre del 1619, 1 lliura y 2 sous a Francesc Garriga, paraire d'Alcover.
- 10 de desembre del 1619, 6 lliures a Rosell "al costat de casa".
Deu tractar-se del seu gendre o d'un parent d'aquest-.

Les partides precedents ens re-afirmen la sanejada situació financera de Pere Blai. No hem de pensar que fós un prestador oficial ja que no cobra interessos. La freqüència dels préstecs i alguna de les quantitats ens asseguruen que l'arquitecte no devia passar cap estretor econòmica. Tampoc no tenia cap perjudici per cobrar, poc o molt, el que se li devia. Per altra part comprovem nombreses relacions amb gent de La Selva i d'Alcover. Alguns dels noms que apareixen són ben suggeridors: Joan Fivaller, Joan Mallafrè, Joan Terés , o Rafael Munter. Aquest últim podria ser molt bé parent dels dos Joan Munter, pare i fill, constructors de l'església d'Alcover.

Apareixen també al llibre de comptes diverses compres realitzades per Blai: blat, vi i oli en bastant quantitat, "contray" negre per "ferme capa y casaca", una taça d'argent i roba

-més de 34 lliures en dos anys, 1613 i 1614-. Sembla que adquiriria un porc cada any. Consta una partida de 13 lliures 10 sous i 3 diners pagades a Joan Anduï, botiguer de seda, per a mestre Rosell (1613), segurament el seu gendre. El 25 de setembre del 1613 compra blat pel convent dels Àngels de Barcelona per la quantitat de 79 lliures i 12 sous, cobrades l'any 1615 de la priora Mare Seraphina Codina. Compra també materials de construcció: calç i rajoles a F. Pellarols, calçater, i Antich Carbonell, pagès de Sarrià; rajoles i teules a Joan Guinart; pedres "de fil" a Magí Miró (6 lliures, l'any 1614). En el context de les seves relacions hem d'entendre la compra de dues moles de molí per a La Selva i Alcover.

Les abundants compres de queviures no poden estranyar ningú. El mestre d'obres mantenia també als aprenents de l'ofici, els quals convivia a la casa del mestre, a més de la pròpia família. Tanmateix el llibre només fa referència a un aprenent, Joan Morguet, l'any 1606. La formació professional de Pere Blai anava unida a la seva formació cultural. El mateix llibre de comptes ens demostra que dominava l'escriptura en català. El seu interès en aquest sentit ve remarcant pel fet que, entre 1618 i 1620, paga els mestres del seu nét, Pere Joanet Ferrer i Blai, perquè li ensenyin a llegir i a escriure (120).

Al seu testament, Blai nomena marmessors a la seva muller Elisabet, a la filla Jerònima i al gendre Pere Farell. Se'ls obliga a pagar els deutes pendents que puguin justificar-se. També disposa la seva voluntat d'ésser enterrat a l'església del Pi, al "vas de nostra Senyora", on era enterrat el seu pare.

L'ofici fúnebre s'havia de fer "ab la menor pompa mundanal ques puga", pero ordena que li siguin dites 500 misses de rèquiem. Quantals llegats, a part d'algunes caritats, deixa: 10 lliures a Jerònima, filla del mestre de cases Joan Limasosa (121), per quan es casés; 5 lliures a Antoni, fill del picapedrer Antoni Cisterna (122) i fillol de Blai, el dia que complís vint anys; 100 sous, és a dir 5 lliures, a cadascuna de les netes "puig son pare està acomodat per poderlas collocar"; 300 lliures a Jerònima Blai pel seu fill Pere Joanet. L'esposa de l'arquitecte és nomenada hereva universal i usufructuària de les cases i béns restants. Quan aquesta mori o quan algun problema no li permeti actuar com a hereva, el patrimoni passarà a Jerònima i al fill d'aquesta, Pere Joanet.

Malauradament l'inventari dels béns de Pere Blai és incomplet, o almenys això sembla (123). De fet correspon només a una de les cases de Blai. Suposem que eren moltes més les seves pertinences i potser algun dia apareixin altres inventaris. El que coneixem ens informa d'algunes de les obres d'art que Blai posseïa: un quadre petit de Nostra Senyora, un quadre gran a l'oli amb la figura del pare sant Francesc, un quadre al temple sense guarnir amb la figura de la Verònica, un quadre sense guarnir al temple amb la figura de Nostra Senyora del Roser, quatre teles al temple sense guarnir que són quatre històries de profetes, una tela a l'oli sense guarnir que és la figura del Salvador, una altra tela a l'oli sense guarnir que és la figura de santa Úrsula. Tenia també un Crist de fusta amb la creu de marbre.

A més de fusta, pedres diverses tallades i sense tallar, i una pedra de molí, a la casa hi havia material divers per a la pràctica de l'ofici de mestre de cases: "Primo arquimesa de fusta de noguer ab sos calaxos usada y dins ella molts papers de trasses de Mestre de Casa y altres embarassos de dit offici de me. de casa (...). Item un calaix ab differentes trasses y papers de cartes noves. Item sinquanta llibres entre grans y xichs de Historia y trasses de son avi. Item una romana molt gran ab son pilo. Item una romaneta ab son pilo. Item un stralavi. Item un sort de ferramenta de fusta de art de me. de casas. Item una sort de ferramenta de ferro ço es martells scodes cartabons pre-pals y altres eines de dita art (...). Item un castell de carto tot daurat que servia per un cap de bandera (...). Item una massa de fusta". No sabem els llibres i tractats d'arquitectura que posseïa personalment pero, com a mínim, devia conèixer els que circulaven en aquell moment. Recordem que a Barcelona, l'any 1620, es coneixien les obres de Vitruvi, Sagredo, Alberti, Labacco, Serlio, Vignola, Palladio, Philibert de l'Orme i Rusconi (cfr. II.2).

L'escola del Camp de Tarragona l'hem entesa com aquella que es formà al voltant de Jaume Amigó i de Pere Blai, pero no la podem reduir a aquests dos personatges. Ambdós són, indubtablement, els propulsors de la renovació arquitectònica de finals del segle XVI a Catalunya perllongada fins ben entrat el segle següent. Tanmateix, no sembla que la seva col.laboració fos massa duradora. Podem assignar el paper de primer teòric o tracista a la figura de Jaume Amigó, continuat pel treball teòric -o tracista- i pràctic -o de direcció d'obres- de Pere Blai. Conjuntament

només els trobem treballant a la capella del Santíssim de la seu de Tarragona, dissenyada per Amigó, i a l'església de La Selva del Camp, pel que sembla dissenyada per tots dos -i, tal volta, algun cooperant més-. Blai retoca i varia, no sabem fins a quin punt, la traça d'Amigó per l'església d'Ulldemolins. Els canvis degueren semblar-li bé a Jaume Amigó perquè no consten notícies en altre sentit.

En tot cas, són aquests dos personatges els primers a fomentar un canvi de mentalitat enfront del problema arquitectònic, en el seus aspectes tipològics i morfològics. Sense ells l'arquitectura renaixentista a Catalunya restaria circumscrita a exemples puntuals -a vegades tan interessants, però, com el del castell Nou de Torredembarra-. Feren possible no sols les obres que d'ells en coneixem sinó, també, construccions o traces que reproduïen el seu esperit i que, de moment, no poden ésser atribuïdes a cap dels dos. En aquest cas es troben dues cases i la capella de la Immaculada a Alcover -a més de la façana de l'església parroquial-. Es també el cas del convent dels agustins de La Selva i el de les esglésies d'Igualada, Calaf i Els Prats de Rei -totes tres a la comarca de l'Anoia-. Ni que siguin més tardanes no podem deixar-les al marge. Tampoc no està documentada l'atribució de la construcció de l'església de Cornudella o les reformes de la de Tivissa, les quals són aquí assignades a Jaume Amigó. Finalment, si no coneixem deixebles directes de Blai i Amigó pot ésser degut a la independència dels mestres de cases un cop acabat el seu aprenentatge. Sinó com a deixebles, s'han de con-

siderar almenys com a successors dels dos constructors algunes figures a investigar, com Joan Vaguer -a La Selva i al Camp de Tarragona- o Rafael Plansó -a Barcelona i a l'Ancià-.

III.3 Els projectes i les obres

III.3.1 Capella del Santíssim de la catedral de Tarragona

Es difícil esbrinar si, cronològicament, la capella del Santíssim és la primera de les obres importants de l'escola del Camp. És, de fet, contemporània de l'església de La Selva del Camp quant a la seva construcció, però creiem que la traça de la capella deu ésser anterior. Documentalment tenim constància de la col.laboració d'Amigó i Blai només en aquestes dues obres. En tot cas, tant si la traça de la capella és anterior a la de l'església com si són del mateix temps, és pràcticament segur que la de la capella és atribuïble exclusivament a Jaume Amigó -Blai només va intervenir, posteriorment, en la construcció-. La independència d'actuació dels integrants de l'escola del Camp encara fa més interessant aquesta capella, per l'adopció d'algunes solucions que caracteritzen, en principi, a la major de les altres construccions. La capella, que es troba a l'extrem nord del creuer de la catedral de Tarragona, aprofita un espai bastit anteriorment, potser a meitat del segle XIII. Aquest àmbit servia de refetor canonical i J.F. Ràfols creu poder-lo identificar amb el vell Arx romà (124), encara que això no és segur. La construcció, doncs, no és de nova planta, i les obres, en general, són més de revestiment i de caire decoratiu que no pas estructurals i pròpiament arquitectòniques.

Ja l'any 1572, el dia 17 de novembre, el cardenal Cervantes proposà la divisió del refetor en dues parts per tal que la primera servís de capella i oficines als parroquials, a fi que no haguessin d'entrar a la catedral quan s'oferia un viàtic a la nit, etc.(125). L'any 1576 s'obrí el portal del claustre que donava a la capella i partia el refetor. Que l'antic refetor

servia de capella ho comprovem per les actes capitulars. Segons aquestes, transcrites per S. Capdevila, la confraria del Nom de Jesús, instituïda l'any 1580, elegeix "capellam refectorii" per a celebrar-hi els oficis i les misses (126). El 29 de maig del mateix any, l'arquebisbe Agustín demanà llicència al capítol per a fabricar en el refetor la capella del Santíssim Sagrament, perquè la capella de les Verges, on estava fins aleshores, "no era capaç". El permís li és concedit el 7 de novembre (127).

No tenim notícies de pagaments de les obres fins l'any 1587, quan l'obra era ja avançada. Havia començat, si donem crèdit a la notícia d'E. Morera, el 10 de setembre del 1582 (128), però no descartem la possibilitat d'un inici anterior. Segons el llibre d'acords capitulars, el 23 de juny del 1584 s'encarregà una visura de la capella de sant Francesc, feta construir per l'ex-degà Nebot i Gabriel Nebot, la qual era a punt d'acabar-se. Aquesta visura és encomanada als ardiaques Gili i Llorenç juntament amb Jaume Amigó, "homine peritissimo", que dirigia les obres de la capella del Santíssim (129). La participació d'Amigó consistia a fer la traça i a dirigir personalment la fàbrica.

El primer encarregat de la construcció fou el mestre d'obres de la seu Bernat Casseres (130). A la mort d'aquest el succeeix Pere Blai, tant en la comesa de les obres com en el càrrec de mestre d'obres de la catedral. Blai no degué variar la traça d'Amigó i encara hi treballava l'any 1588, perquè en un acta capitular es llegeix: "A mestre Pau Cassax per mig dia ayudas me. Blay = 2 sous" (131). Per aquest temps l'obra estaria

bastant avançada, com es dedueix dels pagaments que consten a les actes capitulars (132). El 6 de març, Felip Voltes, "buidador", cobra 99 lliures per fer les balustres; el mateix dia es paguen 33 lliures 8 sous per 296 lliures 2 unces de llautó per als balustres, i 37 lliures 9 sous a Anton Plantanida, o Plantinella, per les mans d'estucar part de la capella -d'octubre de 1587 a febrer de 1588-. El 20 de març del 1588 es paguen 5 lliures a Jeroni Sanxo per fer cinc capitells "en lo cimbori" -acabats el mes de setembre-. El dia 11 d'abril Isaac Hermes, pintor, cobra 300 lliures "a bon compte i en part de paga". Dotze dies més tard Felip Voltes rep 9 lliures, d'un total de 28 lliures 5 sous, per fer les portes del sagrari. El 4 de setembre mestre Antoni (deu ser Plantanida) cobra 2 lliures 2 sous per l'aiguafort que posa en l'estuc.

L'any següent es realitzaven els acabats de la capella. El 8 d'octubre de 1589 es compren dos mil pans d'or i cinc mil sis-cents pans d'argent per a daurar "los perfils" de la capella. A primers de novembre següent Antoni Plantanida estucava les parets sota la cornisa per 21 lliures. El dia 18 del mateix mes cobren 2 lliures els "fadrins" que fan les figures d'alabastre, a compte de la suma total. Al mateix temps, Antoni Bosch pavimentava la capella. Finalment, el 14 de febrer del 1592 s'acordà traslladar el Santíssim Sagrament de la capella de les Verges a la nova capella, acabada i posada a punt. Així i tot, alguns detalls quedaven per resoldre; el 12 de desembre del 1594 s'emprà pedra de la capella de les Verges per a un altar de la capella del Sagrament (133). Dos mesos abans s'havien traslladat les despulles d'Antoni Agustín a la seva sepultura de la nova capella.

Ja hem dit que la capella del Santíssim no és una construcció de nova planta, sinó que aprofita un espai bastit anteriorment. Aquest havia servit de refetor canonical, primer, i de capella, des de poc abans de l'arrenjament propiciat i subvencionat per l'arquebisbe Agustín. La planta del recinte va romandre, doncs, inalterable. És de forma rectangular i l'eix principal és el de major longitud. Aquest uneix l'altar amb la porta principal d'entrada, la qual s'obre a l'extrem del creuer de la catedral, al costat de l'evangeli. La porta es troba, però, una mica desplaçada cap a l'oest. Per això, mentre que a la part de l'altar els elements són simètrics, a la paret dels peus, és a dir, darrera la porta principal, les distàncies fins a les parets laterals de la capella són desiguals a banda i banda. L'única variació en l'aspecte planimètric, però que no l'afecta substancialment, és l'obertura de tres petites capelles laterals per banda, al llarg de l'eix principal. Per a construir-les calgué retallar i buidar el mur fins on fou possible, de manera que, en planta, la capella s'assembla a una petita església de nau única amb capelles laterals (134). La diferència és que en comptes de contraforts, entre les capelles hi ha un pany de mur de l'antic refetor, de gruix considerable.

Les petites capelles laterals estan disposades simètricament, unes a davant les altres, i equidistants entre si, és a dir el pany de mur que separa les de cada costat té la mateixa amplada. No obstant això, la distància que hi ha entre el mur dels peus i la primera capella i la distància que hi ha entre el mur de la capçalera i la última capella no són iguals. Hi ha

molt més pany de paret a la part de l'altar. Això és deu a la voluntat de remarcar la zona que fa les funcions de presbiteri. Per aquesta raó també s'alça l'altar sobre un pòdium o plataforma, a la qual s'accedeix pujant dos esglaons, separada també de la resta de la capella per una petita balustrada. Les capelletes laterals són de planta rectangular, més amples que fondes, segurament perquè el mur buidat no donava més de si. Es tracta, en resum, d'una planta molt simple, re-utilitzant la ja existent sense modificacions d'importància.

Tampoc no es modifica el tipus d'aparell del refetor: carreus relativament grossos i ben tallats, encara que de tamany una mica diferents. Quant a les capelles laterals, s'obren a la principal per un arc de mig punt sobre peudrets adossats al mur. L'arc descansa sobre una imposta motllurada a manera de capitell toscà que continua, transformada en faixa, per les parets interiors de les capelles laterals -almenys a dreta i esquerra-. Les faixes fan d'impоста a les voltes de les capelles. Els arcs tenen, a més, l'arquivolta motllurada. Per sobre d'aquesta, i quasi tangencialment, corre un cornisament que dóna la volta a tota la capella. De fet no és sinó la prolongació de l'entaulament, sostingut per pilastres toscanes. del retaule que hi ha darrera l'altar. Aquest coronament no té, per tant, una funció exclusivament decorativa ja que actua, també, d'element d'unió entre la paret frontal de l'altar i la resta de la capella. Està dividit en les tres parts corresponents: arquivitru de dues bandes, fris més alt que l'arquivitru, i cornisa, amb denticles a la part inferior. El fris està ornamentat amb una decoració vegetal estilitzada.

Aquesta organització tan simple -com hem dit, més decorativa que purament arquitectònica- es fa més complexa al mur de darrera l'altar. Aquí la paret es transforma en un retaule que integra elements arquitectònics, escultòrics i pictòrics. Està dividit en un cos central, en forma de gran arcada, emmarcat per dos cossos laterals, una mica sobressortits, que es prolonguen, corbant-se, seguint la línia marcada per l'arc del cos central i la volta de la capella. Verticalment, el mur és migpartit. En el pis inferior destaca, al centre, el focus principal d'atenció de la capella: el sagrari. Empotrat a la paret, queda tancat per una petita porta de doble fulla decorada per sis baixos relleus -tres per fulla- d'aram daurat, cisellats, no gaire hàbilment, per Felip Voltes. Els relleus il·lustren el cicle de la Passió: Getsemaní, Flagel·lació, Coronació d'espines, Ecce-homo, Pujada al Calvari, Crucifixió. La porteta està enquadrada per dues columnes corínties que sostenen un entaulament coronat per un frontó triangular. A l'interior d'aquest últim apareix l'anagrama IHS; al fris, una inscripció que diu HIC DEUM ADORA; i, entre l'arquitrau i la porta, la llegenda HIC EST PANIS VIVUS / QUI DE CAELO DESCENDIT. Aquest petit conjunt és com un ressò de la porta monumental d'entrada a la capella, que fa ús també de l'ordre corintí.

A cada costat del sagrari s'obren dues fornícules entre pilastres toscanes sobrealçades per pedestals i acabades en un capitell simplificat. Les pilastres no son gaire esveltes, almenys en relació a l'entaulament que sostenen, una mica exagerat en la seva alçada. A cada fornícula, de mig punt i volta de

copinya, hi ha una estatua representant Aaró i Melquisedec, esculpides per Domenec Albrioni i Nicolau Larrault (135). No tenen, però, major interès. A banda i banda del cos central i fins a les parets laterals de la capella, hi ha un altre cos emmarcat també per pilastres del mateix tipus. Entre pilastra i pilastra s'obre, arran de terra, una porta arquitravada per entrar a altres dependències que ara serveixen de magatzem. El marc de les portes està motllurat i damunt seu hi ha una petita cornisa on recolza un quadre a l'oli pintat per l'holandès Isaac Hermes. El de l'esquerra representa el Sant Sopar; el de la dreta el sopar a Emaús.

Al llarg de tot el mur, continuant el cornisament de les parets laterals de la capella, corre un entaulament sostingut per les pilastres del cos inferior. Al fris pot llegir-se la inscripció: ECCE AGNUS DEI ECCE QUI TOL / LIT PECCATA MUNDI. QUI MANDUCAT HUNC / PANEM VIVET IN AETERNUM. La cornisa serveix d'imposta a l'arc que tanca el cos central del retaule. A l'interior d'aquest arc, al seu centre, destaca un oval tancat per vidres de diversos colors amb el dibuix de l'anagrama de Crist. A cada costat, l'oval està emmarcat per dues pilastretes, les quals correponen a les pilastres centrals que enquadren el sagrari, al pis inferior. Les petites pilastres, de capitell corinti, sostenen un entaulament acabat en un frontó curvilini. L'espai que resta entre les petites pilastres i l'arc de tancament del cos central és ocupat, a cada costat, per una petita voluta i un medalló circular pintat al seu interior. A l'esquerra es representa el rostre de Crist; a la dreta, el de la Verge. El petit fris també porta una inscripció: LUCERNA EIUS EST AGNUS.

Entre l'extradós de l'arc i la volta hi ha diverses pintures a l'oli, atribuïdes a Isaac Hermes, de diferent tamany degut a la segmentació de la corba. A l'esquerra apareixen un Sopar de la Pasqua jueva i l'Àngel exterminador; a la dreta, el trasllat de l'Arca de l'Aliança i l'episodi del Manna. Finalment al centre, com a coronament, un gran cercle inclou la representació del Pare etern a la glòria. Aquest element és també important perquè intenta dissimular el perfil apuntat de la volta de l'antic refetor. Existia per tant la voluntat d'homogeneïtzar els elements emprats, en base a les línies recta i semicircular; el rigor, però, no és absolut.

Hem pogut comprovar la funció purament ornamental dels elements arquitectònics de la capella del Santíssim. Els ordres són utilitzats, a més de pel seu valor plàstic, com a referència al nou llenguatge renaixentista que Amigó volia introduir. A la capella del Santíssim l'ordre important es el toscà i això serà, com veurem, una constant en l'escola del Camp. Tanmateix devia ésser suficient per Amigó usar aquest ordre, o qualsevol altre, perquè l'espectador més o menys coneixedor de les novetats italianes -per altra part arribades amb tant de retard- pogués immediatament remetre l'obra al fènomen "classicista". En tot cas, les mesures no són del tot ortodoxes. La base i el capitell de les pilastres medeixen aproximadament un mòdul i la pilastra uns dotze mòduls, però l'entaulament és massa ample -més de quatre mòduls-.

Això podria significar que Amigó a l'hora de projectar la capella del Santíssim tenia present, cosa molt probable, el tractat de Vignola, que posseïa o almenys coneixia. Excepte per l'entaulament, menor de quatre mòduls, el tractadista italià dóna les mateixes mides per a la columna toscana. Però Amigó no aplica amb tot el rigor ortodox i fins a les últimes conseqüències els mecanismes mètrics i proporcionals implicats en l'ús cincenista dels ordres clàssics, almenys tal com el fixaven els tractats d'arquitectura. En aquest sentit podríem pensar en una assimilació limitada del llenguatge arquitectònic "clàssic" o, al contrari, hauríem de concedir a Amigó un grau d'originalitat suficient per a assumir solucions vignolesques, o d'altres tractadistes en general, alterant-les a la seva conveniència. Això últim el situaria en l'òrbita de la pràctica manierista més que "classicista", i també el connectaria amb les paraules de Vignola: "dirò solamente che si quelchuno giudicasse questa fatica vana con dire che non si può dare fermezza alcuna di regola, atteso che secondo il parere de tutti, et massime di Vitruvio molte volte conviene crescere o scemare delle proportioni de membri delli ornamenti per supplire con l'arte dove la vista nostra per qualche accidente venghi ingannata; a questo gli rispondo; in questo caso essere in ogni modo necessario sapere quanto si vuole che appaia all'occhio nostro, il che sarà sempre la regola ferma che altri si haverà proposta di osseverare" (136).

Pel que fa a la decoració, tots els elements arquitectònics que trobem a la capella presenten motllures més o menys fines: arcs, entaulament, frontons i portes. Únicament una porta oberta en la paret lateral prop de l'altar, al costat de l'Evangeli, té un emmarcament senzill, sense motllurar.

Pero no són exclusivament aquests aspectes els que proporcionen l'ornamentació del conjunt. De fet, la decoració és una mica desproporcionada: mentre les parets laterals son bastant sobries, el retaule de l'altar és més aviat exuberant. En el conjunt, aquesta concentració intenta destacar i magnificar el sagrari i no deixa d'ésser coherent que la decoració hi sigui tan parcialment aplicada. D'altra banda, tot el programa iconogràfic de l'ornamentació pintada i esculpida, malgrat la varietat manté relació amb el tema principal de la capella.

Col·laboren també a enriquir la capella els materials emprats: jaspi per a les pilastres, columnetes i entaulaments; marbre alabastrí per capitells i sòcols, i també per les estàtues; panys d'or per daurar els baixos relleus del sagrari, les inscripcions i decoracions dels frisos, etc. Els balustres que separen el presbiteri són també de jaspi, però d'un color més fosc que la resta. Hem d'afegir-hi, encara, tota la decoració pictòrica i l'ús de vidres de colors en l'oval sobre el sagrari. Els jaspis provenien de la zona de Tortosa.

Algun material, pero, podria ésser de Tarragona. La ciutat era rica en pedreres i, des de feia temps, l'exportació de pedra era una considerable font d'ingressos. Dels diferents tipus que se'n trobava en aquell moment ens n'informa ja Lluís Pons d'Icart: "Unas minas hay de piedras blancas, otras encarnadas, otras pardas, otras de piedra jaspeada, otras que están matizadas de colores que las unas tienen dos tres colores de los sobre dichos, viéndolas limpias y obradas están muy hermo-

sas, como parece en el suelo pavimento de la iglesia mayor de Tarragona, y de estas piedras ay mucha abundancia, son muy fuertes e de mal labrar. Otras minas de piedras de buen labrar ay; la mejor y más fuerte es la piedra del muelle" (137).

A la decoració també hi ajuden els altars de les capelletes laterals, encara que són posteriors. Només en dos casos no presenten altar. A la capella intermèdia de l'esquerra hi ha situat el sepulcre en marbre de l'arquebisbe Agustín, fundador de la capella. I la capella intermèdia de la dreta està destinada a porta d'accés al claustre. Aquesta porta és anterior a l'arranjament de la capella, ja que fou oberta l'any 1576 (138). No volem deixar de senyalar que a la capella també hi és enterrat, fora del presbiteri, Lluís d'Icart (mort l'any 1637), fill del Lluís d'Icart que féu construir el castell Nou de Torredembarra i, per tant, nebot de Cristòfol d'Icart i de la seva esposa Isabel Agustín (139).

Quant als sistemes de cobertes hem de recordar que la capella principal aprofita la volta de canó apuntat de l'antic refetor, mentre que les capelles laterals estan cobertes amb volta de canó de mig punt. Això ja representa un avenç sobre la volta de creueria, tan utilitzada a Catalunya al segle XVI -sense entrar en la qüestió de si suposa o no avantatges estructurals-. L'element més interessant de la capella és també un sistema de coberta: la cúpula. A través d'ella s'il·lumina tota l'estança ja que aquesta no rep llum ni per la porta principal d'entrada -en tot cas molt indirecta i debilitada- ni per

les obertures interiors -cap de les quals no dóna a l'exterior-. A més, la coberta de cúpula és una de les innovacions principals de l'escola del Camp. La de la capella del Santíssim és contemporània de la de l'església de La Selva, bé que aquesta última sigui inacabada. D'altra banda, la solució adoptada en aquesta capella és molt més atrevida. Com que s'havia aprofitat la volta del refetor, no queda més remei, per a construir la cúpula, que foradar aquella volta. A més, la cúpula s'alça sobre un tambor de tal manera que aquest reposa sobre la pròpia volta del refetor. J.F. Ràfols explica que hi hagué grans inquietuds per l'estabilitat i, segons la tradició, al moment de treure les bastides l'arquitecte va fugir espavorit i no tornà mai més (140) .

Si la intenció era, com sembla, la d'aixecar una cúpula sobre tambor, no hi havia altra solució que la de foradar la volta. En tot cas el tambor, petit o gran, hi era necessari. És més, el que devia interessar realment a Amigó no era la cúpula en si sinó el proveir a la capella d'una font important d'il·luminació. Al tall de la volta es formaren, pel seu gruix i forma, tres triangles curvilinis. A cadascun d'ells, entre la part inferior i la part on comença el tambor, va col·locar-se tangencialment un cercle decoratiu format per una faixa plana que porta, a l'interior, l'escut de l'arquebisbe Agustín. Serveixen d'element de transició fins al començament del tambor. Aquest, al seu interior, té planta circular, encara que algun autor l'ha cregut el·líptica (141) . L'alçat interior segueix la planta i és, per tant, també cilíndric. Sobre el tall de la

volta va col·locar-hi un entaulament circular, la cornisa del qual presenta denticles a la part inferior. Al damunt s'assenta el tambor, dividit en dos cossos. L'inferior, d'alçada reduïda, té vuit fornícules rectangulars, més amples que altes, i equidistants. No són finestres ja que estan cegades. A l'espai que hi ha entre cada dues d'elles es pintaren les representacions de vuit sants relacionats amb la veneració o defensa del misteri del Sagrament. Aquest primer cos del tambor té la funció de suportar el cos principal de manera que aquest, tot al seu voltant, descansi a la mateixa alçada. Això és més evident per la part exterior i és degut al perfil de la volta del refector, que per fora té forma de teulada de dos vessants. A l'interior fa de base a l'ordre del cos superior.

El cos petit acaba en una cornisa i sobre aquesta s'alça el segon cos. En aquest se situen, equidistants, vuit pilastres, de molt poc relleu, amb capitells corintis daurats. També tenen decorat el fust amb tres medallons circulars que mostren bustos de sants especialment relacionats igualment amb el Santíssim. Aquestes pilastres cauen directament sobre les altres representacions de sants, al cos inferior del tambor. Entre pilastra i pilastra s'obre una finestra -vuit en total- rectangular i més alta que ampla. Quatre d'elles estan cegades i per les altres entra la llum que il·lumina la capella. Totes presenten un enquadrament pla i senzill, marcant un petit ressalt a cada vèrtex. Sobre cada finestra s'hi va pintar un cap d'angelet alat.

Damunt dels capitells s'assenta un entaulament -la cornisa del qual també té denticles a la part inferior-, sobre el qual descansa la cúpula, simple i de forma hemiesfèrica. Les pilastres de l'ordre inferior es prolonguen i conflueixen en una clau de volta, daurada, on apareix un Esperit Sant en relleu. La cúpula té, per tant, intradós gallonat. Els vuit panys estan pintats al fresc amb representacions de personatges de l'antic testament: Abigaïl, Samuel, Rut, Beser, David, Judit i Samsó.

Ja s'ha dit que la capella del Santíssim té dues portes d'accés: la principal, per l'interior del creuer de la catedral, i una secundària, que dóna al claustre. Aquesta última fou oberta l'any 1576, és a dir abans de començar-se les obres de la capella, pero devia ésser reformada com tot el conjunt. La porta és molt senzilla; és rectangular i s'alça sobre un esglaó molt baix. L'enquadrament és un simple filetó de pedra, ara molt erosionat. Sobre la porta es col·locà un frontó triangular, gran i ben tallat. La porta principal d'entrada és del mateix tipus, però l'emmarcament és molt diferent. En aquest cas va practicar-se una entrada monumental; per això les proporcions augmenten de manera considerable. A banda i banda de la porta s'aixeca, sobre una base, una columna monolítica de granit, de quasi cinc metres d'alçada, amb capitell corinti. Les columnes tenen la corresponent projecció al mur, una contrapilastra coríntia. Sostenen un entaulament sobre el qual recolza un frontó triangular coronat per tres esferes. Els fusts de les columnes deuen ésser d'epoca romana, i a finals del segle XVI es trobaven abandonats a la plaça de sant Pere de les Sala-

des a Tarragona. El 24 d'agost del 1586, el Consell municipal els regala a Antoni Agustín (142). Segons E. Morera, les columnes provenien del visorium del circ o d'un altre edifici públic del període romà (143).

Encara fa més monumental l'entrada una espaiosa escalinata de cinc esglaons, necessària per a salvar el desnivell entre el paviment del creuer i el de la capella -el d'aquesta al mateix nivell que el claustre-. Sobre la porta, donant directament a l'exterior, hi ha un rosetó dels segles XIII-XIV.

De la capella només sobresurt, per fora de la catedral, el tambor amb la cúpula. Abans devia veure's el mur lateral que dóna al carrer, però la construcció d'una sala-vestidor pels canonges, l'any 1900, amaga la capella del Santíssim. Quant al tambor, no es correspon la forma exterior amb la interior. Si aquesta és cilíndrica, per fora és prismàtica. La seva planta real és la d'un cercle inscrit en un octògon. El cos inferior, també vuitavat, arrenca de la teulada de dos vessants fins a una mateixa alçada en tots els costats. Fa de basament del cos principal que té, com a l'interior, vuit finestres, obertes i tancades alternativament. L'enquadrament d'aquestes és també idèntic al de l'interior; no així, en canvi, les pilastres. Mentre a l'interior tenen capitell corinti, a l'exterior són de tipus toscà. A més, estan col·locades de dues en dues de manera que s'uneixen pel fust formant les arestes de l'octògon. No sols s'uneixen per un costat sinó que també ho fan per la base i pel capitell.

D'altra banda, aquestes pilastres són més altes a l'exterior que a l'interior, ja que la cúpula, per fora, no és totalment hemisfèrica. Això és degut al fet que el cimaci sobressurt en forma de ràfec, desviant la inclinació de les teules que cobreixen l'extradós de la cúpula. Entre els capitells de les pilastres i el cimaci corre l'entaulament, rodejant la part superior de tot el tambor. Al fris apareixen tríglifs -sis a cada costat de l'octògon-. A més, tot l'ordre és més correcte que el que hem pogut veure al retaule de l'altar. Per la seva situació es fa difícil mesurar aquests elements, però les pilastres són més esveltes i tenen d'alçada, si fa no fa, uns setze mòduls -normal en el dòric romà-. Si no dóna aquesta sensació a primera vista és perquè les pilastres no es mostren aïllades, sinó unides de dues en dues, en comptes de ésser una única pilastra plegada.

Suposem, ja que no pot comprovar-se, que la cúpula és de rajola i morter, com sol ésser habitual al segle XVI. L'extradós és recobert de teules policromades, dibuixant un rombe a cada cara, de color més fosc que la resta de les teules. El coronament és una llanterna prismàtica coberta amb una petita cupuleta també revestida, al seu exterior, per teules. Més que llanterna és un llanternó que no serveix com a entrada de llum. Al seu cim s'hi col·loca un asta de ferro. A part del sistema cupulat no s'afegí cap altre element exornatiu a l'exterior, excepte unes obertures a la part superior de les parets laterals de la capella, en forma ovalada i que no serveixen per il·luminar l'interior ja que estan cegades. Pràcticament només són visibles de la banda del claustre; a la part del carrer estan ocultes per les construccions posteriors.

III.3.2. Església parroquial de La Selva del Camp

La Selva és un municipi del Baix Camp de Tarragona, documentat des de meitat del segle XII. Sempre havia estat una de les viles importants de la contrada, tant per nombre d'habitants com per l'activitat econòmica. L'any 1497 era la segona vila del Baix Camp en nombre d'habitants, després de Reus i per davant de Valls. L'any 1515 figurava en desè lloc de les viles més poblades del Principat. El 1553 comptava amb 371 focs. La importància de La Selva provenia essencialment de la producció agrícola: "En el segle XIV era una vila amb empenta, tenia nou molins, tres forns de pa, una carnisseria, una taverna per a vendre vi a la menuda; hi prengué volada el conreu de la vinya (...); es mantenia el de blat i creixia el de l'ordi. Hi havia també oliveres, garrofers i roldors, així com comerç de secallons(...) Al XV prengué increment el conreu de l'avellaner (...) Al segle XVI prengué importància el conreu de la morera, per a l'alimentació dels cucs de seda, activitat que es mantingué fins al segle XVIII (144).

A aquesta certa estabilitat va contribuir-hi el fet de pertànyer a una singular institució d'origen medieval: la Comuna del Camp. Aquesta organització va crear-se per a defensar la comunitat d'interessos dels pobles del Camp sotmesos a la senyoria feudal i eclesiàstica de l'arquebisbe de Tarragona o del capítol de la catedral (145).

La Comuna s'encarregava essencialment del repartiment d'impostos dels diferents pobles i de cobrar-los. Les principals viles que la constituïen eren La Selva, Reus, Constantí, Alcover,

Riudoms i Cambrils. Valls s'integrava i es separava de la Comuna segons les circumstàncies li fossin o no favorables. Curiosament, en la majoria d'aquests pobles -tots excepte Cambrils- va construir-se o començar-se l'església parroquial, a càrrec, com era habitual, del comú de les viles. Aquest és també un motiu per re-affirmar el nivell de prosperitat, després de la crisi del segle anterior, que havia assolit la comarca. La Comuna no tenia només una finalitat fiscal. Al segle XVI va impulsar la construcció de camins i ponts, i també el seu eixamplament. Aquests factors -ésser una vila de domini arquebisbal, pertànyer a la Comuna amb tot el que representava d'avantatges comercials i fiscals, el nivell relativament pròsper de l'activitat agrícola, i l'augment demogràfic- feren possible la construcció de la nova església de La Selva.

Durant el segle XVI ja s'havien fet a l'església vella algunes reparacions; l'any 1546 el consell municipal acordà reparar les cobertes de les capelles de sant Miquel i santa Magdalena (146). Pocs anys més tard, l'any 1568, l'arquebisbe Bartomeu Sebastia manà als jurats la construcció d'una església nova per haver trobat l'existent massa petita pel gran nombre de feligresos. Devien començar-la abans de sis mesos sota pena de 50 lliures. Tanmateix fins l'any 1578 no es tornà a parlar de l'obra. Aquest any, el Consell cridà al mestre que construïa l'església de Constantí per a mirar d'arranjar l'església vella i no haver-ne de fer una de nova. Però el 12 de novembre del 1579 el rector mostrà als jurats una ordre donada per l'arquebisbe Agustín en la seva visita pastoral en la qual els obli-

gava a designar l'espai de la nova església i a començar els preparatius amb risc de caure, en cas de desobediència, en pena de 200 lliures i excomunicació. Davant l'ordre, els jurats anaren a Tarragona a consultar-ho amb llurs advocats i a suplicar a l'arquebisbe un ajornament del termini que els havia donat. No degué tenir massa efecte perquè el 5 de juny de l'any següent tornaren a Tarragona per demanar a l'arquebisbe que es dignés anar a La Selva per veure el que s'havia de fer, ja que se li havia de prendre una part del castell arquebisbal, adjunt a l'església.

L'últim dia de l'any 1581, el Consell determinava encantar les obres el dia primer de febrer següent. No sabem per quina raó la fàbrica fou encomanada a Pere Blai. Segons J. Pié: "... trobánt-se aquést (Pere Blai) á la Selva, feren venir de Tarragona á mestre Cassoja y mestre Miret, y tots junts miráren lo modelo y trassa, y havent-ho mirat anáren á tassar l'obra de la iglesia, y diguéren, 'qu'era curta, pero, si's prenía de l'Abadía tant com té la notaría, y part del seller, fins al arch, á les hores tindria algun tan de proporció', y'l Sr. Rector los digué: 'que tornantli tot lo que li pendrian seria content prenguessin tot lo que la vila necessitaria pera fer la iglesia'. Y una comissió, junt ab mestre Blay, anáren á donar-ne rahó á Sa. Sría. Illma: y aquest los responqué, 'qu'era molt content, y que's fés una capitulació, y li portessin, puig quell escriuria á Sa Santitat pera obtenir Breu pera poguer dispensar en las ditas parts'."

Abans de seguir endavant ens hem de demanar què hi feia Pere Blai a La Selva: es trobava casualment a la vila o fou enviat a cercar perquè ja era conegut? En tal cas, quines obres hauria fet per aguanyar el prestigi? Fins que no tinguem elements documentals hem de pensar que Blai devia ser a La Selva per a participar en l'encant o subhasta de les obres. Això podria estar relacionat amb les obres que havia fet al castell Nou de Torredembarra -si és que efectivament era ell el mestre Blai que hi treballà- i amb el fet que part de la família Blai residia a Vallmoll -també al Baix Camp i prop de La Selva-. Ens movem, per tant, en un camp hipotètic. De totes maneres sembla que Blai no devia ésser massa conegut i que la seva fama començaria a partir d'aquesta obra. En el contracte de La Selva és anomenat, encara, mestre de cases. Sis anys més tard, els propis jurats de La Selva el tractaran d' "architecto" (Ap.docum. 8). Aquest canvi pot ser resultat d'una evolució en la concepció de la figura de l'arquitecte. Però, així i tot, no tots els mestres d'obres eren anomenats arquitectes. El canvi es deu ria més probablement al fet que Blai no era prou conegut l'any 1582 i sí que ho fou sis anys després.

Hi ha una altra qüestió. Per les paraules de J. Pié es dedueix que, quan arribaren els mestres Miret i Cassoja, la traça i el model (una làmina, un dibuix?) ja estaven fets i només restava aplicar-los a l'espai real que havia de tenir l'edifici. Aleshores se'ns presenta el dubte de si la traça la va fer Pere Blai o ja era feta amb anterioritat. Si era obra de Blai no calia que la fes en aquell temps; al seu testament

-i en d'altres- es troben moltes traces que devien fer els mestres de cases per si es presentava l'ocasió d'utilitzar-les. Per tant podria succeir que la traça fos del propi Blai abans de presentar-se a la subhasta de les obres. Això explicaria que en voler-la aplicar a l'espai real disponible hi hagués algun desajustament. En canvi, agafant un espai major -sacrificant part de la rectoria- l'església podria tenir "algun tant de proporció".

Aquesta última frase és especialment interessant perquè pot significar la voluntat d'aixecar l'església d'acord amb unes proporcions determinades, ja establertes per la traça prèvia. Hem de suposar, però, que la primera traça devia ser poc detallada perquè, el primer de maig del 1582, es reuniren a La Selva Pere Blai, Rnt. Aguiló -el prior de Scala Dei-, l'ardiaca Gili i Jaume Amigó, "los quals feren y acabáren la trassa de la iglesia nova, y'ls capitols de'l que havia de fer dit mestre Blay, ço es, de l'altaria, amplaria, gruxes de les parets y de quina pedra faria'ls archs". Que la primera traça no era completa ens ho demostren aquesta reunió d'experts i la proposta que feren al Consell, el mateix dia, de si la volta havia de ser de pedra picada o de rajola grossa coberta de teula italiana. Els jurats es decidiren per la segona possibilitat: fer-la de rajola grossa ben cuita perquè tenien entès que reeixia molt bé.

No queda gaireclara la participació dels tres eclesiàstic esmentats, sobretot la de Gili i Aguiló. Estant la vila sota jurisdicció arquebisbal, podrien intervenir com a representants de l'arquebisbe i del capítol. D'altra manera no ens expliquem que els Jurats tractin amb ells en comptes de fer-ho directament amb Pere Blai. Així, per exemple, el 3 de maig del mateix any, els jurats digueren als tres clergues que la vila donaria a Blai calç, rajoles, teula italiana i "caperons", a més d'una sínia per amarrar la calç. La vila es comprometia també a construir la carretera del mas de Baiget i la del coll de les Piques per anar a treure-hi pedra. Els manobres estarien igualment a càrrec de la vila; la resta a càrrec de Blai.

L'acta municipal de l'endemà ens explica que 'mestre Pere Blay ha feta la trassa de la iglesia nova fahedora, allí hont está per avuy la iglesia vella, y es de pendre de llarg fins á la paret de la escala de la badía y de l'amplaria envers casa den Oller, y per aixó han fet una capitulació de tot lo que ha de fer, ço es, llargaries, amplaries, alsada, capelles, corredors sobre les capelles, simborí, campanar, volta y moltes altres coses contengudes en la Capitulació entre la vila y mestre Blay, que han feta lo molt Rnt. D. Aguiló, Prior de la Cartoixa, lo Sr. Ardiacha Gili y'l Sr. Rectó de Tivisa, lo qual ha fet la trassa de dita iglesia (...) y demaná dit Mestre per la dita obra trenta milia liures, y que dins XV anys la donará feta".

Es molt ambigua la informació que se'ns dóna sobre l'autor de la traça. En principi sembla que sigui només Pere Blai però, més endavant, la redacció de l'acta pot fer creure que el tracista és Amigó. Hom pot pensar que la importància de l'atribució de la traça és relativa. Però si el tracista de La Selva fos Pere Blai podríem conèixer probablement a quin dels dos tracistes es deuen les diverses innovacions i solucions adoptades. Tampoc això no és absolutament necessari tenint en compte la homogeneïtat de les obres de l'escola del Camp. De totes maneres hem de comprovar sobre les obres si és realment certa aquesta homogeneïtat. Quant a la traça de La Selva la creiem atribuïble, en definitiva, a ambdós tracistes en col·laboració.

Tornant a la història de la construcció de l'església, la demanda de Blai -30.000 lliures- espanta al Consell. La quantitat era realment considerable; recordem que les obres de la Generalitat costaren poc més de 20.000 lliures. Aleshores els Jurats proposaren canviar la traça, "levant moltes coses", i fer l'església seguint el model de la de Valls (147). També proposaren als tres eclesiàstics que, si no hi estaven conformes, tracessin amb mestre Blai per tal que aquest es comprometés a fer només la capçalera de l'església i dues capelles a cada costat. Davant les propostes, Amigó i els altres aconsellaren no variar la traça ni fer l'església com la de Valls. Blai acceptà de fer només part de l'església i demanà 9.000 lliures. S'acordà finalment que cobraria 8.000 lliures però que, a més, la vila li faria els fonaments exteriors a l'església vella i li donaria 200

lliures per l'enderroc de la part d'aquesta que fos necessaria tirar a terra. Blai acceptà amb la condició de cobrar 200 lliures cada tres mesos, un cop posada la primera pedra. El dia 13 del mateix mes els Jurats feien la sínia per la calç i, el 5 d'agost, anaren a demanar a l'arquebisbe permís per a ocupar l'espai del seu castell que donava a l'hort, a fi que servís de rectoria. Era en aquesta zona on s'havia de començar l'església, és a dir, per la capçalera. L'obra s'havia d'acabar en set anys.

Uns dies abans (148), el primer d'agost, se signava la capitulació entre els Jurats de la Vila i Pere Blai per a la construcció del presbiteri i quatre capelles de la nau -dues per banda- de la nova església (Ap.docum.6). Creiem que no està de més citar les fermances o avalistes de mestre Blai: D^a. Dionisia d'Icart i Carcassona (149); Petro Paulo d'Alberges, pintor (150); Joan Blai, mestre de cases (151); Jaume Çafont, Joan Çafont i Montserrat Simó, mestres de cases (152); Melxior Bertrola, mercader; D. Ramon Vicenç de Sentmenat de Santiga, militar; i Joan Granya, mestre de cases (153). El dia 17 del mateix mes firmaren la capitulació, a Barcelona, el pintor i el mestre de cases; el dia 20, també a Barcelona, ho feren Dionísia d'Icart i Ramon V. de Sentmenat.

Aviat degueren iniciar els preparatius per a començar la capçalera de l'església. Però com que calia enderrocar la rectoria, i per això es necessitava permís del Papa, el dia primer d'octubre els Jurats anaren a demanar permís a l'arquebisbe. Li demanaren també la part del castell que servi-

ria de rectoria provisional. Però l'arquebisbe no els volgué donar permís fins haver rebut el Breu papal. Per això, a l'endemà començaren a obrir els fonaments que s'havien de fer fora de la rectoria. El 24 del mateix mes tornaren a Tarragona a demanar a l'arquebisbe Agustín que es dignés posar la primera pedra i a l'ardiaca Gili que també hi fos present, juntament amb el prior de Scala Dei i el rector de Tivissa. A última hora només pogueren assistir-hi Amigó i Gili. El dia 10 de novembre del mateix any: "se posá la primera pedra del edifici de la nova iglesia que la vila de la Selva ha determinat fer en lo mateix lloch de la iglesia vella; la present s'es posada per mestre Pere Blay, mestre de cases, lo qual ha emprés de fer un ters de iglesia conforme la trassa per éll, y pel Sr. Rector de Tivissa feta".

El dia 12 de desembre següent es rebé el Breu papal donant permís per a enderrocar la rectoria i es llogà, aleshores, una casa provisional pel rector fins que es construís la nova rectoria. Ben aviat degué començar l'obra, o devia estar a punt de començar-se, perquè de seguida es presentaren dubtes o dificultats, en les quals degué intervenir el Consell. Aquest, el 8 de gener del 1583, determinà que els esglaons del presbiteri fossin dos en comptes dels tres convinguts en les capitulacions i que els de les capelles laterals fossin també dos en comptes d'un. Però els dubtes no es reduïen a aspectes relativament poc importants. Així, el 8 de febrer, els Jurats i Blai havien tornat de Montserrat, on anaren per veure l'església (154) "per causa de la contradicció que dit Blay havia fet al Sr. Rector

de Tivissa respecte als corredors més alts y de la cuberta de la iglesia de La Selva".

No sabem ben bé quins podien ésser els problemes plantejats. A la capitulació de les obres no s'especifica el tipus de coberta de les capelles laterals i tribunes però, en canvi, restava detallada la volta de la nau de l'església: "á lunetes, o formarers y arestes que la punta delles arribe á la tercera part de la volta lisa a punt redó". Si el problema es referia a la volta major, el viatge a Montserrat no devia servir de gaire a aquest respecte ja que sembla que aquella església estava coberta amb volta de creueria. Quant als corredors alts o tribunes, a La Selva s'adopta la mateixa solució que es repetirà a l'església d'Ulldemolins. La diferència amb aquesta -i potser aquí residia la desavinença- és que a Ulldemolins els arcs formers són apuntats mentre que a La Selva son de mig punt. A més, a part de la diferència de proporcions, a La Selva hi ha arcs faixons i a Ulldemolins no. La resta de les cobertes, a les capelles i a les tribunes, són resoltes en ambdós casos amb volta de canó de mig punt.

Sigui com sigui, el Consell decidí que "qu'en quant á la anada de Montserrat per mirar l'obra de la iglesia de allí, considerada la opinió de mestre Blay, ço es, qu'es cobriga á part la nauada del cos de la iglesia; y'ls corredors com los de Montserrat, ab ses finestres redones, ço es, una O". La volta, en definitiva, va fer-se com consta a la capitulació. En canvi, les finestres que hi ha entre les tribunes i la volta major son quadrades -o quasi- i no rodones com havia decidit el Consell.

Pel mateix temps es construí a càrrec de la vila la carretera al Coll de les Piques per poder anar a treure-hi pedra. A més, com que la vila havia de proveir de calç i teules a Pere Blai, necessitava molta llenya i per això s'obligava a recollir-ne diàriament dos feixos a cadascun dels selvatans. També creà el Consell un nou impost sobre les mercaderies i fruits que es venien dintre o fora de la vila, cosa que provocà algunes protestes anys més tard. En relació als materials per a l'església, Pere Blai firmà un contracte, el 24 de juliol del 1583, amb Antoni Francimany i Pieris del Mas, trencadors de pedra "del lloch de Deufinach y del Almoisi, regne de França", per a arrencar pedra de la pedrera de l'Albiol. La pedra que s'havia de treure és d'un tipus molt corrent a la comarca i va utilitzar-se en la construcció d'altres esglésies del voltants; és una pedra maresenca i blanquinosa, no massa resistent -encara que refractària-, anomenada sauló.

Una setmana més tard, el primer d'agost, el Consell decidí "que aixís com havian concordat de fer la cara de la iglesia á les parets foranes de pedra escassada dita de fil sense picar ab junta plana, la fés (Pere Blai) de pedra picada de saldó de la pedrera del Coll de les Piques; excepto a la part del presbiteri, tant com tindrà la badía, y al costat de la Iglesia lo que será impedit pel castell, donantli 100 lliures més de les vuyt milia y dos centes sobredites en continent la Iglesia sía pujada fins á la meytat, però, que quant la obra sía acabada, la judiqui un mestre de cada part, si valdra mes o mancho, y si val mes de 100 lliures los Jurats no estigan obligats á

pagar res més, y si val mancho lo mestre Blay haurá de refer o retornar tot lo que s'en faltara".

Al mateix temps també decidiren que "havent considerat fer corredors descuberts sobre'ls corredors de la Iglesia, y cobrint la teulada tant solament tot lo cos de la iglesia, esta tindra perfeta claror, y lo simbori sera mes proporcionat, y tota la obra tindra més proporcio y sera mes hornada, y per ço volen los Jurats, Consell y universitat que'l dit mestre Blay fase y puge la iglesia ab corredors descuberts paymentats de terrat y cobrir lo cos de la iglesia de teulada pujantla més alt quels corredors conforme l'art requereix". Aquests corredors sobre els corredors només poden ser els que hi ha sobre les voltes de les tribunes, per la part de fora de l'edifici. Vista des de l'exterior, l'església és una gran massa cúbica formada per les parets que pugen fins al nivell de l'extradós de les voltes de les tribunes. Només de lluny es pot comprovar que la coberta de la nau és més alta que les parets externes de l'església. Així i tot, en quedar inacabada, la teulada de la volta major no pot compensar l'aspecte absolutament prismàtic del conjunt.

No hi ha més referencies a Pere Blai fins al mes de novembre del 1588, quan manifesta que s'havien de fer unes gàrgoles o canals per atreure l'aigua fora dels corredors de sobre les tribunes. L'obra que havia contractat mestre Blai, és a dir, el presbiteri i dues capelles per banda, devia estar avançada, almenys fins a les cobertes, ja que es parlava de posar-hi gàrgoles. Mentrestant Blai havia començat a treballar a la cape-

lla del Santíssim, havia estat nomenat mestre d'obres de la catedral de Tarragona hi podem intuir la influència d'Amigó o de l'ardiaca Gili, o d'ambdós, en l'elecció-, i havia visurat obres a Valls, Puigdelfí i Ulldemolins. Dos mesos abans també era a La Selva perquè havia acompanyat als Jurats i d'altres a comprovar les obres que havien de fer-se a l'ermita de sant Pere del Puig. En aquest temps l'activitat de l'arquitecte era considerable i no devia estar present en totes les obres constantment. Però ja hem dit que el seu contracte a La Selva estava per finir i poc després començaria a treballar a Riudoms.

Pel que fa a l'església de La Selva, l'any següent feu moviment -encara es pot veure una clivella a l'interior de l'església- i la culpa fou atribuïda al pes de la volta. Almenys

això es dedueix de la proposta d'un frare caputxí, del qual es desconeixen més dades, que consistia a sostreure una rajola del gruix de la volta. Això equivalia a alliberar la volta, i l'obra, d'un total de dos mil quintars de pes. Blai es comprometé a refer-la si queia en treure-li la rajola, sempre i quan el Consell no li reclamés en endavant per aquesta solució. Tampoc no és estrany que el Consell desconfiés d'una volta amb llunetes, que devien desconèixer per complet.

De l'església vella només s'havia enderrocat una part, ja que continuava utilitzant-se. Per això Blai havia pensat ajustar el que restava de l'església vella amb la nova capçalera, almenys fins que s'acabés de fer tota l'obra nova. El 15 de gener de 1592 el Consell aprovà la solució de Blai. Per altra part

continuava la desconfiança envers la coberta fins a tal punt que la vila entaulà un plet contra l'arquitecte el 17 d'abril del mateix any. Aquest dia el Consell decidí la visura de l'obra i requerí a Blai que llevés les pitges d'apuntalament abans de començar la inspecció. També resolgué que mestre Matxí i mestre Janot Monter (o Munter), juntament amb altres tres mestres experts, aconsellessin el que més convenia per a la solidesa de l'obra, "la qual se veu qu'esta ad pitjes y molt perill de ruína".

El plet degué tirar endavant i, a començaments del 1593, l'Oficial de Tarragona sentencià que la vila havia de manar fer vint barres o tirants de ferro, d'acord amb la relació de la visura. El 22 de novembre d'aquest any el Consell rebé una carta de Blai en què proposava que si la vila li volia donar 108 lliures ell desfaria la volta i la tornaria a fer de nou, a càrrec seu, sense perjudici de la visura i sentència de l'Oficial de Tarragona. El dia primer de desembre el Consell acordà "que llegit lo vot y parer de nostres Advocats miser Comalada y miser Hossorio, que no es ningun perjudici de la vila, ni de las capitulacions fetas entre mestre Blay y la vila, ans be diuen ques pot fer, y que per dema dijous vajín a tornar rahó a mestre Blay, y li digan que si ell volrá venir a tornar a fer la volta de la iglesia de nou, que la vinga a fer, y que la vila no enten de donarli ninguna cosa de mans, exceptuat lo que la vila te obligacio de los menobras, y de tot aço los que aniran ne donen rahó al Sr. Arquebisbe" (155).

No es feren, finalment, els tirants de ferro i a començaments del 1594 es presentà a La Selva Josep Ferrer (156), mestre de cases, de part de Pere Blai, per a arribar a un compromís sobre l'obra de l'església. En realitat aquest pacte interessava tant a la vila com al propi Blai, que havia deixat de cobrar per raó del plet. L'arquebisbe també havia decidit intervenir en les noves capitulacions com a tercer i àrbitre entre la vila i Blai. Aquest últim creia preferible, a més, la intervenció d'algun mestre de cases expert. Per això el Consell determinà cridar a mestre Castillo de Montalban "puig que ja era al cap del negoci", és a dir, l'encarregat de la construcció. El dia 8 de març d'aquell any fou llegit el memorial i determinà el Consell que, després de Pasqua, s'anés a agrair a l'arquebisbe Terés la seva mediació en el plet i a suplicar-li que parlés amb Pere Blai per tal que acceptés cobrar les 918 lliures que la vila li devia a terminis en dos o tres anys, o en el temps que aconsellés l'arquebisbe.

A partir d'aquest moment l'obra restà paralitzada fins l'any 1616. Encara no s'havia tapat l'obertura que separava l'església vella de la nova capçalera, la qual era més alta. A finals del 1595 el Consell decidí demanar a alguns mestres de cases quina seria la millor solució; per la seva part trobava bé cobrir l'obertura amb estores o canyes rebossades de guix. Tanmateix, però, tardà en cobrir-se. A començaments de l'any següent es col·locaren vidrieres d'alabastres a les finestres de la part nova. També s'havien fet obres complementàries, com la construcció de la nova rectoria. A finals de l'any 1582 o co-

mençaments del següent, Blai havia fet una traça de la rectoria que volia construir per 600 lliures. El Consell, però, va trobar excessiva la quantitat i, el 17 de març del 1583, va firmar capitulacions amb els mestres Joan Munter i Pere Muntaner per a la construcció de la rectoria pel preu de 240 lliures, més la calç i arena que s'haurien de menester. Devia estar acabada a finals de l'any següent (157).

Tornant a l'església, el 5 de gener del 1606, l'arquebisbe Joan Vic ordenà la continuació de les obres sota pena de 200 ducats i excomunicació, però fins al març del 1613 no es començà a tractar dels preparatius. Es crearen, per exemple, impostos sobre la carn, el peix i d'altres mercaderies. De totes maneres fins l'any 1616 no s'obriren els fonaments. En aquest temps també es féu una crida perquè tothom fes llenya per a coure la calç i s'acabà del tot la carretera de la pedrera, on hi havia moltes pedres ja arrencades. Després el Consell va escriure a Pere Blai, el qual era a Barcelona, perquè hi anés amb la traça de l'església. Un cop arribat, comprovà el fonaments i féu redreçar les represetes. De moment, el Consell decidí omplir els fonaments oberts, que no eren tots els necessaris, perquè no se sabia si es faria tota l'església de cop pel cost que representava. Hi havia també problemes amb una casa que estorbava per a tirar l'obra envant; després d'algunes dificultats, el Consell la comprà per 310 lliures, a finals de l'any 1619. A més, els carreters que traguaven les pedres se declararen en vaga perquè volien cobrar més dels 4 sous que rebien per carretada.

La qüestió es va resoldre quan es presentà un carreter que es comprometia a portar tota la pedra necessària durant un any pels 4 sous per carretada.

L'any 1618 l'encarregat de la construcció era mestre Joan Vaguer (158). Al mes de maig volia disminuir les capelles tres quarts cadascuna. Per aquesta raó el Consell cridà a Pere Blai, al mestre Ferrer de Tarragona (159) i al mestre que feia el retaule de l'església parroquial de Valls (160), per a comprovar si seria o no perjudicial. Aquests mestres no degueren trobar adequat variar la traça, perquè totes les capelles tenen les mateixes mides. El mateix Joan Vaguer començà a treballar les pedres de les trones al febrer de l'any següent i canvià alguns detalls de la traça original. Segons aquesta, a les primeres capelles s'hi havien de fer finestres, però el mestre Vaguer digué al Consell que era una obra inútil, com ho demostrava l'experiència d'haver hagut de tancar la de la capella del Roser, i l'any 1621 el Consell decidí finalment de no fer les finestres. Això és important de tenir en compte perquè Blai pensava en una església més il·luminada del que ho és ara. Al mateix any es feren, així mateix, les voltes de les primeres capelles i s'enderrocà l'absis de l'església vella i de la paret del castell per a poder aprofitar-ne les pedres per a l'església nova. A finals d'agost del 1625 es col·locaren les campanes i el rellotge.

L'any següent, Joan Vaguer proposà al Consell fer la cornisa "de la part de baix" per 190 lliures. Deu tractar-se de la cornisa llisa que recorre les parets laterals exteriors de l'església i que només estava feta en la part construïda per Blai. L'any 1627 el Consell acceptà el presupost de 150 lliures del mestre Andreu Muntaner per a canalitzar l'aigua cap a les gàrgoles i per a acabar la paret interior amb les finestres. L'any 1632 ja s'havia acabat d'enderrocar l'església vella però, en canvi, tornava a estar aturada la construcció de la nova. Poc després recomença de nou i l'any 1637 el mestre de l'església nova, que ara era Josep Arbell, demanà al Consell rajoles per a fer les voltes de les tribunes. L'any següent aquest mestre d'obres volia començar també la volta major que restava per fer, però un plet amb la vila ho impedí. A començaments de 1640 la vídua de mestre Arbell firmà una capitulació amb Pere Mateu, mestre de cases d'Arbós, per a acabar la volta major -quatre trams- i cobrir-la de teula italiana. Per aquest temps es devia enrajolar el paviment, segons les èpoques conservades. També es pagaren "als mestres de cases de Tarragona" 750 lliures 28 sous 6 diners per a fer dos arcs de pedra picada, emblanquinar la volta, baixar la bastida i treure un pam de volta perquè era massa carregada. L'obra restà inacabada en la teulada, cúpula i façana principal; el cor provisional, que s'ha convertit en definitiu, data de l'any 1782, igualment que el cancell de la porta.

La planta de l'església segueix el tipus gòtic de les esglésies de nau única sense transepte, amb capelles laterals entre els contraforts. Aquest tipus gòtic presenta, normalment, un absis de perfil semipoligonal, amb absidioles o sense. L'església de La Selva té, en canvi, una capçalera quadrada de tal manera que nau i presbiteri queden circumscrits per un gran rectangle, sense cap separació a l'exterior. Aquesta capçalera consta d'un cos central quasi quadrat, cobert per una cúpula, i de dues sagristies laterals de planta rectangular, una a cada costat del presbiteri. Aquest queda separat de la nau per una gran arcada, en forma d'arc triomfal. La nau, bastant més llarga que ampla, té sis trams i en cadascun d'ell s'obre una capella lateral per banda.

Un eix de simetria travessa tota l'església en sentit longitudinal, unint l'absis amb la porta principal, als peus de l'església. Hi ha també una porta secundària a la quarta capella des del presbiteri, al costat de l'evangeli. Les capelles laterals, totes iguals i quasi quadrades, són més amples que fondes i es comuniquen entre si. Les més properes al presbiteri es comuniquen també amb les sagristies, i aquestes amb el presbiteri. L'eix principal fa també d'eix de simetria i divideix l'església en dues parts equivalents. Longitudinalment, la nau és la suma de trams transversals; l'addició o substracció d'alguns no modificaria substancialment la planta en conjunt.

La planta de l'església segueix el tipus gòtic de les esglésies de nau única sense transepte, amb capelles laterals entre els contraforts. Aquest tipus gòtic presenta, normalment, un absis de perfil semipoligonal, amb absidioles o sense. L'església de La Selva té, en canvi, una capçalera quadrada de tal manera que nau i presbiteri queden circumscrits per un gran rectangle, sense cap separació a l'exterior. Aquesta capçalera consta d'un cos central quasi quadrat, cobert per una cúpula, i de dues sagristies laterals de planta rectangular, una a cada costat del presbiteri. Aquest queda separat de la nau per una gran arcada, en forma d'arc triomfal. La nau, bastant més llarga que ampla, té sis trams i en cadascun d'ell s'obre una capella lateral per banda.

Un eix de simetria travessa tota l'església en sentit longitudinal, unint l'absis amb la porta principal, als peus de l'església. Hi ha també una porta secundària a la quarta capella des del presbiteri, al costat de l'evan^{geli}. Les capelles laterals, totes iguals i quasi quadrades, són més amples que fondes i es comuniquen entre si. Les més properes al presbiteri es comuniquen també amb les sagristies, i aquestes amb el presbiteri. L'eix principal fa també d'eix de simetria i divideix l'església en dues parts equivalents. Longitudinalment, la nau és com la suma de trams transversals; l'addició o substracció d'alguns no modificaria substancialment la planta en conjunt.

Quant a les proporcions, almenys en planta, no sembla haver-hi un projecte rigorós de càlcul i de relació dels diferents elements. Inclús el presbiteri no és exactament quadrat, quan inicialment devia ésser-ho. Almanys això es desprèn de la traça: "que lo dit presbiteri tindra de fondo, ab les gruxes de les parets dintre y de fora sinquanta palms" i "l'archubert del presbiteri tindra trenta-sis palms de ample o de lum; y los repartiments als costats d'ell fins al rachó de les capelles seran de set pams d'ell a cada part" -es a dir cinquanta pams-. Podria ser que es variessin les mides per a fer la cúpula lleugerament el·líptica, pero és més probable que aquesta hi sortís per haver alterat les mides de la planta.

Pel que fa a la nau, Blai volia fer-la més gran que la de l'església vella perque així "tindria algun tan de proporció", pero haurem d'entendre que això significava tan sols fer-la més llarga. La nau mediria cent vuitanta pams; a partir d'aquesta mesura s'estableix la divisió en capelles de vint-i-dos pams de llum, separades per panys de mur de vuit pams -excepte a cada cantonada, on lògicament només n'hi ha d'haver quatre-. Tanmateix aquesta senzilla operació matemàtica no implica cap càlcul proporcional. L'amplada de la nau no manté tampoc cap relació amb la llargaria. Es cert que cada trams medeix, aproximadament, el triple de la profunditat de les capelles laterals, però aquestes tampoc no són quadrades. El més probable es que s'aprofités al màxim l'espai que ocupava l'església vella i,

Quant a les proporcions, almenys en planta, no sembla haver-hi un projecte rigorós de càlcul i de relació dels diferents elements. Inclús el presbiteri no és exactament quadrat, quan inicialment devia ésser-ho. Almenys això es desprèn de la traça: "que lo dit presbiteri tindra de fondo, ab les gruxes de les parets dintre y de fora sinquanta palms" i "l'arch ubert del presbiteri tindra trenta-sis palms de ample o de lum; y los repartiments als costats d'ell fins al rachó de les capelles seran set palms a cada part" -es a dir cinquanta pams-. Podria ser que es variessin les mides per a fer la cúpula lleugerament el·líptica, però és més probable que aquesta hi sortís per haver alterat les mides de la planta.

Pel que fa a la nau, Blai volia fer-la més gran que la de l'església vella perquè així "tindria algun tan de proporció", però haurem d'entendre que això significava tan sols fer-la més llarga. La nau mediria cent vuitanta pams; a partir d'aquesta mesura s'estableix la divisió en capelles de vint-i-dos pams de llum, separades per panys de mur de vuit pams -excepte a cada cantonada, on lògicament només n'hi ha d'haver quatre-. Tanmateix aquesta senzilla operació matemàtica no implica cap càlcul proporcional. L'amplada de la nau no manté tampoc cap relació amb la llargària. És cert que cada tram medeix, aproximadament, el triple de la profunditat de les capelles laterals, però aquestes tampoc no són quadrades. El més probable és que s'aprofités al màxim l'espai que ocupava l'església vella i,

de fet, no es fa a la traça cap referència a l'amplada de la nau. Però això no era obstacle per a establir una relació proporcional, senzilla o no, entre les diferents parts de l'església, que sembla que, en definitiva, no s'hi establí.

En conjunt tota la composició és molt simple i ja hem dit que es continua una tradició gòtica molt arrelada. Un canvi important apareix en la capçalera quadrada. La única explicació que se'ns acudeix és la voluntat del tracista de cobrir el presbiteri amb una cúpula. El que resulta estrany és precisament aixecar una cúpula sobre el presbiteri. Però hi ha una altra novetat important: la comunicació de les capelles entre si i amb les sagristies. Es tracta, a més, d'establir una circulació real -els arcs de comunicació són suficientment amples- a través de tot el perímetre interior de l'església. En resulta una espècie de deambulatori entorn de tota la nau que fa més complexes les possibilitats de circulació.

Per a la construcció de l'església va utilitzar-se un aparell irregular pel gruix del mur. A l'interior tota la pedra que es veu és de tall, picada, de l'anomenada sauló o saldó. És la utilitzada en pilastres, impostes, cornises, emmarcaments dels arcs, esglaons, etc. La resta anava emblanquinat "de paleta, ab cals y rajolí blanch picat, dit estuch". El paviment va fer-se de cairó o rajola quadrada. Quant als suports, l'església no presenta cap novetat respecte a la tipologia gòtica semblant. Els contraforts són les mateixes parets de separació de les capelles laterals de la nau. Hi ha

un element nou: les tribunes o galeries superiors sobre les capelles. Tanmateix, estructuralment, no tenen cap funcionalitat. Alcen els arcs formers més amunt del que segurament estarien i reben els arcs faixons, pero no són necessàries.

La coberta de la nau és un dels elements més innovadors de l'església de La Selva. Malgrat les inseguretats per part del Consell i Jurats de la vila es construí una volta de canó amb llunetes "que la punta d'elles arribe a la tercera part de la volta lisa a punt rodó". La fórmula de les llunetes no li era desconeguda a Pere Blai, si acceptem que ell era el mestre Blai que treballa al castell Nou de Torredembarra. Al porxo d'entrada al castell ja feia anys que s'havien fet voltes d'aquest tipus. Les llunetes són molt apuntades tant a Torredembarra com a La Selva. Aquí la volta descarrega sobre els arcs formers, peraltats, per sobre les tribunes. Com a reforç es col·locaren arcs faixons que neixen de les pilastres del segon ordre, prolongant-les. Tant la volta major, de canó amb llunetes, com les voltes de les capelles laterals i tribunes, de canó de mig punt, són de rajola i morter. S'establí que la primera tingués un gruix de tres pams -i malgrat el plet de la vila contra Blai va continuar tenint el mateix gruix- i les altres un gruix d'una amplada de rajola. Totes varen emblanquinar-se.

La nau central té, com s'ha dit, sis trams. Cadascun d'ells es divideix, a cada banda, en dos pisos -i dos ordres-; l'inferior és ocupat per una capella, el superior per una tribuna. Ambdues s'obren a la nau per arcades de mig punt emmarcades

pels ordres. Per sobre hi ha una finestra quasi quadrada i l'arrencament de la volta i les llunetes. Cada tram és, en realitat, independent dels altres; és una unitat que es repeteix sis vegades però que podria repetir-se infinitament sense que es modifiqués l'alçat en conjunt. Aquesta repetició farà que l'espai total sigui resultat de l'adició d'un mateix element i no de la composició de sèries o espais menors combinats entre si.

Al pis inferior, les capelles laterals s'alcen sobre dos esglaons de pedra picada, en lloc d'un únic esglaó que estipulaven les capitulacions, per decisió del Consell de la vila. Sobre aquests esglaons s'aixequen les arcades de les capelles laterals, de vint-i-dos pams de llum per quaranta d'alçada. Els arcs, de mig punt i sense motllurar, s'assenten sobre impostes de pedra picada, amb motllura "de architrava" -és a dir, amb dues faixes i un bocell-. Aquestes impostes es prolonguen, en forma de faixa, per les parets laterals de les capelles i d'elles arranca la volta de canó, com ja succeïa a la capella del Santíssim.

Cada arcada de les capelles laterals està enquadrada per un primer ordre de pilastres adossades, dòriques i sense estries. Sobressurten dos dits de la paret i descansen sobre un pedestal que no s'assenta a nivell del paviment de la nau sinó sobre el primer esglaó de les capelles. Sobre les pilastres corre un entaulament dòric complet: arquitrau amb dues faixes, fris amb tríglifs -més ample que l'arquitrau- i cornisa, la

qual fa de basament al segon ordre de pilastres. L'entaulament és seguit tot al voltant de la nau i només queda interromput al presbiteri i a la porta principal d'entrada.

Sobre l'eix vertical de les capelles laterals s'obren les arcades de les tribunes o galeria superior, també en nombre de sis per banda i sense motllurar. La llum d'aquests arcs és la mateixa que la de les arcades inferiors, però llur alçada és menor -trenta-sis pams-. Els arcs s'assenten sobre impostes, de tres pams i mig d'alçada, més robustes i sobressortides que les del pis inferior. Les impostes inclouen els capitells de les pilastres i es prolonguen, com en el pis inferior, per les parets laterals de les tribunes, en forma de faixa. El pilar o mur de separació de capelles i tribunes té vuit pams d'amplada en ambdós casos. En canvi, les pilastres dels dos ordres tenen amplades diferents: les del primer ordre tenen quatre pams, les del pis superior tres pams i mig.

De les impostes de les arcades superiors arranquen els arcs formers i els arcs faixons de reforç. Aquests són una prolongació de les pilastres del segon ordre. La única finestra que hi ha a cada tram està situada també a aquest nivell, entre les tribunes i les llunetes. És de remarcar que el paviment de les tribunes està a un nivell més baix del que hom suposa. La meitat de l'entaulament -quatre pams- del primer ordre fa també d'ampit de les galeries. Tenint en compte aquest factor, les alçades fins a la clau dels arcs són iguals en tots dos pisos encara que no ho sembli. Les tribunes, com també les capelles inferiors, es

comuniquen entre si, malgrat que des de baix no es notí per l'ampit de les tribunes i perquè l'arc de comunicació és més baix que el de les capelles laterals.

Tota aquesta distribució canvia en arribar al presbiteri. Aquí s'imposa un gran arc triomfal de mig punt que separa i remarca la zona de l'altar. L'arcada, de trenta-sis pams, s'alça entre dos petits panys de paret que tanquen la nau parcialment i sobre dos esglaons, en lloc dels tres previstos inicialment. A cadascun d'aquets panys de paret, sobre un basament, hi ha dues petites fornícules amb volta de quart d'esfera i impostes de pedra picada. Estan enquadrades per una pilastra -prop de l'altar- i una mitja pilastra angular -a la cantonada de la primera capella lateral- que s'alcen al mateix nivell que les pilastres laterals. Per la part superior cada fornícula també està emmarcada per una motllura -en realitat, una faixa i un bocellet- que és la continuació de les impostes dels arcs de les capelles laterals. Les pilastres d'aquests murs sostenen un entaulament, prolongació del que recorre tota la nau, sobre el qual s'imposta l'arc triomfal, que en aquest cas té arquivoltes motllurades. El seu extradós és tangent a una cornisa o franja motllurada que també serveix d'unió amb les parets laterals de la nau, i més precisament amb la imposta dels arcs de les tribunes. Entre tal cornisa i la volta major resta un espai semicircular ocupat, al centre, per dos cercles concèntrics i amb una motllura simple, com una faixa circular. Després de 1939 en aquests cercles hi ha pintades una creu de sant Andreu, titular de l'església, i una inscripció que no estaven previstes al construir l'edifici, almenys segons la traça.

Per la seva part interior, l'arc triomfal és igual als altres tres arcs que s'alcen a l'espai quasi quadrat del presbiteri, un a cada costat. Aquests tres arcs, de mig punt i motllurats, són adossats i lliuren sobre una imposta bastant sobressortida que s'uneix amb la de l'arc veí formant una espècie de mig pilar adossat en forma de creu o "plegat". La imposta dels arcs es prolonga per l'interior del propi arc, però només en els dos arcs laterals. Just a sobre de les dues faixes s'hi col·loca una finestra cegada emmarcada també per una faixa de pedra picada tot al seu voltant, marcant un petit ressalt o orella als dos angles superiors. La funció dels arcs del presbiteri no és altra que sostenir un anell o cornisa circular, coríntia i dentellada, que fa de suport al tambor cobert amb cúpula. En realitat no és ben bé circular, sinó lleugerament el·líptica. A cadascuna de les petxines hi havia prevista ornamentació: "Y en los dits triangles ha de fer (Pere Blai) en cada hu de ells una O, ab faxa proporcionada, relevada del viu de la paret dos dits". Finalment, però, no va fer-se cap cercle. Suposem que deurién d'ésser similars als de la Capella del Santíssim, amb la diferència que en aquesta capella no hi ha petxines i els cercles es situen als triangles curvilinis que forma el tall de la volta de canó apuntat de l'antic refetor.

El mur interior dels peus de l'església és com un ressó de l'arc triomfal. Al seu centre hi ha la porta. Com que està inacabada no sabem quina era la disposició pensada originàriament. Però és probable que per a la distribució del mur es seguís la traça de Pere Blai. Deixant de banda la porta, a cada costat,

com en el presbiteri, hi ha un pany de paret ocupat per una petita fornícula coberta amb quart d'esfera enquadrada entre una pilastra al costat de la porta i una mitja pilastra angular al costat de la capella lateral. També es repeteix el sistema de prolongar les impostes de les capelles laterals, formant una petita cornisa sobre les fornícules. Les pilastres, així mateix, sostenen l'entaulament però aquest no fa, a diferència de la part del presbiteri, d'imposta a l'arc. En aquest cas, l'entaulament fa de basament del segon ordre de pilastres -una al centre i mitja a la cantonada-. És sobre el segon ordre on imposta un arc de mig punt motllurat, com a resposta a l'arc triomfal del presbiteri. El segon ordre no té un entaulament complet, ans segueix el sistema de les parets laterals d'incloure el capitell en una imposta ampla. Sembla que davall de l'arc havia de construir-se un cor, però res no pot assegurar-se de com havia d'ésser.

Un dels elements planimètrics innovadors respecte a la tipologia gòtica que hem vist present a La Selva és la comunicació entre les capelles laterals i tribunes. Al pis inferior s'estableix a través d'arcs de mig punt, de pedra picada, la imposta dels quals forma, com en els altres casos, una faixa que continua per les parets laterals interiors de les capelles, també de pedra picada. Els arcs, adovellats, tenen un gruix de sis pams -és a dir, l'amplada de les capelles és més gran que la llum dels arcs que s'obren a la nau-, una alçada de vint pams i una llum de vuit pams. Al pis de les tribunes podria ésser que no hagués previst inicialment un pas de comunicació ja que res no s'ens

diu al respecte en la traça. En tot cas, es decidí finalment comunicar les tribunes. Bé perquè no estaven previstos bé perquè no s'havien de veure, el passos tenen forma rectangular, arquivada, en comptes dels arcs del pis inferior. A la galeria superior s'hi accedeix per una escala situada a les sagristies.

Respecte a la Capella del Santíssim, i naturalment a l'arquitectura del segle XVI a Catalunya, trobem un altre element innovador: l'organització de l'espai a través d'ordres de pilastres superposades -la columna no s'utilitza quasi en l'escola del Camp-. La propia traça ens informa del coneixement, més o menys rigorós, dels ordres clàssics. Les pilastres del primer ordre són dòriques, sense estries, i s'aixequen sobre un pedestal. A sobre "se ha de fer la cornise doricha, ab so architrave y friso, que tingue triglifos, entre los quals reste un spay quadrat, ques diu metopa". L'entaulament és efectivament correcte. El fris, per exemple, medeix el doble que l'arquitrave i els tríglifs tenen les sis gotes preceptives. Als angles, on les pilastres es pleguen i transformen en semipilastres, els tríglifs també es migparteixen. Tot l'entaulament té vuit pams és a dir els quatre moduls corresponents.

El segon ordre és reduït. Arriba només al nivell de les impostes i no enquadra l'arcada de les tribunes, a diferència del primer ordre. Per tant, tampoc no té entaulament. És més, el capitell es transforma practicament en una motllura més de la imposta dels arcs. Per altra part és del mateix tipus que el primer ordre, dòric -o més aviat tosca-, i encara simplificat.

No trobem, doncs, una ordenació "lògica" d'ús de diferents tipus d'ordre en pisos superposats. Tanmateix tampoc no és estranya aquesta solució en l'arquitectura de la segona meitat del segle XVI arreu d'Europa. Hi ha una certa preferència per l'ús de l'ordre dòric o toscà, o una barreja dels tots dos, tant per la seva austeritat com per la seva funcionalitat. No sabem però el motiu pel qual va escollir-se per a l'església de La Selva. Aquesta simplificació del segon ordre es fa extensiva no sols a les formes sinó també a les proporcions. Com que la pilastra ha d'ésser més baixa també sera menys ampla; el mòdul de dos pams del primer ordre es converteix en un mòdul d'un pam i tres quarts. La solució no és incorrecta i és menys preceptible que la diferència d'alçades.

En qualsevol cas els ordres, malgrat que no tenen un sentit estructural, són més que un simple afegit decoratiu, com a la capella del Santíssim. L'entaulament del primer ordre, per exemple, remarca la separació en dos pisos i alhora serveix d'element d'unió amb el presbiteri, fent d'imposta a l'arc triomfal. Les pilastres del segon ordre, sense entaulament, estan unides les de cada costat de la nau a través dels arcs faixons. Aquests no són necessaris per a suportar la volta; s'hi posaren per inseguretat -ben documentada, per cert-. Ara bé, un cop posats, la seva funció principal és quasi de tipus visual. Enllaçant les pilastres del segon ordre accentuen la divisió dels trams, la qual ja era prou evident a unes llunetes tan pronunciades. Per altra part, cada capella o tribuna es relaciona amb la següent no només per la normal contigüitat. Cada pilastra serveix per a

l'enquadrament de dues capelles; això fa més homogeni cada pis, especialment el de les capelles, cosa que no succeiria si hi hagués, per exemple, dues pilastres en comptes d'una.

En conjunt, l'espai de la nau dóna la impressió d'un gran saló tancat per les parets i el presbiteri. Inclús en aquest últim cas, l'arc triomfal marca clarament una separació amb la nau única. Tanmateix és un saló dividit. A la normal segmentació en pisos s'hi afegeix una altra segmentació: la produïda per les llunetes i els arcs faixons. Aquests no fan més que remarcar la penetració espacial generada per les llunetes, especialment essent tan apuntades. La directriu longitudinal de tota la nau queda compensada per la tendència transversal. A això també hi contribueixen les capelles laterals i les tribunes. Bé que per una banda es comuniquen entre si, per altra banda domina la relació capella-nau sobre la que s'estableix entre capella i capella. De totes maneres és important la comunicació entre capelles perquè fa possible el moviment perifèric entorn a la nau i anul·la, si es vol, un sentit únic de recorregut per l'església. Un element que no destorba, en canvi, l'aspecte longitudinal de l'església és la manca de transepte. Que falti en una església de nau única és normal. El que estranya és la voluntat de fer una cúpula amb tambor en un espai tan original. El més normal fóra que la cúpula s'aixequés sobre un creuer, per reduït que fos. En canvi a La Selva la cúpula cobreix l'espai del presbiteri i no interromp la simetria rigorosa, modular, amb que s'ha volgut compondre -tancar- l'espai la nau principal.

L'ornamentació de tota l'església no ultrapassa la fixada pels mateixos ordres, i consisteix a visualitzar amb motllures la najoria dels elements arquitectònics: impostes, cornises, arquivoltes de diferents arcs, etc. Les motllures són de pedra picada i contrasten amb l'emblanquinat de les parets i volta. A diferència de la capella del Santíssim el cromatisme és sobri i es redueix pràcticament a una bicromia. Només hi ha una fornícula a cada costat de l'arc triomfal i de l'arc dels peus de l'església. No coneixem però les escultures que devia haver-hi -si és que n'hi hagué mai- ja que les actuals són modernes. Altres elements motllurats són els dos cercles concèntrics entre l'arc triomfal i la volta major; ja hem dit que no s'arribaren a fer els més petits, que s'havien de posar a les petxines.

Una lleugera decoració és també la que s'aplica a les dues portes que comuniquen el presbiteri amb les sagristies laterals. Les portes són rectangulars, emmarcades per una motllura en forma de faixa plana que fa un petit ressalt o orella als angles superiors. Sobre els ressalts hi ha una petita cornisa que sosté un frontó format per dues volutes coronat per tres petits gerros en forma de cor. Les finestres són quadrades, de "sis palms en quadro", les del presbiteri i quasi quadrades les de la nau. Totes presenten la mateixa motllura de faixa plana, de pedra picada, i les del presbiteri no tenen les reixes previstes a la traça: "en les quals se han de posar retxes de ferro".

Pero els canvis soferts per les finestres no són només de decoració, sinó que afecten singularment la il·luminació de l'església. Segons la traça: "fara en cada sagristia y sobresagristia una finestra, y sobre los corredors sobre les capelles una finestra a cada aposento sobre les capelles". Aquestes finestres havien de tenir sis pams d'ample per deu pams d'alt, amb faixes de pedra picada. En canvi, a l'interior de l'església, només es veuen les finestres que hi ha entre l'extradós de l'arc de les tribunes i la volta major, a l'arc former, quasi quadrades i que il·luminen l'església. Es més, son l'única font de llum de la nau. L'altra banda, a la part externa de les parets laterals de l'església hi ha un bon nombre de finestres cegades. A la part construïda per Pere Blai hi ha finestres tant a l'alçada de les capelles com a la de les tribunes. En el primer cas son quadrades; en el segon, rectangulars. Sabem, també, que el Consell de la vila decidí, l'any 1621, no fer les finestres de les capelles, a instàncies del mestre Joan Vaguer. El que ens interessa saber és la idea de Blai i d'Amigó a aquest respecte. Si era la d'obrir finestres a totes les tribunes significa que es pensava en una nau molt il·luminada i no pas penumbrosa com l'actual. Sembla que devia ésser aquesta la idea original. A l'exterior les finestres tenen continuïtat al pis de les tribunes, mentre que al nivell de les capelles només n'hi ha algunes. Això ens confirma que la voluntat dels tracistes era la d'obrir finestres a ambdós pisos, tot al llarg de la nau.

La il.luminació del presbiteri tampoc és la que s'havia pensat. Aquí, com a la capella del Santíssim, s'hi va construir-se una cúpula amb tambor. Ha hem dit l'estrany i original que resulta una cúpula sobre el presbiteri, quan el més normal és que s'alci sobre el creuer. Si la idea era destacar l'espai de col.locació de l'altar, això a la pràctica no s'aconsegueix perquè l'espai entre l'arc triomfal i la volta de la nau impediex veure de lluny la cúpula -ni tan sols es veu bé de prop a causa del reutaule-. La cúpula només pot tenir, aleshores, la funció d'il.luminació directa sobre l'altar. No faria falta creuer ja que la nau quedaria suficientment il.luminada segons ja hem vist. També s'evitaria el transepte i, per tant, la remodelació de tota la proporció de la nau i de les capelles laterals. A més la cúpula serviria no sols per a il.luminar el presbiteri; també té sentit aixecar-la en relació a l'exterior de l'església. Més encara, degut a l'aspecte absolutament cúbic de l'edifici per fora, la cúpula seria la fita essencial per a poder localitzar de lluny l'església.

Pel sistema de construcció és similar a la de la capella del Santíssim. Sobre els quatre arcs del prebiteri, i gràcies a les petxines, s'assenta un entaulament lleugerament el·líptic de vuit pams d'alçada entre arquitrau, fris i cornisa -aquesta dentellada-. Sobre aquesta última s'aixeca el primer cos del tambor, totalment llis, de dotze pams d'alçada i cinc de gruix. Acaba en una faixa de pedra picada de pam i mig d'alçada. A partir de la faixa el gruix de la paret s'aprima un pam, mig per dintre i mig per fora. Tot aquest primer cos

és invisible des de l'exterior. Sobre la faixa s'assenten quatre finestres de pedra picada, de sis pams d'ample per onze d'alt, amb motllura a l'interior i faixa plana a l'exterior -amb un petit ressalt formant orella. A més de les quatre finestres hi ha quatre nínxols amb idèntica motllura i faixa. Aquests nínxols o fornícules havien d'estar cegats i estucats a l'interior però no així les finestres, que finalment també foren cegades.

Entre finestra i nínxol, de manera semblant a la capella del Santíssim, s'hi disposen vuit petites pilastres de pedra picada amb capitell compost que sostenen un proporcionat entaulament, la cornisa del qual té permodols senzills i relativament grossos. Sobre aquesta s'assenta la cúpula simple, "o media naranga", de rajola i morter, d'un gruix d'un llarg de rajola. Tot el seu interior esta estucat. Tal com resta la cúpula, i es pot veure avui en dia, desvirtua la il.luminació del presbiteri i, en part, la seva relació amb la nau. En conjunt és menys ornamentada que la de la capella del Santíssim però podem imaginar que l'efecte hauria estat semblant.

En el seu exterior, l'edifici queda parcialment inacabat, i la façana principal ni tan sols no es comença. Ja avançat el segle XVII hi hagué un intent en aquest sentit, i s'hi afegí un porxo. A l'esquerra hi ha adossat el campanar vell, una torre quadrada, sense campanes ja que aquestes les col.loca Joan VAguer, l'any 1625, pujant una paret sobre la primera capella lateral, entrant a la nau a mà esquerra. Quant a la façana, es conservava a la rectoria de La Selva una traça que hom suposa que correspondria

a aquesta església (161). És molt semblant a la que va fer-se a l'església parroquial d'Alcover. No és realment un projecte de façana sinó de portada. Segons el dibuix, la porta, un arc de mig punt, estaria emmarcada, a cada costat, per dos cossos verticals entre columnes corínties alçades sobre un basament. Els cossos verticals no son gaire amples i estan ocupats per dues fornícules dividides per la prolongació de la imposta de l'arc de la porta. Les columnes sostenen un entaulament i, a sobre seu, s'alça un altre basament que sosté un segon cos, el qual repeteix, reduït, l'esquema del primer ordre. Al centre s'obre una fornícula, emmarcada a cada banda per un cos lateral entre dues columnes corínties, el qual és ocupat per una fornícula més estreta que la central. Per tant el segon ordre és més petit i el seus primers cossos laterals es converteixen en un rectangle motllurat de tal manera que el cos central recorda una serliana. Sobre les columnes del segon ordre s'assenta un entaulament coronat per un frontó triangular, decorat amb una figura de Déu Pare. Damunt hi ha, encara, una rosassa. Entre els dos cossos horitzontals, sobre la clau de l'arc d'entrada, hi ha un gran escut de forma ovalada i els extrems dels entaulaments es decoren amb esferes acabades en una espècie de petit obelisc. Totes les fornícules estan ocupades per escultures representant sants, excepte la principal, al pis superior, que pareix una Immaculada. Almenys això sembla perquè la figura està col·locada sobre una mitja lluna en forma de barca. L'església d'Alcover es bené l'any 1630, quan encara no estava coberta la de La Selva. No seria estrany, doncs, que s'aprofités la traça d'una façana per l'altra.

Hi ha un altra porta d'entrada a l'església, al costat de l'evangelí, ara cegada. Està datada, al timpà, l'any 1619. i devia servir de porta provisional fins a l'acabament de tota l'obra. És d'arc pla, encara que sembla de llinda, enquadrada per dues pilastres dòriques, sense estriar, amb entaulament i frontó. El fris té tríglifs amb gotes, pero les proporcions són enteses molt lliurement. Abans s'hi accedia per una petita escala que amb les reformes urbanístiques de la vila en aquest segle, ha desaparegut (durant 1936-39, i afectaren els nivells dels carreus). La pedra utilitzada per la porta és de sauló molt ben tallada. La podem atribuir amb tota probabilitat a Joan Vaguer, mestre d'obres de l'església des del 1618 i constructor del convent dels agustins, també a La Selva. Aquesta porta esta situada en un carrer força estret que limita la seva visibilitat des d'una certa distància. La façana principal, en canvi, té enfront una plaça que hauria permés, en cas que s'hagués construït, una ampla visió perspectivament molt rica, de la portada. En tot cas les reformes de l'entorn des de la construcció només permeten de fer-s'en una idea aproximada.

Abans de les reformes esmentades, les parets de l'església s'alçaven sobre un basament de quatre pams sobre el paviment urbà, de pedra picada de sauló, amb una motllura a la part superior. Els murs exteriors arriben fins al nivell de la coberta de les tribunes i encaixonen l'església en un cos cúbic de grans superfícies quasi totalment llises, com per a donar aspecte de solidesa i consistència. El mur es divideix en dos pisos, com a l'interior de la nau, marcats per una faixa de pedra picada, de dos pams d'alçada, sobre la qual s'assenten els brancals de les finestres cegades de les tribunes. El segon pis

i el mur, està coronat per una cornisa també de pedra picada, amb motllura de bocell i de tres pams de volada, sobre la qual van col·locades les teules.

El parament és de carreus rectangulars de mides diverses, de pedra saldonenca. Només canvia a les cantonades. Aquí s'havia d'usar "rustichano gros" fins a la faixa que separa els dos pisos i "rustichano prim" fins a la cornisa superior. Però els carreus que ara s'hi veuen són aproximadament del mateix tamany de dalt a baix, encara que ressalten i tanquen les cantonades. Del mur només destaquen, a part del que hem dit, les finestres i les gàrgoles. Aquestes últimes són molt simples, prismàtiques i sense ornamentar.

Quant a les finestres, ja hem vist que les del pis inferior només varen construir-se en les sagristies i en els trams que havia contractat Pere Blai. Les que hi ha són quadrades i amb la mateixa motllura que presenten totes les altres, una faixa plana de pedra que les emmarca fent un petit ressalt als angles. Les que correponen al pis de les tribunes són rectangulars, més altes que amples, amb idèntica faixa. Aquestes finestres tenen per amplit la imposta que per l'exterior separa els dos pisos de l'església. N'hi ha una a cada tram i, actualment, estan totes cegades. No hi ha cap obertura, en canvi, al mur que tanca la capçalera: és completament llis.

No es veu la coberta exterior de la volta major però sabem per la traça que s'havia de cobrir amb teula italiana. La carena del mig havia d'ésser, però, de cairons "voltats de cup, posantne dos filades: una de sota y altre de sobre que cobre y tape la junta dels cayrons de sota". L'element més característic de totes les cobertes és, tanmateix, la cúpula del presbiteri. A diferència de la de la capella del Santíssim, la cúpula de La Selva és el·líptica -quasi circular- també a l'exterior. Per fora no es veu el primer cos del tambor sobre el qual s'assenta el cos principal amb les finestres. Entre aquestes hi ha les pilastres que es corresponen amb les de l'interior, però aquí fora són dòriques i sis pams més altes. Això és degut al fet que el perfil anterior de la cúpula és hemisfèric i l'exterior tronco-cònic.

Les pilastretes exteriors del tambor són vuit en total però segons la primera idea havien d'ésser el doble: "y dits pilars forans han de estar de dos en dos, de tal manera que los spays de les finestres sien maiors un terç que no los que estaran entre pilastre y pilastre". El sistema previst recorda el de la capella del Santíssim, encara que a La Selva les pilastres no havien de formar angle. Sigui com sigui, les pilastres sostenen un entaulament també dòric que fa de petit ràfec a la part superior. L'extradós de la cúpula està recobert de rajola valenciana, envernissada. També està inacabada, perquè s'havia de coronar amb una esfera de tres pams de diàmetre, de pedra picada o de terra cuita envernissada com les rajoles valencianes. A sobre seu, centrat, s'hi havia de posar un pern de ferro amb un penell i una creu, encastat un pam dintre la cúpula.

III.3.3 Església parroquial d'Ulldemolins

Malgrat que anomenem "escola del Camp" al grup encapsalat per Amigó i Blai, això no vol dir que totes les obres que li assignem es trobin a la mateixa comarca tarragonina. El nom de l'escola és genèric i l'emprem per identificar les construccions que presenten trets semblants. Per aquesta raó hi ha obres fora del Camp de Tarragona, encara que no gaire allunyades, que podem incloure sota la mateixa denominació. Un d'aquests casos és l'església d'Ulldemolins, traçada per Jaume Amigó, fill de la vila. El poble es troba a la comarca del Priorat i pertanyia a l'antic comtat de Prades. Des d'època d'Alfons el Magnànim, el comtat havia passat al domini senyorial dels ducs de Cardona i Sogorb. Durant el segle XV, i finals del segle anterior, la vila havia sofert la crisi generalitzada a tot el Principat: agrícola, comercial, de pestes, etc. No obstant això, "a la darre^{ra}ria del segle XV, Ulldemolins havia experimentat una revifalla demogràfica, tot i que haurà de passar per la prova epidèmica del 1522" (162). L'any 1497 tenia 76 focs i el 1515 havia augmentat a 82 focs.

El redreç demogràfic degué continuar tot al llarg del segle XVI, perquè fou la causa principal per a la construcció de la nova església parroquial. Això es desprèn almenys de l'ordre de construcció donada per l'arquebisbe de Tarragona, aleshores Antoni Agustín, l'any 1583: "Com que la parroquia y villa de Ulldemolins, diòcesi de Tarragona, necessita per aumentar lo poble y la vila crescuda, edificar iglesia nova, que sia capas de tots los habitants d'ella, y moltes voltes sia estat determinat que dita vila fes dita iglesia y cumplir el manament del Ilm.

Arquebisbe de Tarragona, per est efect 'es manar' en la visita..." (163) A l'augment demogràfic degué anar-hi paral·lela una certa estabilitat econòmica que féu decidir finalment al Consell a bastir el nou edifici.

Ja el 22 de maig del 1542, el rector Pere Domènec cedia el terreny per a la futura obra (164). No serà, però, fins l'any 1583 quan el Consell aprovarà definitivament la construcció (165) La traça de l'església fou encarregada a Jaume Amigó, perquè era fill de la vila i era també comprovada la seva habilitat com a tracista. Segons sembla, l'església vella devia ser la capella del castell dels antics senyors del poble -possiblement del segle XIV i reformat al segle XV-. Fou decidit que l'església nova ocupés el mateix lloc, ampliant-lo amb alguns patis i corrals veïns.

El 9 de gener del 1583 arribava a la vila Jaume Amigó per comprovar l'espai disponible i les obres que s'havien de fer. El 23 del mateix mes s'envià una comissió a l'arquebisbe per a donar-li raó del que s'havia decidit, i tres dies més tard tornà Amigó per a designar l'espai que calia. Es decidí la necessitat d'ocupar el corral de la bodega i de la sala sobirana del castell, i els jurats determinaren demanar al duc de Cardona la cessió del castell. S'hagueren també de comprar els corrals d'en Toldrà per 162 lliures i, poc després, el d'en Nogués per 13 lliures.

La traça (Ap.doc. 7) ja devia estar feta almenys a meitat del mes d'abril, perquè el dia 15: "Als mestres que treballaven al'obre de l'Esglesia no volen rebaixa lo preu i el rectó de Tivisa no la vol fer com havia promes. Per aixó el Con-

sell acorda fer lo possible per que els mestres no s'envaijin" (166). Aquests mestres eren Joan Sans i García de Licergarat, "architectors" biscaïns, habitants d'Aitona, diòcesi de Lleida (167). Més que començar a construir l'església devien fer-se els preparatius necessaris ja que encara restaven detalls per resoldre, com la compra d'alguns corral·ls més.

El 17 del mateix mes s'acorda fer un contracte amb els mestres de l'església per 6.225 lliures. El memorial està datat a 25 de maig del 1583 i, segons s'hi llegeix, els mestres Sans i Licufarat accepten les condicions de la capitulació i traça, i de no rebre diners fins que hagin donat les fermances necessàries. Per la seva part, la vila els havia de donar llenya, forn, pedra per a fer la calç, pedra arrencada "de la comella" i una casa -la del ferrer de la vila-. Les 6.225 lliures es pagarien, com era habitual, a terminis trimestrals de 125 lliures, excepte els dos primers anys que cobrarien una mica més. Els mestres de l'obra només introdueixen una modificació a la traça; en lloc de fer el paviment de lloses de "segalar" decidiren que era millor fer-lo de cairó o de la mateixa pedra que la resta de l'església. Poc després, el dia 8 de maig, arribava a Ulldemolins l'Oficial de l'arquebisbe per veure els patis de la rectoria que s'havien de prendre per a fer l'església.

No es troben més notícies al llibre d'actes del Consell fins a començaments de l'any següent. El dia 6 de gener els mestres de l'església comuniquen que degut a la llargària de l'edifici es necessita més terreny, per la qual cosa el Consell decidí l'adquisició de nous patis. El 23 del mateix mes es comprova si és bona la calç que s'ha fet i s'acordà tallar fusta per a l'obra. El 25 de març es demanà a l'arquebisbe que anés a la vila per posar la primera pedra. No degué anar-hi, ja que la cerimònia té lloc el 3 d'abril i no hi consta la presència de l'arquebisbe. Cinc dies més tard comencen a fer-se els fonaments. Al mes de juny encara no s'havia enderrocat l'església vella, la qual encara devia fer-se servir, perquè s'acordà foradar la paret per a poder passar els materials de l'església nova més fàcilment.

Poc després ja sorgiren problemes econòmics perquè el mes de juliol del mateix 1584 el Consell tractà de manllevar diners per a pagar als mestres. Tanmateix l'obra seguiria endavant, ja que el 10 d'octubre de l'any següent: "Arriba a la vila el Rectó de Tivisa, Arquitecte encarregat per venir a veure l'obra de construcció de l'esglesia, i fa desfè als mestres de cases algunes coses que no estaven bé, també s'avia de modificar la Capella major, lo que s'oposaria unes 50 ó 60 llires més". L'hivern següent les obres es paralitzaren i el 16 de març del 1586 els mestres amenacen al Consell amb cercar una altra feina. El 26 de maig recomencen les obres i els Jurats paguen als mestres en blat part del que s'els devia. El 8 de juny els mestres prevenen que si no cobren més hauran de deixar la feina; demanaven 200 lliures més cada any pero el Consell decidí donar-ne 100.

El 13 de juliol s'acordà enderrocar part de l'església vella i portar rajoles per a la nova. Al mes següent es creà un nou impost sobre alguns productes per a poder pagar als mestres. També el mes d'agost, dia 21, s'acordà tancar l'església i treure'n els enderrocs. Abans d'acabar-se l'any el Consell decidí enviar un missatger a Amigó per a consultar-li algunes modificacions que feien els mestres respecte de la traça. Degueren semblar-li bé, perquè no va anar a Ulldemolins.

L'obra tirava endavant, amb interrupcions o molt lentament, ja que un any més tard, el 19 d'agost del 1587, Joan Barbarà de Cornudella avançà 100 lliures pels mestres per a poder continuar l'obra. Per a pagar als mestres el Consell també va vendre, el mes de novembre, una certa quantitat de blat. El 8 de febrer del 1588 els mestres reclamen 25 lliures per cada Pasqua; el 25 de febrer s'acordà donar-los el blat fins a 25 lliures. El mes de juny tornen a demanar 200 lliures més de l'ordinari, però el Consell acorda "que no té pecunias per satisfer lo que demanen los mestres". Tots aquests problemes es demueren agreujar quan, el 10 de juliol del mateix any, es publicà el cartell de la pesta. Un any més tard s'acordà tancar els portals de la vila per la mateixa raó. El 4 d'agost del 1589 es tractà de veure qui deixaria 100 lliures pel darrer pagament dels mestres d'obres.

L'església, malgrat els entrebancs, s'havia anat construint i devia estar a punt d'acabar-se. Mentrestant s'havia acordat de fer les portes de l'església de melis o d'àlber i s'havien reclamat 25 lliures als marmessors del difunt rector Joan

El 8 de setembre del 1594 els Jurats reberen una sol·licitud de l'italià Adrià de Pellegrino, mestre imager de retaules, oferint-se per realitzar el retaule de l'altar major. El Consell, però, rebutjà l'oferta per deutes que encara tenia. El 6 de febrer del 1595 s'acordà de fer un rellotge per a l'església per 60 lliures. L'any següent, a 21 d'octubre, el rector de la vila oferí 100 lliures per a fer el retaule major. El Consell tornà a rebutjar la idea. En tot cas sembla que finalment va ser el mestre italià qui féu el retaule, ja que el 12 de gener del 1597 suplicava que li augmentessin la quantitat estipulada, car havia perdut molt de temps en la talla de les imatges de sant Jaume i sant Pere (168). El retaule fou destruït durant l'última guerra civil.

Hom pot pensar que per traçar l'església parroquial d'Ulldemolins degué servir de model la de La Selva, traçada anteriorment i començada ja a construir. Algunes solucions arquitectòniques són efectivament les mateixes, com veurem, però els resultats són molt diferents. En comptes de copiar una església de l'altra, sembla més aviat que responen totes dues a una mateixa tipologia. Les construccions no només depenien -i depenen- de la voluntat del tracista. Hi intervenien naturalment altres aspectes molt importants, des de la disponibilitat espacial fins a les possibilitats econòmiques. La fàbrica d'un terç de l'església de La Selva, és a dir la part contractada per Pere Blai, havia costat 8.200 lliures -comptant l'enderroc de l'església vella- mentre que l'església d'Ulldemolins s'havia de fer per 6.225 lliures tota sencera. És una diferència substancial. Però

també ho és la diferència d'espai ocupat per a fer l'obra, perquè d'una a l'altra variaran les proporcions i, per tant, la conformació espacial. Si l'església de La Selva tenia, aproximadament, 230 pams de llarg per 120 pams d'ample, la d'Ulldemolins havia de tenir 150 pams de llarg per 90 d'ample -en ambdós casos tenint en compte el gruix de les parets-. Si a això hi afegim la diferència de les alçades, 115 pams a La Selva i 76 pams a Ulldemolins, ens adonarem que, tot i mantenir elements comuns, els conjunts d'ambdues obres hauran d'ésser ben diferents.

Ja la planta de l'església d'Ulldemolins ens fa veure algunes similituts i diferències. Es tracta també d'una planta d'església de nau única, sense transepte amb capelles entre els contraforts. La capçalera resta separada de la nau per un arc, però no de manera tan dràstica com a La Selva. A Ulldemolins el presbiteri té la mateixa amplada que la nau i, cosa important, no està cobert amb cúpula. A cada costat del presbiteri hi ha una sagristia, amb una porta de comunicació directa cap al presbiteri però no a les capelles laterals. En planta, aquestes són però quasi quadrades, com a La Selva, més amples que fondes i es comuniquen entre si. Encara que no hi ha porta d'accés de les capelles a les sagristies, es crea també una espècie de deambulatori entorn de la nau que permet una possibilitat de circulació diferent al recorregut únic per l'església.

Tot l'espai està força regularitzat. A la capçalera el presbiteri rectangular queda enquadrat per dues sagristies, també rectangulars i simètriques. Els eixos, però, són diferents:

el presbiteri és més ample que fons, 24 per 50 pams; les sagristies són més estretes, 29 per 16 pams. L'eix principal de la nau és el longitudinal que uneix la porta d'entrada amb la zona de l'altar. En aquesta mateixa direcció i a cada costat de la nau s'obren quatre capelles laterals. Pràcticament són cinc i no quatre, comptant que sota el cor obtingut als peus de l'església, i de la qual constitueix el cinquè tram, s'obre també una capella a banda i banda. Per altra part aquestes capelles tenen les mateixes mides que la resta.

De manera semblant a La Selva, el perfil exterior de la planta d'Ulldemolins és un rectangle perfecte, com si les parets externes fossin una caixa compacta. El gruix del mur al voltant de l'edifici és de quatre pams però, en l'arribar als peus, s'eixampla considerablement fins a deu pams. En canvi, allò que sorprèn respecte a l'església de La Selva són les proporcions. La relativa grandiositat de La Selva no s'assolia a través d'un calculat sistema de proporcions; almenys nosaltres no l'hem sabut descobrir. Tampoc no podem saber fins a quin punt són casuals algunes relacions de proporció que apareixen a Ulldemolins, però s'han de remarcar. Així, per exemple, el rectangle format pels murs exteriors havia de tenir 150 pams de llarg per 90 pams d'ample; aquesta és una relació 5 : 3. Naturalment que no es refereix a l'interior, però no deixa d'ésser sorprenent trobar a Ulldemolins una relació citada per Vitruvi i inclosa en la llista de les set proporcions preferides per Palladio (169). R. Wittkower creu aquesta relació equivalent musicalment a la sexta major, consonància molt apreciada al segle XVI (170). El rectangle interior del presbiteri medeix 50 per 20 pams; la re-

lació és de 5 : 2. Les capelles laterals no són quadrades, com ja hem dit, però la llum dels arcs ~~medeixen~~ el mateix que llur profunditat, 16 pams. El mur de separació entre les capelles, a la banda de la nau, té sis pams, com el portal de comunicació entre les mateixes capelles. No hem de portar massa lluny aquestes recerques perquè podrien enganyar-nos, però amb tots els seus límits hi hem d'admetre una decidida voluntat de regularitzar l'espai. Això no significa tanmateix l'elaboració d'un precís sistema proporcional que inter-relacioni el conjunt d'elements. No hem tingut en compte les alçades, però no sembla, almenys en planta, que cadascuna de les parts respongui amb detall a un o més mòduls bàsics. Més aviat caldria pensar, potser, que hom s'ha esforçat a integrar amb bon ordre els diversos elements en un espai definit prèviament i inalterable.

En conjunt la planta és la tradicional i fins i tot alguns elements de novetat ja els hem vist a l'església de La Selva: comunicació entre capelles, capçalera carrada, sagristies laterals en lloc d'absidioles. A diferència de La Selva, no hi ha cúpula, com s'ha dit, i aquí la porta d'entrada és única. En comú tenen també l'ús constant de la línia recta i de les formes rectangulars. La planta és d'una gran simplicitat i força proporcionada, entenent això com una menor diferència entre llargada i amplada; és a dir, es remarca encara més la forma de saló de l'església i especialment de la nau.

Quant als materials usats a l'interior de l'església, són bastant modestes. Sembla que la primera idea era emprar abundant pedra, picada o sense picar, de tipus saldonenc. Va haver-hi un replantejament en aquest aspecte, possiblement degut a la voluntat de no encarir el preu de l'obra. Tot el que són parets i suports de l'església fou obrat de mamposteria enguixada. Va usar-se la que es tenia més a mà, la "de la comella". A la part més inferior dels murs va posar-se un basament de dues filades d'aquesta pedra "bosquejada com a rusticano grosser", i a sobre una faixa de pedra blanca de guix. Les pilastres i peudrets s'havien de fer en principi també de pedra, però finalment es decidí fer-los de rajoles unides amb lletada de calç. Com a excepció es feren de pedra blanca de guix les bases, impostes i capitells. Les arcades també sofriren el canvi de pedra a rajola enguixada. Les cobertes són de volta grassa; per tant, de material també pobre. Només s'havia pensat canviar el material a les trones que hom pensava construir -i que no existeixen-. A més de pedra blanca de guix, s'hi havien d'aplicar lloses negres "de segalar". Les mateixes lloses havien d'utilitzar-se per al paviment però els mestres d'obres pensaren que seria millor usar cairons o la pedra blanca de guix. En conjunt l'església jugaria amb dos colors de materials, el de la pedra saldonenca i l'enguixat de tota la resta.

L'església té les capelles entre els contraforts. A la part de la nau, presenten un regruix que forma el pilar de suport dels arcs que les defineixen. Aquest sistema d'arcs es combina amb un sistema arquitectural d'emmarcament,

al pis inferior. És un primer ordre que no es repeteix al pis superior, ocupat per tribunes, on l'ordre és reduït. Tots els arcs són de mig punt, tant a la nau com al presbiteri, excepte els arcs formers que són apuntats i dels quals arrenca la volta major, de canó una mica apuntat i amb llunetes molt pronunciades. Hi ha també una altra excepció, la de l'arc de sosteniment del cor, als peus de l'església, que és escarser. A la traça és anomenat indistintament escarser i d'ansa de paner.

No totes les voltes són tampoc iguals. Les de les capelles laterals i tribunes són de canó de mig punt, un pam més altes que les arcades, d'un pam i mig de gruix. Les cobertes de les sagristies i de les capelles de sota el cor són voltes d'aresta. També havien d'ésser-ho les del presbiteri i del cor encara que finalment es feren amb llunetes però, a diferència de la volta major, no són apuntades sinó de mig punt. Tenen de gruix un llarg de rajola i son tres pams més altes que les arcades corresponents. La volta que sosté el cor és de canó rebaixat, com correspon al seu arc escarser. Les voltes més petites tenen de gruix no pas un llarg de rajola, com les voltes majors, sinó un ample de rajola. La majoria d'aquestes cobertes són de volta grassa i guix excepte les de les tribunes, presbiteri i nau, que són de rajola i guix.

El sistema d'organització de la nau no difereix excessivament del que ja coneixem a La Selva. La nau es divideix en dos pisos, l'inferior ocupat per les capelles laterals i el superior per les tribunes, separats per l'entaulament del primer

ordre que també fa de barana o ampit de la galeria superior. Totes les capelles s'alcen sobre un esglaó d'aproximadament un pam d'alçada. Sobre el pis de les tribunes, de les impostes dels arcs, arranquen les llunetes i la volta major. Ambdós pisos, igual que a La Selva, són una successió de capelles o tribunes, constituint els quatre trams que té la nau.

Al pis inferior les capelles estan separades per un pany petit de paret, de sis pams d'amplada, que és un ressalt en forma de pilar de les parets de separació de les capelles, és a dir dels contraforts. Aquesta paret, als seus extrems, fa de peudret de les arcades de les capelles. Aquestes recolzen sobre una imposta motllurada, en forma de capitell toscà, que es prolonga per les parets interiors de les capelles laterals, reduïda a una faixa plana d'un pam i mig d'alçada. Hi ha una diferència respecte a La Selva. Aquí les capelles laterals tenen un arc a la part de la paret exterior, com una resposta a l'arc d'entrada a la capella. Aquest arc imposta sobre la mateixa faixa que recorre les parets laterals de les capelles i té un pam de gruix o duella. L'arc que s'obre a la nau és més ample -té una duella de tres pams- i està motllurat en l'arquivolta -de pam i mig- amb "dos faixes ab sa goleta reversa y listello".

Les capelles laterals estan emmarcades per un ordre toscà, o com diu la traça "dorich", sobre pedestal. S'explicita molt bé a les capitulacions la manera d'estructurar l'ordre, en realitat una barreja d'ordres. Sobre un sòcol, que correspon a l'esglaó al voltant de tota la nau, s'hi assenta un pedestal

de vuit pams d'alçada. El pedestal és correctament entès com una petita pilastra; per això té base -un pam-, dau -sis pams-, i cornisa -un pam-. A sobre seu hi ha la pilastra, amb una amplada de tres pams i sobressortidamig pam del mur. El capitell sosté un entaulament que curiosament no és toscà ni dòric, sinó compost. Té l'alçada que li correspon, però la cornisa és "composita". Amigó ens explica, o millor dit, explicava molt clarament als mestres d'obres, com s'havia de fer o quines parts havia de tenir: llistell, dentellons, òvuls, corona amb llistell i goleta. El sistema devia resultar massa complicat als constructors i a la fi va fer-se una cornisa coríntia amb dentellons.

L'entaulament, la cornisa del qual sobresurt dos pams i mig, fa de barana a les galeries i de basament del segon ordre. Sobre cada capella lateral hi ha una tribuna coberta amb volta de canó de mig punt. El seu arc no té les motlures de l'inferior i és més baix; té vint-i-dos pams en lloc dels trenta de les capelles. Encara hi ha una altra diferència respecte al pis inferior i és que les tribunes no tenen cap arc a la paret exterior. Tenen, en canvi, una faixa que recorre les parets laterals, continuació de la imposta de les arcades que donen a la nau. Aquestes impostes, per altra part, es confonen amb el capitell toscà del segon ordre, el qual no té entaulament. A la traça es remarca que aquestes pilastretes del segon ordre han d'ésser d'ordre "toscano com los fa Vignola". Entre l'extradós de l'arc de les tribunes i la volta hi ha unes petites finestres circulars cegades -més aviat són cercles decoratius lleugerament motllurats-.

Als angles que forma la nau amb els arcs del presbiteri i del cor, les pilastres es converteixen en semipilastres d'angle i continuen tenint el pedestal. Això és vàlid també pel segon ordre, encara que aquí no sostenen cap entaulament. Longitudinalment la nau resta tancada per dos arcs que la separen del presbiteri i del cor. Ambdues arcades són bessones i l'única diferència és que l'última està partida a la part inferior pel cor. En arribar al nivell d'aquestes arcades la nau presenta una petita reducció causada per un pany de mur que ressurt set pams del viu de la paret de la nau. En aquesta zona també continua el primer ordre: mitja pilastra d'angle, una separació de dos pams i mig, i una pilastra sencera.

L'ordre sosté el mateix entaulament de la nau, sobre el qual s'imposta l'arc. Tots dos arcs tenen quatre pams de duella i cinquanta vuit pams d'alçada, mentre que les voltes del cor i presbiteri pugen seixanta pams. Ambdós arcs també presenten igualment l'arquivolta amb motllura d'arquitrau. En el cas del presbiteri hi ha un altre arc adossat a la paret frontal, de dos pams de duella -és a dir la meitat de l'arc triomfal-. Aquest arc té com a imposta la cornisa de l'entaulament del primer ordre, la qual recorre les tres parets del presbiteri; a la paret frontal corre naturalment per dintre de l'arc, com també passava a La Selva. No continua al presbiteri, en canvi, l'entaulament sencer, sinó, com hem vist, només la cornisa.

Al cor la solució és semblant. A la part inferior l'arc escarser imposta al mateix nivell que les arcades de les capelles laterals, a vint-i-un pams de terra. Sobre el cor s'aixeca l'arcada igual que la del presbiteri i de la mateixa alçada. També descansa sobre dos petits panys de paret que tanquen la nau com al costat de l'altar. Entre els arcs grans i la volta major de la nau resta un tros de mur llis, només emblanquinat, i, a diferència de l'arc triomfal de La Selva, no presenta cercles motllurats ni cap altre tipus de decoració. Tota l'alçada de la nau són setanta-dos pams i la de la volta major setanta-sis pams, en lloc dels setanta-dos previstos inicialment. Aquest canvi es degué "per a millor proportionar dita volta". L'alçada s'entén tenint en compte el gruix de la volta, el qual és d'un llarg de rajola. Sabent que les rajoles usades normalment, excepte la valenciana que és més petita, tenen una llargada entre denou i vint centímetres, ens adonarem que l'alçada de la volta major, sense el gruix, és aproximadament de setanta-cinc pams. Aquesta mida és justament la meitat de la llargada total de l'església. Aleshores podem establir una relació entre el rectangle de base i l'alçada de la volta major de $5 : 6 : 10$. En tot cas, però, una vertadera proporció s'hauria d'establir entre mesures homogènies, és a dir, o totes interiors o totes exteriors. En aquest sentit hi ha una relació més evident. L'amplada de la nau, excloent les capelles laterals, medeix cinquanta pams, i l'alçada fins a la volta -però no la de la paret, la qual es més baixa- fa setanta-cinc pams. D'aquí en resulta una proporció $3 : 5$ idèntica a la del rectangle de la planta. No podem saber, tanmateix, fins a quin punt va intervenir l'atzar en aquesta qüestió, o si és el resultat d'un càlcul minuciós, d'una voluntat "mètrica", en definitiva.

La comunicació entre les capelles laterals es fa per arcs de mig punt, de sis per dotze pams, amb un gruix de quatre pams. Al nivell de la imposta hi ha una faixa plana de pedra saldonenca picada que s'estén per les parets laterals de les capelles. Aquestes, per tant, presenten dues motllures del mateix tipus, paral·leles, al nivell dels dos arcs: el de comunicació entre capelles i el d'obertura a la nau. Les galeries altes també es comuniquen però llurs obertures no estan motllurades. Per altra part tampoc no era necessari, ja que el paviment de les tribunes queda a un nivell més baix que l'entaulament del primer ordre i, per tant, no es veu la comunicació entre tribuna i tribuna.

Totes aquestes relacions entre capelles i tribunes tenen el mateix sentit que a l'església de La Selva, fent possible un moviment en sentit perifèric i ampliant les possibilitats perspectives, per altra part compensades o limitades per la regularitat de tota la nau. A més, com a La Selva, domina el sentit transversal capella-nau sobre el longitudinal capella-capella. Si la circulació no és completa es deu a la manca de portes entre les capelles i les sagristies. Però, a la traça, aquest pas hi era previst. Una de les sagristies s'havia de destinar a les funcions pròpies de preparació de l'oficiant, lavatori, etc. En aquesta s'hi projecta una escala que comuniqués amb la galeria superior per tal que el "presbitero officiant puga baxar y pujar desdel cor sens pasar per lo cos de la iglesia". I, encara, a l'altra sagristia, destinada als laics, s'havien de fer tres portals en lloc de l'únic que ara existeix. A més d'aquest, un altre havia de comunicar directament amb l'altra sagristia a

través d'un corredor secret per sota el retaule -el qual per tant ja era previst-. El tercer portal seria "per a entrar los sagristans que stara en la primera capella". Totes aquestes referències estan esborrades a la capitulació però signifiquen que la intenció d'Amigó era la de procurar un circuit entorn de tota l'església.

A Ulldemolins no s'assoleix la monumentalitat de l'església de La Selva, tot i l'aplicació del mateix esquema. L'església té també aspecte de saló allargat per la part del presbiteri, el qual no resta tan separat. De totes maneres s'hi havia previst un retaule. Això fa que, en resum, haguem de considerar la nau com a independent, tant del presbiteri com del cor. També ajuda a donar-li aspecte de gran sala una menor relació entre llargada i amplada i la no presència de transepte. Tanmateix l'espai torna a dividir-se en trams remarcats, sobretot, per unes llunetes molt pronunciades. Horitzontalment es marquen clarament els dos pisos i, encara que capelles i tribunes se situen sobre els mateixos eixos verticals, la major importància correspon al pis inferior.

El valor de la planta baixa és remarcat per l'emmarcament del primer ordre. La disposició dels ordres no és exactament "clàssica", com també hem vist a La Selva. S'usa el mateix per als dos pisos. Si no són ben iguals, són semblants: el primer és considerat per Amigó com a dòric -sense estries evidentment- i el segon com a toscà. No només s'anomenen sinó que també "s'adjectiven", és a dir, han d'ésser "vignolescos". De fet no es

tracta d'organitzar un ordre seguint un esqu^{ma} meticulosament ortodox i tradicional. Hem de comptar en aquest cas amb l'originalitat d'Amigó, ja que no sembla que es pugui admetre desconeixement en la formulació dels ordres. O potser ens equivoquem, i aquesta és precisament la raó de l'aplicació d'un ordre tan especial.

A la part inferior hi ha el pedestal amb les tres parts corresponents: base d'un pam, dau de sis pams i cornisa d'un pam. A sobre es disposa la pilastra dòrica, la qual ha de tenir una base "attica o dorica". En realitat no és el mateix: la base àtica s'aplica normalment als ordres jònic i compost i es compon de dos tors o bocells i una escòcia intermèdia, descansant sobre un plint; la base de l'ordre dòric o del toscà és més simple i és un bocell de base. A Ulldemolins la solució adoptada és com una simplificació de la base àtica. El capitell de la pilastra pot ésser considerat efectivament de tipus dòric. Però en

arribar a l'entaulament s'accentua l'heterodòxia. Malgrat que finalment es va fer un entaulament corinti, la idea inicial era la de fer un entaulament compost amb tots els seus detalls ornamentals: llistell, dentellons, òvuls, corona, llistell i gola. La seva amplada total correspon emperò a un entaulament dòric.

La intenció ~~tampoc no~~ era organitzar un ordre dòric seguint estrictament a Vignola. D'ésser així, i tenint en compte que existeix el pedestal, la llum de l'arc hauria de tenir quinze pams, és a dir deu mòduls, mentre que té setze pams. L'alçada de l'arc és, en canvi, la que cal, trenta pams. Encara hi ha una altra diferència: si la pilastra era considerada dòrica havia

de tenir catorze mòduls, mentre que en té dotze -aproximadament-, com si es tractés d'una pilastra toscana. Ens referim naturalment a les proporcions donades per Vignola, no a les de les columnes romanes. Quant al segon ordre, hem de dir que és incomplet perquè no té entaulament i s'ha simplificat. La pilastra havia d'ésser toscana, com la feia Vignola. Efectivament és toscana, però molt baixa, i el seu capitell es confon amb la imposta de l'arc de les tribunes.

A Ulldemolins hi ha també alguns aspectes que no es podien veure a La Selva. Ens referim especialment a l'organització dels peus de l'església. A cada banda del cor hem vist que hi ha una capella semblant a les altres capelles laterals, excepte per la coberta. Aquestes capelles no pertanyen, tanmateix, a la nau sinó que ocupen la part baixa de dos cossos integrats a la façana de l'església. El més important és el campanar i per aprofitar el seu tou o buit va fer-se una capella per a col·locar-hi la pica baptismal. S'havien de fer també a les seves parets dues fornícules o nínxols de pedra picada de guix i alçats deu pams de terra. Per dintre del campanar puja una escala de cargol i té una porta per accedir-hi des del cor. Simètricament al campanar, sense sobresortir de l'alçada de la façana, ans integrant-s'hi, hi ha a l'altra costat de la nau un segon cos. Aquesta estança es troba al nivell de les tribunes i havia de servir per a contenir "un archiu ahon tingue la vila tots... actes y privilegis y lo que voldran". Per a ocupar la seva part inferior es féu precisament la capella que hi ha sota el cor, enfront de la que té la pica baptismal. El pis superior de la capella comunica també amb el cor.

A l'interior de l'església totes les portes o passos de comunicació són molt senzills i, com a màxim estan decorats per la faixa plana de les impostes. L'única excepció la constitueixen les portes que comuniquen el presbiteri amb les sagristies. Són rectangulars, allindanades, i tenen motllura d'arquitrau. Sobre la llinda hi ha un fris amb una cornisa que sosté un prominent frontó triangular. Tot és de pedra blanca de guix picada. Es notable que a la traça s'especifiqui no sols el tipus de motllura dels brancals i llinda d'arquitrau, sinó la correcta relació amb la llum de la porta: "tindra guarnició proporcionada a la amplaria que sira la sexta part ab mollura de architrave, friso, corniche y frontispicio". Els portals que no s'arribaren a fer a les sagristies també havien de tenir una motllura en forma de faixa, igualment proporcionada a la seva llum.

Pel que fa a les finestres hem de dir que són importants naturalment per a il·luminar l'església, i interessants, a més, perquè permeten endevinar el sistema d'il·luminació que havia d'usar-se a La Selva, abans de modificar la idea original. Les sagristies i sobre-sagristies reben llum directament de l'exterior per finestres rectangulars, de quatre per set pams. A les capelles laterals no n'hi ha d'obertures a l'exterior, però sí a les tribunes. Aquestes són també rectangulars, de cinc per vuit pams, rodejades per una motllura en forma de faixa plana d'un pam d'amplada. Estan situades sobre la imposta de les voltes de les tribunes, la qual enllaça amb la imposta dels arcs que donen a la nau. Al presbiteri, sobre la faixa que continua la cornisa

del primer ordre de la nau, també hi ha dues finestres que donen a les sobre-sagristies, de forma apaïsada -tenen sis pams d'alt-. Les finestres tenen la faixa corresponent i als angles formen un petit ressalt o orella, el qual sobresurt un dit i mig o dos del viu de la paret. Les altres finestres donen a la façana principal i no il·luminen l'església sinó les escales que pugen al campanar i al cor.

Encara que de tamanys diferents, les finestres d'Ulldemolins responen a la mateixa tipologia que les de La Selva: forma rectangular, motllura amb faixa plana i ressalt als angles. Totes estan col·locades sobre impostes o motlures també en forma de faixa. Aquestes motlures constitueixen pràcticament tota la decoració de l'església, juntament amb les de pedestals, pilastres i entaulament. Només hi ha els cercles entre les tribunes i la volta major que presenten la mateixa faixa al seu voltant i que no serveixen com a font de llum ja que estan cegats. A més de servir com a ornamentació dissimulen en part el perfil apuntat dels arcs formers, encara que no devien tenir aquesta funció. Des del primer moment, i ho trobem almenys sorprenent, ja s'havia decidit que els arcs formers de les llunetes no fossin de mig punt.

La il·luminació de l'església la donen les finestres obertes a l'exterior des de les tribunes i una rosassa que hi ha sobre la porta d'entrada. La llum no entra, doncs, directament a la nau com a La Selva, excepte pels peus de l'església. En canvi no es feren servir les llunetes per obrir-hi finestres; els cercles que hi ha estan cegats. Per a fer-los servir, tanma-

teix, s'hagués hagut de canviar el sistema de coberta exterior que s'havia pensat. Aquesta és una teulada de dos vessants que amaga els arcs formers i, en conseqüència, inutilitza les llunetes. En tot cas, la il·luminació de la nau és semblant a la de La Selva perquè les finestres de les tribunes estan situades a un nivell bastant alt. Més que afeblida, la llum hi és filtrada.

Hem d'assenyalar la inexistència d'alguns elements de caràcter funcional, els quals eren previstos a la traça. Un d'ells són les dues trones que devia haver-hi, una a cada costat de la nau. S'havien d'assentar sobre un replà alçat de tres pams i mig d'amplada i havien d'ésser fetes de pedra blanca de guix amb aplicacions de lloses negres de "segalar". Llur forma devia ser quadrada, amb base i cornisa proporcionades i pilarets o pilastretes als cantons. L'altre element eren els altars de les capelles laterals, de deu pams de llarg per quatre d'ample, separats una mica de la paret del fons. També s'ha de fer notar que a la traça s'insisteix diverses vegades en la necessitat de deixar nets tots els perfils -de pilastres, impostes, cornises, etc.- i que es facin les arestes ben vives. Això és també vàlid per a l'exterior i una constant en totes les obres de l'escola del Camp.

De l'església d'Ulldemolins és especialment interessant la façana. No sols ho és per estar acabada, al contrari que a la de La Selva, sinó també perquè respon a una concepció de façana i no a la portada tal com és habitual en la nostra arquitectura del

segle XVI. L'organització en pisos és semblant a la de l'interior: un pis inferior o primer ordre que correspon a les capelles laterals, un segon ordre al nivell de les tribunes, i un frontó que equival a la volta de la nau. D'altra banda, el cos central d'emmarcament de la porta correspon a l'amplada de la nau de l'església. L'espai que a dintre ocupen les capelles laterals i tribunes és remarcant a l'exterior per finestres.

Al pis inferior, just al centre, hi ha la porta de forma rectangular però no adintellada. Es en realitat un arc pla, potser a conseqüència que en principi havia d'ésser un arc de mig punt. Almenys això es dedueix d'una frase esborrada a la traça on consta que l'impota ha de tenir un pam i mig de front i dos pams de duella. La duella pot ésser la mateixa però no pot haver-hi impota, i de fet no n'hi ha. La porta medeix deu per divuit pams i és de la mateixa pedra blanca de guix usada a l'interior. Tot al voltant té una motllura llisa i, al damunt, un fris. A cada extrem d'aquest hi ha una mènsula coríntia sostinent un frontó entretallat. Seria més correcte dir obert, com a la traça, perquè el seus costats es junten: a la base és un frontó circular pero els segments convexos es converteixen en còncavos a mitja altura, formant un semicercle. Això es deu a què en aquest semicercle s'inscriu un petit ull de bou circular.

La porta, amb el timpà i l'ull de bou, està situada sota una arcada semblant a les de les capelles laterals de la nau. Aquesta arcada, però, no sobresurt de la paret sinó que ocupa el seu gruix. Recordem que aquest té, als peus, deu pams.

Per la seva part l'arcada en té vuit i, per tant, la porta d'entrada en té dos d'amplada o duella. L'arcada s'entenia com un petit pòrtic o, segons la traça, "porche". A cada banda té un parell de pilastres dòriques, adossades al mur i sense estriar, separades per un intercolumni reduït, al centre del qual hi ha, embotrada al mur, una petita fornícula amb quart d'esfera. Cada pilastre descansa sobre un pedestal individual de vuit pams d'alçada "entre base y corniche" i tenen la mateixa amplada que les pilastres del primer ordre de la nau -tres pams-. Al damunt del capitell sostenen un entaulament dòric, al fris del qual hi ha "trillifos y metopes".

La cornisa dòrica del primer ordre serveix de basament al cos superior, un quadrat limitat per pilastres geminades a cada banda. El centre del quadrat -en realitat un rectangle més alt que ample- és ocupat per la rosassa ovalada que il·lumina el cor. Estava previst que aquest segon ordre fos compost però es féu jònic. Les pilastres sostenen el corresponent entaulament, la cornisa del qual continua horitzontalment pel mur fins a enllaçar amb els extrems dels dos vessants de la teulada de l'església. D'aquesta manera es forma un gran frontó triangular que corona tota la paret principal. A més, el segon ordre també acaba en un frontó triangular que resta inscrit en el frontó major. Hi ha també un altre element d'unió dels dos pisos de la façana: unes volutes de tipus jònic que van de la meitat exterior del rectangle del segon ordre als extrems de l'entaulament del primer.

El sentit d'unitat de la façana és remarcat, ultra que pel gran frontó de coronament, per dues impostes horitzontals. La inferior és una prolongació de la imposta de l'arcada del petit pòrtic; la superior continua la cornisa de l'entaulament del primer ordre. Al damunt de la teulada, com a últim coronament, s'aixeca un petit campanar d'espadanya, ara sense campana. Pels costats, la façana està marcada per carreus d'angle més llargs i grossos que la resta, de pedra picada i tamanyes relativament regulars.

Quant a les finestres, n'hi ha dues a cadascun dels dos pisos disposades simètricament una a cada costat i l'una sobre l'altra. Són totes rectangulars i del mateix tamany, i no donen a l'interior de la nau. Les de l'esquerra corresponen al primer i segon replans de l'escala de cargol que puja al campanar, mentre que les de la dreta donen als mateixos replans de l'escala del cor. Totes estan motllurades per una faixa plana com les del interior i, al damunt, tenen un frontó. Les més baixes el tenen circular i les altres triangular. A les parets laterals de l'església només hi ha un pis de finestres, les que corresponen a les tribunes i il·luminen la nau, mentre que no n'hi ha cap a la paret exterior -ni interior- de la capçalera.

Ja hem dit que és notable trobar desenvolupat el concepte de façana en el context de l'època. Però, a més, en el cas d'aquesta església la façana és relativament complexa, com a resultat de la llibertat en l'ús dels diferents elements. Així, per exemple, trobem que l'intercolumni no té les mides preceptives.

Essent un ordre dòric la distància entre els eixos de les pilastres hauria de ser d'onze pams i mig, quan en realitat és de nou pams. Inclús si el consideréssim toscà hauria de tenir set pams. Però, en canvi, és correcta la successió d'ordres: dòric baix i jònic al damunt; inclús més que a la traça, on es feia el segon ordre compost. D'altra banda les obertures centrals són circulars o ovalades, excepte la porta -la qual no deixa de ser un arc, encara que pla-, mentre que les laterals són rectangulars. També hi ha un joc de frontons: el de la porta és circular, millor dit concau-convexe, i el de coronament és triangular; els de les finestres inferiors son circulars i els de les superiors triangulars. Les pilastres d'ambdós ordres són geminades i per no aïllar el cos del segon ordre s'usen les volutes. Finalment, hi ha un eix vertical principal que passa per la porta, l'ull de bou, la rosassa, els vèrtexs dels timpans i per l'espadanya. Aquest eix, però, queda compensat per les línies horitzontals de les tres impostes que recorren horitzontalment la façana. Tota ella està equilibrada entre la correcció i la innovació.

Encara té l'església un altre element interessant: el campanar. Aquest, igual que la façana, està molt mal conservat, amb algunes esquerdes a les quals no deuen ésser aliens dos llamps que hi caigueren a finals del segle passat i a començaments d'aquest. També podria ésser aquesta la causa que hagi desaparegut el coronament pensat per Amigó. El campanar està situat sobre la capella de les fonts baptismals, al costat del cor. El seu primer cos, fins a vuitanta pams d'alçada, és de planta quadrada amb un gruix de paret de vuit pams i mig. Aquest

cos acaba en una cornisa, al nivell de la qual la paret s'enretira mig pam. Al damunt s'aixeca un basament vuitavat de sis pams d'alçada sobre el qual es situa un cos també vuitavat de trenta pams d'alçada.

Aquest seria el cos principal i està dividit en vuit arcades per a col·locar-hi les campanes. Les arcades són de mig punt i la seva imposta es prolonga en forma de faixa pel gruix de la pròpia arcada. Al seu damunt porten frontons triangulars i, una mica més amunt, el cos acaba en una cornisa. Sobre d'aquesta encara hi ha un tercer cos, de planta circular, de vint pams d'alçada. En aquest cos varen obrir-se, sobre el mateix eix de les arcades de les campanes, vuit finestres ovalades, més amples que altes. El cos circular ara acaba en una cornisa composta però, quan es construí, servia per a sostenir una cúpula hemisfèrica amb llanterna. Al damunt d'aquesta hi anava, o havia d'anar-hi, la campana del rellotge i, més amunt, una bola amb el penell i la creu de ferro.

Si el campanar és espectacular no es deu només a la superposició de cossos de seccions diferents -quadrada, vuitavada i circular-. També hi col·laboren a donar aquesta sensació els materials usats. El cos inferior és de pedra picada "broquejada prim" mentre que la resta és de rajola, excepció feta de les cornises, frontons i bola -quan existia-, que són també de pedra picada. Curiosament, a Ulldemolins també hi havia cúpula però no a la mateixa església sinó al campanar. Tot complet devia tenir més de trenta metres d'alçada. Això, unit a la situació de

l'església, al capdamunt del poble, devia fer de l'edifici, especialment del campanar, una fita important i més visible encara que la cúpula de l'església de La Selva. L'ús de rajola devia fer l'obra més barata però el resultat final no deixa d'ésser original.

El campanar contrasta, sobretot: de lluny, amb la resta de l'edifici, el qual de manera semblant a La Selva es converteix en una caixa cúbica totalment tancada i que dóna aspecte de solidesa. La coberta exterior, de doble vessant, és de teula italiana plana assentada amb argamassa i rajolí. En lloc de ràfec té una cornisa de tipus toscà amb modillons de rajola i cairó, excepte en les cantonades on els modillons són de pedra. El seu pendent és poc pronunciat i no amaga el campanar ni encara de l'altre costat. Quedant situada al terreny de l'antic castell senyorial, al capdamunt de la vila, l'església és fàcilment visible des d'una bona distància. De prop també és permesa una certa perspectiva gràcies a la placeta que hi ha al seu davant i que ja existia, més o menys reformada, a l'hora de construir l'església. Es dedueix de la traça, quan parla de les finestres que han de donar "deves la plaça", i devia ésser ja una raó per a pensar una façana com la que es va bastir.

III.3.4 Capelles de Sant Joan i de Sant Fructuós de la Catedral de Tarragona

Poca cosa es coneix sobre la construcció de les capelles de sant Joan i sant Fructuós de la catedral de Tarragona. L'obra fou construïda a despeses de l'arquebisbe Joan Terés, el qual l'encarrega a Pere Blai. Devia començar-se a finals de l'any 1592 o començaments del següent pel que es desprèn de les poques actes capitulars que en fan referència. A la que correspon al 26 de juny del 1592 consta que: "Item proposuit que ay ali parla lo S. archabisbe y que desija fer dos capelles en la seu a les espalles de la casa del priorat y queu tractas ab lo capítol y que demanas licencia per a ferles y que ells se offereix donar recompensa al priorat per la casa. Desen que se li done dita licencia regraciant-li la bona obra ab que done la recompensa ab casa o en valor com millor aparra" (171). Sobre aquesta recompensa en torna a parlar el capítol a finals d'any (172).

Per a fer l'obra, doncs, va enderrocar-se la casa del prior situada entre el creuer i les capelles fetes construir per l'arquebisbe Pere de Cardona, al costat de l'evangelí de la catedral. Segons S. Capdevila, consta que en morir l'arquebisbe Terés, l'any 1603, només estava llesta l'obra arquitectònica (173). Segurament perquè la construcció devia estar avançada, o per passar millor els materials per a acabar-la, el 26 d'agost del 1599, l'arquebisbe demanà llicència al capítol per a obrir un portal a les capelles que donés a l'exterior de la seu (174). En un codicil fet per l'arquebisbe, el 10 de juliol de 1603, con-signa una llarga renda per a realitzar la part ornamental, de la qual devia encarregar-se el seu nebot Antoni Terés (175).

Pere Blai devia estar al corrent de les obres encara que no sempre hi fos. Sabem que fins l'any 1596 era a Tarragona, on també treballava en la construcció del Seminari i del palau arquebisbal, a més de fer algunes traces. A partir del 1596, encara que fos habitualment a Barcelona dedicat a les obres del palau de la Generalitat, anava sovint a Tarragona i devia aleshores inspeccionar les obres de les capelles. L'any 1610, per exemple, sabem que estava preocupat per trobar una solució a la degradació de l'estuc i del marbre que s'havien emprat. El mateix any assegura l'estabilitat del sepulcre de l'arquebisbe Terés, del qual havia fet ell mateix la traça dos anys abans.

Excepte alguns detalls ornamentals, les capelles devien estar pràcticament acabades a finals del mateix 1610, perquè el 13 de novembre, Antoni Terés contracta amb el mestre Gaspar Bruell de Tortosa l'obra de brunyir els marbres i estucar les parets pel preu de 1030 lliures i el marbre i l'estuc necessaris. L'esmentat estucador es comprometia a llustrar tota la pedra de llisós, marbre i alabastre de les capelles i sagristia, excepte el paviment de les capelles i la pedra blanca que no és de llisós de la sagristia. També es comprometia a estucar de blanc totes les parets, quadres i voltes. La seva feina havia de durar un màxim de dos anys i, efectivament, l'any 1612 ja estava llesta, com es desprèn de les últimes èpoques firmades per Gaspar Bruell (176).

La primera cosa que s'ha de dir d'aquesta obra de Pere Blai és que no es redueix a la construcció de dues capelles sinó que, a més d'aquestes, inclou una sagristia. Per aquesta raó el conjunt, en principi molt simple, s'enriqueix. En planta observem que les dues capelles, contigües, són idèntiques. Ambdues tenen forma rectangular i, a la capçalera, s'obren en una fornícula o petit absis de forma poligonal allargada a l'interior -de set costats- i semicircular a l'exterior. El mur que comparteixen les capelles està buidat, cap al centre, per a col·locar-hi el sepulcre de l'arquebisbe Terés. Aquest pas, però, no serveix per a accedir d'una capella a l'altra. Per això hi ha un pas més prop de les capçaleres.

El pas ocupa també el gruix del mur entre les capelles. Té una curiosa planta octogonal, amb quatre costats rectes i quatre arquejats, i està cobert amb cúpula. Igualment comunica amb la sagristia, situada entre les fornícules o absis de les capelles. Aquesta és de planta rectangular, més ampla que fonda, i sobressurt molt poc del nivell exterior dels absis; està dividida en tres trams i el central, quadrat, també està cobert amb cúpula. Les capelles tenen així mateix tres trams, tots rectangulars.

L'eix dominant de cada capella és el longitudinal, que uneix la fornícula amb la nau lateral de la catedral i divideix la capella en dues meitats simètriques. Tot el conjunt pot dividir-se igualment en dues parts simètriques per un eix longitudinal que passaria pel centre del mur de separació d'ambdues

capelles. Només a la sagristia l'eix transversal és de major longitud que el longitudinal. De l'ús constant del rectangle no sembla que se'n derivi un sistema proporcional, encara que tots els elements, regulars en planta, i la composició senzilla del conjunt ho permetien. El conjunt està dominat per les capelles, els àmbits més importants i els que s'havien de veure, i no presenta en planta cap complicació. El que es pretenia en definitiva era fer dues capelles ocupant tot l'espai disponible. El més remarcable és que no són totalment independents; a més de compartir la sagristia s'uneixen pel pas de comunicació i pel buit de la paret on hi ha el sepulcre. Les capelles són autònomes però formen un conjunt homogeni.

Pel poc que es pot veure a l'exterior podem dir que les parets de les capelles són de paredat comú o mamposteria. Aquest material anava estucat encara que, més tard, va substituir-se l'estuc per un simple emblanquinat. Més rics són els altres materials emprats: les arcades, pilastres i entaulament són de marbre de Tarragona; les pilastres de l'interior del petit absis són de pedra de llisós brunyida, igualment que el banc que recorre les capelles per la part inferior; el paviment és de lloses blanques i negres formant dibuixos geomètrics. Per les parets i cúpula del pas octogonal s'usa un revestiment també de marbre; i a la sagristia la pedra utilitzada és de llisós brunit, excepte les parets que són de pedra blanquinosa de tipus saulonenc.

Malauradament el salobre ha fet malbé bona part dels materials. Primer rosega l'estuc i, més tard, ha anat desgastant el marbre de pilastres, motllures i entaulament. Les pedres de la sagristia i del pas de comunicació han resistit millor el pas del temps. El propi Pere Blai es planyia ja l'any 1610 d'aquest mal, per altra part tan estès a Tarragona, i per a solucionar-ho féu una prova amb oli de llinós (177) En no donar resultat aquest intent, l'estuc fou substituït per un més modest emblanquinat.

Cada capella és una sala rectangular d'aproximadament set metres d'amplada per deu de llargada. Les parets laterals s'aixequen, inclosa la volta, fins a la mateixa alçada que la volta de la nau lateral de la catedral -uns tretze metres-. Estan cobertes amb volta de canó de mig punt, reforçada per arcs faixons que recolzen sobre un entaulament sostingut per un ordre de pilastres compostes. La cornisa de l'entaulament fa d'imposta a la volta, grassa i enblanquinada amb calç, que descarrega en els murs laterals. En realitat l'ordre compost és el segon ordre; el primer correspondria a les pilastres toscanes que sostenen els arcs de la fornícula i de l'espai que conté el sepulcre. Pilas tres del mateix tipus també les trobem a l'interior de l'absis, emmarcant tres petits nínxols que contenen les escultures dels sants titulars de les capelles.

Agafant com exemple una de les parets laterals -posem per cas la de la dreta de la capella de sant Joan- veurem que arran de terra, tot al seu llarg, corre un banc de pedra de lli-sós brunyida d'uns cinquanta centímetres d'alçada. Al damunt

s'alcen, adossades a la paret, les pilastres d'ordre compost. En total són dues pilastres i dues semipilastres separades per intercolumnis de diferent amplada. Les pilastres senceres emmarquen un arc, també adossat a la paret, sostingut per peudrets d'un pam d'ample. Mentre que aquests pilarets són llisos, l'arquivolta de l'arc esta motllurada. La imposta de l'arc es prolonga per tota l'extensió del mur i forma un quadrat a l'interior del propi arc. Els intercolumnis petits, entre les pilastres centrals i les semipilastres laterals, estan ocupats per un quadrat, a la part superior, i un rectangle, a la part inferior, també motllurats i separats per la imposta.

Les pilastres no són completament planes sinó que la part frontal es buida, de manera que els costats son més sobresortits que la part central. Al damunt dels capitells d'ordre compost recolza l'entaulament amb una cornisa dentellada. Aquest element continua per la paret del nínxol i quan arriba a l'entrada de la capella situada a la nau lateral de la catedral s'uneix amb l'àbac dels capitells medievals. La cornisa serveix d'imposta a la volta de canó de la capella i dels arcs faixons que serveixen de reforç i que prolonguen per la volta les pilastres de la paret.

A l'altra banda, el mur de divisió de les capelles segueix la mateixa distribució. L'única diferència és l'arc que s'obre al buit on està situat el sepulcre, però aquest arc es correspon exactament amb el de la paret d'enfront. Ambdós tenen la mateixa llum, 3,80 mts., i la mateixa alçada. La paret frontal

on està situat el nínxol l'arc central és el que correspon a la fornícula i la seva llum es redueix una mica, 3,20 mts. A cada costat de l'arc hi ha també un intercolumni entre una pilastra i una semipilastra que forma angle amb la semipilastra de la paret lateral. Lògicament l'intercolumni és menor i en aquest cas els rectangles dibuixats al seu interior estan decorats amb plaques de fusta daurada, decorades amb relleus de trionphi. Damunt la cornisa s'obre una finestra termal ocupant pràcticament tot l'arc que tanca la volta. Als vidres de colors que hi ha a la finestra s'hi representa, al centre, l'escut de l'arquebisbe Terés.

En aquesta paret s'obre el nínxol que conté l'altar sobre dos esglaons. L'altar és una taula de marbre tarragoní que medeix 1,10 x 2,30 x 1,20 mts. aproximadament. El de la capella de sant Fructuós està complementat amb una grada i un sagrari des de l'any 1922. La fornícula, d'uns 2,80 mts. de profunditat, presenta un basament sobre el qual s'hi disposaren petites pilastres toscanes i fornícules. La distribució a cada costat és la següent: una pilastra, un espai que medeix una semipilastra i un plafó de fusta daurada. Al centre hi ha tres pilastres alternant amb tres petits nínxols ocupats per les escultures dels sants titulars. A la capella de sant Joan Evangelistas hi ha, a més d'aquest, les figures de santa Júlia i santa Eulàlia de Màrida; a la de sant Fructuós les d'aquest i dels sants Auguri i Eulogi.

Els plafons laterals i els que decoren el quart de volta de la fornícula són tots de fusta daurada amb grutescos i escuts del fundador i del capítol. La talla escultòrica havia estat encarregada al comensal de la seu Agustí Bennasser, el qual féu la imatge de sant Joan i un petit Crist; a la mort d'aquest artista, l'any 1615, l'obra passà a l'imaginaire Benet Baró, qui va entallar les figures restants en fusta de xiprer per quaranta lliures cada figura. El daurat i estofat de la capella foren confiats al pintor Francesc Sabater pel preu de 350 lliures, cobrades el 30 d'octubre del 1618. Els aplacats que decoren la volta de la fornícula foren daurats per Benet Baró, l'any 1620, i els dels intercolumnis pel pintor Pau Esteve, l'any 1621 (178)

Entre les capelles, l'espai ocupat pel sepulcre es converteix en una petita habitació, oberta a ambdós costats per arcs impostats sobre un ordre de quatre pilastres toscanes. La imposta es prolonga per l'interior de les dues parets laterals i les divideix en un quadrat, a la part inferior, i un semicercle, a la part superior. En aquest últim s'inscriu un cercle motllurat amb una faixa plana de llisós, com a motiu decoratiu. El buit està cobert amb volta de canó, d'eix transversal a l'eix longitudinal de les capelles, amb dues llunetes. Fins a aquesta alçada arriba el coronament del sepulcre del fundador de l'obra.

En alçat tot el conjunt és bastant unitari. El fet que ambdues capelles estiguin separades no és obstacle per aconseguir l'homogeneïtat. Tampoc no hi havia altre remei que fer-les independents: l'encàrrec era explícitament per dues capelles dedicades a sants diferents. La relació dels dos espais s'estableix visualment a través del buit ocupat pel sepulcre -evidentment és més clara des de la nau lateral de l'església-. D'altra banda són simètriques i idèntiques. Només hem de consignar que a la capella de sant Fructuós va construir-se fa pocs anys una cripta per guardar les despulles del cardenal Vidal i Barraquer.

Per la seva part, cadascuna de les capelles té un tractament unitari. Malgrat la presència dels arcs faixons que divideixen la volta en trams, els elements es relacionen entre si. Inclús els propis arcs faixons serveixen d'enllaç, per la part superior, entre les parets laterals. També prolonguen les pilastres compostes que d'altre manera haguessin resultat petites en relació a l'altura de la volta. Un altre element d'unió és l'entaulament, ample com correspon a un ordre compost, que recorre tota la capella enllaçant les parets laterals i la frontal. També col·laboren a donar aquesta sensació les pilastres angulars. Inclús el paviment del trespol és un lligam amb els seus dibuixos geomètrics que no són més que una projecció de les parets laterals.

Malgrat tot, els ordres hi són aplicats d'una manera un poc lliure, cosa que no pot estranyar-nos ja que és una de les "marques" més definidores de les obres de l'escola del Camp. No totes les pilastres, per exemple, tenen la mateixa amplada. Fent una abstracció podríem dir que totes fan 3 pams. També podria succeir que les erosions del marbre hagin variat les dimensions. En tot cas, actualment almenys, les laterals tenen 58 cms. d'amplada mentre que les de la paret frontal en tenen 58,5 cms.; les que donen a la nau de la catedral també tenen 58 cms. però les del pas on hi ha el sepulcre fan 59. Les semipilastres tampoc ho són exactament, sinó que totes medeixen 36 cms. d'amplada. Les pilastres toscanes de la fornícula varien entre 38 i 39 cms. i també varien els intercolumnis. Aquests tampoc no són els adequats per un ordre compost, sinó que s'eixamplen massa. Tanmateix, però, la manca de rigor en l'ús de l'ordre no és suficient per a trencar la unitat del conjunt.

Com en d'altres obres de Blai i Amigó, en la decoració es juga bàsicament amb dos colors. Les capelles són més aviat sòbries i, a part del bicromatisme entre el marbre o el llisós i l'estucat, són els ordres i les motllures els elements que decoren el conjunt. Els ordres, però, no només tenen, a diferència de la capella del Santíssim, una funció ornamental. Hem d'assenyalar que les reixes de ferro que tanquen les capelles foren encarregades per Joan Terés, l'any 1600, al manyà barceloní Joan Galí. No foren portades a Tarragona fins l'any 1608; pesen 69 quintars, 6 arrobes i 15 lliures, i costaren 1.453 lliures i 6 sous (179).

Es també remarcable el paviment enllosat de les capelles formant dibuixos geomètrics de colors blanc i negre. El quadrat central de cada capella és la projecció del quadrat de l'intercolumni major de la paret lateral. Les pilastres estan marcades per franges negres i el buit interior d'aquelles -que fan la meitat de l'amplada de tota la pilastra- es transforma al paviment en una franja blanca de separació entre els diferents quadres dibuixats. Tant pel seu valor decoratiu com per la seva funció de focus de llum hem de citar les finestres termals, una a la capçalera de cada capella, que només és usada en aquesta obra de Blai entre totes les de l'escola del Camp. La il.luminació no és excessiva, malgrat l'amplada de les finestres, ja que aquestes estan tancades per vidres de colors que filtren la llum que entra directament de l'exterior. Que Pere Blai era responsable de les capelles, encara que no sempre hi fos present en la construcció, ens ho demostra una partida del seu Llibre de Comptes, que suposem relacionable amb aquesta obra: "Canonge Cabrer deu 10 lliures que a 16 febrer 1613 paguí per lo banch de Moxo a mc. Miquel Carmini courier per 4 canalobres de llauto pera les capelles de la seu de Tarragona per ordre de dit canonge" (180).

La petita cambra que fa de pas d'enllaç entre ambdues capelles hem dit que tenia planta vuitavada amb costats alternativament plans i cilíndrics. Tota ella és de marbres brunyits i està coberta amb una cupuleta hemisfèrica revestida també de marbre. D'original la tracta S. Capdevila (181), i d'exquisita C. Martinell (182); participa efectivament d'ambdós qualificatius i demostra que el repertori de Pere Blai no era tan limitat com

pot semblar a primera vista. Per aquest petit espai es passa a la sagristia. Aquesta és rectangular i d'eix transversal o perpendicular a l'eix de les capelles. Està dividida en dos petits trams laterals a cada costat d'un tram quadrat més ample.

Els trams petits estan coberts amb volta de canó de mig punt amb l'intradós decorat amb grans cassetons llisos i rectangulars; l'eix de les voltes és també transversal al de les capelles. Els arcs s'imposten sobre pilastres adossades al mur d'ordre toscà molt simplificat. Aquests pilarets només tenen capitell amb un àbac petit que fa d'imposta. Aquesta es prolonga per les tres parets de la sagristia -la quarta va desaparèixer en construir-se el vestuari dels canonges, l'any 1900-, i divideix les parets en un rectangle i un semicercle que serveixen d'ornamentació. Al tram central l'única paret que resta té la mateixa composició. Es aquí on hi ha la porta que comunica amb la cambreta octogonal, molt simple: és de llinda, té forma rectangular i, tot al voltant, presenta una motllura en forma de faixa plana formant un ressalt als angles superiors.

Entre els quatre arcs que delimiten aquest tram hi ha les petxines que permeten el pas de la planta quadrada a la circular de la cúpula. Com totes les que hem vist, aquesta també es simple i de rajola i té una lluernia per permetre el pas de la llum. La seva forma és hemisfèrica i té l'intradós decorat per vuit triangles molt aguts, com si fossin arcs dobles que s'uneixen a la lluernia. Aquesta decoració, igual que els arcs, impostes i petxines, és de pedra de llisos brunyida.

La resta de la sagristia és de pedra saulonenca blanquinosa. Hi ha encara un altre element decoratiu, segurament idèntic al que hi havia previst a La Selva; es tracta dels cercles, també de llisós, inscrits en els triangles de les petxines.

No podem saber com devia ser el mur que manca i que donava a l'exterior de la catedral. Molt probablement devia ésser idèntic al d'enfront i devia tenir una porta d'accés directe des del carrer. Entrant a la sagristia, a mà dreta, hi ha un rentador que podria ser, almenys el seu interior, de l'època de construcció de la sagristia. Està situat dintre d'una fornícula de mig punt. El seu interior queda dividit per una imposta, com les parets de la sagristia, i entre la imposta i la petita volta hi ha un cercle inscrit també de pedra de llisós. La sagristia és interessant no sols per la disposició i acabat, sinó també, creiem, perquè es tracta de l'únic espai centralitzat projectat pels integrants de l'escola del Camp i resolt com a tal.

A les capelles hi ha un altre element interessant: el sepulcre de l'arquebisbe Terés. Més que una obra escultòrica és arquitectònica, un petit edifici que no desdiu de les construccions de Pere Blai. En parlar de l'arquitecte ja hem fet referència a la història de la traça d'aquesta sepultura. Després de certs dubtes el projecte fou realitzat per Blai, encara que l'execució correspon al mestre Joan Sellimanosa i a l'escultor Isaac Alfret. Segons S. Capdevila, "al mestre Alfret li foren pagades 62 lliures 'pel preu fet de gravar, allisar y llustrar vuit capitells... per la talla o lavor de les pedres de marbre

que sostenen la sepultura y pedra de jaspi on esta lo cos'; el treball restant, inclús l'epitafi, fou executat pel mestre Sellimansa, pel preu de 223 lls." (183). L'obra es realitzà entre 1608 i 1610 però poc després féu moviment i va haver-se de reconstruir. Blai ordenà, a més, de subjectar-la a la paret amb dos ferros. Són posteriors la taula de jaspi de Tortosa que sosté l'urna funerària amb els quatre lleons angulars de marbre blanc, els dos escuts de marbre de l'urna, la tapa amb el cim de volutes i creu de pedra de Barcelona i les vuit figures representant virtuts. La traça i execució de la segona es deu a Agustí Bennasser, excepte les volutes i la creu, que són obra de Joan Sellimansa. Les reixes de ferro que tanquen la sepultura foren forjades pels ferrers tarragonins Simón Bessora i Joan Llorador (184).

La traça de Blai consisteix en una senzilla urna col·locada a l'interior d'un templet. Aquest és de planta rectangular; sobre una base s'aixequen vuit columnes corínties que sostenen un entaulament. Al damunt hi ha un àtic que sosté una cúpula coronada amb una esfera i una piràmide o obelisc. La petita cúpula hemisfèrica s'alça sobre un tambor circular, i tot junt pot recordar el templet del Pati dels Evangelistes a El Escorial -aquesta obra fou traçada per Blai després de la seva estada a Madrid-. De totes maneres també pot evocar el Tempietto de Bramante a S. Pietro in Montorio. Més que una obra escultòrica, doncs, el sepulcre és com una maqueta d'un possible edifici. Tot ell està realitzat amb marbres i jaspis.

Des de l'exterior és impossible veure les capelles perquè la construcció de la sala-vestidor dels canonges ho impedeix. No sols això, sinó que la destrucció de la paret frontal de la sagristia no permet endevinar quina era la solució cap al carrer. Podem suposar que les fornícules sobresortirien en forma semicircular com a petits absis sota les finestres termals i a un nivell aproximat a la sagristia. També hem de pensar que s'establiria un cert joc entre els volums de les cobertes dels absis i la cúpula de la sagristia. L'únic que es veu és una de les finestres termals amb l'arquivolta motllurada i al seu costat dues pilastres dòriques separades per un quadrat que, en no estar revocat ni estucat, permet veure la mamposteria del mur. Creiem per la seva amplada que les pilastres serien força altes i potser arribarien fins a la terra. Sostenen a més un entaulament, també dòric, la cornisa del qual corona la façana exterior en tota la seva amplada.

III.3.5 Palau de la Generalitat de Barcelona

Durant el segle XIV la Diputació del General de Catalunya es reunia habitualment en el desaparegut convent de sant Francesc de Barcelona fins a l'adquisició d'una casa al lloc que avui ocupa l'actual palau de la Generalitat (185). L'edifici estava format per dos cossos separats per un hort interior, on hi havia l'escola, i les façanes donaven als carrers del Bisbe i de sant Honorat. A la primera meitat del segle XIV s'hi feren les primeres reformes importants. Essencialment van consistir a convertir l'hort en pati, canviar l'escala per l'actual, pavimentar el trespòl, fer la galeria del primer pis i construir la capella de sant Jordi. Cal esmentar només el nom dels mestres Marc Çafont i Pere Johan per a confirmar l'interès d'aquestes obres. Tanmateix constitueixen una part reduïda del palau actual.

No pretenem fer la història de l'edifici (186) sinó marcar els seus límits abans del segle XVI. I això perquè la meitat, o més, del palau és obra d'aquell segle i del següent. Del segle XVI són la Cambra Daurada (1526), el pati dels Tarongers (des del 1532), les llotges del pati del Tarongers (1540 i 1547), una part de la façana del carrer del Bisbe (c. 1550), la sala Nova del Consistori (c. 1570), l'ampliació cap al carrer de sant Sever (1570-80), i l'ampliació de la capella de sant Jordi (c. 1580). Per a fer aquestes obres els diputats havien anat comprant tota una sèrie de cases contigües i en continuaren adquirint fins a finals de segle (187). En aquest temps es considerava que l'edifici era encara insuficient i es va voler ampliar en dues direccions: cap al carrer de sant Sever i cap a la plaça de sant Jaume -la façana principal era la del carrer del Bisbe-.

El dia 11 d'octubre del 1596 els diputats decidiren encarregar les traces d'ambdues ampliacions. L'acord es troba registrat al Llibre de Deliberacions de la Generalitat i fou transcrit parcialment per J. Puig i Cadafalch i J. Miret i Sans (188). És interessant perquè, entre d'altres coses, ens dóna els motius que justificarien les obres: "Los senyors deputats del General de Cathalunya, ab interventio dels senyor oidors de comtes lo militat absent de la present ciutat y vegueria de Barcelona. Considerant, que com de molts anys a esta part, han augmentat y de cada dia augmenten los drets del General, y lo continuo cuydado y occupatio que deputats y oidors tenen y han de tenir de ladministratio dells, y tambe de la defente deles constitutions, capitols de cort, privilegis y altres leys de Cathalunya, axi tambe ha augmentat y augmenta lauctoritat de son magistrat y tribunal, a que los deputats y oidors resideixen per dit efecte en la present ciutat de Barcelona y tenen son consistori en esta casa de la deputatio aont de ordinari, cadaun die juridic demati, y apres mig die, y segons les ocurrences de sos carrecs en moltes festes del any, se congreguen, y ab assistencia y ministeri de molts officials y ministres y vario concurs de negociants y tractants, no solament de Cathalunya mas encara de totes les parts del mon aquest general administren; E que augmentant axi mateix los carrecs y magistrats de tots los altres tribunals del Regnes de nostre Rey y senyor y de Regnes estranys han també augmentat sa auctoritat y per ella lo loc, forma y modo de govern y regiment, per adquirir y conservar lo respecte y veneratio que sels deu y per illustrar les Provintias de cadau (...)" (189).

Sembla, doncs, que malgrat la política mantinguda per Felip II no havien disminuït les atribucions de la diputació del General. La seva funció substancialment burocràtica no impediria que els diputats volguessin acomodar i dignificar el palau que ocupaven. Pel altra part les cases comprades per a les ampliacions s'havien enderrocats i es feia necessària una reforma:

"(...) axí que les dites cases novament comprades y enderrocades estan totes ubertes y inútils y per exa causa aquesta de la deputatio, que infructuosament ha supportat y encara supporta los dits gastos y carrecs de les compres, no sols reb molta ruína de cada die y esta en perill de pijor per los enderrocs y ubertures que son dites, mas encara estan en evident perill de diversos infortunis y desastres les scriptures, joyes, ornamentals, paraments y altres coses della (...)" (190)

A aquests perills anava unida la incomoditat de l'edifici antic, les oficines del qual també havien quedat petites per la feina dels funcionaris: "(...) En la qual casa de la deputatio, per totes les applications y obras que en ella fins aci son fetes no tenen los deputats y oidors ni destiu ni de yvern loc commodo ni de la auctoritat y respecte que conve al honor de son magistrat y del Principat per a tenir son consistori, porque lo del estiu que es en los corredors molt estrets del dit terraple es molt caloros y lo del yvern que es cap de un de dits corredors, a la part de Ponent, es molt xic y fosc, y axí molt trist y malenconic. Y ames de axo estos locs de consistori en tot temps del any son de molt poc respecte y poca auctoritat y subjectes a estar banyats y humits per les plujas que donen en lo

terraple y moltes vegades entren en los corredors en la dita estantia del yvern. E considerant que les estanties que vuy son en esta casa de la deputatio per als exercicis de Scriva Maior, s^a dels oidors de comptes quis diu Rational y Regent los comptes y los ajudants y de altres officials qui ordinariament resideix en y serveisen en la deputatio son totes tan plenes de scriptures y tant desacomodades per a dits exercicis que ni los officials poden tenir lo bon ordre que conve per les scriptures y servey de sos officis ni menys se te loc comodo y decent aont les festes officis de les festes del glorios St. Jordi se pugan celebrar ab mes decor, honra y gloria de deu y ab mes contento dels oints que en los corredors del pati aont se celebren, ni es te loc commodo y bastant per archiu de les scriptures (...) y axi los deputats, oidors y negociants, y per conseguint lo General del Principat no poden restar ben servit (...) " (191).

Totes les raons esmentades decidiren als diputats a portar endavant la reforma de l'edifici. El mateix dia 11 d'octubre del 1596 ja estava feta la traça de les obres de la part de tramuntana, és a dir, cap al carrer de sant Sever: terraplè -pati dels Tarongers-, Sala Nova i Consistori, i dues sales a les Llotges (192). Per altra part sembla confirmar-se una situació econòmica relativament estable. Recordem que els ingressos de la Deputació del General provenien sobretot de diferents impostos i els més importants, els drets del General -d'entrades i sortides, i de la bolla de plom i segell de cera-, fiscalitzaven la duana i la indústria tèxtil. No era aliè a l'increment comercial, i per tant impositiu, l'establiment de l'eix Barcelona-Gènova com a nova ruta del metall americà.

El fet és que els diputats del trienni 1596-1599 encarregaren la traça de les obres davant l'església i la plaça de sant Jaume a Pere Blai. Aquests diputats eren Francesc Boteller i d'Oliver, abat de Poblet, Lluís de Tamarit, donzell de Barcelona, i Jaume Riu, burgès de Perpinyà; els oïdors de comtes eren Frederic Meca, Francesc Gaver i Gaspar Sagarra. Havien estat tots elegits el 22 de juliol del 1596 (193). Sembla que el major inspirador del projecte d'ampliació del palau fou l'abat de Poblet i també devia ser ell qui influí en la designació de Blai com a tracista. Es probable que conegués directament les obres que l'arquitecte feia a Tarragona; a més, les que ell manà fer al monestir de Poblet denoten un decidit gust per les novetats renaixentistes (194).

Després que Blai, "celebre Architector haguda relatio de sa gran habilitat de persones dignes de fe", fes la traça es posaren les obres a encant públic o subhasta: "Tot hom qui entena pendrer a preu fet la obra de la casa de la Deputació del General de Catalunya designada en lo memorial y trassa que son ab lo present, diga y qui dir hi voldra que los honorables deputats y oydors liuraran dita obra en lo encant publich a qui per manco y millor la farà com diu lo Capítol de Cort vint y trece del nou redres. Que tot fou a ell dit corredor donat, ha encantat desdel dia denove del mes de decembre any mil cinch cents noranta sis fins a tres de janer any mol sinch cents noranta set, per los lochs publichs y acostumats de la present ciutat a Barcelona la dita obra de architector y mestre de cases y fabrica della faeedora com es dit en la present casa de la

deputatio a la part de sant Jaume. E que ultra dit públich encant ell dit corredor ha notificat la dita fabrica y obra a tots los architectes y mestres de cases de la present ciutat anant per aquest efecte de hu en altre en particular, de manera que tots ne han tingut molt plena noticia y ha notificat que per los senyors deputats foren assignades les deu hores de mati del dia tercer de janer de 1597 pera liurar la dita fabrica e ques liuraria encontinent tocadés les dites deu hores en la present casa de la Deputacio y havent dit corredor tingut tres dites de dos mestres de cases, la darrera dells fou de mestre Hyeronim Matri, qui hauria offert pendre tota la dita obra a preu fet conforme dites trasses per 19.400 liuras barcelonesas" (195)

Les capitulacions firmades entre els diputats i Pere Blai per a fer les obres, que hem tingut l'ocasió de consultar (Ap. doc. 9), ens expliquen la raó per la qual no es presentà aquest arquitecte a la subhasta. Blai havia decidit que no li era possible fer cap oferta perquè pensava que la fàbrica es lliuraria al qui l'emprengués per menys quantitat. Malgrat això els diputats estaven interessats en què fos ell l'empresari i li digueren: "ques oposas y fes dita com los demes mestres desta ciutat a dita fabrica, lo qual havent entes que aquelles dites se feyen en emulatio sua, que dits opposants li temian perque residint en Tarragona y tenint a son carrec unes obras de gran importantia, que feya per lo senyor Archabisbe en la Seu y Palatio, volgues venir açí a llevarlos tant bona ocasio com aquesta del General y que per aquesta rao se offerien a emprendre dita fabrica per preu molt menor del que valia y podia en effecte fabricarse, sens causarlos una gran ruina".

Els diputats encarregaren aleshores als mestres de cases Pere Ferrer i Antoni Tomàs (196) per a judicar el preu de les obres i a set de gener 1597 dictaminaren "que dit mestre Blay y altre qualsevol bon architector y bon mestre de cases per poderse salvar y no perdre en lo preu de la fabrica de dita obra no la podia emprendre per manco preu de 21.537 liures y deu sous y a esta quantitat los dits dos mestres de cases estimaren y ara stiman y judican lo degut y just valor de dita obra pel preu fet per lo qual se podia donar y emprendre". Finalment s'arribà a un acord entre els diputats i Blai i es firmaren les capitulacions.

En aquest memorial s'especifiquen, en 23 capítols, les obres que s'havien de fer i les condicions per a portar a terme l'obra. En primer lloc s'havien d'enderrocar les parets, sostres, teulades, etc., de les cases recentment comprades. En el mateix espai s'havia de bastir després un cos d'edifici de vint-i-dues canes i quatre pams de façana i de quinze canes d'amplada. El primer pis arribaria fins al nivell del Pati dels Tarongers i estaria ocupat per un primer ordre amb dues torres cantoneres acabades en agulla; el portal major seria d'ordre dòric. Al damunt hi aniria el segon ordre, corintí, fins a la cornisa superior. Al pis principal es construiria la capella i les estances contigües. Aquesta capella, l'actual saló de sant Jordi, es cobriria amb un "simbori ovat ab lo lanterno". Es detallen també els materials que s'haurien d'emprar en les diferents parts de la construcció.

Les capitulacions es firmaren el 7 de gener del 1597. En elles també s'estipulava el preu total ja esmentat de l'obra, 21.537 lliures i 10 sous, i el temps de duració, quatre anys -però ja veurem que es prolongà molts més anys-. Blai donava com a fermances o avalistes a Lluís Berto, notari de les contencions del Sr. Canceller; Ramon Puig, pintor del General (197); Francesc Pons, paraire i veguer dels consellers; Gaspar Pasqual, paraire; Bartomeu del Prell, mestre de cases (198); Joan Flix, fuster, i Joan Blai, mestre de cases natural de Barcelona y resident a Vallmoll. Els altres avalistes eren ciutadans de Barcelona. També s'afirma en el memorial que l'obra serà pagada "de pecunies del general" i que Pere Blai cobraria a terminis, com era costum, 450 lliures per mesada.

Són d'un gran ajut per a poder fer la història de les obres de Pere Blai els Llibres de l'Obra de la Deputatio de S. Jaume, conservats a l'A.C.A. (199). És impossible fer la transcripció de totes les dades que contenen, però senyalarem les que creiem més significatives. Per aquests llibres sabem, per exemple, que les obres es començaren de seguida perquè el 9 de febrer del mateix 1597 es pagà a Blai la primera mesada: "Primo pos en data que per delliberatio dels s^{ors} diputats de 18 de janer 1597 tinch donades y pagades a Pere Blai mestre de cases per lo preu fet per les mans ha promes a sas senyorias segons consta més llargament per ditta delliberatio les quals son per la primera paga del primer de febrer que ha comensat ha correr per la primera mesada 450 ll. segons apar per la serti-fficatio y apocha ne tinch cobrada a 5 de febrer de m^o Lluís

Ruffet not. de Barcelona y scriva major del dit General la qual es n. 1, 450 ll. per lo banch de Gaspar Isern y Hieronim Resplant" (200).

El Comptador del General pagà el mateix dia, en total, 135 lliures i 11 sous com a paga de la feina setmanal de vuit manobres, sis fusters, un serrador, onze tiraterres, vint-i-cinc carreters i vuit esparters. Quantitats semblants es paguen les dues setmanes següents. El 16 de febrer es pagà la setmanada, 126 lliures i 18 sous, de dinou carreters, quaranta tiraterres "amb matxos, mulas y rossins", dos esparters, tres fusters, un buidador i onze manobres. El 23 de febrer es paguen 119 lliures i 11 sous a un total de 69 treballadors. No apareixen mestres de cases en aquests pagaments i això deu voler dir que la feina consistia de moment a enderrocar el que restava de les cases adquirides i a anivellar el sòl per a començar-hi fonaments.

El 6 de març els diputats acordaren escriure als diputats locals de Girona, Perpinyà, Vic i Manresa perquè procurassin enviar a Barcelona tots els mestres picapedrers possibles amb la major diligència (201). Però no trigà a presentar-se un greu problema que obligà a deturar les obres. Segons J. Puig i Cadafalch i J. Miret i Sans, la qüestió fou una intriga deguda als forasters del cercle del virrei Lorenzo Suárez de Figueroa, duc de Feria (202). Aquests elements feren entendre al virrei i fins al rei que les obres de la Generalitat eren un pretext per a fortificar el palau, convertint-lo en una espècie de castell dintre la ciutat.

El 31 de març el duc de Feria lliurava als diputats una carta del rei redactada en aquests termes: "A los vener. y devoto Religioso y amados nuestros los diputados del General en el mio Principado de Cathalunya. El Rey. Diputados, He entendido que para ensanchar la casa dessa Diputacion y haber mayor ornato en ella se han comprado y derribados todas las casas que hay desde ella a la plazuela de St. Jayme y porque haviendo de ser esta obra tan grande y costosa conviene que la trassa della sea muy acertada y por este respecto holgare de verla antes que se comience a poner mano en ella, escribo al Duque de Feria mi Lugarteniente y Capitan General que os la pida de mi parte en la forma que del entendereis para que me la embie y entretanto que yo responda a ella no se passara adelante en la obra, que de ello me servireis. Data en Madrid a XXIIII de Março MDLXXXVII. Yo el Rey" (203).

El 9 d'abril acordaren els diputats presentar una reclamació escrita al virrei en què afirmaven que el rei havia estat mal informat i que l'ordre de suspensió de les obres era contrària als privilegis jurats. També afegien que: "Y no res manco han fet també molt gran sentiment que (...) no haia volgut Sa Excelencia admetre dita raó, ans be los haia carregat enviatlos a dir si lo deputat abbat era lo arriero y que si la obra no parava vuy, que passaria avant y faria proceiments, lo que no sols ha paregut cosa nova y no usada, pero encara ab dites paraules se ha fet gran perjudici a la auctoritat de dit consistori" (204). Dos dies més tard tornaren els diputats a suplicar al virrei que no fos aturada l'obra però aquest els respongué "que s'admirava de

la tardança en fer sa resolució de obeir lo que S.M. mana, que per aço no eren mester doctors y paria cosa de burla lo allargar ho tant (...) y que los diputats donen orde que sie parada la obra" (205).

Segons J. Puig i Cadafalch i J. Miret i Sans, el 12 d'abril els diputats acordaren parar les obres i portaren la traça al virrei (206). Efectivament enviaren al duc de Feria a Berenguer de Paguera, Frederic Despalau i mestre Blai per portar-li la traça (207). En canvi sembla que l'ordre d'aturar l'obra era més simulada que real. En els Llibres d'Obra apareixen pagaments de pedra a partir del 13 d'abril del mateix any, és a dir, un dia després de la teòrica suspensió de l'obra. Així, per exemple, el 27 d'abril es paguen "a Bartomeu Trell mestre de cases per 12 carreus a XVI sous la pesa valen - VIII ll. XII s.". També es comprà calç, rajola, fusta, terra i guix. No va, doncs, paralitzar-se tota l'activitat i d'una manera o d'altra els diputats continuaven endavant amb llur projecte.

La paralització de les obres ha estat interpretada com una venjança contra l'oposició de la Generalitat a l'agregació a la castellania d'Amposta de diverses comandes de l'orde de l'Hospital que eren del gran Priorat de Catalunya, la qual cosa contrariava al govern de Madrid (208). El problema també podria haver estat originat per la solidaritat catalana amb els diputats aragonesos quan les pertorbacions d'aquell regne l'any 1591 (209), encara que havien passat cinc anys devia continuar el recel per part del govern central. Mentrestant, els diputats decidiren pel

seu compte enviar una comissió al rei per a mostrar-li directament la traça i lliurar-li una carta sobre la qüestió (210). S'acordà comissionar a Joan Sentís, canonge de la seu de Lleida, (211.) i a Pere Blai, mestre major de l'obra.

Encara que una mica llarga transcrivim pel seu interès la carta que portaren Sentís i Blai al rei, publicada per J. Puig i Cadafalch i J. Miret i Sants (212): "A la Sacra Catòlica Real Magestat del Rey nostre senyor, S.C.R.M. Per la de V.M. de 24 de mars quens dona lo Duch de Feria, llochinent, entenguerem la voluntat de V.M. en lo que ha respecte a la fabrica comensada en la Diputació de la part de Sant Jaume y encara que manarnos V.M. se sobresegues en la fabrica, sia diferent del que los Serenissims Reys predecessors y V.M. ensemps ab la Cort general han disposat y observat en lo que toca a la libera administració, que ab tantes constitucions, capitols y privilegis es concedida als Diputats; haventse los dits predecessors y V.M. abdicada la potestat de poder dispondre ni ordenar altre del que ells haurán disposat y ordenat en lo exercici de son ministeri, segons que de temps immemorial es rebut y observat. Considerant la gravetat del carrech que devant S.M. nos es estat fet per rahó de dita fábbrica y notable infamació de tot lo Principat, tractant nos los quiu han representat a tots de mal intencionats y infels, pus segons per assi ses publicat, han assegurat que feyem vna fortalesa de torres pera fortificarnos en la casa de la Diputació, cosa indigna de nostra naturalesa, haven tingut a bé imo som estats forçats pera justificar la nostra sana intencio y reuencer vna invenció tan diabolica com han inventada los qui

per sa natural inquietut y fins particulars han volgut causar a V.M. cuydado y nosaltres tan gran infamació, cedir en quant podem en alguna manera nostron dret en fer parar la obra, fins tant estiga V.M. informat y assegurat del que passa y no res menys, no obstant que haven donat la traça al Duch de Feria, segons ordena V.M. en sa real carta, per major satisfacció nostra y benefici de tot lo negoci, haven resolt enviar la mateixa per lo doctor Joan Sentis, canonge de la Santa Iglesia de Lleyda y a Pere Blasi, arquitector y Mestre major de la fàbrica, dels quals entendra V.M. ab mes particularitat lo que axí en disculpa nostra, com en la calitat y condició de la fàbrica hi haura. Rebrem singularisima mercé los mane oyr y donar a cada hu dells en la relació quels tocará fer lo crédit que la nostra humil supplicació y la sua bontat mereixen y despedir ab la brevetat possible, perquè puga una fàbrica de tanta necessitat y autoritat proseguirse ab la brevetat possible y ab sa relació y escriptures enténdrá V.M. que los que tenim aquest govern de la Diputació no mereixem lo appellido quens han volgut donar tan perjudicial ni esser reputats de V.M. en mys faels que los que mes ho son de tots los Estats. Guarde Nostre Senyor la Real Persona de V.M. y Estats tinga de sa ma pera major gloria sua y bé universal de sa iglesia. En Barcelona a XXII. de abril MD.LXXXXVII".

El dia 22 d'abril són pagades 400 lliures a Joan Sentís i 100 lliures a Pere Blai per l'anada a Madrid. No sabem quan durà la seva estada pero almenys devien restar-hi tot l'estiu del 1597 perquè el 28 de juliol són pagades 200 lliures al

cavaller Joan Palau per a Joan Sentís, "embaxador trames al rey", i 100 lliures a Baltasar Pardina per a Pere Blai, "quí esta en la cort de Sa Mat. en companyia del S^{or} canonge Sentís", per una lletra de canvi estesa per Blai a Madrid a 27 d'agost. A més, no apareix al Llibre d'Obra cap pagament a Blai entre el dia 11 d'abril i el primer de desembre, quan devia fer poc que havia tornat. Desconeixem les activitats de l'arquitecte durant la seva estada a Madrid i els contactes que tingué amb d'altres arquitectes, llevat de Franciscó de Mora, el deixeble d'Herrera amb qui Blai parlamentà a propòsit de les obres de la Generalitat. És lògic pensar que podia veure El Escorial, acabat uns anys abans, pero no és probable que conegués al seu arquitecte, J.de Herrera. A la tornada del seu viatge no s'alteraren les traces del palau de la Generalitat ni tampoc no és gaire evident una influència directa d'Herrera en les obres posteriors de Pere Blai (213).

En tot cas el problema referent a la paralització -ja hem dit que relativa- de les obres del palau de la Generalitat devia haver-se solucionat bastant abans de la tornada de Blai a Barcelona. Es produeix una gran embranzida de l'obra cap al mes de juliol de 1597, quan comencen a aparèixer pagaments a mestres de cases. No tots hi treballen de manera fixa sino només per dies, a raó de quatre sous diaris, encara que es repeteix el nom de molts d'ells en els pagaments de les diferents setmanades. En aquests primers temps hem de citar els noms d'Antoni Tomàs, Rafael Plansó, Antic Forner, Juan de Pera, Blai Felip, Jaume Pagès, Antoni Cisterna, Antoni Brunell, Pere Serra, Francesc Llaura i Joan Tarenga.

L'any següent també s'hi treballà força. Augmentà, per exemple, el nombre de manobres per a apartar la pedra i treu-
ra la terra dels fonaments i apuntalar-los. Al mes de març hi
treballen entre seixanta i noranta manobres i al mes d'abril hi
hem comptat cent quaranta-un treballadors. Aquest mes s'apar-
ta terra de l'enderrocament al terraplè de l'hort i es contrac-
ten manobres per a portar pedres de l'entorn de l'obra. El mes
de maig es paguen als manobres "per aportar calcs del palau del
archabisbe a la present obra per afer pila y aportar pedra del
dit palau y aportar la terra bona dels fonaments a la part de
lort". A partir del mateix mes es paguen nòlits per pedra de
llisós negre de Tarragona. El mes d'agost hi ha pagaments per
fusta, amarrar calç i aportar pedra del palau de l'arquebisbe. El
mes següent s'enderroca la casa comprada a mossèn Benach. El
mes d'octubre els fusters fan una càbria per a pujar els mate-
rials. A finals d'any s'apilen pedres "per a poder fer lo carrer".
Es continua també comprant pedra, per exemple 49 carreus a Llo-
renç Raguer, mestre de cases, per 38 lliures i 4 sous.

El mes de gener del 1599 es pagà a mestres de cases
-també son anomenats picapedres- per a fer el carrer al costat
de l'obra i picar pedres per la paret "afronta dit carrer", és
a dir, allà on era la casa adquirida a mossèn Benach, al cantó
del carrer del Call. Aquests mestres fins al mes de juny eren
Antoni Pallàs, Francesc Patau, Lluís Bosch, Antoni Llonch,
Guillem Falguera, Joan Sales, Joan Roses, Pere Pasquet, Magí
Mercader, Pere Cabestany, Joan Roca Fort i Pere Jaume. Els mano-
bres, mentrestant, ajuden als picapedres, fan bastides, aporten

pedra "de fil" i carreguen les carretes de picadís, terra i pedra. Al mes de juny hi treballen menys mestres de cases però hem d'assenyalar la presència d'Antoni Blai i de Joan -o Janot- Blai (214). En aquest temps es fa l'enfront de la paret on abans era la casa del sor. Planella i es paga material divers a l'esparter Rafel Vila que "a servit tot per aportar y descarregar les columnes de Tarragona".

Aleshores devien estar aixecats el baixos de l'obra perquè al mes d'octubre es fa la cuina i es paga a l'esmolador de les columnes del portal. Remarquem que entre els mestres d'obres apareix un Bartolomeu Florentino, evidentment italià (215). L'any següent, el 4 de març del 1600, hi hagué un petit problema quan féu moviment la cantonada de la part del Call i s'hagué de refer. Al mateix temps també s'hi feien les finestres. El 28 d'agost d'aquell any es pagava a manobres "per apartar les pedres de dintra y fora la present obra per poder y posar les pedres marbres grans vingudes de Gènova". A partir d'aquest moment es redueix el ritme de construcció; ja no apareixen pagaments a mestres d'obres i els treballs menors són fets per fusters, carreters, esparters, calderers i tiraterres. Això ens fa suposar que ja s'havien aixecat les parets exteriors perquè, per altra part, els únics que podien fer ús de la paleta i picar pedra eren els mestres de cases.

Els anys següents es dediquen a comprar gran quantitat de pedra (216). L'any 1601, per exemple, es compra marbre de Genova i llisós negre de Tarragona (peces cantoneres, llindes, pilastres, cornisa). Aquest any també es fan els sostres del

primer pis, es prepara el torn o grua per a pujar materials i es rebossen de guix les finestres. El 30 de març es pagaren a Bernat Puig 10 lliures "per lo que Thomas Puig manobre, son germà, qui en lo present mes y molts dies havia treballave en la present obra y prengue un gran desastre caentli una pedra molt gran de sobre (...) y apres es mort de dit colp y per pagar lo barber, medicinas y sepultura, com sta casa te acostumat". En aquest temps es treballa molt ralentit i trobem només una dotzena, aproximadament, de treballadors entre fusters, manobres i un enllustrador.

Mentrestant, Rafael Mosset, canonge de Solsona i resident a Tarragona, era l'encarregat de cercar la pedra de llisós. El 15 d'abril se li paguen 100 lliures per les despeses "de fer venir y procurar una columnna per lo portal gran de la present obra y algunes pedras de llisos". Aquestes pedres es compraven per cada destí o funció concrets. Per exemple el 19 d'agost es paguen a Pere Vilarasa, patró de barca, 12 lliures pels nòlits de deu pedres de llisós negre "en las quals y ha agut 3 peces de 11 pams de cornisa per lo portal major, una alquitrava de 9 pams y 3 pams de ample, un peu dret de 8 pams de llarch 2 pams de gruxa y 2 pams 1/4 de amplaria, dos peu drets de 3 pams de ample y 2 pams de gruxa, 3 pedras de alquitrava que son 11 pams 1/4 de gruixa de per tot".

Per aquest temps Pere Blai volgué introduir algunes millores i els diputats, temorencs de l'encariment de la construcció, el 7 d'agost, el cridaren a l'ordre: "Atenent que en lo principi del corrent trieni fonc manat a mestre Pere Blay, mestre de

cases qui fa la obra devant sant Jaume, que no fes millors ningunes ni fes res de si en dita obra sino conforme la traça y sin feya no se li passaria en compte, per ço deliberen ara sia manat al dit mestre lo metex, lo qual essent present en consistori li fong notificat, y se tingué per notificat, sens perjudici del que y havia fet de mes" (217). Poc després, l'any 1602, s'acabà la façana (218).

Tota l'obra havia d'estar acabada ja per aquest temps però el ritme baix de feina les prolongà encara bastant temps. No podem assegurar amb certesa quins eren els motius però creiem que no eren deguts a Pere Blai. Aquest, com a contractista i "empresari" de l'obra no havia de pagar el material. La Diputació del General era qui s'encarregava de proporcionar-li calç, arena, pedra per a picar i paredar, guix, rajola, teula, fusta, cordes, obra de talla i escultura, etc. L'arquitecte, per la seva part, havia de pagar els jornals dels mestres i manobres de la quantitat que cobrava mensualment. I suposem que devien existir problemes econòmics perquè fins al mes de maig de l'any 1600 Blai cobrà mensualment les 450 lliures convingudes en las capitulacions. Tanmateix la següent mesada la cobrà a quatre terminis -d'octubre del 1600 a febrer del 1601- i a partir d'aquest moment es retardaren considerablement els pagaments a Blai. En conseqüència podia pagar a menys treballadors i es ralentia l'acabament de l'obra.

L'any 1606 es compren moltes pedres "de arch" i tirants i barres de ferro per les arcades. El 6 d'abril s'enllustren i embetumen les columnes i pedres del portal principal. El 28 de setembre es paguen a Rafael Plansó 12 lliures "per haver desbastades dos pedras de mabre per capitells"; el 2 d'octubre, 40 lliures a Pau Forner, imaginaire, per un capitell de marbre; i el 21 de novembre, 40 lliures a Bernat Montaner, imaginaire, per dos "mitx capitells". Aquests capitells deuen ser segurament els de les pilastres de la façana. A l'interior de l'edifici també estaven avançades les obres. El març del 1607 s'aplana el sostre de la capella i comencen els preparatius per aixecar "lo simbori". Al mes següent es fan les bastides per fer el cor de la capella, ara desaparegut, i es compren pedres per la cornisa de la cúpula.

Totes les pedres que es compren en aquest temps, destinades sobretot a la cúpula i cornises, són força regulars. De fet els tamanyos són variables però dintre de límits reduïts. Donem les mides que hem pogut localitzar:

4	pams	de	llarg	x	2	pams	d'ample	x	2	pams	de	gruix
4	"	"	"	x	3 1/2	"	x	1 1/2	"	"		
4	"	"	"	x	3 1/2	"	x	2 1/2	"	"		
4	"	"	"	x	3	"	x	2 1/2	"	"		
4,5	"	"	"	x	3	"	x	2 1/2	"	"		
5	"	"	"	x	4	"	x	2	"	"		
14	"	"	"	x	2	"	x	2	"	"		
14	"	"	"	x	3	"	"	2	"	"		
14	"	"	"	x	3 1/2	"	x	2 1/2	"	"		

Pel setembre del mateix 1607 també s'adquireix rajo-
la per a la cúpula -més de quatre mil-; i al mes següent teules italianes
-més de vint mil-, cabirons i carenes grans, tot envernissat
de verd i groc. Hem d'entendre que la cúpula ja estava llesta o
a punt d'acabar-se. Ens ho confirma el fet que, el 20 de gener se-
güent, els fusters fan les bastides pel "llanternó del simbori".
En aquesta època es pica pedra de marbre pel paviment de la ca-
pella i es fan baranes a les bastides "per ont ha de passar lo
pintor". Durant els mesos següents continua treballant-se en la
pavimentació de la capella. Les pedres usades son de marbre i
de llisos i el seu tamany és regular, cosa lògica pel dibuix
geomètric que formen. Anotem també aquests tamanyes:

2 pams de llarg	x 2	pams d'ample	x 2	pams de gruix
2	" "	x 2 1/2	" "	x 2 1/2 " "
3 11/42	" "	x 3 11/42	" "	x 3 11/42 " "
10	" "	x 2	" "	x 1 " "

El 21 de juliol del 1608 es compren 10.500 panys d'or
a Bernat Fiol per 18 lliures per a daurar la cúpula. Es fan com-
pres semblants els mesos següents. El 6 d'octubre es paguen 36
lliures 8 sous a J. Bazin, pintor, per daurar la cornisa de la
cúpula. Aquests treballs continuaven l'any 1609. Al mateix temps
i durant els anys posteriors es comprà pedra per a les faixes,
impostes i finestres, les quals es feien cap als anys 1614 i
1615 (219) Aquest últim any es fa també el rellotge de sol de marbre.
L'any 1616 es treballava en la soldadura de les planxes de plom
que es posaven a la coberta del llanternó. En aquesta feina enca-

ra s'hi treballava el 1619. Al mes de gener d'aquest any encara apareixen pagaments a Pere Blai, juntament amb Antoni Serra i Jaume Terré, "per la industria de cobrir lo simbori y netejar tarrats y taulades". Pràcticament fins a la seva mort mestre Blai treballà a les obres del Palau de la Generalitat. J.F. Ràfols veié la data de 1617 gravada al sòcol de la cúpula (220), però fins al mes d'abril del 1619 no s'acabà de cobrir la cúpula amb planxes de plom i estany.

Malgrat que les parets interiors de la capella havien de ser estucades, varen ésser decorades. Així per exemple, Pere Nunyes pintà alguns quadres l'any 1615 i Fra Lluís Pasqual, cartoixa de Scala Dei, altres obres l'any 1616. L'any 1618 el pintor Jaume Galí pintà tres pilars de la capella (221). També es feren en aquesta zona del palau algunes reformes. Al segle XVIII les finestres del primer pis es convertiren en balcons, encara que temps després es reintegraren al seu estat primitiu. L'any 1866 es col·locà l'estatua de sant Jordi d'Andreu Aleu, la porta principal de ferro i fusta de l'arquitecte Oliveras i l'escala de marbre que puja al pis noble. Durant el període de la Mancomunitat, Prat de la Riba encarregà la decoració pintada de la capella o saló de sant Jordi a Joaquín Torres García però l'obra no s'acabà i, l'any 1926, la idea fou represa amb criteris artístics molt diferents. La decoració que portaren a terme diversos pintors és d'un cromatisme estremidor i figura un programa iconogràfic de caire espanyolista i tradicionalista (222). Aquesta ornamentació revesteix encara avui bona part de l'arquitectura de Pere Blai, que hi queda diluïda i substancialment falsejada.

L'obra de Pere Blai al palau de la Generalitat no és només una façana afegida a les antigues dependències medievals sinó tot un cos d'edifici adosat a l'anterior. La construcció té tres pisos, quatre si diferenciem l'entresol de la planta baixa, però les seccions són gairebé idèntiques. La del pis baix té forma rectangular amb un dels costats més llargs ocupat per la façana i l'altre agregat a les construccions anteriors. La planta està distribuïda en una zona central, corresponent al vestíbul de l'entrada principal, entre dos cossos laterals més estrets, ocupats per diverses dependències dedicades a serveis -porteria, despatxos, etc.-. El vestíbul és una gran sala dividida per pilars quadrats en tres naus, la central més ampla que les laterals. Aquesta nau és la que uneix la porta d'entrada amb una escala, àmplia i de vuit esglaons, que salva la diferència de nivell amb les construccions anteriors i que comunica amb el pati del segle XV.

És difícil conèixer la disposició original de les diferents estances de les dues ales laterals, perquè amb els anys es construïren envans de separació i es feren diverses reformes. En tot cas devien ésser destinades a oficines i arxius com en l'actualitat. Almenys era aquesta una de les intencions dels diputats en justificar les obres d'ampliació a finals del segle XVI. Totes aquestes habitacions comuniquen amb el vestíbul. Hem de senyalar que en aquest els tres trams definit pels pilars no són de la mateixa amplada; és més ample el primer, al costat de la porta d'entrada, perquè hi constreu la correspondència amb la distribució similar de la planta noble.

En la planta noble l'espai central és també molt més gran que les ales laterals, ocupades, igualment que en el pis inferior, per diverses oficines. La sala central és precisament la part principal de tot l'edifici: la capella, ara saló, de sant Jordi. Com a església fóra poc àmplia, però com a capella del palau és realment exagerada en les seves dimensions, i més encara si la comparem amb l'espai total útil dedicat a despatxos i oficines. En planta és una petita església rectangular amb el transepte marcat només en una major amplada o llum dels arcs, i amb la capçalera quadrada. Aquesta última característica és òbvia ja que correspon a una part, la central, de la façana principal. Com el vestíbul, té tres naus separades per pilars quadrats. Aquests, però, son menys robustos que els de la planta baixa. Els trams, com baix, són també desiguals. Començant pels peus, el primer és la meitat d'ample que els dos següents, iguals un a l'altre; el quart és el que forma el transepte, més ample i cobert amb cúpula; l'últim fa les funcions de capçalera i és aproximadament tan ample com el primer.

La porta principal d'entrada a la capella és a la part dels peus i comunica amb la galeria gòtica, al nivell del pati dels Tarongers. Al seu costat, a banda i banda, hi ha dues petites portes més senzilles, sembla que amb una funció més aviat ornamental. Les altres portes de la capella comuniquen amb els despatxos laterals. La resta de les obertures són les quatre finestres que s'obren a la façana principal. A la planta baixa aquestes finestres són només dues ja que les centrals són substituïdes per la porta d'entrada. La disposició de totes elles és regular, com també ho és la dels cossos laterals, amb dues fi-

nestres obertes a la façana principal. Hi ha, però, una diferència: mentre que a la façana del carrer de sant Honorat hi ha quatre finestres al pis noble, a la del carrer del Bisbe n'hi ha cinc. Quant a la resta, res no trenca la simetria.

Sembla evident que la distribució de totes les plantes no son més que el ressò de la del pis noble, i aquesta s'estableix en funció de la capella central. L'actual saló de sant Jordi queda destacat tant per la posició que ocupa com per les seves dimensions. Si la seva longitud coincideix amb la dels cossos laterals, la seva amplada és molt major i ocupa unes tres quartes parts de la façana. La planta basilical de la capella ja n'assenyala l'eix principal, aquell que la travessa per la meitat unint la porta amb el tram que fa de presbiteri. Es també un eix de simetria que permet dividir l'edifici en dues parts simètriques. Tanmateix resulta estrany que aquest eix no passi, a la zona de l'altar, per una finestra, com seria més lògic. Aquest problema el tornarem a veure a la façana.

Tota la planta té un ordenament senzill, o millor dit, funcional. Les estances són, en planta, rectangles que es comuniquen entre si i amb el vestíbul o la capella segons la planta. Hem de fer notar que, al primer pis, per a accedir a les oficines de les ales laterals s'ha de passar necessàriament per la capella. D'altra banda, en aquesta podem observar algunes innovacions respecte a les obres anteriors de l'escola del Camp. En primer lloc hi ha un canvi en la tipologia de planta: de la nau única es passa a les tres naus, de l'absència de transepte a la

seva presència. En segon lloc hi ha un canvi en els sistemes de suport: apareixen els pilars independents. En realitat tot sembla relacionat. Si s'havia pensat un accés únic a la planta noble, a través de l'escala medieval -l'altra que existeix és del segle passat-, per anar a les oficines d'ambdós costats de la capella s'havia de passar, com hem dit, per aquesta. L'accés resultaria difícil si la capella tingués capelles laterals. Per altra part, seria molt estrany que una capella com aquesta seguís la planta de les altres esglésies que hem vist. La solució de fer un oratori més petit tampoc no entrava en el projecte de Blai ni en els interessos dels diputats. A més, unes dimensions menors no haurien permès aixecar una cúpula com l'actual. Finalment, es necessitava una bona visibilitat des de qualsevol punt de la capella, i això féu necessari l'ús de suports independents.

En alçat els únics elements destacables són el vestíbul i la capella. En ambdós casos el sistema seguit és pràcticament el mateix; la diferència fonamental es troba en les cobertes. Els materials tampoc no es diferencien, en general. Les parets són de pedra "de fil" sense picar, mentre que els pilars, les pilastres i les arcades són de pedra picada i tallantada. L'escala del vestíbul i totes les portes, faixes, ressaltos i ornamentació motllurada són de pedra picada. Les voltes són de rajola. Els pagaments de pedra ens informen de la seva procedència: el granit és de Torroella de Montgrí -poc emprat a les obres-, el marbre de Gènova i el llisós -anomenat negre i en realitat grisós- de Tarragona. Aquesta pedra va usar-se per revestiments i deco-

ració de finestres i portes, per exemple, però la major part de la pedra prové de la pedrera de Montjuïc. Referent a aquest tema hem pogut veure a l'A.C.A. el Llibre de la pedra de la ciutat en la Montanya de Montyoich de la cual tenen llicencia los Senyors Diputats de trencarne per la obra de mestre Pere Blay (1598-1600) (223).

Com a suports a l'obra només trobem, a part de les parets, els pilars del vestíbul i de la capella. Tots són de planta quadrada i s'aixequen sobre una base. Els del pis inferior són més gruixuts i baixos que els de la capella; tenen també una base més desenvolupada. De fet el vestíbul fa com de sòcol de la capella. Adossades a les parets laterals trobem projectats els pilars centrals en forma de pilastres, de la mateixa alçada i amplada. Les diferències més notables es troben en les cobertes que sostenen. A la planta baixa, començant per l'entrada principal, el primer tram que queda entre dos panys de paret, els quals tanquen dues porteries, una a cada costat- està cobert amb volta escarsera; totes les altres voltes són bufades i de planta rectangular o quadrada, segons que estiguin a la nau central o a les laterals; al tram que correspon al transepte de la capella, però, hi ha voltes bufades sobre planta rectangular a les naus laterals i ovalada a la nau central.

A la capella, en canvi, hi ha més diversitat en les cobertes. Les que cobreixen els trams petits, a la capçalera i als peus, són de canó de mig punt, excepte la que aniria sobre l'altar, que és rebaixada. Al transepte trobem voltes bufades

sobre planta rectangular a les naus laterals i la cúpula sobre el creuer. La resta són voltes per aresta romana sobre planta rectangular, a la nau central, i sobre planta quadrada, a les naus laterals; una especial característica d'aquestes voltes és que tenen les arestes d'intradós molt marcades o, com diuen les capitulacions, "amb molta gambadures". Totes les voltes són de rajola i guix, menys la cúpula, que és de rajola i argamassa; en definitiva, però, el sistema és el mateix. Totes també havien d'ésser estucades.

L'organització de les parets en tots dos pisos és molt simple. Les parets de tancament no tenen cap peculiaritat destacable; són llises i només presenten les obertures: finestres cap a l'exterior i portes de comunicació amb les oficines de cada costat. Sembla però que en tot el seu perímetre els murs de la capella eren cenyits per una imposta, o millor dit, una motllura en forma de faixa plana, unint els capitells de pilars i pilastres. Només en resta una part, actualment, al tram dels peus de la capella, en les naus laterals. La faixa en la seva major part degué desaparèixer a l'hora de cobrir els murs amb la decoració actual, però el seu rastre encara és visible ratllant la pintura en moltes zones. S'ha de remarcar, respecte a aquests capitells, que formen part d'un entaulament simplificat. Els capitells es diferencien del pilar per un collarí o motllureta. La part superior és com un àbac molt desenvolupat i motllurat sobre el qual imposten els arcs de mig punt. Del fet que les naus laterals siguin poc més altes que la central en resulta un alçat quasi del tipus "Hallenkirche". És significatiu que, després de deixar de ser la capella del palau, l'estança s'anomenés saló de Sant Jordi.

Quant a les obertures hi ha alguna novetat respecte a obres anteriors de l'escola del Camp. Les finestres per la part interior són molt senzilles; tenen forma rectangular i estan emmarcades tot al seu voltant per la faixa plana, tan habitual en les obres que hem vist, formant un petit ressalt als angles. La seva part inferior, en canvi, no té enquadrament ja que les finestres, com si fossin portes o balcons, estan situades a nivell del trespol. El seu tamany, a més, és considerable. Són més petites les portes que comuniquen amb les oficines; són igualment rectangulars i simples, encara que al damunt de la llin^{da} tenen un fris llís i una considerable cornisa. Més originals són, en canvi, les altres portes interiors, que presenten un frontó triangular empotrat al mur, simplificat i poc emergent. Per la porta principal d'entrada a la capella des de la galeria del pati gòtic s'aplicà un ordre de columnes corínties amb dentellons a la cornisa. És com un ressò simplificat de la porta d'entrada a l'edifici; els materials són els mateixos però amb una sola columna, en comptes de dues, a cada banda de la porta, com a suport de l'entaulament i el frontó.

Aquesta porta no serveix quasi per a il·luminar la capella; la llum hi entra per les finestres i per la cúpula. El sistema de cobrir el creuer amb cúpula i llanternó s'adopta precisament "per a donar claror a dita capella". La planta de la volta és la que s'havia establert a la traça -"mes se ha de fer lo simbori ovat ab lo lanterno"- , passant-se del creuer rectangular a la planta ovalada, transversal a l'eix de la nau, gràcies a les petxines entre els arcs torals. Damunt seu re-

colza un entaulament ovalat, amb la cornisa denticulada, d'on arrenca la cúpula. A diferència de l'església de La Selva o de la capella del Sagrament, aquí no hi ha tambor. En canvi continua essent una cúpula simple de rajola que havia d'anar estucada com a La Selva. Com a coronament va construir s'hi el llanternó o cupulí de planta vuitavada i amb quatre finestres de mig punt.

En principi no sembla que el sistema de bastir la cúpula fos problemàtic i, en canvi, hi ha un fet curiós i és que els arcs torals sobressurten pel terrat de l'edifici. Això no es veu evidentment des de l'interior ni tampoc des de l'exterior al nivell del carrer. De fet això no representa cap problema per a l'estabilitat de la cúpula. Més aviat demostra la independència entre cúpula i façana. Ja s'ha dit que entre l'acabament de l'una i de l'altra hi ha una diferència d'uns quinze anys. En aquest temps Blai hauria pogut replantejar la construcció de la cúpula però tampoc no era absolutament necessari. La façana es converteix en una carcassa autònoma. Naturalment hi ha aspectes interiors i exteriors que es corresponen, emperò el projecte original ja preveu la separació d'ambdós elements: l'interior s'havia pensat essencialment com una església mentre que l'exterior és el d'una obra civil, un palau.

Un dels aspectes que permeten veure aquesta separació és la diferència en la distribució dels cossos laterals. Hem vist que a l'interior cada ala té dues finestres que donen a la façana principal; a l'exterior, en canvi, la zona enquadrada per les pilastres corínties és ocupada per una sola finestra. Per altra part, les quatre obertures centrals del tercer

nivell de finestres estan cegades, o millor dit són figurades . A més, no hi ha finestres a la planta baixa de la façana principal; el primer nivell correspon a l'entresol. Altrament succeeix a les façanes laterals, on hi ha finestres al pis més baix. Finalment, les finestres més altes ~~tampoc no~~ corresponen a habitacions interiors; són bàsicament decoratives.

No per aquests motius la façana deixa d'ésser interessant; senzillament s'han d'entendre com a dos projectes independents. En parlar de l'exterior de l'edifici hem de tenir present encara un altre factor, el de la seva relació amb l'entorn urbà. J.P. Verrié assenyalava, l'any 1951, que: "la desnudez de la fachada, que sirve para realzar la trabada composición central, había sido concebida en función de las características urbanas de la Barcelona del siglo XVI, cuando la fachada daba a la calle que enlazaba las actuales del Call y de Librería y las pequeñas plazas de San Jaime y San Miguel. El progresismo del siglo XIX -tan poco arqueologista a pesar de producirse en plena época romántica de revalorización del medievo- ideó la apertura de la plaza actual (...) La plaza resulta, de todas maneras, excesiva para las proporciones del Palacio de San Jorge, al que no ofrece, además, ninguna perspectiva favorable que realce su sencilla monumentalidad" (224). Pensam que no cal afegir-hi res més. Potser podríem dubtar d'un plantejament urbanístic clar per part de Blai, però efectivament la façana avui resulta un poc diluïda . . en una plaça tan àmplia.

Pel que fa a la seva organització hi observem tres cossos en sentit vertical: el central i dos laterals lleugerament sobressortits, molt més estrets i emmarcats per pilastres. Si fem cas de les capitulacions, l'edifici no està acabat, o bé es varià la traça original. Segons aquesta, en els cossos laterals, concebuts com a torres, "se han de fer les dues agulles una a cada cantó conforme la trassa a modo de cuberta de torre, cuberta de rajola envernissada de blanc y blau mastrajada y posada ab argamassa prima molt iguals ab sos penells de ferro y veletes que assenyala los vents". Havia d'ésser molt més remarcant, doncs, l'aspecte de torre de cada cos lateral. Aquesta composició encara és resultat d'una concepció medieval i tradicionalista, i no hem d'excloure la possibilitat que es variés el projecte com a conseqüència de les sospites del virrei i del rei sobre la pretesa fortificació del palau. D'altra banda és possible que els coronaments de les torres haguessin compensat el volum una mica excepcional de la cúpula.

Horitzontalment podem observar fins a quatre nivells de finestres, però, en realitat, només hi ha tres plantes -sempre que considerem els baixos i l'entresol com una sola planta-. I a la traça la façana s'organitza com la successió de dos ordres. El primer ordre arribaria fins al pis noble i inclou la porta principal. Es diferencia sobretot pel parament, "obra rustica-na", sobre un basament que recorre horitzontalment tota la façana fins a una mateixa alçada dissimulant la diferència de nivell del paviment entre el carrer del Bisbe i el de sant Honorat. Aquest primer ordre inclou la porta principal i sis finestres

quadrades, tres per banda. El segon ordre, en canvi, ocupa dos nivells de finestres i també dos pisos. En el pis principal o noble s'obren vuit finestres altes i rectangulars, coronades per frontons alternativament triangulars i circulars; les dues finestres centrals s'uneixen mitjançant una balconada, a més d'un nínxol excavat a la paret i cobert amb quart d'esfera. El segon pis és ocupat per vuit finestres quadrades com les del pis inferior. Aquest segon ordre té als extrems els cossos laterals emmarcats per pilastres corínties de considerable alçada, les quals sostenen -almenys aquesta és la intenció- un entaulament. El fris és ocupat per altres vuit finestres geminades i rectangulars i la cornisa és denticulada. Tota la façana es corona finalment amb una balustrada de pedra.

La successió de pisos i l'amplada de la façana fan que aquesta tingui un gran desenvolupament en sentit horitzontal. Això ve remarcant per les impostes de separació dels diferents nivells que fan també d'ampit de les finestres - en les finestres superiors, però, l'ampit és l'arquitrau del segon ordre-. L'horitzontalitat està compensada pels cossos laterals amb les altes pilastres i per l'eix vertical que passa pel centre de la façana. Aquest eix, que divideix el front de l'edifici en dues parts iguals i simètriques, pujaria des del centre de la porta fins al coronament del llanternó travessant per la meitat el nínxol del pis noble. També contribueix a l'equilibri de la façana la regularitat en la disposició de les obertures. Els quatre pisos de finestres es correponen en sentit vertical, excepte al centre, on la porta coincideix amb dues finestres i el nínxol.

D'altra banda aquesta agrupació central remarca que és aquí el punt principal de tota la façana. Hem dit també que no existeixen els coronaments previstos per les torres o cossos angulars, els quals farien variar el joc de volums a la zona superior.

Quant a les proporcions, s'apliquen d'una manera general les relacions 1:1 i 1:2. L'alçada, fins a la cornisa, és pràcticament la meitat de l'amplada de tota la façana. L'alçada interior de cada finestral és el doble de l'amplada. Cada cos lateral es pot dividir en tres parts iguals a la seva amplada; al primer pis es formaria un quadrat i el segon ordre tindria el doble alçada que amplada. Les finestres petites són quadrades, excepte les del pis superior que tenen el doble d'amplada que d'altura. La portada principal forma igualment un quadrat i la porta, com tot arc de mig punt correcte, un rectangle d'una sageta doble que la llum. La fornícula central és també un rectangle en proporció 1:2. Hem de prevenir, però, que totes aquestes relacions són aproximades. En tot cas existeix un intent de regularitat i de relació entre els diferents elements en base a proporcions simples, a l'agregació d'elements mètrics iguals; és el tipus de composició que Wittkower considera típica de l'arquitectura del Renaixement (225).

La regularitat també defineix els ritmes de la composició, especialment remarcable en les finestres. Al pis noble, per exemple, hi ha una finestra a cada cos lateral i sis al cos central, dividides per la fornícula; això dona una seqüència 1 - 3 - 3 - 1. El mateix passa al segon pis, amb les finestres quadrades. En canvi, a la planta baixa la porta interromp aquest ordre, que es converteix en 1 - 2 - 2 - 1. Els frontons de les

finestres del pis noble són alternativament triangulars i circulars. Això es deu al nombre parell d'obertures, quan lògicament hauria d'ésser senar. Només trobem una explicació en el fet que al lloc on hi hauria d'haver la finestra i que ara ocupa la fornícula hi correspon per dintre la capçalera de la capella, és a dir, l'espai ocupat per l'altar. Una finestra al centre, per tant, deixaria veure des del carrer un ritual que, en aquell temps, s'oficiava d'esquena al fidels. Tornant als ritmes, inclús la balustrada de coronament té seqüència compassada; suposant que el nombre dels balustres ara existents sigui el previst per Blai, trobem aquesta successió: 4 - 7 - 4 / 5 / 6 - 4 - 4 - 6 - 4 - 4 - 6, a cada banda d'un centre format per 4 - 3 - 4 balustres.

La portada es pot inscriure en un quadrat, la base del qual és l'amplada de la porta, i igual que l'alçada del primer ordre. La porta és un arc de mig punt amb l'arquivolta motllurada, emmarcat per un parell de columnes dòriques sense estriar. Aquestes s'alcen sobre un pedestal, individual per a cadascuna d'elles, i sostenen un entaulament també dòric. Els pedestals tenen la mateixa alçada però, en canvi, reposen sobre un sòcol de diferent tamany per poder salvar la diferència de nivell del carrer i mantenir l'horitzontalitat de la línia de terra. Quant a l'entaulament, el fris té tríglifs amb gotes i la cornisa és dentellada i decorada a la part inferior. A l'intercolumni, la imposta de l'arc d'entrada forma dos rectangles motllurats. Al damunt de la cornisa recolza la balconada de les dues finestres i fornícula centrals.

L'ordre de la porta no és desproporcionat encara que les columnes són més altes d'allò que fóra correcte -tenen un diàmetre de més- i l'intercolumni és una mica petit -cinc mòduls-. Per la seva part les pilastres corínties son més altes que no els correspon per llur mòdul, i l'intercolumni és massa ample. En aquest cas tampoc no podia ser més petit, perquè serveix d'enquadrament als cossos laterals. Morfològicament, en canvi, són correctes en ambdós casos. Tanmateix és una mostra de llibertat per part de Blai enfront de l'ús ortodox dels ordres el fet de situar al fris principal una sèrie de petites finestres en comptes de la quasi preceptiva decoració amb relleus.

Un element ben interessant de la façana són les finestres del pis noble. La resta, més petites i quadrades, són del tipus usat en les altres obres de l'escola del Camp; estan emmarcades per una faixa plana tot al seu voltant amb un petit ressalt als angles. Les finestres del fris no són més que una reducció d'aquestes. En canvi les obertures del pis principal són gran finestrals rectangulars amb els brancals i la llinda motllurats. Als extrems de cada ampit hi ha, just a sota de cada brancal, una espècie de carteles decorades amb fulletes. Al damunt de cada finestra dues mènsules, decorades amb fulles d'acant estilitzades, sostenen els frontons triangulars i circulars. No sabem com devia ésser la façana del palau arquebisbal de Tarragona, però no hem de descartar la possibilitat que aquest tipus de finestral, així com d'altres solucions presents al palau de la Generalitat, ja hi fos aplicat.

El mateixos finestrals ajuden a trencar la uniformitat de la façana, i més si tenim en compte l'ús de pedra de diferents colors. El timpà, la llinda i l'ampit de cada finestra són de pedra picada més blanquinosa que l'aplicada als brancals i frontó, de llisos grisenc -malgrat que a l'època fos anomenat "negre"- . La mateixa diversitat s'estén a tota la façana. La pedra picada blanquinosa és usada en les pilastres, fris del segon ordre, faixes de les finestres quadrades i les dues impostes que recorren la façana. El contrast s'accentua encara amb l'encoixinat pla del pis baix i els diferents colors dels marbres de l'ordre dòric: blancs els pedestals, fosques les columnes i groguencs els capitells. La decoració es completa amb la fornícula, a l'interior de la qual varen esculpir-se, entre la decoració grotesca del quart d'esfera, els bustos dels tres diputats que encarregaren les obres de reforma del palau. Al damunt de la fornícula hi ha, encara, un quadrat d'època gòtica en el qual es representen dos àngels sostenint una creu de sant Jordi. A cada costat altres dos àngels sostenen un petit frontó triangular; encara que més petit, aquest frontó substitueix el de la finestra que hi correspondria al lloc de la fornícula. No hem d'oblidar l'efecte decoratiu, a més del de coronament de la façana, amb una balustrada, que s'ha preferit a la solució més autoctona del ràfec.

Pel que fa a les façanes laterals només pot dir-se que repeteixen la distribució de la principal sense l'eix vertical principal. Tenen el mateix nombre de pisos encara que a la planta baixa tenen finestres també quadrades. A la del carrer del Bisbe hi ha cinc finestrals a la planta noble, mentre que a la

del carrer de sant Honorat només n'hi ha quatre. Aquestes façanes estan limitades per dues pilastres; una correspon als cossos laterals de la façana principal i l'altra li serveix de tancament i, al mateix temps, marca clarament el final de l'obra de Pere Blai. La coberta superior de tot el cos és plana, de terrat, amb una mica d'inclinació pel drenatge d'aigües, que s'aboquen per uns mascarons o carasses -dues a cadascuna de les tres façanes-. Hem de suposar que l'acabament de les torres com estava previst, a més de modificar la relació de volums amb la cúpula hagués variat també l'efecte cromàtic del conjunt. Abans de les reformes del segle passat i d'aquest segle, l'extradós de la cúpula i del cupulí estaven coberts amb "rajola grossa vermella y esmolada". D'altra banda, les agulles de les torres havien de ser cobertes "de rajola envernissada de blanc y blau". Necessàriament aquest contrast hagués compaginat una façana de registre cromàtic més ampli i efectista, ben diferent de la continguda entonació actual,

Són diverses les semblances que s'han trobat d'aquesta façana. J.A. Laborde la relacionava amb la del palau Salviati de Roma (226); a F. Florensa li recordava obres d'Antonio da Sangallo i de Rafael (227); J. Ainaud troba paral·lels amb edificis florentins i romans, i amb les obres de Juan de Herrera (228); A. Puig hi veu una semblança impressionant amb la façana del palau Farnese de Roma (229); finalment, I. Solà-Morales fa notar la similitud amb la façana del palau Senatorio de Roma, encara que alguns elements li recorden obres de Rafael i dels Sangallo -alternança de ritme dels frontons- o li semblen arcaïsmes -finestres quadrades, torres angulars- (230). Tanta varietat ens

porta a la conclusió que, tot i els innegables paral·lels -sobretot amb el miquelangiolesc Ajuntament de Roma-, aquesta façana no és la simple transcripció d'una obra anterior. Que es tenen en compte alguns models sembla versemblant, però aquí -i en d'altres obres de l'escola del Camp- són sotmesos a una més o menys intensa re-elaboració en la qual degueren incidir tant els interessos dels clients com la mateixa capacitat de composició dels arquitectes.

III.3.6 Altres construccions religioses

La major part dels encàrrecs a Jaume Amigó i Pere Blai, i els que tengueren més ressonància en l'arquitectura posterior, varen ser de tipus religiós. Malgrat que la crisi del segle XVII impedirà la realització de grans obres d'arquitectura civil, es continuarà construint, en canvi, un nombre relativament considerable d'edificis religiosos, en especial esglésies. En algunes d'elles és evident l'empremta de l'escola del Camp. No sempre saben la relació que podia unir els constructors d'aquests edificis amb els integrants del grup de Tarragona. En ocasions la relació és clara, i aleshores creiem convenient integrar-los al grup d'Amigó i Blai. És el cas, per exemple, de Joan Vaguer i Rafael Plansó. Però, abans de veure les seves realitzacions, hem de fer un repàs a les altres obres atribuïdes i atribuïbles, desaparegudes o no, als dos principals components del grup del Camp.

Una d'aquestes obres és la capella de sant Francesc de la catedral de Tarragona. És una petita capella oberta a la nau lateral de la seu, al costat de l'espístola, encarregada l'any 1580 pel degà Robuster i el seu parent Gabriel Nebot (231). Segons S. Capdevila, la capella va bastir-se cap a l'any 1584, ocupant el lloc de l'antic hort dels comensals (232). El mateix autor afirma que a l'acta capitular del 20 d'abril del 1582 consta que el mestre d'obres de la capella es deia N. Dorias, però que l'any 1584 dirigia les obres Jaume Amigó (233). C. Martinell també adjudica la traça al rector de Tivissa (234).

L'acta capitular a la qual fa referència S. Capdevila, si és la mateixa que nosaltres hem consultat, no especifica que Amigó dirigís les obres. Ja hem comentat el document en parlar de la capella del Santíssim, i hem vist que només hi consta que el rector fou encarregat de visurar les obres, juntament amb els canonges Gili i Llorenç (235). D'altra banda tampoc no queda gaire clar que l'obra sigui atribuïble al mateix tracista que en aquells moments havia traçat i dirigia la construcció de la capella del Santíssim. Tanmateix, però, no podem descartar la seva intervenció ja que la capella, excepte en la coberta, participa de la manera de fer d'Amigó.

En planta la capella de sant Francesc és d'una gran senzillesa: un simple rectangle amb l'eix longitudinal transversal al de la catedral. Està dividida en dos trams per un arc faixó i resta aïllada, sense comunicació amb les capelles que li fan costat, la de la Presentació i la de santa Tecla. L'alçat tampoc no té res de notable. Les parets llises només presenten una fornícula amb el sepulcre de Cristòfol Robuster i, al nivell de l'arrencament de les voltes, tenen tot al seu voltant una imposta o motllura molt simple. És aquesta motllura l'únic element que, pel seu caràcter renaixentista, pot fer pensar en la intervenció d'Amigó, a més de la sobrietat en la decoració, tan característica de les altres obres del rector. En canvi les voltes de creueria dels dos trams, amb els nervis notablement remarcats, desdiuen de les cobertes usades, per exemple, a Ullde-molins i a La Selva. Les finestres de la capçalera són de mig punt però s'entenen d'una manera gòtica, amb els seus vidres de

colors i escapant-se de la tipologia de finestra quadrada o rectangular usada normalment per Amigó i Blai. En conjunt és una obra poc ambiciosa i poc o gens innovadora.

Hi ha a la mateixa catedral una altra capella que és més clarament identificable amb els pressupòsits del grup del Camp. Ens referim a la capella dels Sants Metges Cosme i Damià situada al transepte, al costat de l'evangeli, i a mà esquerra de la porta de la capella del Santíssim. La majoria d'autors l'han atribuïda a Pere Blai (236), i efectivament l'obra és molt coherent amb d'altres realitzacions de l'arquitecte, especialment amb la porta de la capella del Santíssim. Són de gran ajut per a datar la capella les transcripcions fetes per S. Capdevila de les actes capitulars. En aquestes hi ha molt poques referències a l'obra, però consta que el 5 de març del 1590 es realitza la "visura de la capella dels Ssts. Metges; que la paret vingués a plom i no'n prengui de la sala", i el 18 de març del 1591 es diu que "los Metges voldrien posar lo altar de S. Cosme i S. Damia a la capella i així si's pareixia se levas lo altar de la Trinitat puix no ha benefici y ocupa molt" (237).

Totes aquestes dades volen dir que l'any 1591 ja s'havia acabat l'obra, que aquesta ocupa l'espai de l'antic altar de la Trinitat i que segurament fou pagada per la confraria dels Sants Metges. Aquesta confraria es componia de metges, apotecaris i barbers i devia ser força important perquè ja l'any 1569 demanaren un banc de preferència en la catedral davant dels veguers (238). Hi havia el problema que el capítol no volia

que la capella sobressortís al braç del transepte. Per aquesta raó la capella és tan reduïda i ocupa l'espai buidat al mur i a un pilar de suport de la volta de la nau lateral de la catedral. El mateix problema es presentava a la part posterior de la capella com es despren de l'acta capitular del 6 de novembre del 1589: "Prior: que ala hont se fa la capella de St. Cosme y St. Damia se fa proveir a la casa del priorat perque a la part de dalt se li estrunc la sala y fentala tant fonda con se fa se impedeix que volentsa fer capella davan Sta. Elisabet no si pora fer" (239). La capella que es pensava fer és l'actual de sant Joan Evangelista encarregada per l'arquebisbe Terés i, com hem vist, ocupa l'espai de l'antiga casa del prior. En resum, doncs, la capella devia construir-se entre 1589 i 1591.

Tampoc no feia falta més temps perquè es tracta d'una obra de petites dimensions. En realitat és una minúscula capella o fornícula amb una porta grandiosa. La planta és rectangular, més ampla que fonda, ja que el mur no permetia més profunditat. Les parets llises són tres arcs de mig punt adossats que sostenen una petita volta de canó. Avui en dia són practicament invisibles pel retaule barroc de començaments del segle XVIII i dos quadres a l'oli representant escenes de la vida dels sants titulars. El més interessant és la porta, un arc de mig punt de considerable dimensions que imposta sobre el capitell de dues pilastres toscanes que fan de rebranques. L'arquivolta està motllurada i el guix de l'intradós permet la inclusió de cassetons amb decoració vegetal.

L'arc està emmarcat per un ordre de dues pilastres de capitell compost que sostenen un entaulament amb el fris llis i la cornisa dentellada. Damunt d'aquesta hi ha un frontó entretallat format per dues mitges volutes que es tanquen cap a l'interior del timpà. Hi ha encara, sobre les volutes, un petit frontó triangular de coronament. Hem de senyalar també que la part interior de les volutes és dentellada com la cornisa. Les pilastres compostes s'alcen sobre un alt pedestal i, a diferència de les altres que hem vist fins ara, no estan adossades al mur sinó que son exemptes. Tot l'emmarcament de la capella, que pot semblar en principi exagerat ateses les seves dimensions, té, creiem, un altre sentit. No es tractava de fer una porta només monumental sinó també fer-la equivalent a la porta de la capella del Santíssim, situada molt a prop i perpendicular a la dels Sants Metges. No són evidentment iguals, ni pels suports ni pels frontons, pero es compensen tot incrustant un mateix llenguatge "clàssic" en un espai de començaments del segle XIII.

A part de les capelles de la catedral de Tarragona hi ha un grup d'ermites o petites esglésies atribuïbles a l'escola del Camp: sant Pere del Puig, a La Selva, capella de la Pietat de Paret-Delgada, també a La Selva, santa Magdalena de Montsant, a Ulldemolins, i capella de la Immaculada, a Alcover. L'ermita de santa Magdalena és traça d'Amigó, les de La Selva poden ésser obra de Pere Blai, i de la d'Alcover s'en desconeix el traçista i el constructor. Les dues obres de Blai han desaparegut ja fa temps, i a més no estan ben documentades. Les notícies que fan referència a l'ermita de sant Pere del Puig, i l'atribució

a Pere Blai, han estat recollides per E. Fort i Cogul (240). Segons aquest autor les successives reformes de l'antiga ermita romànica no foren suficients per evitar la pràctica ruïna de l'edifici. El 13 d'agost i el 9 de setembre del 1588 hi caigueren a sobre dos llamps, que feren inevitable la reconstrucció. El 21 de setembre següent el Consell de La Selva determinà que "... mestre Pere Blay architecto y altres vagen a Sant Pere per a mirar y designar la obra que covindria fer a dita casa que sy fes y que los Jurats fassen un albara dihent que se ha determinat obrar la casa de Sant Pere..." (Ap.docum. 8).

A l'acta del Consell no es parla de l'ermita, sinó de la casa, ni s'explicita que Blai hagués de fer la traça. Tampoc no ho podem comprovar en l'obra, perquè ja no existeix. Segons E. Fort i Cogul la nova ermita canvià l'orientació de la romànica, obrint el portal a migdia i fent la capçalera cap al nord, amb la mateixa disposició que l'actual. A finals del segle XVII i començaments del següent calgué fer ja algunes reparacions. També s'hi feren obres l'any 1827 per a adobar els desperfectes ocasionats per les tropes franceses. Finalment, fou destruïda durant la guerra dels set anys. Res més no se'n sap de l'ermita, excepte que J. Pié encara en veié les ruïnes, entre les quals eren apreciades "les parets d'arquitectura del renaixement, però sensa teulada" (241). No ens ha d'estranyar, en definitiva, la possible intervenció de Pere Blai, decisiva en la configuració de la capella.

També devem a E. Fort i Cogul l'atribució a Pere Blai de la traça de la capella de la Mare de Déu de la Pietat de Paret-Delgada, a La Selva (242). D'acord amb aquest autor, Blai féu la traça en una de les seves estades al Santuari, fent-hi novena. C. Martinell ens amplia la informació: "A 3 de septiembre de 1600 maestro Blay ha hecho la traza de una nueva capilla para la Virgen de la Piedad de Paret delgada y se halla en este santuario haciendo novena y a propuesta del reverendo Jaime Masdeu le visita el consejo de La Selva quien acepta gustoso dicha traza y acuerda construir la capilla. Por escasez de medios con que se emprendió la obra (20 libras y la cal necesaria, facilitadas por el común de La Selva), lo reducido de las dimensiones y sencillez de la capilla cabe deducir que esta traza la había hecho Blay durante los días de la novena y no cobraría nada por ella" (243). Aquesta obra de la qual es desconeixen altres dades, fou enderrocada i substituïda per l'actual capella i cambril. En tot cas sembla evident la limitació del projecte, i no devia representar cap gran avenç en l'evolució de Blai.

Pel mateix temps devia construir-se l'ermita de santa Magdalena del Montsant. Segons J. Lladonosa, l'obra es degué a la iniciativa de l'ermità fra Llorenç Julià, arribat de València l'any 1558, el qual la pagaria del seu propi peculí -segurament recollit d'almoines-. Diu aquest autor que "quan el nostre anacoreta començà les obres de Santa Magdalena, ja feia dies que a Ulldemolins s'havien aixecat els fonaments de la seva església parroquial. L'autor dels plànols era mossèn Ramon Amigó, rector de Tivissa i fill de la vila, el qual havia planejat ja

d'altres temples, com el de Cornudella i el de La Selva del Camp. L'obra costà 3.000 ducats, i fra Llorenç aconseguí que el rector de Tivissa li fés gratuïtament els plànols de la seva ermita, i ho féu de guisa que Santa Magdalena no és més que un epígon de l'església d'Ulldemolins; la façana, els arcs, la volta, les galeries superiors, tot és idèntic. I, per bé que a l'ermita les proporcions arquitectòniques son més reduïdes, això no ha estat cap obstacle perquè hagi estat universalment reconeguda per 'la Catedral del Montsant' " (244).

Malauradament les afirmacions de J. Lladonosa no ens ajuden a datar l'ermita. En primer lloc, l'autor de la traça no és Ramon sinó Jaume Amigó, encara que també podia haver-se utilitzat la traça feta per a l'església d'Ulldemolins. En segon lloc, si l'ermita va iniciar-se després de començar les obres, això fou, almenys, el 1583. L'error deu provenir de datar l'església abans del que correspon (245). D'altra banda sembla ben documentat que fra Llorenç Julià va morir l'any 1580 (246) i, per tant, no podia ésser el constructor de l'ermita. El que sí deu ésser veritat és que el duc de Cardona, degut a un litigi sobre els drets jurisdiccionals del Montsant entre la vila d'Ulldemolins i el monestir de Scala Dei, manà tancar l'ermita el maig del 1587 (247). Això podria voler dir que l'obra ja s'havia iniciat per aquest temps, encara que no devia estar acabada, com pot deduir-se de la data grabada a l'arquivolta del cor, la qual assenyala el 22 de juliol del 1603 (248). En conseqüència l'ermita podria ser obra del successor de l'ermità esmentat, fra Lluís Lladó (249) i no degué començar-se fins després del 1588.

Es evident, en canvi, la similitud entre aquesta obra i l'església d'Ulldemolins. Tanmateix l'ermita és un edifici amb menys pretensions, més reduït i amb un caràcter més "rural" en el treball i acabats dels materials. En planta la tipologia és la mateixa: nau rectangular amb capelles entre els contraforts, sense transepte, una capçalera rectangular i un cor semblant a l'absis. La nau té tres trams mentre que l'església d'Ulldemolins en té quatre. A l'ermita, a més, la part inferior del cor no pertany a l'interior sinó que es converteix en un pòrtic exterior. Tampoc no té les sagristies a cada costat de l'absis ja que l'amplada de l'edifici és menor; mentre que a Ulldemolins les sagristies tenien l'amplada de les capelles laterals, a santa Magdalena aquestes capelles són tan estretes que s'opta per no comunicar-les en el pis inferior; en canvi, les tribunes superiors es comuniquen entre si i amb el cor.

L'alçat interior també es modifica d'una obra a l'altra, encara que en conjunt el resultat pugui semblar coincident. En ambdues hi ha capelles al pis inferior i tribunes al superior, però l'alçada de cada pis i, per tant, l'alçada total és menor a santa Magdalena. Aquí només hi ha un ordre de pilastres, l'inferior, per separar una capella de l'altra; també són de tipus toscà sense estriar, però no reposen sobre pedestals. Les pilastres s'aixequen de terra, sobre una base reduïda, i són més estilitzades; tot i arribar fins a l'alçada dels arcs de les capelles, i encara que aquests són més baixos que a Ulldemolins, la diferència no és tampoc gaire notable. També sostenen les pilastres un entaulament amb la cornisa dentellada, sobre el qual s'aixequen els arcs de les tribunes.

Les capelles laterals no tenen, a diferència d'Ulldemolins, l'arc adossat a la paret exterior ni la faixa que recorre les parets laterals de les capelles, com a continuació de la imposta del seu arc -segurament per la poca profunditat de les capelles-. L'arc de les tribunes és més baix i l'entaulament del primer ordre fa d'ampit a la galeria. Els arcs de comunicació són molt rebaixats però la llum és major que a Ulldemolins. Hem de fer notar que tots els arcs de l'ermita són de mig punt, inclús els formers -recordem que a l'església del poble eren apuntats-. La volta també és de canó amb llunetes, però no neix del segon ordre, que a l'ermita no existeix, sinó una mica més amunt de l'entaulament. Això fa que cada tribuna quedi integrada dintre de la lluneta i es comprèn més fàcilment el tipus d'il·luminació, relacionat amb l'ús de les llunetes. D'altra banda la volta de la nau, igualment que l'arc triomfal, és una mica rebaixada -la qual cosa pot ser deguda a la rusticitat de tota la construcció-.

La resta de les voltes és més variada que a Ulldemolins. L'absis està cobert amb volta de canó, igual com les capelles laterals. Les tribunes, en canvi, tenen volta d'aresta. Les llunetes de la volta major són també molt pronunciades. Quant a la il·luminació, a la paret dels peus hi ha un petit ull de bou circular i cada tribuna té una finestra, senzilla i sense motllurar, que dona directament a l'exterior. Les finestres són rectangulars, més altes que amples, i més grans que les quadrades d'Ulldemolins. A l'ermita, en canvi, no hi ha els cercles cegats de caràcter decoratiu dels arcs formers de l'església.

L'absis és també rectangular i està separat de la nau per un arc triomfal que arriba quasi al viu de la volta major, cosa que no succeïa a Ulldemolins, on la volta era de canó apuntat. No hi ha en aquesta capçalera l'arc adossat de la paret frontal ni la imposta en forma de faixa a les parets laterals. Ja es comprèn que tota l'obra és més senzilla que la que té per model. Això també es verifica en els elements decoratius, reduïts a les pilastres amb l'entaulament i la motllura dels arcs, ara pintats de color terrós en contrast amb l'emblanquinat de la resta. Excepcionalment, les pilastres, entaulament i adovellat de l'arc triomfal mostren l'aparell, de pedra picada, sense pintar. De l'interior s'ha de destacar l'existència d'una cripta que comunica amb la que devia ésser cova dels ermitans. Als seus murs hi ha restes de dibuixos i pintures posteriors a la construcció de l'ermita, de bon traç i potser de ben entrat el segle XVII.

De l'exterior de l'ermita només és destacable la façana. Les altres parets presenten les senzilles finestres rectangulars al nivell de les tribunes, excepte a la capçalera, llisa i adossada a altres construccions. Si la façana és remarkable no ho és per les innovacions que presenta, inexistents, ni per la perfecció de la seva composició, tan tosca com l'interior. Té interès perquè es concebeix com a una simplificació de la façana de l'església d'Ulldemolins. Obert a l'exterior per un arc de mig punt, presenta el pòrtic, més profund perquè ocupa tot l'espai de sota el cor a més del gruix del mur. A dintre s'hi obre la porta, de típic perfil rectangular i amb una cornisa; aquesta, però, no sosté cap frontó sinó que al seu damunt s'obre una peti-

ta fornícula d'arc de mig punt. Canvia així mateix el sistema de coberta; mentre que el pòrtic d'Ulldemolins tenia volta de canó, a santa Magdalena la volta és de canó en sentit transversal, però al centre és interrompuda per una altra volta de canó en sentit longitudinal, convertint-se en una volta d'aresta. A cada costat de la porta s'obre una finestra rectangular, quasi quadrada, emmarcada per una faixa que forma un ressalt a cada angle.

L'arc del pòrtic està enquadrat per dues pilastres toscanes adossades -quasi empotrades- al mur, però no tenen pedestals sinó solament un banc corregut com a base. Sostenen un entaulament molt senzill, sobre el qual hi ha el segon cos de la façana més petit que el primer. Es compona d'un ull de bou circular -era ovalat a Ulldemolins-, situat al centre entre dues pilastres, en lloc de les quatre del model, més aviat insinuades. Aquestes pseudo-pilastres estan empotrades al mur i es diferencien de la resta de la paret perquè els carreus són més regulars i no estan emblanquinats. Tampoc no es relacionen amb l'entaulament del primer ordre per les volutes que hem vist a l'església de la vila. Al damunt tenen un fris llís de pedra coronat per un frontó triangular, entretallat per una fornícula coberta amb una petita volta de canó. A diferència d'Ulldemolins, el frontó és únic i no queda inscrit en el format pels dos vessants de la teulada i la prolongació de la cornisa del segon ordre. Però, en canvi, té també com a coronament de la façana un campanar senzill d'espadanya. No podem descartar la possibilitat que l'ermita, i especialment la façana, hagi sofert amb el temps alguna modificació.

Un altra d'aquestes petites esglésies o capelles que cal situar dins l'empremta de l'escola del Camp és la capella de la Immaculada, a la vila d'Alcover. Aquesta obra, situada extra-murs, fou destruïda l'any 1936 i només en resten algunes fotografies que foren reproduïdes per J.F. Ràfols, autor que atribuí l'església a Pere Blai. Senyala aquest autor que la capella "té una porta d'iguals proporcions i ornat arquitectonic que la lateral de l'església de La Selva; la resta de la seva decoració exterior és d'una sobrietat extrema; interiorment, es troba ornada només de pilastres que alternen lateralment amb arcuacions de capelles, cada una de les quals té al damunt un balconet (ara amb gelosies), aquests corresponents a corredors superiors que menen al chort annex a la façana frontal; i d'una cornisa a la correguda dels capitells de les columnes, llocs d'arrancada dels formers de la volta que en l'absi poligonal marquen estrella" (251).

Podem comprovar, doncs, que algunes solucions estan molt relacionades amb les adoptades per Blai en d'altres obres. No es pot, però, documentar l'absoluta autoria de Blai. Fins a la seva mort, l'arquitecte estigué connectat amb La Selva i Alcover i, per altra part, la capella participa de l'esperit de l'escola del Camp. C. Martinell (252) també l'atribueix a Blai i senyala que la porta era idèntica a la lateral de l'església de La Selva. Aquesta l'hem assignat a Joan Vaguer, successor de Blai en la direcció de les obres, i podria ésser que la traça de la capella també fos seva.

A l'altar major constava la data del 1658 pero la construcció de la capella s'avançava a aquesta data uns vint anys, segons les notícies proporcionades per C. Vidal: "Un vehí de la vila, anomenat Lluís Robert, durant el mes de maig de 1634, féu posar la primera pedra de la capella (...). La construcció duia alguns anys i tots els gastos corregueren á expensas del anomenat Robert. Quan l'Iglesia y la casa adjunta foren terminades, regala l'edifici á la Comunitat, y en 1746 se creá en L'Iglesia una capellania que s'ha vingut continuament fins á nostres temps" (253). La traça no necessàriament ha de ser de Joan Vaguer, però la similitud de les dues portes esmentades i el fet que dos anys abans havia contractat la construcció del claustre del convent dels agustins de La Selva el fan un candidat ben probable per a ser-ne el tracista. En tot cas ja hem dit que l'edifici respon en bona part als principis arquitectònics que defineixen les obres del grup del Camp.

En planta la capella recorda les d'altres esglésies que hem citat. La nau era rectangular, sense transepte, amb capelles laterals entre els contraforts. Tenia tres -menys probablement dos- trams, sembla que d'amplada desigual. Als peus hi havia el cor sobre un arc d'ansa de paner i a la part de davall restava separat de la nau formant com un pòrtic. La capçalera era de forma poligonal de cinc costats i els dos costats més propers a la nau formaven pràcticament un tram més, encara que no tenia capelles laterals sinó portes d'accés a les sagristies. Les capelles no es comunicaven, però eren bastant profundes. El conjunt era de dimensions força reduïdes, però les fotografies que es conserven no donen una idea exacta de les seves proporcions.

A banda i banda de la nau s'obrien les capelles per un arc de mig punt sense motllurar, les quals es cobrien amb volta de canó o, més probablement, d'aresta. Entre capella i capella s'alçava una alta pilastra adossada de tipus toscà sobre una base que s'unia a la de les rebranques de l'arc de les capelles. L'alçada de les pilastres estava condicionada per l'existència d'unes obertures rectangulars sobre les capelles en forma de balcó. Darrera dels balcons hi havia el corredor que conduïa al cor. Així doncs, encara que canviï la forma de les tribunes, es manté la solució de la galeria superior al voltant de tota la nau. Els dos balcons corresponents a les portes de les sagristies eren més alts que la resta. Al damunt dels balcons corria una imposta, continuació del capitell de les pilastres. No hi havia entaulament, perquè el capitell servia d'imposta a les voltes i la imposta que rodejava tota la nau, malgrat que semblés un entaulament simplificat, era una prolongació del capitell.

Tampoc no coneixem el tipus de volta de la nau. En canvi sabem que a l'absis els arcs formers esboçaven una estrella, però no s'unien al centre en una clau de volta. La coberta de la nau podia ser d'aresta o de canó amb llunetes, reforçada per arcs faixons de mig punt. En aquest últim cas a l'absis continuaria el mateix sistema de les llunetes, sense altre sentit que unificar el sistema de cobertes de la nau, l'absis i, segurament, el cor. L'arc former de cada tram, al damunt dels balcons, presenta un quadrat lleugerament encastat a la paret, com si fos una finestra cegada. Això també fa pensar en la solució de les llunetes.

Tanmateix la il·luminació només procedia de l'ull de bou circular situat al mur dels peus de l'església. Els balcons eren massa petits per a donar llum a la nau, i sembla que tampoc no s'obrien a l'exterior. Cap porta ni balcó interior no era motllurat, com tampoc els arcs de les capelles. No hi havia tampoc arc triomfal que separés clarament el presbiteri de la nau.

Quant a l'exterior, la façana era molt simple -no coneixem com devien ésser les parets laterals, pot ser que igualment senzilles-. Al centre s'obria la porta, rectangular, enquadrada per un ordre de dues pilastres dòriques que sostenien un entaulament també dòric -hi havia tríglifs al fris- i, sobre la cornisa, recolzava un frontó triangular. Ja s'ha dit que la portada és molt semblant a la lateral de La Selva. Fins i tot la porta no sembla de llinda sinó, com la de La Selva, un arc pla. Al damunt hi havia un ull de bou circular i, més amunt, una cornisa que unia els extrems dels dos vessants de la teulada, marcant, com a Ulldemolins, un frontó triangular de coronament de la façana. Al centre del timpà s'obria una finestra rectangular i a cada extrem del frontó -i això ens assegura que s'entenia realment com un frontó- hi havia un acroteri sostenint una esfera de pedra. Aquesta façana era de pedra picada, igual que les pilastres de l'interior -la resta estava emblanquinat-. La casa adjunta de què parla C. Vidal era també molt simple. A la façana hi havia la porta, un arc a nivell, i una finestra a cadascun dels dos pisos; la inferior era una mica més gran i l'amplit feia una mica de volada. La façana era de carreus tallats i acabava amb un ràfec a la part superior.

Una altra de les esglésies relacionades amb l'escola del Camp, i concretament amb Jaume Amigó, és la de Tivissa. Les obres de finals del segle XVI i començaments del segle XVII corresponen a la façana principal, una porta lateral, la reforma de les capelles laterals, el tram dels peus de l'església i el campanar. No totes les reformes son atribuïbles al rector Amigó amb la mateixa seguretat, però és practicament segura la seva intervenció almenys en el canvi de capelles i en el campanar. Segons Bru, "... projecte del seu rector (de Tivissa) seria la transformació de l'antiga església gòtica, consevant el creuer, l'absis i les voltes i addicionant les capelles laterals -n'hi hagués o no de gòtiques anteriorment', la trona, el cor, les dues façanes exteriors i el campanar..." (254).

Aquest autor pensa que existia una antiga església romànica que va desaparèixer, substituïda per la que encara s'utilitza. Aquesta és de nau rectangular de 28 x 10 metres amb creuer i fabricada tota de pedra picada. La segona església devia començar-se als segles XIII o XIV, època a la qual corresponen l'absis, les capelles del creuer i alguns finestrals. L'obra és perllongaria i més tard es degueren fer les voltes gòtiques de creueria. Sabem també que l'any 1588 no estava encara acabada l'església "nova", però que hi havia el projecte d'acabar-la, construint una "altra navada" -és a dir, l'últim tram-, les façanes i el campanar (255). D'altra banda la trona assenyalava l'any 1632, i sobre la porta principal consta la data del 1634. Tot l'anterior ens fa pensar que mossèn Amigó devia ocupar-se de les obres de la seva parròquia des de l'any

1588, quan encara n'era rector, fins a la seva mort, potser posterior al 1594. És també molt probable que a la seva mort es continuessin les obres d'acord amb les traces que devia haver fet, malgrat que posteriorment fossin modificades -seria el cas de la porta principal, si és que la traça era realment d'Amigó-.

També hem de tenir en compte reformes posteriors. La capella del Roser és del segle XVIII i a finals del segle passat es feren diverses obres. Aquestes no afecten l'interior de l'església però sí el seu exterior. Es construïren, en definitiva, noves voltes sobre les antigues aixecant l'alçada de tota la nau i una cúpula al creuer, visibles només a l'exterior -per manca de diners l'obra no s'acabà i no va foradar-se la coberta del creuer-. A més, algunes finestres del campanar varen ser tapiades i li fou tret el coronament. Finalment, durant la guerra civil desaparegueren les tres estàtues que hi havia a la façana principal.

L'església té una nau, dividida en dos trams, amb capelles laterals i un absis poligonal de cinc costats. A les reformes d'Amigó només correspondrien les capelles, dues a cada tram, cobertes amb volta de canó i obertes a la nau per un arc de mig punt. Les de la dreta són més fondes que les del costat de l'evangelí i a la segona, començant per la capçalera, s'hi obrí la porta lateral de l'església. A més aquestes capelles de la dreta tenen un pas de comunicació. No existeix cap ordre d'enquadrament de les capelles però, com en d'altres obres que

hem vist, la imposta de l'arc es prolonga en forma de faixa per les parets interiors de les capelles i pel mur de separació, a la part de la nau. Als peus de l'església hi ha el cor sobre un arc molt rebaixat que recolza damunt una gran mènsula en forma de voluta. El cor correspon, segurament, a la "nauada" que s'havia previst construir després del 1588 i atribuïble també a Amigó. Sembla com si aquest hagués aprofitat el fet que l'església estava inacabada per obrir les capelles d'acord amb els plantejaments seguits en les altres esglésies, a fi de regularitzar-la el més possible sense variar el que ja s'havia construït.

A l'exterior de l'església son més visibles les remodelacions del segle passat. A la façana principal és molt evident l'aixecament de la volta, de manera que la primera coberta a dos vessants es converteix en una imposta de línia trençada. Al centre hi ha la portada -en aquest cas no és façana com a Ulldemolins- formada per dos cossos o pisos. A diferència de la traça de la portada de La Selva o de la façana d'Alcover, a Tivissa la solució és més senzilla, és a dir els dos pisos estan menys desenvolupats. D'altra banda son més avançats en el sentit que la portada no només és més moderna cronològicament sinó que també presenta elements més barrocs.

Al centre del pis inferior s'obre la porta, un arc de mig punt, amb l'arquivolta motllurada. A ambdós costats hi ha dues columnes sobre pedestals, separades per un intercolumni ocupat per dues fornícules, una sobre l'altra, amb volta de copinya. Les columnes, exemptes, tenen el capitell jònic i són

molt estriades. La part inferior del fust, una tercera part de tota la seva alçada, té les estries en espiral mentre que la resta té les estries en sentit vertical. Les columnes sostenen un entaulament amb el fris llis -només mostra un rètol amb la data del 1634-, sobre la cornisa del qual descansa el segon pis. L'espai central d'aquest és ocupat per una fornícula més gran que les inferiors i coberta també amb volta de copinya. Està emmarcada per dues columnes salomòniques, també sobre un pedestal, que sostenen un entaulament coronat per un frontó entretallat, al centre del qual s'obre un ull de bou circular per a il·luminar el cor de l'església. La diferència d'amplada dels dos cossos es compensa per dues volutes de poc relleu però molt ornamentades amb motius vegetals. Als extrems dels dos entaulaments s'hi col·locaren acroteris sostenint piràmides, al primer pis, i esferes de pedra, al segon pis.

En el cas de la portada no podem assegurar la intervenció d'Amigó. És probable que aquest fes alguna traça, però o bé es va modificar o bé fou substituïda per una altra. L'actual no manté relació amb l'interior de l'església, d'altra banda essencialment gòtica i molt anterior a les reformes del rector Amigó. El fet que hi hagi columnes i no pilastres, que aquelles siguin tan estriades i, al pis superior, de tipus salomònic, i que l'ull de bou estigui tan ajustat en el timpà superior, fa pensar en la independència d'aquesta traça respecte d'una feta per Amigó, en hipòtesi. A més, les columnes tenen èntasi i els ordres són més ortodoxos que els normalment usats per l'escola del Camp. En canvi és molt més probable que la traça

de la porta lateral de l'església depengui directament d'Amigó. Es tracta d'un arc a nivell entre dues pilastres toscanes sobre pedestal, que sostenen un entaulament coronat per un frontó circular entretallat. Al timpà, i sobressortint del frontó, hi ha una fornícula semicircular coberta amb una petita volta de canó. Sigui o no d'Amigó, el tipus de porta i la netedat dels perfils la remeten a les obres atribuïdes a l'escola del Camp.

L'altre element atribuït a Amigó és el campanar.

F.M. Bru li assigna l'obra i en dibuixa una reconstrucció, eliminant els afegits del segle XIX i col·locant el coronament que hom sap que existia abans de les reformes (256). L'alçada del campanar és força espectacular i comparable a la del campanar d'Ulldemolins. La torre, encastada a la part dreta de la façana, té un primer cos de planta quadrada que puja fins a l'alçada de la coberta del segle passat. En aquest punt és envoltat per una cornisa sobre la qual se situen dues garites cantoneres a la part de la façana. Sobre la cornisa s'aixeca un segon cos vuitavat amb obertures de mig punt que serveixen per a posar-hi les campanes. La imposta de les finestres, una faixa de pedra, es prolonga per la paret que separa les obertures -algunes d'elles ara tapiades-. El segon cos acaba també en una cornisa, la qual suporta un tercer cos igualment vuitavat, amb finestres de mig punt més petites que les inferiors. Els angles de l'octògon estan remarcats per pilastres angulars d'ordre toscà que recorden les de la part exterior del tambor de la capella del Santíssim. L'entaulament que sostenen té una cornisa molt desenvolupada, coronada, ara, per una barana de pedra. Antigament,

però, l'acabament era semblant al del campanar d'Ulldemolins. Sobre la cornisa hi descansava una cúpula hemisfèrica amb una esfera de pedra i una creu de ferro. La diferència amb Ulldemolins és que l'aparell de Tivissa és de pedra i no de rajola, però, la resta permet confirmar que el campanar -almenys la traça- és obra d'Amigó.

Una altra església, aquesta de nova planta, que pertany al mateix grup que les anteriors és la de Cornudella, a prop d'Ulldemolins. No està documentat l'autor de la traça i tant pot ser d'Amigó com de Blai. Que les diferències entre ambdós no són gaire notables ens ho demostren les atribucions indistintes a l'un i a l'altre que fan els diversos autors. J. Lladonosa, per exemple, afirma que la traça de l'església fou realitzada per Amigó (257); en canvi A. Puig la creu de Pere Blai i construïda entre 1600 i 1626 (258). Per la nostra part sabem que entre les escriptures que Joaquim Franquesa va lliurar per ordre del duc de Cardona a Jaume Amigó, el 30 d'agost del 1570, hi havia: "un treball autentic en pergamí de la sententia arbitral entre los masoves y parrochians de Cornovella vasalls del monestir de Scala Dei y la contributíó de les despeses de la yglesia de dit lloc ay ab ella alligades tres enquestes fetes y diversos censos y diverses balles generals" (259).

El lloc esmentat com Cornovella sota jurisdicció de Scala Dei només pot ser identificat amb Cornudella. Sembla, a més, que l'església devia fer-se o, almenys, que hi havia la intenció de construir-la. Tanmateix la data és molt antiga per trac-

tar-se de l'actual església i, d'altra banda, a la façana consta, en un escut de la vila, l'any 1615. Aquest seria segurament l'any d'acabament de la façana, i no el 1626 de què parla A. Puig, però les obres de la nau i capçalera devien haver començat molt abans. També hem d'assenyalar que en algun aspecte de l'interior s'assembla a la parroquial d'Alcover, començada l'any 1578 per Joan Munter. En definitiva, no es coneix amb seguretat l'autor del projecte, Blai o Amigó, ni la data de començament de les obres, la qual pot oscil·lar entre el 1570 -en aquest cas la traça seria amb més probabilitats d'Amigó- i el 1600. La data d'acabament de l'església podem portar-la al 1615, aproximadament. En tot cas el conjunt de l'edifici respon a les característiques generals de les altres obres de què hem parlat.

En planta es manté el tipus tradicional de nau única, sense transepte, amb capelles laterals entre els contraforts. La nau té quatre trams dividits per arcs faixons. Als peus s'hi afegeix el cor i a la capçalera un absis en forma de semicercle allargat, és a dir un rectangle prolongat amb un semicercle. Sense aquesta prolongació la planta de l'església podria quasi confondre's amb la de La Selva o la d'Ulldemolins. També existeix un pas de comunicació entre les capelles laterals, quatre per banda. L'església és molt regular i la nau queda dividida en dues parts idèntiques pel doble arc faixó entre les segones i terceres capelles.

L'alçat interior, fins a l'alçada de les voltes, recorda el de l'església d'Alcover. En ambdós casos, en no existir el pis de les tribunes, les capelles laterals són molt més altes que a Ulldemolins o La Selva. L'arc de les capelles és de mig punt i imposta sobre el capitell del primer ordre, format per pilastres d'ordre toscà. El mateix capitell recorre les parets interiors de les capelles convertit en una faixa plana, excepte a la paret exterior. Entre capella i capella s'aixequen les pilastres del segon ordre, sobre una base comú pels dos ordres. No pertanyen aquestes pilastres a cap ordre concret; són com toscanes amb el capitell simplificat, sense les motllures corresponents. El capitell té un àbac molt desenvolupat com si fos una cornisa que fa d'imposta als arcs faixons. Al mateix temps es prolonga en forma de faixa tot al voltant de la nau. Fins aquí tot és semblant a l'església d'Alcover. Excepte que aquí el capitell és més correcte i no té l'àbac. En ambdós casos tampoc la faixa que substitueix l'entaulament del segon ordre no és tangent a l'arc de les capelles sinó que està situat més amunt.

La faixa o imposta fa d'ampit a les finestres obertes als arcs formers de la nau, de mig punt a Cornudella i apuntats a Alcover. Una altra diferència és que a Alcover les finestres són rectangulars i a Cornudella ho semblen, però en realitat els brancals són rectes i la part superior té forma d'arc escarser. Quant a les voltes, en ambdós casos les capelles laterals estan cobertes amb volta de canó de mig punt, però canvia el sistema de la nau. En comptes de creueria a Cornudella va adoptar-

se la volta de canó de mig punt amb llunetes, com a La Selva, Ulldemolins, etc. A diferència d'aquestes esglésies, però, les llunetes de Cornudella són menys apuntades -en tot cas s'assemblen més a les de La Selva-. Al cor i a la capçalera la solució va ser de volta de canó. D'altra banda encara devia persistir el temor a les voltes amb llunetes, perquè els arcs faixons son molt remarcats i gruixuts, sobre una imposta -l'àbac dels capitells- igualment robusta.

L'arc faixó entre les dues capelles centrals de cada costat de la nau és doble i recolza sobre una imposta que és l'àbac comú dels capitells de les dues pilastres que en aquest cas separen les capelles. Les pilastres estan foradades per una porta arquivada i rectangular, amb una faixa plana acabada en ressalt als angles. La porta serveix d'accés a les trones, adossades a les pilastres. També és de remarcar que una de les capelles està dividida per un arc escarser, convertint-se la part superior en una tribuna, segurament per col·locar-hi un orgue, ara inexistent. Hi ha encara un aspecte semblant a les esglésies de Cornudella i d'Alcover: es tracta de la comunicació entre capelles a través de portes adintellades sense cap ornamentació.

La façana recorda d'alguna manera la d'Ulldemolins encara que, en detall, són molt diferents. A Cornudella també s'aplica el concepte de façana i no el de porta o portada. Verticalment es divideix en tres cossos: el central i una torre lleugerament sobressortida a cada costat. El nivell d'entrada és

més alt que el del carrer i per a accedir a l'església s'han de pujar unes escales; a més, per salvar el desnivell entre el carrer de la façana i el dels carrers laterals, tota la façana s'alça sobre un basament de pedra picada -d'altra banda tot l'aparell de la façana ho és-. Al cos central hi ha la porta d'arc pla, emmarcada per dues columnes dòriques que sostenen un entaulament rematat per un frontó triangular. Tots els elements de la portada estan molt destroçats, sobretot el fris. Aquest té tríglifs, però amb tres gotes en comptes de sis, i als tres angles del frontó hi ha acroteris amb boles de pedra. Per sobre del frontó corre una imposta que divideix la façana en dos pisos i, just damunt, hi ha un ull de bou circular. Per la part superior d'aquest corre una altra imposta igual a la primera, i una mica més amunt n'hi ha una altra, més estreta, de tancament de la façana. Com a coronament del cos central hi ha un frontó triangular format per la imposta de tancament i els dos vessants de la coberta de la nau.

Les torres laterals són idèntiques. Són lleugerament sobressortides respecte al cos central i tenen tres pisos, tots de planta quadrada. Al primer, fins a la primera imposta, hi ha dues finestres a cada torre, una sobre l'altra. La inferior és quadrada i la superior rectangular; totes tenen una motllura en forma de faixa marcant un ressalt als angles. Al segon cos, fins a la segona imposta, hi ha una finestra rectangular a la torre de la dreta i un rellotge modern a la de l'esquerra, el qual ocupa el lloc on hi devia haver una finestra com la de l'altra torre. Finalment, l'últim cos sobressurt de l'alçada de la façana

na i té una finestra de mig punt a cada costat on s'hi col·loquen les campanes. La imposta de l'arc es prolonga per les quatre cares de la torre però és interrompuda a cadascuna d'elles per dues lesenes a cada costat de l'arc. Els campanars estan coberts amb una teulada de quatre vessants força enretirats de les parets verticals -quasi invisibles des del nivell del carrer-. La distribució de la façana en conjunt coincideix amb la de l'interior de l'església: el cos central correspon a la nau i les torres a les capelles laterals. D'altra banda, la primera imposta arriba aproximadament a la mateixa alçada que l'arc de les capelles i la segona imposta al nivell de l'arrancament de la volta de la nau.

La paret de la dreta i la capçalera de l'església estan adossades a altres construccions però queda visible tot el flanc esquerre. La inexistència de tribunes a l'interior deixa visibles a l'exterior la part superior dels contraforts, mentre que la part baixa correspon al mur de tancament de les capelles laterals. En aquest mur s'hi obre una porta molt simple, un arc pla amb una cornisa al damunt. Més curiosos són els contraforts a la part superior, ja que presenten una obertura en forma d'arc de mig punt, equivalents als arcs de comunicació de les tribunes de La Selva o d'Ulldemolins. Aquí, però, són exteriors i únicament decoratius; ajuden a alleugerir la sensació de compacitat i espessor dels contraforts.

Entre les obres religioses relacionades amb l'escola del Camp n'hi ha algunes que formen un grup diferenciàt del conjunt de les esglésies ja esmentades. La diferència consisteix bàsicament en el tipus de coberta, almenys el de la nau central, que passà a ésser de creueria. També hi ha una desigualtat en les dimensions; aquestes esglésies tenen la nau més ampla, i en algun cas també més llarga, que les que hem vist anteriorment. El grup està format per les esglésies parroquials de Riudoms, Igualada i Calaf. En la primera sabem que hi treballà Pere Blai, el qual féu variar la traça original al contractista de l'obra, el mestre de cases Joan Mas. La primera traça de la d'Igualada també era de Blai però el tracista i constructor definitiu fou Rafael Plansó; encara que no seguís la primera traça -i no sabem fins a quin punt va fer-ho-, Plansó estava relacionat amb Pere Blai. Finalment, no es coneix ni el tracista ni el mestre d'obres de l'església de Calaf, però l'edifici manté les característiques essencials de les altres dues obres.

Poca cosa pot dir-se sobre la construcció de l'església de Riudoms (Baix Camp). Les poques notícies que coneixem són les aportades per C. Martinell (260). Segons aquest autor, l'arquebisbe de Tarragona, aleshores Antoni Agustín, comminà la construcció d'una nova església. El comú i els jurats de la vila volien que fos de tres naus, la més esplèndida del camp de Tarragona, contra l'opinió de l'arquebisbe. El mes de desembre de l'any 1588 Pere Blai treballava a Riudoms pel preu de vint lliures al mes, ajudant en el dibuix de la planta al mestre Joan Mas (261), encarregat de la construcció. Sembla que l'autoritat de Blai va

convèncer als jurats que seria suficient una església de 28 canes de llargada per 8 canes d'amplada. L'obra devia començar-se el mateix any 1588 o poc després, i no el 1599 com algú ha dit (262). L'any 1606 podria ser el d'acabament de les obres ja que aquesta data consta en un escrit que hi ha sobre la porta de la façana.

La planta segueix l'esquema tradicional de nau única, sense transepte, amb capelles laterals entre els contraforts. A Riudoms les capelles són sis per banda però una pertany al presbiteri. Hi ha, per tant, cinc trams i la capçalera, de perfil semipoligonal. Aquesta, que té cinc costats, sembla, per l'exterior, que només en tengui tres per la raó que en els més propers a la nau s'obren també capelles. S'estableix també la circulació perifèrica al voltant de la nau gràcies a què les capelles estan comunicades entre si. Aquestes són rectangulars, de quatre metres de profunditat per cinc metres d'amplada, aproximadament.

L'alçat de la nau mostra dos pisos, el de les capelles i el dels arcs formers, però no hi ha tribunes. Les capelles s'obren a la nau per un arc de mig punt, impostat sobre pilastres de capitell dòric. L'arc té l'arquivolta motllurada. La imposta, en forma de faixa, recorre tot el perímetre interior de les capelles. Aquestes, al costat de la nau, estan emmarcades per un ordre de pilastres jòniques que no s'interromp en arribar a l'absis, sinó que és seguit -no existeix tampoc arc triomfal-. Les pilastres, de considerables dimensions, sostenen un entaulament molt ample. L'arquitrau és tangent a l'arc de les

capelles, el fris és llís i la cornisa, d'amplia volada, porta denticles. Hem de fer notar que la comunicació entre capelles es fa per arcs de mig punt.

Curiosament, l'arc de mig punt deixa d'usar-se al segon pis i a les voltes. Gairebé la primera impressió és que ambdós pisos corresponen a projectes diferents. Sobre l'entaulament, i coincidint amb les pilastres jòniques, s'alcen pilastres de tipus dòric d'un tamany molt més reduït que les del pis inferior -en tot els casos les pilastres són llises, sense estries-. A la mateixa alçada del capitell corre una imposta en forma de faixa per tot el perímetre de la nau que també fa d'ampit a les finestres rectangulars obertes als arcs formers -una a cada arc-. Tant els arcs formers com els faixons són apuntats. Aquests últims no ho són tant; en canvi són considerablement gruixuts. Mentre que les capelles estan cobertes amb volta de canó de mig punt, cada tram de la nau és resolt amb volta de creueria. El constructor o tracista no només va fer una volta "gòtica" sinó que remarcà aquest caràcter fent voltes estrellades, amb els nervis molt marcats i claus de volta de tamany igualment notable. A l'absis la coberta encara es complica; també és una volta estrellada amb sis puntes i una clau de volta central. La volta sota el cor, als peus de l'església, també es de creueria.

La façana principal és tan interessant com l'interior. La solució és la de portada, però hi ha un intent d'unificar amb impostes tot el mur de tancament de l'església. A l'esquerra, sobressortint només lateralment, hi ha encastat el campanar. Al

centre, la portada és divideix horitzontalment en dos pisos. Enmig de l'inferior s'obre la porta, un arc de mig punt amb l'arquivolta motllurada i l'intradós decorat amb cassetons quadrats, impostat sobre rebranques de capitell dòric. A cada costat hi ha tres pilastres jòniques, sobre un basament comú, separades per dos intercolumnis de la mateixa amplada. Aquests estan ocupats per dues fileres de fornícules obertes al mur, cobertes amb volta de copinya -en total hi ha vuit fornícules al pis inferior-. Les pilastres jòniques sostenen un entaulament, amb la cornisa dentellada, sobre el qual s'alça el segon pis o cos. Aquest presenta, al centre, una fornícula, més ampla que la resta, amb dues pilastretes corínties a cada costat separades per una fornícula com les del pis inferior. Ambdós pisos estan també relacionats per una voluta. Les pilastres del segon pis sostenen un entaulament -la cornisa del qual és igualment dentellada- coronat per un frontó triangular amb el timpà decorat amb un relleu representant a Déu Pare. El frontó té l'amplada de l'intercolumni central, és a dir la de la porta d'entrada, i a cada vèrtex lateral té un acroteri amb una bola de pedra. A cada extrem del segon entaulament, coincidint amb la pilastra coríntia del pis superior i amb la pilastra jònica central del pis inferior, hi ha també un acroteri amb una bola de pedra. Al fris del primer ordre hi ha un escut amb la data del 1606.

Sobre el frontó de la portada s'obre una rosassa circular que ajuda a il·luminar la nau. La zona central de la façana, que correspon a l'amplada de la nau, està coronada ara per un estrany frontó amb un rellotge, tot molt posterior a l'edificació del temple. Abans no hi havia coronament i l'acabament era en forma horitzontal. Les parts del mur que corresponen a les capelles interiors són llises i presenten només una finestra rectangular a banda i banda de la portada, l'ampit de les quals és una imposta en forma de faixa, continuació de l'entaulament del segon pis -a la part esquerra hi ha dues finestres, però la superior devia ésser oberta posteriorment-. Hi ha altres dues impostes que corren per la façana, igualment en forma de faixa. La més inferior prolonga la part superior del basament de l'ordre jònic. L'altra està situada al nivell de la imposta de l'arc de la porta i de la meitat del fust de les pilastres jòniques. L'acabament lateral de tota la façana és remarcant per carreus angulars de tamany superior als altres.

Hem d'assenyalar la correcció en la successió dels ordres, tant a l'interior com a l'exterior de l'església. La única excepció són les pilastres dòriques del segon pis de la nau. També s'ha de remarcar la netedat de tots els perfils i arestes i el bon tallat de les pedres. El mateix bon ofici es comprova en una porta lateral ara tapiada, al costat de l'epístola. Es un arc de mig punt, amb l'arquivolta motllurada, emmarcat per dues pilastres llises d'ordre toscà sobre un basament. El seu entaulament és coronat per un frontó triangular. No està

situada a nivell del paviment del carrer i per a accedir-hi era necessària una petita escala, o bé la diferencia de nivell és deguda a reformes posteriors que baixaren el paviment del carrer. Encara que al fris no té tríglifs, la porta recorda la lateral de l'església de La Selva i la principal de la capella de la Immaculada d'Alcover.

En no haver-hi tribunes, les façanes laterals deixen veure la part superior dels contraforts, entre els quals s'obren les finestres dels arcs formers que il·luminen la nau. Aquests contraforts, a diferència dels de Cornudella, no estan foradats i a l'absis, després de l'última capella es fan dobles a banda i banda de la nau. La voluntat d'unificar tot el conjunt també es confirma en les façanes laterals, especialment a la part inferior, que correspon al mur de tancament de les capelles, i en l'absis, prolongant-se dues impostes de la façana principal -la inferior i la superior- per tot el perímetre exterior. Quant al campanar, és de planta rectangular, té dos cossos separats per una imposta i acaba en una barana de pedra. El segon cos és el destinat a contenir les campanes, en arcs de mig punt -un a la façana principal i dos a les laterals-.

Una mica més tardana és la construcció de l'església parroquial d'Igualada (Anoia). Explica C. Martinell que "hi havia al cap de la diòcesi un igualadí de cor i de sang, el bisbe Francesc Robuster (263), qui en visita pastoral havia patrocinat la idea (de la construcció) i sancionat la seva urgència. Un altre personatge poderós, fill de la vila, Pere Franquesa (264),

era conseller i secretari d'Estat del rei Felip III. Amb influència i cabals, féu servir una i altres per a impulsar l'empresa (...). L'any 1601, poc després de rebuda la santa visita, fou encarregat el projecte del nou temple parroquial al mestre Pere Blai" (265). No sabem si es seguí la traça d'aquest perquè: "L'obra trigà encara alguns anys a començar-se i quan a 30 de juliol de 1617 en fou posada la primera pedra, trobem que la dirigia el mestre Rafael Plansó, també de Barcelona, qui s'obligava a venir a Igualada cada dos mesos. El substituí més endavant Pau Ginstar". Suposem que aquest Plansó és el mateix que treballà al palau de la Generalitat i el propietari de la col·lecció de textos de teoria arquitectònica esmentada algun cop (266). En tot cas, l'església fou beneïda el 20 de novembre del 1627, però era a mig fer i no s'acabà del tot fins a finals del segle XVII.

L'obra degué realitzar-se, doncs, per etapes, començant pel presbiteri i canviant l'orientació de l'antiga església, l'absis de la qual resta ara integrat en forma de capella lateral. L'any 1702 s'afegí a l'església la capella del Sant Crist, al costat nord, però no correspon al projecte inicial. La planta de l'església és l'habitual, de nau única sense transepte amb capelles laterals entre els contraforts. La nau té sis trams, un dels quals correspon al cor alt dels peus de l'església, i la capçalera està constituïda per un absis rectangular separat de la nau per un arc triomfal. Aquestes característiques la fan semblant a l'església de La Selva, només que a Igualada la nau és més ampla i les capelles no es comuniquen.

Més sorprenent és l'alçat de la nau. L'arc de les capelles laterals, semblants a les de Cornudella i Alcover, és de mig punt amb l'arquivolta motllurada amb una faixa. Sobre les capelles hi ha una galeria, però, a diferència de les tribunes de La Selva i d'Ulldemolins o dels balcons de la capella de la Immaculada d'Alcover, la comunicació amb la nau es fa per tres arcs de mig punt a cada tram, en forma de trifori. És una solució més regressiva que innovadora, i ja s'havia usat en el romànic i en el gòtic. D'altra banda, capella i trifori, essent pisos diferents, estan emmarcats per un ordre -que bé pot anomenar-se gegant- de pilastres toscanes.

El sistema seguit és el mateix que a l'església de Cornudella; el capitell es diferencia del fust de la pilastra només per un collaret recte i no té cap de les motllures que el definirien com a toscà o dòric. A sobre té un àbac molt robust que serveix d'imposta als arcs faixons. Hi ha, però, una diferència: mentre que a Cornudella l'àbac es convertia en una faixa plana que corria per tot el perímetre de la nau, a Igualada es prolonga tot l'àbac i la motllura que separa el capitell del fust com si es tractés d'un entaulament seguit. Quant a l'alçat hi ha també una altra similitud entre ambdues esglésies. A Cornudella una de les capelles restava partida per un arc escarser, convertint-se la part superior en una tribuna -suposem que per a col·locar-hi un orgue-. A Igualada sobre les terceres capelles, a cada banda de la nau, en comptes de trifori hi ha una tribuna, coberta amb volta d'aresta romana. Això també és sorprenent perquè era suficient convertir en tribuna un dels triforis si es volia col·locar-hi un orgue -el qual, a més, l'amagaria totalment-.

L'últim pis de la nau correspon al dels arcs formers, apuntats com a Riudoms -a Cornudella són de mig punt-. Aquests arcs no lliuren a l'àbac de les pilastres sinó en un cul de llàntia propi i estan foradats per grans finestrals de mig punt. De les grans pilastres neixen els arcs faixons de mig punt, com a Cornudella. Les voltes són de creueria amb clau de volta i motllura gòtica als nervis. Només tenen dos arcs diagonals, sense la complicació de les voltes de Riudoms, excepte a l'absis on la volta és estrellada. Aquí hem de senyalar també la presència de l'arc triomfal de mig punt, quasi tan alt com la volta, que imposta sobre l'ordre de pilastres. A diferència de La Selva, l'arc és quasi tan alt com la volta i l'absis no queda tan diferenciat de la nau.

L'absis és quadrat a l'interior i a l'exterior i, a la paret frontal i a les laterals, té finestres del mateix tipus i a la mateixa alçada que les de la nau. La capçalera, però, és esbiaixada d'un costat a l'exterior, degut a la irregularitat d'un dels carrers laterals. A les façanes laterals, la capçalera té dues finestres rectangulars a cada costat, a nivell de les capelles -però no donen a la nau sinó a les sagristies-. A la façana no esbiaixada hi ha dues finestres més, damunt les anteriors i a nivell dels triforis, de forma quadrada. Totes estan emmarcades per una faixa de pedra que forma ressalt als angles. El mur de tancament de les capelles i triforis, que recorda el de La Selva per l'alçada, acaba en una imposta en forma de faixa plana. A la part superior són visibles els contraforts

amb gàrgoles goticitzants, i el que correspon a l'arc triomfal és sobrealçat. Tot el parament és de carreus de pedra picada fent escairats. La façana és molt posterior, senzilla i sense cap interès especial.

Uns anys després de començar-se la parroquial d'Iguallada s'iniciaren les obres de la de Calaf (Anoia), a poca distància de l'anterior. Sembla que s'acabaren cap a l'any 1631, data que consta sobre la porta d'una de les sagristies. És sabut també que entre 1629 i 1634 la comunitat del priorat canonical de Calaf, agustinià, abandonà l'antic edifici gòtic que ocupava i es traslladà a la nova església de sant Jaume (267). No podem descartar la possibilitat que l'any 1631 correspongui a una primera consagració abans d'acabar-se definitivament l'església. A la cripta que hi ha sota el presbiteri consta la data del 1648. Es desconeix igualment el tracista i el mestre d'obres, però l'església és molt semblant a la de Riudoms. Si el tracista no és el mateix Pere Blai devia ésser algú que conegués almenys l'església de Riudoms. Si no fos així la coincidència seria extraordinària.

En planta, l'església és molt tradicional. Té una nau única, sense transepte, amb capelles laterals entre els contraforts. En total hi ha sis trams, dos dels quals, als peus de l'església, estan ocupats per un extens cor sobre arcs rebaixats. L'absis és semipoligonal, de set costats, seguint la tradició gòtica. Recordem que a Riudoms hi havia cinc trams, però sis capelles per banda com a Calaf, i l'absis era també poligonal, de

cinc costats. En aquesta església no hi ha galeria superior; el pis inferior correspon a les capelles i el superior als arcs formers. Les capelles, rectangulars, s'obren a la nau per un arc de mig punt amb l'arquivolta motllurada, impostat sobre pilastres dòriques llises. La coberta és volta de canó de mig punt. Fins aquí tot recorda l'església de Riudoms. En canvi, les capelles no es comuniquen, com també succeïa a Igualada. La imposta de l'arc de les capelles es prolonga, en forma de faixa, per tot el perímetre interior, com a Alcover.

Les capelles estan emmarcades per un ordre de pilastres dòriques de considerable alçada. L'arquitrau que sostenen no és tangent a l'arc de la capella, com era el cas de Riudoms, sinó que les pilastres són bastant més altes i recorden les de Igualada i Cornudella. Però, a diferència d'aquestes, l'entaulament de l'església de Calaf és sencer. És dòric, amb tríglifs i les sis gotes corresponents, i la cornisa és molt desenvolupada, és a dir, és molt gruixuda i de molta volada. L'ús de l'ordre dòric és molt més "adequat" per a una església dedicada a sant Jaume que no el jònic de l'església de Riudoms, la qual té el mateix sant titular. El més probable, però, és que aquest aspecte no es tingué en compte. El dòric o toscà -en realitat una simplificació d'aquests- s'havia usat a Igualada, on l'església és dedicada a santa Maria. Tornant a l'alçat de la nau de Calaf, succeeix el mateix que a Riudoms: sembla com si a partir de l'entaulament s'optés per un projecte distint al del primer pis.

El segon pis correspon al dels arcs formers que lliuren, com a Igualada, en un cul de llàntia propi. Aquí també són apuntats, com a Riudoms i a Igualada, i presenten grans frinestrals de mig punt, com a Igualada pero no com a Riudoms, on les finestres son rectangulars i més petites. Sobre l'entaulament recolzen els arcs faixons de mig punt -també a Igualada, pero no a Riudoms-. Les voltes de cada tram són de creueria simple amb clau de volta, sense formar estrella. A l'absis tampoc no és estrellada i els nervis s'uneixen en una clau de volta central. Com a Riudoms, no existeix arc triomfal que marqui el presbiteri. L'alçat de l'absis és semblant al de la nau, només que els panys de paret entre les pilastres no tenen cap obertura, excepte els més propers a la nau on hi ha una porta a cada costat. D'aquestes portes només una, la del costat de l'evangelí, correspon a una sagristia. L'altra sempre ha estat una porta falsa, cegada, pero idèntica a la vertadera, de la qual es simètrica. En ambdós casos són portes arquivrades sobre rebranques amb un capitell jònic simplificat. Estan coronades per una cornisa. Igual que a Riudoms, les pilastres de l'absis són angulars, una a cada vèrtex del semipolígon. L'espai entre les pilastres està ara ornamentat amb pintures de l'any 1951.

El presbiteri està situat a un nivell més alt que el paviment de la nau i per a accedir-hi hi ha una escala a cada costat de la nau. Al centre hi ha una altra escala, però per baixar a la cripta, datada l'any 1648, la qual segueix el mateix perfil del presbiteri. Els arcs adossats al mur són rebaixats i la volta és estrellada. Per fora l'església s'assembla a l'ex-

terior de la d'Igualada i no presenta cap aspecte destacable. El campanar i la façana, llisa i molt senzilla, són posteriors -la façana sembla del segle XIX-.

No volem deixar d'esmentar algunes esglésies relacionades d'alguna manera amb les anteriors, la majoria de les quals han sofert modificacions, però que responen, per a nosaltres, als mateixos models d'algunes de les esglésies que hem citat de l'escola del Camp, siguin o no de Blai o d'Amigó. De l'església parroquial d'Alcover, per exemple, ja n'hem parlat alguna vegada i, encara que el mestre d'obres no era ni Blai ni Amigó, l'edifici és semblant a alguns dels que ja coneixem, especialment a l'església de Cornudella -excepte per la coberta- i bé el podem incloure entre les obres de l'escola del Camp. La mateixa vila pertany també a la comarca de l'Alt Camp. La primera pedra fou posada per l'arquebisbe Agustín el dia primer de setembre del 1578 (268); és, per tant, anterior, al començament de les obres de l'església de La Selva i de la capella del Santíssim. El primer mestre d'obres fou Joan Munter, el mateix que, juntament amb el mestre Pere Muntaner, féu la rectoria de La Selva traçada per Pere Blai, l'any 1583. L'any 1609 mestre Munter fou substituït, a la seva mort, per Oliver Nanqui com a mestre de la fàbrica de l'església (269).

En una làpida de l'interior de l'església es fa una ressenya cronològica de les obres. Per ella sabem que les parets, voltes i capelles eren acabades l'any 1622 i que l'obra s'acabà el 1630, ja que el 23 de juny d'aquell any fou beneïda per l'ar-

quebisbe Joan de Gusman. L'obra havia durat 52 anys i costà 24.000 lliures. Entre els anys 1761 i 1769 es construïren galeries sobre les voltes de l'església, cinquanta arcs sobre cent pilars. El 29 de gener del 1795 caigué el campanar, afectant la teulada, la volta i el cor de l'església. La capella del Santíssim es bastí entre el 1792 i el 1803.

L'església és de nau única, sense transepte, amb capelles laterals entre els contraforts i amb un absis de set costats -com a Calaf-. Les capelles laterals s'obren a la nau per arcs de mig punt, impostats sobre els capitells toscans de les pilastres que fan de rebranques. El capitell es prolonga en forma de faixa per les dues parets laterals de les capelles. Aquestes estan cobertes amb volta de canó i es comuniquen entre si per portes rectangulars, arquivades. Estan emmarcades per un ordre de pilastres toscanes bastant més altes que les capelles. No hi ha entaulament sinó que el capitell es prolonga per tot el perímetre interior de la nau i de l'absis. Sobre el capitell recolzen els arcs faixons, de mig punt mentre que els formers son apuntats. Això també ho hem vist a Igualada i a Calaf. En els arcs formers s'obren finestres rectangulars, més altes que les de Riudoms, l'ampit de les quals és la cornisa que recorre la nau. A l'absis hi ha dues d'aquestes finestres però estan cegades. Les voltes de la nau són de creueria amb clau de volta i motllura gòtica als nervis. A l'absis es prolonguen els formers però no s'uneixen en una clau de volta central ni tenen nervis remarcats. Aquest sistema es repetirà, en petit, a la capella de la Immaculada d'Alcover. Als peus de l'església hi ha el cor,

sobre un arc rebaixat. També és de notar que el paviment de les capelles és més alt que el de la nau i la diferència se salva per dos esglaons.

Si l'interior és semblant a Cornudella, la façana principal es pràcticament idèntica a la traça que hom suposa que corresponia a la façana de l'església de La Selva, de la qual ja n'hem parlat (270). Només canvia algun detall ornamental, com l'escut central o les pilastres laterals del cos inferior -en comptes d'ésser columnes com la resta-, però es tracta de la mateixa traça. Ja que l'església d'Alcover és anterior a la de La Selva, potser hauríem d'invertir la qüestió i demanar-nos si la traça no correspondria originàriament a Alcover i després passà a La Selva. Generalitzant el problema, hem de plantejar si un dels orígens de l'escola del Camp no seria precisament l'església d'Alcover, encara que fos en alguns aspectes -la circulació a través de les capelles, les faixes que prolonguen impostes o capitells, la simplificació de l'entaulament-. En tot cas, això no anul·la la importància de Blai i d'Amigó. D'altra banda, Amigó ja era conegut i Blai sembla que corria per Tarragona, i qui sap si no col·laboraren d'alguna manera en la traça. Una porta lateral, al costat de l'evangeli, recorda la de la capella dels sants Metges, traçada per Blai. La porta és un arc pla entre dues pilastres jòniques, sobre un basament, les quals sostenen un entaulament coronat per un frontó entretallat i circular -en realitat format per dues mitges volutes-. No consta la data, però pot ésser molt probablement posterior a la de Pere Blai.

De l'església de Valls, començada l'any 1570 per Bartomeu Roig segons el model de la de sant Agustí Vell de Barcelona (271), hem de destacar la façana, especialment la portada en una línia semblant a la d'Alcover, encara que reduïda. Emmarcant la porta, un arc de mig punt amb l'intradós decorat amb cassetons quadrats, hi ha a cada banda dues columnes corínties separades per un intercolumni, ocupat per dues fornícules amb volta de copinya -una sobre l'altra-. Les columnes, que s'alcen sobre un basament comú per cada intercolumni, sostenen un entaulament que presenta mènsules a la cornisa. Sobre aquesta s'obre, al centre, una fornícula més gran que les del cos inferior, coronada per un entaulament que recolza sobre dues mènsules, coronat per un frontó triangular de la mateixa amplada que la porta principal. El timpà està decorat amb un bust representant Déu Pare. Les estàtues que ara es veuen a la portada són modernes, posteriors a la guerra civil, i de qualitat més que discutible. No es coneix la datació de la portada, però segurament és posterior a la d'Alcover, ja que les obres de l'església de Valls s'allargaren anys per les tensions entre els jurats i el rector.

També a l'Alt Camp, a prop de Valls i d'Alcover, hi ha la vila de Vallmoll, on residia el familiar de Pere Blai, el també mestre de cases Joan Blai. L'església actual és del segle XVIII però substitueix una antiga església gòtica o, potser, la que avui es veu és la tercera. Si Joan Blai era, l'any 1610, mestre de les obres de l'església, hem de suposar que bastia un nou edifici o que reformava l'antic. Tanmateix res no en sabem d'aquestes obres. No deixa, però, d'ésser curiós que el temple actual tenguí tribunes sobre les capelles laterals i la nau

es cobreixi amb volta de canó amb llunetes. Existeix la possibilitat que l'arquitecte que dirigí les obres de l'actual església, el tarragoní Joan Antoni Rovira (272), aprofités part de l'edifici antic o en conservés l'estructura. Per ara això és només una hipòtesi; en cas de poder-se comprovar hauríem d'incloure l'església de Vallmoll en el grup de les de La Selva, Ullde-molins o santa Magdalena del Montsant.

Quelcom de semblant hauria succeït a l'església o capella del Roser d'Igualada. L'actual és la tercera que es va construir al mateix lloc, i fou beneïda l'any 1819 -el campanar és del 1863- (273). L'església, però, data de finals del segle XVI o de començaments del segle XVII. Segons la tradició s'hi produí, en aquell lloc, el miracle de la suor de sang del Crist d'Igualada, i aquesta seria la causa de la construcció de la capella. Ara és una església de nau única amb capelles laterals, amb un creuer cobert amb cúpula i un absis rectangular. La nau té tres trams més el del cor, als peus de l'església. L'alçat de la nau presenta, al pis inferior, les capelles obertes per un arc de mig punt i cobertes amb volta de canó. Al damunt hi ha un pis de tribunes, igualment amb arc de mig punt i cobertes amb volta de canó. Ambdós pisos estan emmarcats per un ordre de pilastres toscanes que tenen el capitell i l'entaulament simplificats com a Cornudella. Sobre l'entaulament els arcs formers són de mig punt. Les voltes de la nau són per aresta romana sobre trams rectangulars, separats per arcs faixons de mig punt. L'arc toral de la cúpula més proper a la nau sembla l'antic arc triomfal de sepa-

ració del presbiteri. Si no sabéssim que ha sofert reformes, la nau podria ésser perfectament del mateix temps o una mica posterior a la d'Ulldemolins o La Selva. Proposem, doncs, la mateixa hipòtesi que en el cas de Vallmoll: les reformes afectarien essencialment a la capçalera, ampliada amb el creuer i un nou presbiteri, i als peus de l'església, amb la construcció d'una nova façana. La nau podria haver sofert moltes reformes, però restaria bàsicament intacta l'estructura.

L'última església de la qual volem parlar sembla que també ha sofert una reconstrucció. Ens referim a la parroquial dels Prats de Rei (Anoia), entre Igualada i Calaf. S'ha dit que "és un gran edifici barroc-neoclàssic, que és format per una gran nau, de 20 x 10 metres, amb cinc capelles per banda. Es va reconstruir a la fi del segle XVII i el seu retaule, cremat el 1936, es va fer el 1796" (274). Efectivament és una església de nau única de cinc trams, sense transepte, amb una capçalera quadrada, que no es diferencia de la nau més que per la coberta i per no tenir capelles laterals. Però l'església no té de barroc neoclàssic més que la façana i el campanar. L'interior és molt semblant, en canvi, a la parroquial de Cornudella. Les capelles laterals s'obren a la nau per un arc de mig punt impostat sobre el capitell de les pilastres toscanes que fan de rebranques. El capitell es prolonga per les parets laterals de les capelles, les quals estan cobertes amb volta de canó transversal amb llunetes.

Les capelles estan emmarcades per un ordre de pilastres toscanes, molt més altes que l'arc de les capelles, com a Cornudella, Igualada o Calaf. No hi ha entaulament i el capitell es prolonga en forma de faixa per les parets laterals de la nau i presbiteri. Aquests capitells també serveixen d'imposta als arcs faixons, de mig punt. Els arcs formers són també de mig punt, com a Cornudella i a La Selva. La volta de la nau és de canó de mig punt amb llunetes poc pronunciades i que no foren aprofitades per a il·luminar l'església, excepte al presbiteri, on s'obren dues finestres circulars, una a cada costat. La volta de l'absis, però, és de creueria, amb els nervis molt marcats i clau de volta. Hem d'assenyalar que els arcs de les dues capelles de cada banda de la nau més properes als peus són més baixos que la resta. Aquests dos trams corresponen a l'entrada principal i cor, el primer, i a una entrada lateral al costat de l'epístola, el segon. No hi ha cap raó evident que permeti veure la necessitat de fer-los més baixos, a no ser que el canvi es produís quan es va construir la façana. La resta de la nau i l'absis podrien ésser anteriors a l'esmentada reconstrucció de finals del segle XVII; en aquest cas es tractaria més aviat d'una ampliació cap a la part dels peus.

Entre les obres de caràcter religiós de l'escola del Camp no podem deixar d'esmentar-ne algunes de menor importància, però que també reflecteixen el canvi de gustos propiciat pels integrants de l'escola del Camp. Totes elles, excepte la creu del Portal de Mar de Barcelona, traçada per Blai, es troben a la catedral de Tarragona. Són l'orgue i tres sepulcres d'altres tants

arquebisbes, Cervantes, Agustín i Terés. De l'orgue ja n'hem parlat en tractar la figura de Jaume Amigó. En realitat, la traça no és seva, sinó que es limità a adaptar la que havia fet el mestre organer barceloní Salvador Estrada. La part escultòrica fou realitzada, l'any 1562, per Jeroni Sanxo i Perris Ostris, els quals treballaven aleshores a Lleida; la part mecànica es deu als organers que havien fet la de l'orgue de Santa Maria del Mar de Barcelona; els batents de les portes foren pintats, a partir de l'any 1563, per Pere Seraffí i Petro Paulo de Montalbergo, ambdós habitants a Barcelona (275). No entrarem en més detalls, però val a dir que la talla escultòrica és molt acceptable i que tot l'orgue fa ús d'elements arquitectònics plenament renaixentistes -pilastres i columnes clàssiques, entaulaments, frontons i tota la decoració en general-.

Quant al sepulcre del Cardenal Cervantes de Gaeta, E. Morera afirma que "contrató la obra el cabildo por el precio de 340 libras, dando ocho meses de plazo para realizarla, y por censor de la misma al inteligente Don Jaime Amigó, sin duda autor del proyecto, sin constar en el documento de contrata ni la fecha en qué fue autorizado, ni el artista que debía ejecutarla" (276). Com que l'arquebisbe havia mort l'any 1575, l'obra s'acabaria cap a l'any 1576 o 1577. Per a col·locar el sepulcre es foradà el mur de separació de les capelles de sant Miquel i del Baptisteri, al costat de l'epístola. Aquest espai és cobert amb volta de creueria i s'obrí a les capelles per un arc de mig punt, amb l'arquivolta motllurada, impostat sobre pilastres d'ordre toscà. Els arcs estan enquadrats entre dues pilastres

dòriques estriades que sostenen un entaulament també dòric pero amb els tríglifs simplificats i poc ortodoxos. En canvi, l'arquitrav és tangent a l'arc. Sobre l'entaulament hi ha un frontó format per dues volutes vegetals que sostenen un segon frontó més petit i triangular. Al timpà, un quadrat de pedra emmarca l'escut de l'arquebisbe Cervantes.

El sepulcre està situat a l'interior del mur perforat. Consisteix en una urna col·locada sobre un gran basament, tot de marbres de Tarragona i de Tortosa. A ambdós costats de la urna, sobre el pedestal, hi ha dues petites estàtues representant la Fortalesa i l'Esperança. Una altra estàtua representant la Caritat serveix de coronament de la urna. El basament és un paral·lelepípede rectangular i, als costats que donen a les capelles, porta una làpida amb inscripcions relatives a l'arquebisbe (277).

Del sepulcre de l'arquebisbe Joan Terés, traçat per Pere Blai, ja n'hem parlat en tractar les capelles de sant Joan i de sant Fructuós, i no repetirem la descripció. Anteriorment a aquesta obra, Blai havia traçat també el sepulcre de l'arquebisbe Agustín, cap a l'any 1590 (278). L'obra fou executada per un nebot del pintor Isaac Hermes i està situada en una de les fornícules de la capella del Santíssim. Sobre un basament senzill se situa la urna funerària de marbre, coronada per una creu. Malgrat la simplicitat del conjunt, l'execució i l'ornamentació vegetal i grutesca són de qualitat considerable. En la cara frontal de la urna s'inscriu l'epitafi en record de la memòria de l'arquebisbe Agustín (279).

Encara que no es tracti exactament d'una residència per a eclesiàstics incloem en aquest apartat el Seminari de Tarragona, dedicat a instruir i educar als clergues d'acord amb les disposicions del Concili de Trento. Fou instituït l'any 1568, segons S. Capdevila (280), o el 1572, segons E. Serres (281), pel cardenal Cervantes de Gaeta i hom el creu el primer seminari tridentí inaugurat en tot el món. Era administrat per dos canonges i un comensal de la seu de Tarragona i dotat amb diverses rendes procedents de les esglésies de Vilafortuny, Barenys, Pineda, i de l'extingit capítol de canonges d'Escornalbou (282). Segons S. Capdevila: "De moment, sembla que el nou Seminari s'instal·là en una casa del Capítol, propera a l'església de Santa Tecla la Vella, en la qual abans hi havia estat l'escola capítular, com ho recorda la tradició. Després es bastí un edifici propi al costat de la Universitat, o sigui entre l'actual església de sant Francesc i l'Hospital, per a l'obra del qual el Cardenal Cervantes, en son testament fet el 6 d'octubre de 1575, deixà un llegat de 500 lliures. Sembla que el nou edifici s'inaugurà l'any 1577, amb modestes proporcions" (283).

L'edifici fou eixamplat per l'arquebisbe Terés però l'any 1590 ja necessitava reparacions i havia romàs petit. Els administradors, però, no hi volien fer obres perquè el solar pertanyia a la ciutat i demanaven la seva cessió. Els consols de la vila decidiren aprovar la donació, i en l'acta municipal de l'11 de març del 1592 consta que "Satisfent a la proposició per dits Sors. Consols feta asserca de com se faceran ab la donació se ha de fer al Seminari de la casa que en lo consell

penultim se determina dona als Administradors del Seminari; si sels donara tot lo ambit y enfront de dita casa de carrer a carrer perque se pugan ampliar. En fer gran casa com ells entenien. E per lo dita promenia fonch determinat que se fasse dita donació a dits administradors del Seminari de la casa juntament ab lo ambit que es de carrer a carrer ab que nos fasa perjudici als ambits del Estudi cometent als dits Sros. Consols y als Mgchs. Micer Grimau, al Sor. Dr. Lliula, M. Cardona y M. Fequer per a que estos Srors fassen lo acte de dita dotació ab les clausules que a dits Sros. Consols y dits Sors. apparra" (284).

Gràcies a aquesta donació, els administradors feren construir un nou edifici, traçat per Pere Blai i realitzat per Esteva Testa, mestre de cases, Joan o Janot Miret menor, fuster, i Pere Verdura, ferrer. Segons S. Capdevila, "la referida obra es començà el 15 de juliol de 1593 i s'acabà el 25 de març de 1595 i en ella s'hi esmerçaren més de mil dues centes lliures segons un quadern de comptes que obra en l'Arxiu Històric Arxidiocesà" (285). Hem tingut ocasió de consultar aquest quadern (286). i en ell no consta que la traça fos de Pere Blai, encara que podem suposar-ho. Tampoc no es segura la data d'acabament de les obres; senzillament el quadern queda interromput i pensem que els següents s'hauran perdut. D'altra banda, l'edifici era de dimensions considerables i podria haver costat bastant més de les 1.200 lliures de què parla S. Capdevila.

Les obres començaren efectivament el 15 de juliol del 1593. A partir d'aquesta data hi treballaven normalment entre quatre i cinc mestres de cases; a més dels ja esmentats hi trobem un Joan Sala. La pedra per a la construcció provenia de Mont-ral i d'Alcover, ambdues viles de l'Alt Camp: "a 22 de dit (desembre del 1593) se pagaren a mestre Miret menor per lo preu de 100 cayrats a raó 3 sous lo cayrat en lo bosch den Torrell de Monreal 15 lliures - XV ll. Dich yo Juan Miret es ver lo sobre dit. Mes dit dia a Miquel Sans del forn per portar 18 dels sobredits cayrats de Alcover a Tarragona 18 sous" (287). El 30 de març del 1594 es compren 94 cairats de Mon-ral i Alcover per 9 lliures 7 sous i 6 diners. El 29 de gener de l'any següent es compraren 154 carretades de pedra a Antoni Carles i Esteve Testa per 7 lliures 9 sous. Aquesta última compra deu significar que les obres encara no s'acabaven, i és probable que es prolonguessin fins més tard del 25 de març del mateix any. Bona part de les rajoles foren comprades a Gabriel Canyelles, de Constantí (288).

El quadern esmentat no dona gaire notícies més. El nom de Blai, "mestre de Architectura", apareix una sola vegada: "Mes dit dia (6 de febrer del 1594) se donaren a mre. Pere Blany, mre. de Architectura 16 lliures per lo cost de una peça llarga de 60 pams de roure pera grua y de una jasera de alber per lo coll de dita grua y un carrato de alzina serrat - XVI lliures. Dich ques ver lo sobre dit jo Pere Blay" (289). Encara, doncs, que no s'assegurí que Blai n'era el tracista, el fet d'ésser anomenat arquitecte i proporcionar peces per a la construcció, com és el cas del palau de la Generalitat, pot indicar que almenys en

dirigia les obres. Després de diverses reformes i destruccions, l'edifici fou venut per l'arquebisbat a particulars a finals del segle passat i actualment no en queda ni rastre. Només se'n conserva una planta, publicada per E. Serres, que adjuntem en l'apèndix documental.

El Seminari es construí adjunt a l'edifici de la Universitat o Estudi General, i ambdues construccions ocuparen l'illa situada entre els carrers d'August, sant Francesc, Hospital -ara Comte de Rius-, i la Rambla Vella. La meitat de l'illa ocupada pel seminari tenia la façana principal a la Rambla Vella. Al centre s'obria la porta que donava a un vestíbul i, per un passadís, al pati central, de forma quadrangular. Al voltant d'aquest s'organitzava la resta de les dependències. A l'ala de la façana principal hi havia una porteria i dos locutoris, al costat de la porta, i, a banda i banda, dues sales rectangulars de dimensions molt semblants. A l'ala del carrer de l'Hospital hi havia les estances per a impartir les classes i un pati rectangular molt més petit que el pati central. Un altre costat separava el pati de l'edifici de la Universitat, amb el qual comunicava per una porta.

Finalment, l'ala del carrer de sant Honorat era ocupada per una sala rectangular-coberta, pel que s'endevina a la planta, amb volta de canó reforçada per tres arcs faixons-, una escala segurament d'accés al pis superior, i l'església o capella. Aquesta era com un saló rectangular dividit amb cinc trams, també rectangulars, coberts amb volta d'aresta o de creueria i sepa-

rats per arcs faixons. A les parets laterals s'obrien finestres, una a cada tram, que rebien llum tant del carrer com del pati central. A la part de la capçalera el mur comunicava per dues portes, una a cada costat de l'altar, amb una habitació que segurament devia servir de sagristia. Ja que des del primer moment els edificis del seminari i de l'Estudi General estaven units, les classes s'impartien indistintament en un lloc o l'altre. A més, el primer rector del seminari fou Joan Terés, catedràtic de teologia l'any 1577 i rector de la Universitat entre 1575 i 1580. Malauradament, la sort d'ambdós edificis fou també la mateixa, i ara no en resta res de cap.

Problemàtica és també l'atribució de la traça del convent de sant Agustí de La Selva, estudiat per E. Fort i Cogul (290). La fundació del convent respon al desig del Consell de la vila, el qual determinà que es fes a l'església de sant Pau -dels segles XIV i XV-. Això motivà un plet amb la comunitat de preveres i el rector, que s'allargà fins que l'arquebisbe Terés autoritzà la fundació, el 23 de febrer del 1598. Per a aquesta s'havien ofert els carmelites descalços, que feien certes exigències als Jurats, els quals temien no poder complir. Com que els agustins també s'havien ofert a fundar el convent sense exigir res a la vila, s'acceptà que fossin ells qui s'instal·lassin al poble. El convent es construí al Portal d'Avall i no a Sant Pau, per a evitar l'enfrontament amb el rector i els preveres. Mentre es construïa l'edifici els frares habitaren una casa cedida per un seglar. El mateix dia de la presa de possessió del terreny el visitador provincial de l'ordre, fra Marc Antoni Camós, elegí

obriers als mestres Pau Serra i Joan Hortet. L'obra es començaria el mateix 1598 o el 1599 i es portà a terme amb l'ajut decisiu del mercader i batlle de la vila Rafael de Ripollès, més tard governador de Tarragona -el seu escut es troba sobre el portal de l'església-. Cap a l'any 1605 la comunitat s'establí ja en les noves dependències, probablement provisionals. L'església devia estar acabada o molt avançada l'any 1622, perquè el 29 de gener del l'any següent va celebrar-hi missa el prior, fra Gaspar de Sahona, gran impulsor de l'obra que durant una quarantena d'anys fou sempre reelegit "*ratione fabricae*". La benedicció oficial de l'església data de l'any 1636 (291). És possible, però, que l'obra de l'església ja estigués avançada molt abans, i que la celebració de la missa l'any 1623 fos deguda a la inauguració de l'altar major. Pot confirmar-ho el fet que el retaule més antic, destruït l'any 1936 com tota la resta, data del 1614.

El claustre, en canvi, es començà més tardanament, segurament per dificultats econòmiques. El dia 7 de setembre del 1632 es concertà la seva construcció amb Joan Vaguer, successor de Pere Blai en les obres de l'església parroquial. A la mort del prior fra Gaspar de Sahona el claustre quedà sense enllestir i les altres obres avançaren molt lentament. L'any 1649 es feren el celler i dos cups, l'any 1666 la cisterna del claustre, el 1672 les arcades del refector, el 1674 dotze arcades superiors del claustre -cobertes l'any 1714-, i l'any 1762 el campanar. El convent fou convertit en fortí pels francesos l'any 1811, i serví de parròquia i d'hospital des del 1835, fins que l'any

1846 es transforma en magatzem d'una companyia cuinera. Els jesuïtes l'ocuparen entre 1852 i 1860, i els claretians entre 1868 i 1936, any en què fou destruït. Després de la guerra es reconstruí parcialment (292).

L'església serveix actualment de magatzem i no resta pràcticament res de la primitiva estructura. Afortunadament tenim la descripció feta per E. Fort i Cogul: "La nau interior, encara que senzilla, agradava per les seves proporcions molt adequades. Era prou alta i esvelta. No hi havia creuer, però tenia a cada banda quatre capelles, prou amples, però de poca profunditat i per aquest motiu no tenien comunicació entre elles. Aquestes capelles no assolien l'alçada total de la nau. Pel damunt d'elles i per tots els àmbits de l'església corria una coronisa toscana de pedra picada, i al fons l'absis era pla. La volta fou construïda d'acord amb els cànons dels temps. Des de la cornisa s'aixecava majestuosament i esvelta, i seguia exactament el pla semicilíndric, tallat per arcs transversals de pedra picada en sis compartiments, decorats al centre de cada un amb un floró discretament esculpit, i una lluneta a cada costat, amb finestra a cada una d'elles que prenia llum entre els contraforts que, a l'exterior, reforçaven la volta. La llargada interior d'aquesta església assolía els 35 metres i l'amplada uns 10 metres, sense comptar la profunditat de les capelles laterals, que no arribava als dos metres i mig cada una (...) A cadascuna de les capelles corresponia un retaule i un altar, que amb el major eren nou en total (...) Al darrera de l'altar major hi havia la sagristia, molt espaiosa, practicable des de l'església

per dos corredors, una a cada banda del presbiteri, i de l'amplada de les capelles laterals" (293).

Era per tant una església ben semblant a les de l'escola del Camp, especialment a la de Cornudella, excepte per l'absis quadrat, més generalitzat però segurament idèntic -també hi ha les dues portes que donen a la sagristia posterior- al de la capella del Seminari de Tarragona. Per la nostra part, creiem força probable la intervenció de Pere Blai en la traça. Sabem que encara l'any 1616 viatjà a La Selva per a visurar les obres de l'església i, malgrat estar ocupat en les obres del palau de la Generalitat, per les mateixes dates de la construcció del convent eren freqüents les seves visites a la contrada. Recordem que l'any 1596 traçava i construïa el pont sobre el Francolí, entre Valls i Alcover, que l'any 1600 traçà la capella de la Pietat de Paret-Delgada a La Selva, que l'any 1608 projectava el sepulcre del cardenal Terés, i que dirigia les obres del palau arquebisbal de Tarragona. I, encara, qui sap si les obres projectades per Blai pel convent d'agustins de Barcelona no estarien relacionades amb el convent de La Selva. Només volem fem observar que el plet amb els agustins de Barcelona, iniciat l'any 1607, era degut al préstec de 100 lliures que Blai havia fet precisament a fra Marc Antoni Camós, qui elegí els obrers per a construir el convent de La Selva i els manà començar les obres immediatament.

La mateixa hipòtesi la creiem extensible a la traça del claustre. Segons el contracte establert amb Joan Vaguer, l'any 1632, el mestre: "se obliga en lo termini de sis anys dar y acabar los dos anguls de claustres comensats conforme la trassa que esta refrendada y firmada per mossen Mallafre Notari en la present vila, es a saber, que dit mestre Joan Vaguer ha de portar y arrancar las pedras de sas costas, picarlas y assentarlas a ús y costum de bon menestral; mes, se obliga dit mestre Joan de fer sis archs de pedra picada per al refetor ab sas monturas y capitells, y tota la pedra ha de ser de pedra calar conforme a la que esta assentada. Item se obliguen ell y un altre mestre assentar tota dita obra dins sis anys. Mes, se obliga de fer dos archs de pedra picada de calar, un sobre la Sagristia de deu pams de ample y l'altre en correspondencia a l'altre part del claustre a proporcio del altre ab son graó de baix que servesca de marxa peu ab sa goleta l'arch. Lo senyor Prior y convent se obligan a donar a dit mestre Joan de tota aquesta obra la cantitat de 1660 lliures barcs. ab lo termini de sis anys, aixís com s'anirà fent l'obra. Lo P. Prior se obliga donar la fusta pera fer las bastidas, cordas, argamassa feta y tot lo servey que dit mestre haura menester per assentar dita obra, per solució del qual obligan tots los bens mobles y immobles del dit convent y lo mestre també se obliga de la mateixa manera" (294).

Només hi ha construïts dos dels quatre costats del claustre, i justament Joan Vaguer es comprometia a fer-los. És a dir, els costats construïts creiem que corresponen a l'obra d'aquest mestre. Però, llegint el contracte, no s'obligava a fer-

los sinó a "dar y acabar los dos anguls de claustres comensats" i, per tant, la traça ja devia ésser feta amb anterioritat i els dos costats començats. D'altra banda tampoc no consta que Vaguer en fés la traça; només se'ns diu que l'obra l'ha de fer conforme la traça refrendada pel notari de la vila. No volem dir que Joan Vaguer fos incapaç de projectar el claustre, però creiem més probable, seguint a J.F. Ràfols (295), que el tracista fos Pere Blai. E. Fort nega aquesta possibilitat, encara que no exclou que es seguís el criteri de Blai, perquè es coneix perfectament el nom de l'artífex (296). Però ja sabem que tracista i constructor no sempre eren necessàriament la mateixa persona -i encara menys en el cas d'un home tan ocupat com Blai-.

El claustre és situat al sud de l'església, adossat a la paret de l'evangeli, i només consta de les ales del nord i de ponent. Aquestes foren construïdes de pedra picada de tipus saulonenc, com a l'església parroquial. Cada ala presenta dos pisos, l'inferior amb sis arcades i el superior amb dotze arcs, de manera que a cada arc inferior n'hi corresponen dos al pis superior. La galeria alta, però, fou construïda l'any 1674, segons E. Fort (297), o l'any 1868, segons J.F. Ràfols (298). En tot cas és posterior al pis baix i no sabem fins a quin punt respon al projecte original. D'altra banda, aquesta galeria d'ordre jònic és un treball matusser en ambdues ales i contrasta amb la bona execució de Joan Vaguer.

Els arcs inferiors són de mig punt, ben adovellats, i imposten sobre els capitells toscans de les rebranques. Estan enquadrats per un ordre de pilastres dòriques sense estriar. Les pilastres sostenen un entaulament igualment dòric que fa d'ampit de la galeria superior. L'arquitrau és tangent a l'arquivolta de l'arc i al fris hi ha tríglifs amb les sis gotes corresponents. A l'angle d'unió d'ambdues ales la pilastra està plegada, és a dir, està formada per dues semipilastres que comparteixen la base i el capitell. Cadascuna de les ales inferiors és pràcticament idèntica al primer ordre de la nau de l'església de La Selva. L'única diferència és que al claustre les pilastres no tenen basament, sinó una base arran de terra, i que al fris hi ha tres tríglifs per arc, mentre que a l'església n'hi ha cinc. També hem de senyalar que les motlures del capitell són més correctes al claustre que a l'església. Les galeries del pis baix, d'uns 28 per 4 metres, estan cobertes amb voltes per aresta romana. Des de la galeria nord es podia accedir a la sagristia i a l'església, i a la galeria de ponent s'obrien dues portes que comunicaven amb el refetor i amb un corredor d'accés a diverses dependències -menjador, cuina, etc.-. Les cel·les ocupaven el segon pis.

III.3.7 Residències privades

Són molt pocs els edificis de caràcter civil encomanats als integrants de l'escola del Camp en comparació als edificis religiosos. El més important és evidentment el palau de la Generalitat, de Barcelona. Només hi són en certa mesura comparables el desaparegut palau arquebisbal de Tarragona i el castell Nou de Torredembarra (Tarragones). D'aquest últim tenim la sort de comptar amb un estudi de F.X. Ricomà, en el qual transcriu denou documents referits a la construcció del castell, entre el 1565 i el 1578 (299). Les obres foren començades per Lluís d'Icart, senyor de Torredembarra, mort el 4 d'abril del 1580, per substituir l'antic castell, situat al lloc que ara ocupa la plaça enfront del nou edifici. El Castell vell fou venut a particulars entre l'any 1580 i l'any 1581 per Dionísia d'Icart i Joan d'Icart, respectivament vídua i fill del ja finat senyor de Torredembarra.

Segons els esmentats documents, el dia 11 de maig del 1565, Pere Balasch, mestre de cases, firmava una àpoca de 317 lliures 15 sous per treballs realitzats en l'obra del castell nou. Vuit dies més tard Bernat Cassany (300) amidava les parets exteriors "del castel nou lo qual fa mestre Peris Balach, mestre de cases, lo qual castel fa fer lo senyor don Lohis de Icart" (301). El 2 de març del 1566, Salvador del Castillo, "biscayno et taulerius", firmava apoca per 229 lliures 12 sous 9 diners per calç, rajoles i teules per a l'obra del castell. L'esmentat Peris Balasch, del qual desconeixem altres dades, degué deixar de treballar-hi aviat, perquè, el 25 del mateix mes es firmaven les capitulacions entre Lluís d'Icart i els mestres de cases Peris de l'Aliga i Pere Castellar (302) per a fer "les parets furanes de dit castell de amplaria de sis pams fins al sostre de la

sala y de qui a munt de sinch pams y dalt de tot de quatre pams ab les finestres y cantonades y espilleres y altres coses segons estara designat en son modelo que se li donara y les parets de dintre de dit castel de amplaria de tres pams y mig y també ab portalls y finestres y egxemeneyes y qual se vol altres coses fahadores de pedra així picada com de altra de buyt per ple les alcades que en dita cassa seran menester de vuit per ple com dalt es dit y segons lo dello estara designat" (303).

Encara no hem parlat de les característiques de la construcció. De moment només volem senyalar que si tota la fabrica correspon a les dades esmentades es tractaria d'una obra excepcional per la seva "modernitat". Això no és del tot segur, pero el referit contracte ens demostra que la traça en possessió de Lluís d'Icart, ja estava feta l'any 1566. Segons l'al.ludit model s'havien de fer tres pisos, cantonades a la façana i arcades "de vuit per ple". Aquests trets responen a l'edifici actual, i comprovem que les arcades del pati -potser la part més sorprenent del castell- ja son hi anomenades. En tot cas, el 28 d'agost els mateixos mestres firmaven un contracte per a fer les voltes del baixos i dels entresols pel preu de 100 lliures. El 18 de març de l'any següent Salvador del Castillo contractava el proveïment de calç, rajoles i teules pel preu de 300 lliures. La quantitat d'aquests materials ens dóna una idea de les proporcions de la fàbrica: 6.000 teules italianes, 25.000 rajoles de tipus comú, 11.000 caironets, 5.000 cairons i 4.000 "costeres" de calç (304).

El 12 d'octubre del 1567 es fa una capitulació entre els mestres de l'obra i Lluís d'Icart sobre el nombre de treballadors i els jornals que han de rebre. Aquest document és especialment interessant no solament per les referències al castell de Torredembarra sino' per la menció de Montserrat: "Item mes es tractat que lo dit mestre Peris no vol ni enten que lo que ell te de salari de Montserrat ni de altres ventures o guanys li poden venir hajan de entrar en la hobra del castell sino que del que te de Montserrat y de altres ventures o treballs que ell ne puga fer a son plaer y axi mateix fassa mestre Castellar dels preus fets o altres hobres fara y guanyara fora de la hobra del castell" (305). L'endemà es mesurà l'obra feta pels mestres Peris i Castellar els quals firmen apoca per 309 lliures 18 sous.

El 15 de novembre es firma un contracte entre Lluís d'Icart i Bernat Cassany per a diverses obres, entre les quals destaca l'escala "en los esqualons de llijos de amplaria de dotze pams en ample y an de esser los escalons hu part altre cahu de dos passes y laltre de tres y an de esser cahun scalo blanch y laltre scalo pardo y an de tenir per la part davant una coxada y an de tenir dos palms de ample y tres quarts de altaria poch mes o mens. Y mes a de fer la barana de la scala aso es lo asent de la barana y lo passama y en dret de cada repla un pilastre ab un pom de marbre y un pom ab principi de la scala y altre pom a dalt de un llisos mistich com una mostra ne te lo senyor don Lluís (...) Mes a de fer dit mestre nou arquillos per uns corredors conforme una trassa a donat ab unes columpnas doricues o joniques socs de la manera que dit senyor li aparexera, ab ser

vases y capitells de marbre blanch y les columnes de llisos mistich..."(306). El preu total de les obres s'avalua en 200 lliures. Hem de fer notar que les destruccions sofertes pel cas tell han fet desapareixer aquests elements en la seva major part.

El dia 10 de maig de l'any 1569 es firmà contracte entre Lluís d'Icart i els germans Sebastià i Bernat Font, mestres de cases de Tarragona, per a construir les quatre voltes de les torres, les voltes que faltaven entrant al castell a mà esquerra, les voltes dels replans i escala principal, l'escala per baixar al celler. A més "an de fer dos crues es a saber entre dos crues un arch doble entrant en lo castell en la pati que serviran per tenir lo sostre de la sala y aquexos archs an de donar closos de rajola y guix preparats y debaix los quals crues doblen an de esser conforme als de la iglesia de asi de la Torre-dembarra"(307). El preu de les obres era de 60 lliures.

Dos anys més tard Joan Guiquech i Joan del Sal, biscains, contractaven la provisió de teules i rajoles pel preu de 145 lliures. En total havien de proveir 90.000 rajoles i 10.000 teules, a tot estirar al cap de sis mesos. El 21 de maig del 1571 apareix el nom de mestre Blai en el contracte firmat entre Lluís d'Icart i Miquel Maní, mestre de cases de Tarragona, per a la construcció d'onze voltes de l'entresol del castell (Ap. doc. 5). L'obra de Blai consistia en unes voltes vers el portal principal, probablement les del pòrtic -les quals tenen llunetes-. En les mesures de les obres fetes el 10 de maig del

1576 consta que faltava per acabar el portal principal. Poc després, el 20 de juliol, es contractava amb Joan Sans, arrencador de pedra, de la vila de l'Arboç, la provisió de mil quarteres de pedra de la pedrera d'Altafulla -cada quarter tenia tres pams de llarg per pam i mig de gruix-. Un contracte semblant es firmava el 5 d'abril del 1578 amb Joan Mas, arrencador de pedra de la ciutat de Tarragona (308). Això vol dir que les obres no s'havien acabat, i és possible que encara es prolonguessin força més. L'any 1842 el Castell Nou era ja inhabitable, amb la teulada esfondrada i les portes interiors arrencades (309). La ruina s'ha anat accelerant fins avui, i ara el castell és totalment deixat a l'abandó. Esdevé difícil precisar l'exacta datació de tots els elements del castell, fins al punt que, si no se'n conservessin els contractes, podria passar per una construcció d'avançat el segle XVII o fins i tot del segle XVIII en algunes parts. L'edifici és un castell-palau imponent per les seves dimensions, de planta quadrangular amb quatre torres als angles (però una ha desaparegut). Les dependències s'ordenen al voltant d'un pati central, en un extrem del qual, enretirada sota el porxo, es troba l'escala d'accés al pis noble. Hi havia encara una tercera planta, actualment reduïda al pany d'alçar de la façana. El conjunt conservat és molt ordenat, regularíssim; totes les habitacions es comuniquen i la majoria d'elles són quadrades o rectangulars; presenten cobertes amb volta de canó, d'obra grassa i d'obra cuita. Entre la porta principal i el pati hi ha un tram rectangular, que fa de pòrtic, cobert amb la volta que deduïm que va aixecar Pere Blai. Es tracta d'una volta d'obra cuita feta a plec de llibre, de mig punt rebaixat i amb

les grans llunetes tan pronunciades que quasi converteixen la coberta en tres voltes d'aresta. El pati, pràcticament quadrat, el formen vuit grans arcades de mig punt, dues per cada costat, impostades sobre pilastres decorades amb un cercle enmig del fust. Són enquadrades per un ordre de pilastres dòriques que sostenen un entaulament tangent a l'arc, el fris del qual està decorat amb tríglifs i amb les sis gotes corresponents. Al fons del pati, a ma esquerra, hi ha la capella, de planta rectangular coberta amb volta de canó decorada amb cassetons. Tant el pati i les finestres que s'hi obren com la capella podien ser d'una etapa posterior a la resta de l'edifici. Les finestres són rectangulars, emmarcades per una faixa que forma ressalt als angles, i presenten un frontó circular dibuixat per la mateixa faixa; el timpà és decorat amb un cercle semblant al de les rebranques dels arcs, bé que més petit.

Les mateixes finestres són utilitzades en els dos pisos inferiors de la façana -l'entresol i la planta noble-. Els seus frontons, però, són corbats a les finestres inferiors i alternativament corbats i triangulars -cinc en total- al pis noble. La solució del frontó poc sobressortit i quasi encastat al viu del mur l'usarà Pere Blai en el palau de la Generalitat. Repetim, però, que les finestres del castell de Torredembarra poden ésser posteriors, com ho és la porta principal, arquivada i enquadrada per columnes aparellades amb el fust migpartit, que sostenen un entaulament coronat per un frontó corbat entretallat. Les finestres del tercer pis són quadrades, molt simples, i damunt seu hi corre una cornisa dentallada com a coronament de la

façana. Aquesta acaba, als angles laterals, amb un encoixinat de carreus grossos i ben tallats. La majoria de tots aquests elements fan pensar en un retardament de les obres. A la façana, per exemple, s'endevinen dues diverses etapes constructives, diferenciades per la imposta de separació del pis noble. D'altra banda, però, tots els elements ornamentals de la façana i del pati semblen respondre a un mateix projecte. Deixant de banda la porta, que amb tota seguretat és posterior a l'estructura de l'edifici, la datació de la resta del Castell de moment és un problema insoluble. Els contractes només permeten datar les parets i voltes de les habitacions de la planta baixa i de l'entresol.

Més fàcilment relacionable amb l'escola del Camp és la casa anomenada Ca l'Hostal a Tivissa, ara el nº 2 del carrer del Mercat. J.F. Ràfols (310) l'esmenta sense atribuir-la a ningú en concret. En canvi, F.M. Bru afirma que: "A l'estil d'aquesta casa se n'ha dit de l'Escola d'en Pere Blai i hi ha qui ha suposat que aquest en fou el projectista, però observem que aquesta casa porta esculpida la data 1589, temps en que mossen Amigó era rector de Tivissa, i per tant és més que lògic suposar, i així ho havem de creure, que una obra arquitectònica d'aquesta mena no la vingués a fer un de fora del poble quan teníem mossèn Amigó rector de la nostra parròquia" (311).

La façana principal de la casa té forma quasi quadrada i es divideix en tres pisos. L'inferior, però, està en realitat ocupat per dues plantes, els baixos i l'entresol. Al pis inferior s'obre al centre la porta principal, un gran arc de mig

punt molt ben adovellat i amb els brancals encoixinats per quatre carreus de notables dimensions. A cada costat de la porta hi ha dues finestres, una a la planta baixa i una a l'entresol, sobre el mateix eix vertical per banda i totes simètriques. Les més baixes són quadrades, mentre que les de l'entresol són rectangulars i emmarcades per una faixa que forma ressalt als angles. Una altra finestra rectangular, però més petita i apaïssada, es troba just sobre la porta; està cegada i presenta la mateixa faixa amb els ressalts. El pis inferior queda separat de la planta noble per una imposta que fa d'ampit a les finestres, més aviat finestrals, d'aquest segon pis. Són tres finestres rectangulars, la central més alta, motllurades per l'habitual faixa amb ressalts als angles superiors. Al seu damunt s'obren també tres finestres, quadrades i amb faixa marcant ressalts, corresponents al pis més alt. Tota la façana és coronada per un ràfec de força volada, lliurat sobre permòdols. Les arestes laterals són remarcades per un encoixinat de grans carreus rectangulars, més gruixuts al pis inferior que al superior, -d'acord amb la imposta-. Tota la façana s'aixeca sobre una base que, com a banc corregut, marca el nivell horitzontal constant enfront del paviment inclinat del carrer.

L'interior de la casa ha estat lleugerament modificada, però volem destacar-ne el vestíbul de la planta baixa, una àmplia sala rectangular coberta amb volta de canó amb dues llunetes per banda. Com és habitual, la volta està feta de rajola. Aquest vestíbul i, sobretot, la façana, creiem que permeten atribuir la casa a mossèn Amigó. La regularitat i simetria de les

finestres, la seva tipologia, l'encoixinat angular, la importància donada al pis noble, l'existència d'un eix principal vertical de simetria -que passa per la porta i la finestra més important-, la qualitat del treball de la pedra i del ràfec, tot en definitiva, fa pensar en l'activitat d'un bon coneixedor. D'altra banda la datació coincideix amb els anys en què d'Amigó feia de tracista. Pel mateix temps de construcció d'aquesta casa Blai degué començar les obres del palau arquebisbal de Tarragona. Ja hem dit abans que malauradament fou destruït per les tropes franceses al segle XIX. Només n'ha sobreviscut algun fragment de mur, difícilment identificable, a la part baixa (312). El palau fou totalment refet durant el segle passat i no sabem fins a quin punt es conserva l'estructura antiga o si l'obra nova s'"inspira" en la vella. La façana actual, per exemple, no deixa de recordar la del palau de la Generalitat: tres pisos, pilastres corínties, frontons triangulars i circulars alternats, etc. El pati interior presenta tres pisos, els dos inferiors d'arcades i el superior amb finestres rectangulars, resolts amb ordres consecutius, dòric, jònic i corinti, que van disminuint en alçada. El pati traçat per Blai no devia ser tan alt; probablement constava de dos pisos, a l'estil del claustre del convent dels agustins a La Selva. En tot cas la hipòtesi encara no es pot confirmar.

Molt menys importants són les reformes portades a terme al castell de Vallmoll, ara pràcticament enderrocat. Semblen de finals del segle XVI o de començaments del segle XVII les grans finestres que apareixen al primer pis de la façana princi-

pal -l'única cosa conservada, d'altra banda-. Són finestres rectangulars, apaisades i adovellades amb coixins a cada costat. L'aresta esquerra de la façana queda marcada per un encoixinat pla que sembla correspondre a la mateixa època. L'actual estat de ruïna del castell no permet fer-se el càrrec de l'abast real de les reformes. En tot cas, aquestes podrien ésser atribuïdes a Joan Blai, mestre d'obres de l'església de Vallmoll i parent de Pere Blai.

Molt més interessants són dos petits palaus d'Alcover, atribuïts a l'escola de Pere Blai per J.F. Ràfols (313) i C. Martinell (314). Ambdós daten erròniament les cases l'any 1638, quan corresponen -estan datades a la façana- al 1618. Segons C. Vidal, "son dos edificios molt parecuts, tot de pedra picada y d'un aspecte sever y magestuós, y més encara quan fa pocs anys tenien sencera l'artítica barbacana que s'avansava uns vuit pams enfora sobre'l carrer, y que avuy sols ne conserva una part la Rectoria. Ditas casas bessones, foren construïdes en 1618 p'els germans Anton y Prosper Company, que vingueren d'America ahont havian anat á per fortuna" (315). Sabem que per aquell temps Pere Blai estava relacionat amb alguns personatges de la vila; havia comprat una mola de molí per a Alcover i deixava diners a alguns dels seus habitants. No fóra estrany, sinó més aviat plausible, que la traça fos del mateix Blai, bé que de la construcció se'n hagués ocupat amb tota probabilitat un altre mestre de cases.

L'anomenada casa de Cosme Vidal, o Ca Cosme, ha estat estudiada per J. Fuguet, el qual l'atribueix a Pere Blai (316). La planta té forma quasi rectangular, encara que el costat de la façana posterior és esbiaixat. Les habitacions, gairebé totes rectangulars, es distribueixen al llarg d'un eix de simetria longitudinal, perpendicular a les façanes. En la part frontal, al centre, hi ha el vestíbul que acaba en un mompeller, a un extrem del qual hi ha l'escala d'accés al pis principal. Hom suposa que la planta del pis noble seria similar però les reformes posteriors no permeten afirmar-ho amb seguretat. El pis més alt era destinat a golfes, i actualment és transformat en vivendes.

La façana principal, més ampla que alta, medeix 16,7 x 13,7 metres i està dividida en tres pisos, l'inferior ocupat pels baixos i l'entresol. Les plantes estan separades per impostes que també fan d'ampit a les finestres; la que correspon al pis noble té més volada, com si fos cornisa. Un eix vertical de simetria, que passa pel centre de la porta, divideix la façana en dues meitats. Curiosament, en el pis noble l'eix no travessa cap finestra; igual que a la façana del palau de la Generalitat, el centre no és ocupat per una obertura, com és habitual en les façanes renaixentistes, sinó que és un pany de mur llis -a la Generalitat hi ha la fornícula central-. Al centre del primer cos s'obre la porta rectangular, emmarcada d'aparell encoixinat i amb la llinda adovellada a saltacavall. A cada costat té dues finestres -les inferiors ara convertides en portes laterals- de perfil rectangular i emmarcades per una faixa amb el característic ressalt als angles. Al pis noble s'hi obren quatre

grans finestres, dues a cada meitat de la façana, quasi aparellades a cada banda del pany cec central. Tenen forma rectangular i són allindanades, amb brancals i llinda modelats amb motllura d'arquitrau. Les corona un frontó robust, sobressortit sobre dues mènsules amb decoració vegetal, corínties segons J. Fuguet (317). Les finestres més extremes tenen frontó triangular, les centrals circular. En aquest aspecte se segueix també la combinació de frontons de la façana del palau de la Generalitat. El pis de les golfes té vuit arquets de mig punt, separats per petites pilastres adossades d'ordre toscà. Teòricament corresponen dos arcs per finestra del pis noble, però la distribució no coincideix exactament atesa la diferència dels intervals entre les finestres. La façana ha perdut el ràfec que la coronava en origen. Lateralment els límits de la façana són marcats per un encoixinat similar al de la porta.

Pel seu interès transcrivim algunes de les afirmacions de J. Fuguet: "Es muy interesante el ritmo que ofrece la disposición de vanos en toda la fachada. En la planta es lento e impar (tres vanos con intervalos muy diferentes entre sí); en la principal es muy rápido, es par y tiene cuatro vanos también con intervalos diferentes; por último, la planta superior dobla la rapidez (ocho) y presenta repetición en los intervalos (...). La totalidad y las partes se hallan, casi siempre, relacionadas en proporciones áureas; cuando éstas no son posibles hay soluciones desiguales que determinan cuadrados y círculos. Veamos:

- la mitad de la anchura total de la fachada es sección áurea de la altura total (sin el remate hoy desaparecido). Queda, con ello, el perímetro total descompuesto por el eje de simetría en dos rectángulos de armónica proporción.
- la altura desde el suelo al alféizar de las ventanas de la planta noble que juega un papel estructural y ornamental muy destacado, es sección áurea de la altura que desde el suelo llega al límite de los frontones de la misma planta noble (...)
- el cuadrado que enmarca la puerta principal viene determinado por las diagonales del rectángulo total de la fachada. Esta medida establece el límite del almohadillado lateral.
- la altura desde el suelo al límite de las ventanas superiores de la planta baja es áurea de la semianchura de la fachada.
- la altura del vano de la puerta principal que es la misma de las ventanas del piso principal -frontón incluido- es también áurea de la distancia suelo alféizar de la planta noble.
- las proporciones de la puerta y las ventanas van relacionándose de forma idéntica. Vemos por ejemplo que la anchura de la puerta principal que es sección áurea de su altura, es tomada por anchura de los frontones; la anchura de las ventanas del piso principal es la altura de las ventanas superiores de la planta baja" (318).

Volem afegir només que malgrat el rigor compositiu que es desprèn dels èmfasis i les afirmacions de J. Fuguet, la façana no és tan perfecta com podria semblar. Ja hem dit que els arquets de les golfes no responen als mateixos eixos que les finestres inferiors; aquestes al nivell de l'entresol tampoc no són idèntiques, ja que la de l'esquerra és una mica més estreta que la simètrica de la dreta. En tot cas aquestes variacions poden ser degudes al constructor més que al tracista. El parament de la façana és de carreus regulars de pedra picada, de l'anomenada "saldó" o "sauló". L'interior està molt modificat però hem de destacar l'escala de tres trams sobre arcs rampants; està situada en un pompeller més alt que el terrat per a donar, a través de quatre finestres, aire i llum a l'interior.

La casa anomenada L'Abadia, al carrer de l'Abadia, és molt semblant a l'anterior. També ha sofert modificacions, tant a l'interior com a l'exterior. L'antic vestíbul ara és una sala d'actes de la parròquia, la porta principal fou transformada en finestra (ara enreixada), les finestres del pis baix ara són portes amb dovelles o saltacavall i, al pis superior hi ha dues finestres que no semblen originals. La composició original de la façana era semblant a la de Ca Cosme però amb algunes variacions interessants. Es divideix també en tres pisos, diferenciats per impostes en forma de faixa plana. Igualment està limitada lateralment per un encoixinat pla, que en aquest cas és més ample, tant més que permet d'obrir-hi finestres; així la façana sembla dividida verticalment en un cos central i dos

de laterals i simètrics. Tota la planta baixa és encoixinada, centrada per una porta (ara finestra) allindanada amb dovelles a saltacavall. Les actuals portes laterals eren finestres, segurament semblants a les del pis superior.

Al pis noble hi ha dues grans finestres centrals, del mateix tipus que les de Ca Cosme, actualment enllaçades per una balconada de ferro, que s'hi afegí posteriorment. Entre ambdues finestres queda un pany de mur llis com a Ca Cosme, que recorda la solució de la façana de la Generalitat. Però a l'Abadia, en comptes de la fornícula central, entre les finestres s'obrí un petit ull de bou circular emmarcat per una faixa també circular que migparteix la imposta de separació del pis superior. Sobre les finestres amb motllura d'arquitrau (que marca l'habitual ressalt als angles superiors) hi ha una cornisa que sosté un frontó, triangular en ambdós casos. Aquests frontons són molt sobressortits i no presenten les mènsules que hen vist a Ca Cosme. A cada extrem de la façana hi ha altres dues finestres rectangular allindanades, emmarcades per l'encoixinat. Al pis superior es repeteix la mateixa distribució de finestres, totes pràcticament iguals, allindanades i rectangulars. Les dues centrals tenen ampit pero no pas les laterals, obertes a l'encoixinat; potser van perdre'l en obrir-se una altra finestra a sota seu (suposem que molt més tard). La façana és coronada per un remarcable ràfec de fusta decorat amb plafons.

Aquesta façana està tan ben resolta com la de Ca Cosme i potser més ben treballada. El material usat és el mateix i també aplicat en peces regulars. Tot i que en alguns aspectes sembla més senzilla -dos finestrals en comptes de quatre, per exemple- en d'altres és més interessant. Posem per cas l'encoixinat que ocupa tot el pis inferior, que recorda el del palau de la Generalitat, o la substitució de les golfes per finestres arquitravades i rectangulars, solució semblant a la de Ca l'Hostal de Tivissa. En definitiva, els dos palaus d'Alcover són variacions d'una mateixa tipologia.

De la mateixa vila hem de senyalar també una altra façana, la de l'ajuntament. L'edifici i la façana foren refets cap a l'any 1750 i encara degué sofrir altres modificacions posteriors. La part baixa de la façana, però, data de l'any 1581 (319) o del 1591 (320). Sota un porxo d'embigat sostingut per cinc columnes toscanes amb sabates -substitueixen els àbacs-, s'obre al centre la porta principal, allindanada i amb motllura d'arquitravau, coronada per un frontó circular, amb l'escut de la vila al frontó, sobre dues mènsules que es prolonguen fins a terra en forma de pilaret. A cada costat de la porta hi ha una porta lateral -tal volta una finestra, en origen- motllurada per una faixa que marca ressalt als angles superiors. Sobre aquestes portes hi ha un ull de bou circular amb idèntica motllura. A cada extrem de la façana, ara entre mitgeres, encara es veu l'encoixinat d'aresta que devia tancar-la lateralment. Malgrat que avança una trentena d'anys als dos palaus esmentats, podria semblar contemporània, almenys aquesta primera planta.

Quan es construí Amigó ja era conegut i Blai devia estar per Tarragona. Això no significa que necessàriament la traça sigui seva -el tipus de mènsules d'aquesta façana no apareix en cap de les obres d'ambdós tracistes-. De qualsevol manera, però, podem incloure-la en el mateix grup.

III.4 La nova arquitectura: trets i connexions

Ja hem apuntat alguna vegada que l'escola del Camp representa la síntesi dels esquemes tradicionals, és a dir gòtics, i de models italians, més de tipus manierista que no pas del moment classicista romà. A vegades ambdues influències es superposen i confonen, com en el cas de les plantes d'església habitualment usades pels tracistes de l'escola del Camp. Excepte les capelles -però inclosa la del palau de la Generalitat- la resta d'edificis religiosos presenten la tipologia de nau única, sense transepte, amb capelles laterals entre els contraforts. Una planta, tanmateix, ben assumida i arrelada en el curs del gòtic català, pràcticament inalterada, i ara esdevinguda curiosament "moderna" almenys arran dels corrents post-tridentins i de la seva adopció preferent pels jesuïtes (321). La supressió generalitzada de l'espai centralitzat, recuperat novament pel barroc, té com a conseqüència el triomf de l'església de planta longitudinal. Això transforma el caràcter de l'església centralitzada en un sentit específicament "eclesial", accentuant a més la zona perifèrica de la nau. Aquí intervé, lògicament, la possibilitat de circulació a través de les capelles laterals. L'espai total es divideix en una gran nau central i un deambulatori perifèric amb nombre variable d'altars. D'alguna manera s'hi palesa així la importància concedida a la liturgia i a la predicació en la reforma tridentina. Els exemples més clars a casa nostra, i hem de tenir present sempre llur modestia -en relació a l'específic context històric i econòmic-, serien les esglésies de La Selva i d'Ulldemolins. És significatiu que s'hagi pogut considerar d'origen català la planta adoptada com

a "oficial" pels jesuïtes, tot i les variacions o transformacions d'alguns aspectes -en cap cas no podem constatar a Catalunya l'existència del creuer, per exemple, ni de cúpules sobre les capelles laterals fins molt més tard, en plena etapa barroca-. Més tradicionals, malgrat la inclusió d'ordres clàssics són les esglésies de Calaf o d'Igualada. La diferència, però, no és notable en planta sinó, en tot cas, en l'alçat.

Abans de destacar el caràcter tradicional i goticitzant de les obres de l'escola del Camp fóra bo que intentéssim una comparació amb exemples arquitectònics d'arreu d'Europa, especialment italians. Potser arribaríem a la conclusió que, probablement, la influència dels models renaixentistes -seria millor dir manieristes o contrarreformistes, segons el cas- no hi era pas menor que la inèrcia de les tipologies autòctones anteriors. El coneixement d'aquests models foranis, pensem que obtingut essencialment a través de gravats i tractats d'arquitectura, més que per contacte directe -que tampoc no hem de descartar del tot- es degué matisar i adaptar al taranna local: a la formació i habilitat dels executors materials, mestre d'obres, paletes, picapedrers, etc.: a la confiança i preferència per les tècniques ja conegudes i experimentades satisfactòriament moltes vegades; i, sobretot, a la voluntat i als gustos dels clients. Això últim, per cert, és menys evident en els encàrrecs dels arquebisbes de Tarragona o en els de la Generalitat, estaments que per la seva situació social eren capaços d'accedir amb menys reserves a la "nova" cultura arribada d'Itàlia.

Una de les innovacions més interessants de l'escola del Camp és el tipus de coberta, la volta de canó amb llunetes, s'aprofitessin o no fins a les últimes conseqüències les seves possibilitats d'il·luminació per a l'interior de l'edifici.

L'església de San Oreste sul Monte Soratte, aprop de Roma (ca. 1560), té llunetes a la volta de canó de la nau central; San Giorgio Maggiore de Palladio, a Venècia (1565), presenta llunetes a la volta de canó de la nau central i per aresta a les naus laterals; a Il Redentore (1577-1592), Palladio utilitza volta de canó amb llunetes per a la nau central; les capelles laterals entre els contraforts tenen volta de canó octogonal a la nau i estan comunicades entre si; a San Raffaele, de Mila (ca. 1565), hi ha en canvi volta per aresta a la nau central -recordem la capella de Sant Jordi del palau de la Generalitat-; l'església del Gesù, a Roma (1568), té llunetes a la volta de canó de la nau, molt destacats i de gran efecte sobre l'espai com en els casos que tenim de l'escola del Camp; per aresta es cobreix l'església de la Universitat de Wurzburg (1582); la catedral de Valladolid (1585) té volta de canó amb llunetes a la nau central i voltes per aresta a les naus laterals; la nau central de Santa Maria degli Angeli a Pizzofalcone (Nàpols), de l'any 1600, té la nau central coberta amb volta de canó amb llunetes; la capella Cerralbo de Ciudad Rodrigo, començada per Juan de Valencia sota influència herreriana, és coberta amb volta de canó amb llunetes. La llista podria ser molt més llarga. Certament, la majoria de les esglésies esmentades són de tres naus, però ens interessa destacar el fet que les voltes de canó amb llunetes, ara introduïdes a Catalunya, són corrents

a finals del segle XVI en d'altres indrets d'Europa i de la península ibèrica. Durant el segle XVII aquestes voltes esdevenen encara més freqüents.

Un altre element característic de les obres que tractem és la connexió de les capelles laterals mitjançant obertures rectangulars -Cornudella, Alcover- o arquejades -La Selva, Ulldemolins, Riudoms-. No és necessari retrocedir a la nau central per a arribar a la capella contigua i les possibilitats de circulació es fan més complexes. L'exemple més característic és el del Gesù de Roma. Queda una mica més amagada la comunicació entre les capelles a l'església jesuítica de San Fedele, a Milà (1569), però també hi és. Resulta destacada a San Gaudenzio, a Novara (1577), i al Redemptore, de Palladio, a Venècia (1577). Sembla que a finals del segle XVI i començaments del segle XVII era més freqüent disposar capelles laterals comunicades -o naus laterals- en comptes de capelles independents. Naturalment, també existeixen esglésies anteriors, gòtiques, que tenen un pas de comunicació entre les capelles situades entre els contraforts. A Barcelona mateix era el cas de l'església de Sant Antonio Abat (1430-1448), però no és una característica general fins més endavant.

A les esglésies de La Selva, Ulldemolins i Santa Magdalena del Montsant, l'element potser més característic de l'alçat interior és la presència de la galeria alta en forma de tribunes -a la capella de la Immaculada d'Alcover té forma de balconets i a Igualada de trifori-. Antecedents de les tribunes

ja els trobava F. Chueca Goitia en les termes de Caracalla (322) i també es poden trobar en les basíliques romanes -que podien ser cobertes, a més, amb canó amb llunetes- per a no parlar dels "matroneus" de les basíliques cristianes antigues; triforis apareixen en els pisos alts de les esglésies de peregrinació romàniques i tenen continuïtat durant el gòtic. Però es poden establir les comparacions amb exemples geogràficament més pròxims, a Catalunya mateix. A la catedral de Barcelona, per exemple, la volta que migparteix les capelles laterals sosté tribunes; les reformes que es feren a principis del segle XVI a l'església de santa Maria del Mar, a Barcelona, també crearen el mateix tipus de galeria superior a la part de la capçalera. Tribunes podien trobar-se a les esglésies de Montesion i de les Jerònimes, també a Barcelona, al convent dels Angels; entre 1542 i 1547 el mestre de cases Andreu Matxí va refer la capella del Palau reial menor de Barcelona i d'aquest temps deuen datar les tribunes. Encara a Barcelona, l'església de sant Jaume, abans dels trinitaris calçats, presenta tribunes que podrien ser anterior a les reformes del segle XVIII.

Era una solució fàcil adoptar, doncs, per part d'Amigó i de Blai perquè la coneixien directament, però no necessàriament ha d'ésser aquesta la raó de fons del seu ús. Més que a cap de les esglésies esmentades, la de La Selva s'assembla, al nostre parer, a l'església dels Sants Severino e Sossio de Nàpols, dissenyada cap el 1494 per Giovanni Mormando però construïda posteriorment a l'any 1537; la semblança es produeix tant per les tribunes com per la coberta de volta de canó amb

llunetes, encara que sant Andreu de La Selva és més monumental. També podríem trobar exemples en d'altres indrets. L'església de la cort dels Gonzaga a Màntua (1562), posem per cas, té galeries sobre les dues naus laterals, com altres esglésies de cort. Però la presència de galeries és característica, sobretot, de les esglésies jesuítiques: "En las iglesias de los jesuitas, las galerías constituyen una regla prácticamente sin excepción" (323) i "las iglesias jesuitas sin galerías constituyen raras excepciones" (324). L'exemple més antic seria el Gesù de Perugia (1562); la Casa professa de Salamanca (1565) només té la galeria transversal a la part de l'entrada; al Gesù de Roma (1568) les galeries són molt baixes i s'obren a la nau mitjançant balcons. Les galeries de l'església jesuítica de San Giovannino, a Florència, estan també bastant amagades. Les primeres galeries monumentals de l'arquitectura jesuítica es troben a l'església de St. Michael de Munich (1583), encara que a Alemanya l'església de la Universitat de Wurzburg (1582) ja l'havia precedit amb dues galeries superposades. La coberta de la nau única de St. Michael és de volta de canó i les capelles laterals i tribunes de canó transversal; també es cobreixen amb canó transversal les tribunes de La Selva, d'Ulldemolins i de santa Magdalena del Montsant. Normalment les tribunes o galeries es comuniquen a través del cor situat als peus de l'església. Encara que no existeix a l'església de La Selva, que no fou acabada, hi ha indicis que hi era previst. De vegades es volia disposar l'orgue fora del cor, com a Cornudella i a Igualada, i això comportava la partició d'una o dues capelles, a trams formant la part superior en tribunes per instal·lar-lo adequadament

Es curiosa la coincidència de les tribunes de les obres del Camp amb les utilitzades en les esglésies jesuítiques. La relació pot ésser doble. D'una banda els arquitectes del Camp podien conèixer les realitzacions de Vignola -però no apareixen gravats que mostrin l'ús de tribunes en el tractat del mestre italià-. D'altra banda s'ha pogut dir que el model de l'església jesuítica és una importació procedent de Catalunya -tal volta a través del papa Borja- (325) però els casos en que apareixen galeries en les esglésies catalanes precedents són molt reduïts i, en definitiva, l'origen de les tribunes pot ésser independent en els diferents casos. Sembla que els jesuïtes instal·laren galeries per a guanyar més espai per als fidels i també per a la confessió dels homes, o per habilitar-les com a oratori per al seu propi ús i pel d'algunes personalitats, marcant així una clara distinció segons l'estament social (326). A Catalunya no semblen tenir cap d'aquestes funcions i és possible que, en últim terme, fossin conegudes mitjançant gravats. La coincidència amb altres esglésies europees fa pensar que no és del tot plausible una elaboració original de part d'Amigó o de Blai sobre models anteriors del país. Hem de senyalar que entre 1560 i 1592 es construí l'església monàstica -benedictina- de Montserrat que també té galeria superior; però quan Blai la visita ja estava aprovada la traça de l'església de La Selva.

Es important l'alçada de les galeries, perquè com més baixes són i més integrades es troben amb les llunetes, més evident resulta la imatge de saló de la nau, remarcada encara per la manca de naus laterals i de transepte. En les obres de l'escola del Camp s'accentua aquesta imatge de saló alhora que s'emfasitza la directriu longitudinal de l'església. L'alçat de les naus no segueix cap ritme complex, sinó que és la conseqüència de la simple alineació de trams idèntics, iuxtaposats o enllaçats sense solució de continuïtat. Inclús a la capella de sant Jordi de la Generalitat hi és present la imatge de saló, resultat de l'alçada quasi idèntica de les cobertes de la nau central i de les naus laterals, tipus "hallenkirche". D'altra banda, les llunetes modulen profundament la volta, i això podria induir un cert sentit de fragmentació, però de fet es comporten com una prolongació de les tribunes i no arriben a trencar el predomini de l'eix longitudinal. Hem vist que les esglésies de l'escola del Camp són rectangles circumscriïts dintre dels quals es desenvolupen les formes interiors. En el primer renaixement això no era freqüent però, a partir del 1550, ja no és tan estrany: San Giorgio dei Greci a Venècia (1550), Sant Stefano dei Cavalieri a Pisa (1562), Santa Susanna a Roma (1595), San Giuliano a Venècia (1555). D'aquesta última església en deia Burckhardt una caixa pràcticament paral·lelepípedica (327). L'essencial en totes, és la nau, i pràcticament desapareixen les naus laterals i els espais subordinats. Això remarca la imatge de continuïtat espacial, tan evident d'altra banda en la tradició gòtica catalana, i que es constata com un objectiu prioritari en les obres del Camp de Tarragona.

Des de començaments del segle XVI es coneixien a Catalunya els ordres arquitectònics, interpretats de manera "grutesca" fins ben avançat el segle i aplicats com a repertori de formes essencialment decoratives en tota la segona meitat del cinc-cents. Però l'aplicació sistemàtica dels ordres en l'organització dels alçats, sobretot interiors, i en general per a l'articulació global de l'obra, no s'assoleix fins a l'assimilació que en feren Amigó i Blai. En les obres del Camp de Tarragona es confirmen algunes de les característiques generals en l'apropiació dels ordres per l'arquitectura europea del segle XVI. En primer lloc hem de parlar de l'austeritat de la regla arquitectònica, manifestada en una progressiva reducció formal de l'estil de l'Alt Renaixement que ultrapassa el classicisme en nom d'un mètode experimental desimbolt (328). En segon lloc, la llibertat interpretativa de les formes considerades ortodoxes, visible per exemple en la modificació -els timpans -transformació dels costats en volutes, superposició d'un timpà triangular i un altre format per volutes, etc.- i dels entaulaments -simplificats o modificats en les seves dimensions, sintetitzats o atrofiats en la seva composició-. En tercer lloc, l'adopció sistemàtica de l'estil toscà, del dòric, o d'un híbrid de tots dos. Aquesta característica és realment notable, per la seva freqüència i constància, en les obres del Camp de Tarragona. A l'arquitectura europea del segle XVI és potser l'estil més difós, segurament degut al seu caràcter sever i a l'economia que representa la minva d'ornamentació -a vegades absoluta-.

Segons G. Morelli i C. Audini: "Al costat de la utilització de l'estil ortodox, segons els 'cànons' del classicisme, sovint es torna a trobar una barreja entre les formes dels estils toscans i dòrics en el sentit en què a una columna d'estil toscà per la base i el capitell, els arquitectes del segle XVI hi afegeixen un entaulament d'estil dòric amb un fris compost de tríglifs i de metopes en lloc d'un fris propi de l'estil toscà. Aquesta fràgil frontera entre els dos estils -impen-sable, per exemple, entre l'estil dòric i l'estil jònic, que, tanmateix estan contiguts en l'escala dels cinc estils- és el símptoma de l'extrema vitalitat d'aquesta mescla d'estil toscà i dòric en el qual l'estil toscà amb les seves simplificacions actua talment un pol d'atracció en els límits de l'estil dòric més elaborat (...) Aquest retorn constant a l'estil toscà encarna perfectament la voluntat de transmetre a l'arquitectura, en algunes ocasions, una impressió de magnificència fundada no pas en un excés de decoracions, sinó en l'austeritat evident que caracteritza l'arquitectura del segle XVI" (329).

Això ens permet no haver de recórrer a models precisos per a cadascuna de les obres del Camp en l'ús dels ordres simplificats. I també ens permet observar que la curiosa similitud entre les simplificacions de l'estil toscà utilitzades, per exemple, per J.B. Toledo i J. de Herrera al Patio de los Reyes d'El Escorial (1563-84) i les que trobem a les esglésies de Cornudella i d'Igualada. En tots aquests casos el capitell es distingeix del fust per un simple collaret i se suprimeix l'entaulament, substituït per un àbac corregut i d'un gruix considerable que serveix de base a l'ordre superior -en el cas

que hi sigui present-. La versió reduïda de l'estil toscà també la trobem aplicada als campanars i tambors de les cúpules -però a l'exterior-; pilastres o pilars angulars els trobem al tambor de la capella del Santíssim, al de l'església de La Selva, als campanars de Tivissa i Cornudella o al llanternó de la cúpula del Palau de la Generalitat. En el primer dels casos esmentats, en comptes d'utilitzar dues semipilastres angulars o una pilastres plegada, s'uneixen dues pilastres senceres per a formar els angles de l'octògon del tambor.

Els altres estils són menys usats a molta distància. El jònic, en els interiors, només apareix articulant l'alçat de l'església de Riudoms -una església dedicada a sant Jaume, no pas a la Mare de Déu- i en les portes de les sagristies de l'església de Calaf -i encara de manera poc ortodoxa-. A l'exterior podem veure'l aplicat a les façanes d'Ulldemolins, Tivissa i Riudoms. El corinti i el compost, en canvi, ja són més freqüents, encara que sense atenyer la importància del doric o del toscà. Apareix a l'interior dels tambors de la capella del Santíssim i de l'església de La Selva, en les portes de les capelles del Santíssim i dels sants Metges, i, especialment, en l'organització dels murs de les capelles de sant Joan i sant Fructuós. A l'exterior, és usat en les façanes d'Alcover, Valls, Cornudella i, de manera monumental, "gegant", a la façana del palau de la Generalitat. La majoria de vegades no se segueix l'escala jeràrquica de superposició dels diferents ordres, especialment en els alçats interiors. Excepcionalment, trobem una ordenació correcta en les façanes de les esglésies de Riudoms i d'Ulldemolins.

I, parlant de façanes, podem afirmar que les de les esglésies del Camp són enteses, fonamentalment, com un mur de tancament sobre el qual es pot -i cal- aplicar una portada decorativa, ressalt exterior del retaule de l'absis. En aquest aspecte també podria jugar-hi un paper important l'element econòmic. Sempre resultava menys cara una portalada, per gran que fos, que no pas la decoració (no pas l'organització, es clar) de tota la façana. D'altra banda, hi ha indicis que ens fan pensar que l'escola del Camp coneixia el funcionament i la significació de la façana; algunes vegades hi es present algun component -especialment les impostes- que serveixen d'element articulador que dóna homogeneïtat a tota la façana -Riudoms-; d'altres vegades, la façana es divideix verticalment en tres cossos que es corresponen amb l'interior de l'església, nau i capelles laterals -Cornudella-; finalment, en algun cas és evident la concepció de la façana com a unitat que té importància per si mateixa i que també es correspon amb la divisió interior -Ulldemolins-.

Quant a la tipologia de portes i finestres, són característiques les obertures arquivrades, motllurades amb una faixa que marca ressalt als angles, almenys als superiors. Aquests ressalt o "orelles" sempre són de dimensions limitades i modestes, i mai no arriben al modelat enèrgic que presenten les fornícules de la Capella Medici de l'església de San Lorenzo a Florència (1521), projectades per Miquel Angel. "Orelles" senzilles poden trobar-se al pis superior del Palazzo Jacopo da Brescia i a les finestres més altes del Palazzo Branconio dell'Aquila (1519), tot dos a Roma i atribuïts a Rafael, o a les

balconades i finestres superiors del Palazzo Iseppo da Porto, de Palladio, a Vicenza (1552). Aquest tipus d'obertura és molt usada per Palladio, així com la finestra termal -que trobem a les capelles de sant Joan i sant Fructuós, i, fora de Catalunya, a El Escorial-, igualment reproduïda al tractat de Vignola. Amb aquests pocs exemples puntuals volem suggerir la difusió -i prestigi- d'aquesta tipologia d'obertures, emmarcades per la faixa amb ressaltos. Un exemple més significatiu és la seva presència a la façana del Gesù de Roma. Algunes de les il·lustracions del Tractat de Vignola mostren les obertures de què parlem: porta principal del palau de la Cancelleria i porta de l'església de S. Lorenzo in Damaso (integrades al mateix palau Riario romà), porta del saló del Palau Farnese, porta del temple de Vignola dedicat a S. Andrea a la via Flaminia de Roma. Apareixen també en els Tractats de Serlio i Palladio. Algunes vegades els emmarcaments s'estenen també d'altres figures geomètriques, com les finestres circulars o ovalades, o com als medallons incrustats als carcanyols dels arcs i tangents a les arquivoltes o a l'entaulament. Els medallons a vegades se situen, segons el model vetust de Brunelleschi a la Sagristia Vella de S. Lorenzo a Florència, a les petxines de les cúpules: succeeix a la sagristia de les capelles de sant Joan i sant Fructuós, als triangles el·líptics que fan de petxina a la capella del Santíssim, o als previstos -però no construïts- a la cúpula de l'església de La Selva.

Una forma molt autòctona d'obertura és la porta de mig punt adovellada -simple o a saltacavall- de l'entrada principal. No només és característica del segle XVI, sinó que es constitueix en la forma tradicional catalana de porta principal de la casa. Però la seva presència només és constatable en edificis civils, com als petits palaus d'Alcover o Ca l'Hostal de Tivissa. Les finestres principals dels palaus d'Alcover o del palau de la Generalitat, en canvi, participen del corrent de recuperació filològica de les portes i finestres romanes. A les obres del Camp és destacable, sobretot, la distribució de les finestres en nombre parell, inusual en l'arquitectura clàssica renaixentista. Normalment la façana té un eix de simetria vertical que passa pel centre de la porta i de la finestra central de la planta noble. En les façanes d'Alcover i de la Generalitat el centre és ocupat per un pany de mur, encara que a la Generalitat el substitueixi -i intensifiqui- una fornícula. Són pocs els exemples que podríem trobar de composicions semblants en d'altres indrets; n'hi ha dos, però, que no deixen d'ésser significatius: la suposada casa de Palladio a Vicenza i la casa-estudi de Zuccari a Florència (1575-1579).

Un altre aspecte innovador en les obres del Camp és l'acceptació dels contrastos de llum i color. Malgrat la presència de les llunetes i de les cúpules, les esglésies i capelles del Camp no són generosament il·luminades. Normalment la il·luminació sempre és alta, per finestres obertes als arcs formers, els ulls de bou de les façanes i les cúpules, però no s'aprofiten totes les possibilitats d'aquests elements. Les llunetes

permeten l'obertura de finestres, però en canvi no les trobem, per exemple, a Ulldemolins; en els altres casos les finestres són petites. Són més grans, en canvi, les d'Igualada i Calaf, simptomàticament cobertes amb volta de creueria. La cúpula de La Selva és inacabada i la majoria de les finestres estan cegades, però prenent l'exemple de la capella del Santíssim comprovem que encara es podria reforçar la il·luminació. D'altra banda sembla que les capelles laterals de La Selva havien de rebre llum directament de l'exterior. Tal com es presenten actualment, però, la nau està molt més il·luminada que les capelles laterals i s'estableix un contrast en la distribució de llum, encara que la poca profunditat de les capelles l'afebleixi. Més evident és el contrast cromàtic entre diferents materials. Normalment es combinen dos colors de pedra, com a La Selva, Ulldemolins, santa Magdalena del Montsant, o les capelles de sant Joan i sant Fructuós; alguna vegada el contrast és més espectacular, com a la capella del Santíssim. Respecte a aquesta obra afirma A. Puig que "en el seu timpà una sèrie d'elements decoratius inicien ja el barroc que discretament s'arribà imponent en l'art del segle que comença" (330). No cerquen possibles models italians perquè la policromia i, sobretot, la bicromia són característiques generals de tot el renaixement. Només afegirem que el contrast s'estableix normalment entre l'estucat o emblanquinat dels murs de suport i el color més fosc dels ordres que organitzen els alçats.

També és innovadora la introducció de la cúpula, especialment la que té tambor. La cúpula sense tambor fou la única utilitzada a Espanya abans de la construcció del monestir d'El Escorial (331). D'altra banda, la cúpula de la basílica d'El Escorial fou executada per Herrera l'any 1580 i és gairebé contemporània a les de la capella del Santíssim i de l'església de La Selva, almenys de la seva traça. Ambdues, com la d'El Escorial, son més aviat bramantesques, bé que la reinterpretació és tan àmplia que no es poden adduir models precisos. Als tractats de Serlio i Palladio es reproduïx el Tempietto de Bramante, molt semblant a la cupuleta del sepulcre de l'arquebisbe Terès. La cúpula de La Selva és excepcional, insòlita, per la seva localització sobre el presbiteri. Una solució materialment proxima, bé que figurativament oposada, és l'elaborada també per Bramante al transepte-presbiteri de Santa Maria presso San Satiro de Milà.

Després de tot el que hem dit seria exagerat voler trobar models únics per a cada solució adoptada en les obres del Camp. És difícil trobar-los fins i tot per al conjunt dels edificis. En algunes coses -pisos, distribució de les finestres principals i alternància de frontons- la façana del palau de la Generalitat recorda la del palau Farnese; en d'altres -pilastres monumentals, encoixinat de la planta baixa, distribució de les finestres, alternància de frontons, cossos laterals sobressortits, balustrada de coronament- recorda el palau Senatorio de Miquel

Angel a Roma; finalment té aspectes molt personals, com la supressió de la finestra central. Segons J.F. Ràfols (332), l'església de La Selva s'assembla a la de San Francesco al Monte, del Cronaca, a Florència -arriba a qualificar Pere Blai de "Cronaca tarraconense"-, però, posats a buscar-hi analogies, nosaltres veiem igualment semblant a la dels Sants Severino e Sossio de Nàpols. I suposem que encara podrien trobar-hi molts paral·lels més.

En definitiva, creiem més lògic pensar que els tracistes del Camp re-elaboressin models vistos en làmines i gravats o en tractats que coneixien amb tota certesa -Vitruvi, Serlio, Labacco i Vignola- o molt probablement -Sagredo, Alberti, Palladio, Rusconi, Philibert de l'Orme-. No es pot descartar rotundament un contacte directe amb el renaixement italià, específicament el romà, de part d'Amigó. Ja sabem que el viatge de Blai a Madrid no influiria en les obres que després construí -el sepulcre de l'arquebisbe Terés pot derivar del Tempietto de Bramante-, en tot cas, no hi ha obres que permetin comprovar-ho. La presència d'arrels gòtiques, sobretot en les plantes, no es pot negar però les connexions fonamentals provenen de models italians, sobretot romans. I, encara, provindrien més de versions manieristes que no pas del "classicisme" estricte i ortodox; almenys, les solucions adoptades participen del mateix fenomen "interpretador" que és comú als corrents generals de l'arquitectura europea del segle XVI.

Algunes solucions de l'escola del Camp es podrien entendre com el resultat d'una dependència, superficial de models italians o d'una comprensió només parcial de la nova arquitectura. Però cap d'aquestes coses no es pot compulsar. I en definitiva, no podem menysprear l'habilitat i l'originalitat del grup del Camp que, sense defugir els seus lligams amb tipologies tradicionals, representa una veritable assimilació dels nous corrents arquitectònics a Catalunya. El classicisme de l'escola del Camp és, en certa manera, transgressor: hi ha una voluntat d'interpretació correcta del repertori clàssic i dels seus mecanismes compositius, però en el pas de la síntesi amb particularitats locals, esdevé a vegades "heterodox". Així i tot, no hem d'entendre la seva transgressió com una expansió lúdica, un refinament cortesa o un joc intel·lectual en la línia dels de Giulio Romano a Màntua, per exemple. Respon més aviat a una experiència "aleatoria", no exempla naturalment d'un cert -i a vegades prou enèrgic- caràcter personal.

I V. NOTES

I. INTRODUCCIÓ

- (1) J. F. Ràfols, 1934
- (2) E. Llaguno, 1829
- (3) J. C. Villanueva, 1902
- (4) J. Pié, 1908-1910
- (5) J. Puig i Cadafalch; J. Miret, 1911
- (6) S. Capdevila, 1935
- (7) A. Florensa, 1949
- (8) C. Martinell, 1952
- (9) C. Martinell, 1958
- (10) A. Puig, 1970
- (11) M. A. Aloguín, 1975
- (12) A partir d'aquests documents el mateix J. Ainaud escriví un article que havia d'aparèixer a la Miscel.lània Puig i Cadafalch, vol. II, de l'Institut d'Estudis Catalans, que finalment no fou editada. Ens ha estat impossible consultar l'article però la informació del Sr. Ainaud ens ha permès d'arribar als documents originals. Aquest descobriment havia estat senyalat per F.P. Verrié, 1951, p. 22
- (13) J. Dantí, 1981, p. 14
- (14) J. Nadal Oller, 1982, p. 67
- (15) Ibidem, p. 67
- (16) J. Nadal Oller, 1982, p.66
- (17) J. Iglésies, 1957
- (18) J. Dantí, 1981, p. 14
- (19) R. García Cárcel, 1983
- (20) J. Nadal; E. Giralt, 1961, p. 202
- (21) J. Iglésies, 1957
- (22) J. Nadal Oller, 1966, p. 36 (cfr. del mateix autor, 1982, p. 74)
- (23) Ibidem, p. 35
- (24) P. Voltes, 1966, p. 13
- (25) J. Nadal Oller, 1982, p. 74
- (26) C. Batlle, 1980
- (27) Ibidem, p. 384
- (28) J. Codina, 1971, pp. 36-37
- (29) M. Carreras, 1932, p. 209
- (30) A. Domínguez, 1981, p. 53

- (31) J. Dantí, 1981, p. 7
- (32) J. Nadal Oller, 1982, p. 75
- (33) J. Nadal - E. Giralt, 1960, pp. 145-146
- (34) E. Junyent, 1976, p. 174
- (35) A.H.M.B., Gremis i Associacions, Llibre de privilegis dels mestres de cases i molers (1599)
- (36) J. Nadal Oller, 1982, p. 76
- (37) P. Vilar, 1979, p. 284
- (38) Ibidem, pp. 284-285
- (39) P. Vilar, 1982, p. 19
- (40) P. Vilar, 1979, p. 285
- (41) M. Duran, 1980, p. 29
- (42) Ibidem, p. 30
- (43) E. Serra, 1980, p. 37
- (44) E. Serra, 1983, p. 88
- (45) P. Vilar, 1979, p. 289
- (46) Ibidem, p. 287
- (47) Ibidem, p. 258
- (48) Ibidem, p. 260
- (49) Ibidem, pp. 260-268
- (50) Ibidem, pp. 268-284
- (51) J. Nadal i Farreras, 1982, p. 360
- (52) J. Reglà, 1969, p. 12
- (53) J. Reglà, 1980, pp. 6-8
- (54) Ibidem, p. 10
- (55) Ibidem, p. 11
- (56) J. Nadal i Farreras, 1982, p. 368
- (57) J. Reglà, 1980, p. 17
- (58) P. Vilar, 1979, pp. 262-263
- (59) J. Reglà, 1980, p. 39-48
- (60) P. Vilar, 1982, p. 21
- (61) J. Nadal i Farreras, 1982, pp. 82-83
- (62) J. Reglà, 1980, p. 46
- (63) J. Nadal i Farreras, 1982, p. 89
- (64) Cit. a J. Nadal i Farreras, 1982, p. 90
- (65) Ibidem, p. 90
- (66) J. Reglà, 1980, p. 46
- (67) J. Nadal i Farreras, 1982, p. 94
- (68) Ibidem, p. 94

- (69) J. Bolós, 1980, p. 53
- (70) P. Vilar, 1979, p. 293
- (71) J. Galofré; P. Comes; O. Vergés, 1982, p. 27
- (72) A. Puig, 1970, p. 16
- (73) J. Rubió i Balaguer, 1973. Per a conèixer els diversos aspectes de la cultura catalana del segle XVI són de moment indispensables els articles i estudis parcials d'aquest autor i d'altres com A. Duran i Sanpere.
- (74) A. Rubió i Lluch, 1917-1918
- (75) M. Batllori, 1971, pp. 20 i ss.
- (76) J. Rubió, 1948
- (77) Ibidem, p. 90
- (78) Ibidem, p. 99
- (79) M. Mayer, 1980, p. 342
- (80) J. Rubió, 1948, p. 101 i ss.
- (81) Ibidem, p. 130
- (82) M. Mayer, 1980, p. 353
- (83) L'afecció de Pere Miquel Carbonell per la pintura no anava acompanyada per una comprensió adequada de la temàtica renaixentista, interpretada de manera ingenua i excessivament moralista. Per més informació, vegeu J. Rubió, 1948, p. 130
- (84) A més d'obres d'autors com Sal.lusti, Alain de Lille, etc., posseïa una desena de manuscrits de la mà de Gabriel Altadell, copista del rei de Nàpols i del príncep de Viana. Vegeu: M. Mayer, 1980, p. 353 i ss.
- (85) La influència més important era la rebuda del genovès al servei d'Alfons el Magnànim Bartolomeo Facio, autor del De origine ac rebus gestis regnum Hispaniae, publicat a Anvers a la segona meitat del segle XVI. Vegeu: M. Batllori, 1971, p. 18
- (86) Ibidem, p. 20. Per M. Batllori, aquesta obra, escrita en català i després traduïda al castellà, delimita el passatge entre l'edat mitjana i el renaixement en llengua castellana.
- (87) J. Rubió, 1973, p. 12
- (88) J. Ainaud, 1978, pp. 7 i ss.
- (89) G. Díaz Plaza, 1978, pp. 45-46
- (90) J. Rubió, 1973, p. 19
- (91) L'any 1526, Rosenbach publicava a Barcelona els Comentarios a Ciceró i el 1529 Amorós editava els Praecepta Moralia. Vuit anys més tard, la Inquisició prohibia els Col.loquis, dels quals encara se n'editaren alguns entre 1557 i 1568. Abans, l'any 1543, havia sortit impresa la

- Sintaxi. Per a veure la influència d'Erasme en la cultura espanyola són fonamentals els estudis de M. Bataillon i, en especial, Erasmus y España, 1950.
- (92) Rafael Joan assistí, amb Miquel Mai, a Worms l'any 1529. Ambdós autenticaren el privilegi que firmà Carles V a favor del llibreter Joan Trinxer per a editar a Barcelona el diccionari de Nebrija. Rafael Mambla fou el traductor d'una versió llatina d'un Diàleg de Llucià de Samosata (Barcelona, 1533) i autor del De dialectica sive rationali philosophia, manuscrit que es conserva a l' A.H.P.B.
- Més informació sobre aquests humanistes es troba a J. Rubió, 1964 i A. Duran i Sanpere, 1973-75, vol. III, pp. 349-361
- (93) A. Duran, 1973-75, vol III, p. 353
- (94) G.G.C.C., vol 6. p. 438
- (95) A. Duran, 1973-75, vol III, pp. 401-417
- (96) Es ben sabut que l'ardiaca Desplà encarregà a Bartolomé Bermejo la coneguda Pietat. Posseïa també un sant Sebastià esculpit per Bartolomé Ordóñez. En el contracte d'Ordóñez s'al·ludeix també a l'ardiaca, la qual cosa suposa una estreta relació entre ambdós personatges. El contracte fou transcrit per J. Ainaud, 1948, p. 375-379
- (97) E. Busquets, 1927-28, pp. 65-69
- (98) Els baixos-relleus serien imitacions clàssiques d'envers l'any 1500. Vegeu: J. Ainaud, 1947, vol I, p. 347
- (99) A. Duran, 1973-75, vol. III, p. 360
- (100) Només se'n conserven tretze al Museu d'Art de Catalunya. La casa Pinós va desaparèixer l'any 1855. Vegeu: R.N. Comas, 1901, p. 93
- (101) J. Ainaud, 1947, vol. I, p. 347
- (102) A. Laborde, 1974, vol. I
- (103) M. Batllori, 1978, pp. 17-18
- (104) R. García Cárcel; M.J. Lorente, 1982, pp. 52-55
- (105) Entre aquests precedents poden citar-se els noms d'Alfons de Borja, després Calixt III, Jaume Marquilles, Antoni Cerdà, Cosme de Montserrat, Manuel de Montsuar, i els canonges Joan Rabins i Blasi Ram. Vegeu: J. Lladonosa, 1973
- (106) Sembla que L. Marineus Sículo juga un important paper, amb els germans Antoni i Alexandre Geraldini, en la introducció de les novetats italianes a Barcelona, a inicis del segle XVI. Aquesta és almenys l'opinió de J. Lladonosa, 1973, p. 89
- (107) Ibidem, p. 87
- (108) El bisbe Despuig fundà també el Col·legi de la Concepció per a estudiants tonsurats. Ibidem, pp. 89-91

- (109) Aquesta reforma oposa al bisbe Agustín amb els paers de la ciutat. Tingué també problemes amb el capítol de la seu degut al seu absolutisme i a la manera dràstica d'imposar els decrets tridentins. Es notable que A. Agustín prediqués a Lleida en català. L'any 1574 hi hagué una concentració contra el bisbe promoguda pel veguer de la ciutat per a obligar-lo a alliberar al clergue estudiant Joan-Baptista de Boïl, cosa que féu A. Agustín "por estorvar y pacificar su furia": J. Villanueva, 1902, vol. XVII, p. 285
- (110) J. Lladonosa, 1973, p. 96
- (111) A. Folch, 1972, pp. 18-21
- (112) Ll. Batlle, 1980.
- (113) A. Fàbrega, 1978, p. 19. Cfr. A. Folch, 1972
- (114) R. García; M.J. Lorente, 1982, pp. 56-57
- (115) A. Folch, 1972
- (116) Ibidem. Tant Escobar com Hortolà eren valencians; de moment no pot explicar-se llur presència a Barcelona quan s'acabava de fundar la Universitat de València. També eren forasters els professors Joan Costa, aragones, i Pere-Joan Nunyes. Entre els estudiants forasters hem de senyalar Juan de Mal-Lara, sevillà. La seva estada podria estar relacionada amb la presència a Barcelona, on era professor d'Escriptura i de Cosmografia, del també sevillà Diego Pérez de Valdivia. Un altre professor foraster era el milanès Bartomeu Marciani
- (117) R. García Cárcel, 1979-80, pp. 23-34
- (118) A. Folch, 1972. En aquest temps foren rectors el jurista Francesc Martí, el metge Francesc Osset, el mestre en arts Antoni Jordana, el capellà Montserrat Guardiola, el jurista Miquel de Tamarit, el jurista Francesc Calça, el teòleg Lluís Joan Vila i el ciutadà honorat Galceran Grimosachs.
- (119) Ibidem. En aquest període els rectors foren el metge Jeronim Margada, el canonge Jaume Cordells, el jurista Francesc Robuster i el sacerdot Antoni Miquel
- (120) R. García Cárcel; M.J. Lorente, 1982, pp. 56-57
- (121) Del mateix moment han de destacar-se els noms d'Onofre Manescal, catedràtic de filosofia i de teologia; Antoni Oliva, jurista; Francesc Calça, filòleg i historiador; Lluís Blanc, Joan Cristofol Estel·la i Antoni Ros.
- (122) J.M. Casas, 1973

- (123) Ibidem, p. 115
- (124) Sobre Pere Seraffi, vegeu J.M. Madurell, 1944
- (125) J. Rubió, 1964, p. 107
- (126) Ibidem, p. 132
- (127) Ibidem, p. 111, on Francesc Calça és anomenat "pseudo-humanista de mal gust"
- (128) J. Puig, 1969, intenta provar el catalanisme de Calvete de la Estrella, però la seva residència a Valladolid i Salamanca i el fet de ser cronista reial necessàriament l'havien de castellanitzar. D'ell ens interessa, sobre tot, la seva crònica del viatge a Flandes de Felip II, El felicissimo Viage del muy Alto y muy Poderoso Principe Don Phelippe, Hijo d'el Emperador Don Carlos Quinto Maximo, desde España a sus tierras de la baxa Alemaña (Anvers, 1552). L'interès de la crònica és ressaltat per J. Garriga, 1983, pp. 430-434
- (129) A. Duran, 1962
- (130) Sobre Nicolau de Credença, vegeu J.M. Madurell, 1944
- (131) A. Duran, 1962, p. 152
- (132) Ibidem, p. 153
- (133) Ibidem, p. 154
- (134) Ibidem, p. 155
- (135) Ibidem, pp. 158 i ss.
- (136) L'autor d'aquest retaule podria ser el mateix de la taula de sant Miquel d'Alió. Vegeu: ibidem, p. 159
- (137) R. d'Alós, 1910, pp. 129-192
- (138) A. Duran, 1962, pp. 150-151
- (139) R. d'Alós, 1910, pp. 129-192
- (140) Castells, vol III, p. 898. En aquest temps Cubelles i Gallifa pertanyien a Joan Boscà. Per altra part, l'any 1498, Miquel Joan Gralla era reconegut senyor del castell i terme de Subirats (Alt Penedès)
- (141) A. Duran, 1962, p. 150
- (142) Sobre la relació dels Cardona amb el context cultural del segle XVI, vegeu J. Rubió, 1957
- (143) Ibidem, p. 30
- (144) Per més notícies sobre F. Moner, vegeu: ibidem, pp. 35-36
- (145) J.M. Madurell; J. Rubió, 1955
- (146) J. M. Madurell, 1951-52. Conegut traductor de Castiglione era Joan Boscà (ed. Mompezat)

- (147) J.M. Madurell, 1951-52, p. 139
- (148) J. Sánchez Real, 1954, p. 152
- (149) J. Blanch, 1951, vol. II, p. 149
- (150) S. Capdevila, 1927-28, p. 129
- (151) A.H.P.T., Arxiu Municipal, Serie Economia i Hisenda, n. 45 (1572-1624),
"Ayuntamiento Real de Tarragona", Doc. per a la història de la universitat i estudi literari.
Els documents són enquadernats en cartró forrat de pergamí. El volum consta de 286 pp. (30 cms.) i a través d'ells és possible seguir les vicissituds d'aquella institució.
- (152) A. Folch, 1972
- (153) La biografia més coneguda és la de G. Mayans, 1734. Són més actualitzats els articles de V. Cardona, 1964-65, i J. Toldrà, 1945
- (154) Son germà Pere Agustín també fou eclesiàstic: canonge de la catedral de Lleida, ardiaca de Benasque, prior de Roda, bisbe d'Elna i bisbe d'Osca. Vegeu: J. Villanueva, 1902, vol. XVII, p. 59
- (155) Vegeu nota 109 del present capítol
- (156) J. Toldrà, 1945, p. 10
- (157) G. Mayans, 1734, p. 39
- (158) Gairebé tots els biògrafs d'Agustín es fan ressò de les vicissituds que sofrí la biblioteca després de la mort de l'arquebisbe. Vegeu, per exemple, F. Mateu, 1929-32, i especialment J. Olarra, 1946-48. Per la biblioteca s'interessaren Felip II i Sixt IV, els quals reclamaren i obtingueren bona part de la col·lecció, sobre tot el primer. La resta s'escampà per altres biblioteques: Santes Creus, Duc de Villahermosa, Cardenal Baronio, Pérez-Bayer, i G. Mayans. Molts del llibres que es trobaven a El Escorial es perderen en l'incendi del 1671
- (159) P. Antolín, 1911-23, vol V, pp. 157-265
- (160) J. Toldrà, 1945, pp. 18-19
- (161) Ibidem, p. 44. Les relacions de Pere Joan Nunyes amb A. Agustín i Martín Bayló daten, almenys, de l'estada del bisbe a Lleida. Vegeu M. Mayer, 1980, i J. Toldrà, 1945, p. 11
- (162) J. Villanueva, 1902, vol. XVIII, p. 331
- (163) A.H.P.T., Protocols, Bernat Gendre (1588-1590), fols. 135-136
- (164) J. Toldrà, 1945, p. 44
- (165) Ibidem, p. 43

- (166) J. Villanueva, 1902, vol. XVII, p. 59
- (167) Ll. Pons d'Icart, 1981, pp. 37-42
- (168) A.H.P.T., Protocols, not. Bernat Gendre (1588-90) fol. 130
- (169) En relació a aquest personatge hem trobat una àpoca firmada , el 5 de setembre del 1582, pel mestre de cases Francesc Ginesta, "oppidi" del Pla, a favor de Rafael Llorenç per valor de 46 lliures per les obres fetes a la casa de l'esmentat canonge (A.H.P.T., Protocols, not. Bernat Gendre (1582-83), fol. 46). També reforma l'església de Sant Llorenç de Tarragona, a finals del segle XVI.
- (170) A.H.P.T., Protocols, not. Bernat Gendre, inventaris i encants (1585-1597), 30 octubre 1587, s.f.
- (171) A.H.P.T., Protocols, not. Bernat Gendre, inventaris i encants (1592-1608), 1 desembre 1592 i 8 juliol 1593, s. f.
- (172) A.H.P.T., Protocols, not. Bernat Gendre, inventaris i encants (1592-1608), 20 novembre 1600, s.f.
- (173) A.H.P.T., Protocols, not. Bernat Gendre, inventaris i encants (1592-1608), 16 maig 1599, s.f.
- (174) A.H.P.T., Protocols, not. Bernat Gendre, inventaris i encants (1592-1608), 14 abril 1599 i 14 juny 1599, s.f.
- (175) A.H.P.T., Protocols, not. Bernat Gendre, inventaris i encants (1592-1608), 19 abril 1595, s.f.
- (176) Sembla que es conserva intacta l'antiga biblioteca del Seminari de Tarragona, naturalment amb addicions posteriors. Es, doncs, molt probable que es conservi almenys en part la relació que transcrivim.
- (177) A.H.P.T., Protocols, not. Bernat Gendre, inventaris i encants (1592-1608), 20 febrer 1600, s.f.
- (178) J. Rubió, 1964, p. 107
- (179) Ibidem, p. 133, on critica les raons aportades al respecte per Martí de Riquer
- (180) J. Molas, 1982, p. 132
- (181) Ibidem, p. 132

II. EL CONTEXT ARQUITECTONIC DEL SEGLE XVI A CATALUNYA

- (1) Castells, vol VI, part 1, pp. 146-152
- (2) Ibidem, p. 160
- (3) G.G.C.C., vol. 4, p. 170
- (4) Ibidem, p. 466
- (5) S. Alcolea, s.d., p. 88
- (6) Ibidem, p. 113; Castells, vol. VI, part 1, p. 642
- (7) G.G.C.C., vol. 4, p. 330; J. Marques, 1978, p. 94
- (8) G.G.C.C., vol. 4, p. 160
- (9) Castells, vol. II, pp. 814-816.
Joan Sarriera, batlle general de Catalunya, era casat, l'any 1495, amb una Margarit
- (10) Castells, vol II, pp. 346-349 .
- (11) Castells, vol. VI, part 1, pp. 555-560
- (12) Castells, vol. VI, part 2, p. 1010
- (13) S. Capdevila, 1917-18, pp. 18-19
- (14) J. Lladonosa, 1973, vol. II, p. 156
- (15) C. Rahola, 1931, pp. 24-25
- (16) G.G.C.C., vol. 6, pp. 261-262; Castells, vol II, pp. 318-319
- (17) G.G.C.C., vol. 8, p. 326; Castells, vol. I, p. 498
- (18) Eren germans del senyor de Centelles i comte de Quirona, Lluís de Centelles. Seraffí de Centelles era capità de dues galeres que regalà a Carles V. Vegeu: Castells, vol. IV, p. 1047
- (19) Castells, vol. III, p. 713
- (20) G.G.C.C., vol. 8, p. 381
- (21) Castells, vol. VI, part 1, p. 198
- (22) J. Ainaud, 1947, pp.80-81
- (23) E. Junyent, 1965, p. 187. El convent de sant Tomas té un interessant claustre renaixentista.
- (24) G.G.C.C., vol 3, p. 188
- (25) G. Alonso, 1976, p. 234
- (26) S. Capdevila, 1935, p. 47
- (27) G.G.C.C., vol. 6, p. 286
- (28) Ibidem, p. 294
- (29) G.G.C.C., vol 8, p. 448

- (30) J. Camps, 1965, p. 210
- (31) Castells, vol. III, p. 468
- (32) J.M. Madurell, 1970, p. 85
- (33) Ibidem, p. 131. La casa és datada l'any 1612
- (34) G.G.C.C., vol. 2, p. 166
- (35) G.G.C.C., vol. 8, p. 298
- (36) F.M. Bru, 1955, pp. 111-112
- (37) S. Alcolea, s.d., p. 69
- (38) J. Ainaud, 1947, p. 316
- (39) Ibidem, p. 323
- (40) A. Capmany; A. Duran, 1944, p. 28
- (41) J. Ainaud, 1947, p. 314
- (42) Ibidem, p. 314
- (43) M. Carreras, 1932, p. 203.
- (44) Ibidem, p. 204
- (45) E. Junyent, 1976, pp. 185-186
- (46) P. Bonnassie, 1975
- (47) Ibidem, p. 68
- (48) Ibidem, p. 83
- (49) Ibidem, p. 86
- (50) Ibidem, p. 96
- (51) J. Reglà, 1980, p. 35
- (52) A.H.P.B., not. Maties Pastor, escriptures sense lligar (1579-1605), s.f.
- (53) Algunes informacions sobre el comportament contractual de clients i mestres de cases són proporcionades per J.M. Madurell, 1948
- (54) Transcrit per J.M. Madurell, 1948, pp. 171-173
- (55) Ibidem, p. 142
- (56) A.H.P.B., not. Jeroni Oller, Segon manual (1595), ll. 2
- (57) A.H.M.B., arxiu notarial, contractes, s.f.
- (58) A. Florensa, 1949, p. 378
- (59) J. M. Madurell, 1945, pp. 213-214
 Francesco Testa, el mercader d'Arezzo de qui parla Madurell contracta l'any 1587, amb l'arquitecte Juan de Herrera, l'exclusiva d'edició en tretze lamines de les plantes i alçats d' El Escorial. Vegeu al respecte, F.P. Verrié, 1951, p. 22
- (60) A.H.P.T., not. Bernat Gendre, inventaris i encants (1585-1597), fols 42 i ss.
- (61) A.H.P.B., not. Francesc Blanc, Quintus inventariorum et encantorum liber, (1617-1620), fols. 201-209

- (62) J. Martorell, 1924; A. Florensa, 1962
- (63) R.N. Comas, 1901, p. 63
- (64) Claustro, 1901-1902, pp. 438-441
- (65) A. Cirici, 1955, p. 141
- (66) F. Fontbona, 1982, p. 165
- (67) A. Puig, 1970, pp. 34-36

III. "L'ESCOLA DEL CAMP" DE TARRAGONA

- (1) El seu pare, Joan Mei, també era impressor. S'havia establert a València, pero era de procedència flamenca.
- (2) Pons d'Icart estava ben relacionats amb diverses jerarquies eclesiàstiques. Pertanyia al cercle de l'arquebisbe Agustín i era parent del bisbe d'Urgell.
- (3) Aquesta informació ens ha estat comunicada personalment pel Dr. Marc Mayer de la Universitat Autònoma de Barcelona
- (4) Jeroni Albanell, mort l'any 1504, era funcionari reial col.laborador de Ferran II. Fou lloctinent de Mallorca, regent de la Cancelleria de Catalunya i del Consell Suprem d'Aragó. Amb Jaume Destorrent redactà el privilegi s'insaculació del Consell de Barcelona. Estava ben relacionat amb els Desplà. Un Albanell, de nom Galceran (1561-1626), militar i humanista, fou mestre de Felip IV.
- (5) A començaments d'aquest segle es conservaven, encastades a un mur del pati, nou inscripcions romanes recollides quan s'enderrocà l'antic palau o traslladades de la col.lecció d'A. Agustín. Vegeu E. Morera, 1905. Ens comunica el Dr. Marc Mayer que es conserva a una biblioteca de Brusel·les un manuscrit d'A. Schott, contenint algun dibuix del pati del palau, una espècie d'"ortus" arqueològic.
Hem de senyalar que a Lleida no es coneix cap iniciativa arquitectònica d'A. Agustín
- (6) J.F. Ràfols, 1934, p. 17. També: A. Florensa, 1949, p. 379; C. Martinell, 1952, p. 273; F.M. Bru, 1955, p. 205; M.A. Aloguín, 1975, p. 48; J. Fuguet, 1980, p. 3;
A. Calzada, 1949, p. 330, afirma que el primer arquitecte fou el mateix A. Agustín. Pero ja J. Villanueva (1902, vol. XIX, p. 109) afirmava que el primer arquitecte fou Bernat Casseres, substituït més tard per Pere Blai
- (7) A. Agustín, 1982, pp. 47, 69 i 84
- (8) Ibidem, p. 129. En relació a aquest tema, hom creu que fou donació de l'arquebisbe un quadre de la capella del Santíssim, atribuït a Zuccari
- (9) L'edició és del 1568-70, pero es tracta d'una segona redacció. Per a més informació, vegeu J. Garriga, 1983, pp. 444-449
- (10) Ll. Pons d'Icart, 1981 pp. 215-216

- (11) Al pati de la casa-museu Castellarnau de Tarragona es conserva la làpida sepulcral de l'ardiaca Llorenç
- (12) A.H.P.T., Protocols, not. Bernat Gendre (1582-83), Manual, f. 46
Suposem que el "Pla" deu ser el Pla de Santa Maria o Pla de Cabra, poble de l'Alt Camp
- (13) E. Fort, 1947, p. 79
- (14) J. Pié, 1909, p.p. 76 i ss.
- (15) S. Capdevila, 1935, p. 50
- (16) Ibidem, p. 83
- (17) Ibidem, p. 84
- (18) P. Palol, 1953, p. 97
- (19) S. Capdevila, 1935, pp. 51-53
- (20) R. Boleda, 1982, pp. 46-47
- (21) M.A. Aloguín, 1975, pp. 184-190
- (22) F.M. Bru, 1955, p. 158
- (23) Ibidem, p. 176
- (24) S. Capdevila, 1935, pp. 21 i ss.
- (25) S. Ramon , 1974; A.C.T., Actes capitulars, 3 febrer 1562, s.f.
- (26) A.C.T., Actes capitulars (1563), 25 febrer, s.f.
- (27) M.A. Aloguín, 1975, pp. 163-167
- (28) F.M. Bru, 1955, p. 205; J.F. Rafols, 1934, p. 17
- (29) F. de Moragas, 1921-22, p. 218
- (30) S. Capdevila, 1935, p. 45
- (31) J. Villanueva, 1902, vol. XIX, p. 111
- (32) E. Morera, 1905, p. 52
- (33) J.F. Rafols, 1934, p. 17
- (34) S. Capdevila, 1935, p. 59
- (35) Ibidem, p. 55
- (36) A.C.T., Actes capitulars (1581-1585), f. 169 v.
- (37) S. Capdevila, 1935, p. 55
- (38) A.C.T., Actes capitulars (1582); S. Capdevila, 1935, p. 55
- (39) S. Capdevila, 1935, pp. 19-20
- (40) E. Morera, 1905, p. 75
- (41) J. Lladonosa, 1981, p. 60
- (42) M.A. Aloguín, 1975, p. 174
- (43) J.F. Rafols, 1934, p. 17
- (44) F.M. Bru, 1955, p. 206

- (45) J.F. Ràfols, 1934, p. 51
- (46) F.M. Bru, 1955, p. 208
- (47) M.A. Aloguín, 1975, p. 180
- (48) Ibidem, p. 181
- (49) A.H.P.T., Protocols, not. Bernat Gendre, inventaris (1594), 18 gener 1594, sf
- (50) F.M. Bru, 1955, p. 208
- (51) A.H.P.T., Protocols, not. Bernat Gendre, inventaris (1594), 21 gener 1594, sf
- (52) J. Lladonosa, 1981, p. 47. Pero aquest estudi no és fiable. El tracista hi és anomenat Ramon Amigó, en comptes de Jaume Amigó. Algunes dates també són errònies
- (53) A.H.M.B., Fons municipal, Consellers, Obreria, documents varis (1550-1599), s.f.
- (54) A.H.M.B., Fons municipal, Consellers, Obreria, Tabbas per la construcció del valuart de atarasanas y altres obres de fortificació (1552)
- (55) A.H.M.B., Fons municipal, Consellers, Obreria, Documents varis (1550-1599), s.f.
- (56) Ll. Cabo, 1979, p. 13
- (57) Ibidem, p. 13
- (58) A.H.P.B., not. Jaume Sastre menor, Manuale quinquagesimum, 1561, fols.4-7
- (59) C. Martinell, 1929, p. 104
- (60) El document no esta datat i l'ordre del volum esta alterat. Tanmateix el plec anterior és del 1566 i el posterior del 1568.
- (61) F.P. Verrié, 1944, p. 40
- (62) A.H.P.B., not. Francesc Blanc, Quintus inventariorum et encantum liber (1617-1620), fols. 249-252
- (63) F.X. Ricomà, 1980, p. 96
- (64) J.F. Ràfols, 1934, p. 17. L'autor afirma que Pere Blai resideix també a Vallmoll sense documentar-ho. També C. Martinell, 1952, p. 274
- (65) J. Serra, 1950, p. 155
- (66) A.C.A., Generalitat, Contador, Obres, Obra de la diputació deban de S. Jaume (1596-1600)
- (67) A.C.A., Generalitat, Contador, Obres, Obra de fer venir la aygua del fon al terraple de la Diputació (1605-1608)
- (68) A.C.A., Ordres religioses-Hisenda, Convent d'agustins de Barcelona, vol. 726, Llibre de comptes de Pere Blai, f. 30
- (69) Ibidem, f. 24
- (70) J. Pié, 1909, p. 177

- (71) J. Villanueva, 1902, vol. XVIII, pp. 135 i ss.
- (72) J.F. Ràfols, 1934, p. 17
- (73) S. Capdevila, 1935, p. 59
- (74) A. Calzada, 1949, p. 330
- (75) C. Martinell, 1952, p. 274
- (76) C. Martinell, 1952, p. 274; J.F. Ràfols, 1934, p. 19
- (77) C. Martinell, 1952, p. 275. No indica la font documental ni els problemes que s' havien de resoldre
- (78) J. Villanueva, 1902, vol. XVIII, p. 135
- (79) C. Martinell, 1952, p. 276. No indica font documental
- (80) Ibidem, p. 277. No indica font documental
- (81) F. de Moragas, 1921-22, p. 218. Extret de l'arxiu municipal de Valls
- (82) C. Martinell, 1952, p. 276. Cfr. G.G.C.C., vol. 7, p. 241, on s'afirma que la primera pedra fou col.locada l'any 1599 i l'església es benef el 1617, excepte el campanar, però aquesta informació sembla errònia
- (83) S. Capdevila, 1935, p. 50
- (84) C. Martinell, 1952, p. 278
- (85) S. Capdevila, 1935, pp. 56-59; A.C.T., Actes capitulars 1594, f. 23
- (86) S. Capdevila, 1927, p. 116, nota 2
- (87) A.H.A.T., Arxiu de la Mitra, Seminari, Construcció del Seminari Tridentí (1593)
- (88) A.C.T., Actes capitulars, 1594-1597, f. 57
- (89) Ibidem, f. 60 v.
- (90) Ibidem, f. 68. Aquest Miret podria ser el Janot Miret, fuster, que treballà a l'obra del Seminari.
- (91) Ibidem, f. 124
- (92) F. de Moragas, 1921-22, p. 218. Llibre del Consell especial, Arxiu municipal de Valls
- (93) C. Martinell, 1952, p. 278
- (94) J.F. Ràfols, 1934, p. 19
- (95) E. Morera, 1894, p. 147
- (96) A.C.T., Actes capitulars 1597-1599, f. 44
- (97) A.C.T., Actes capitulars 1599-1600, f. 13
- (98) J.F. Ràfols, 1934, p. 19
- (99) Aquesta informació es deu a l'amable informació del Dr. S. Alcolea
- (100) J. Serra, 1950, p. 154
- (101) Una Elisabet Rosich era vídua de Gabriel Rosich, mercader de Tarragona,

el dia 2 de desembre del 1596 (A.H.P.T., Protocols, Bernat Gendre not., inventaris incomplets 1596, s.f.). No devia gaudir d'una economia estable perquè afirma "non habeo pecunias numerabiles" (Ibidem, 1597, f.4) Més informació sobre la família Rosich a ibidem, 1597, f. 208. 22 agost 1597

- (102) E. Fort, 1947, p. 64
- (103) J.F. Ràfols, 1934, p. 61, nota a peu de pagina
- (104) C. Martinell, 1929, p. 14
- (105) M.C. Larrucea, 1971, p. 116
- (106) J. Ainaud, 1947, p. 32
- (107) M.C. Larrucea, 1971, p. 116
- (108) S. Capdevila, 1927, pp. 60-64, repetit en C. Martinell, 1952, p. 277
- (109) J. Villanueva, 1902, vol. XVIII, p. 137; A. Duran, 1947
- (110) J. Pié, 1910, p. 248
- (111) Llibre de comptes de Pere Blai, f. 50
- (112) Ibidem, f. 32
- (113) J. Pié, 1910, p. 250. El retaule de Valls fou començat l'any 1617 per Agustí Pujol II i completat pels Tramulles en 1639-40
- (114) Llibre de comptes de Pere Blai, f. 1
- (115) Ibidem, f. 5
- (116) J. Villanueva, 1902, vol. XVIII, p. 137
- (117) Llibre de comptes de Pere Blai, f. 16
- (118) Ibidem, f. 17
- (119) Ibidem, f. 42
- (120) Ibidem, f. 49
- (121) L'any 1615 Joan Limasosa treballava a les obres de la Generalitat: "Per 52 pa. 3/4 en quadro a 1sou 4 pams-III ll." (Llibre d'obres, f. 35)
- (122) Antoni Cisterna o Sisterna havia treballat a les obres de la Generalitat com a mestre de cases, l'any 1597
- (123) A.H.P.B., Not. Francesc Blanc, "Quintus inventariorum et encantum liber" 1617-1620, fols. 249-252
- (124) J.F. Ràfols, 1934, p. 18
- (125) S. Capdevila, 1935, p. 56
- (126) Ibidem, p. 56. Els procuradors i administradors de la Confraria eren el canonge Terré, el comensal García i el beneficiat de la seu Joan Olivart. L'elecció de la capella fou aprovada pel capítol el 7 de novembre del 1580

- (127) Ibidem, p. 57
- (128) E. Morera, 1905, p. 52. Pero no sempre són segures les datacions d'aquest autor
- (129) vegeu nota 36 del present capítol
- (130) J. Villanueva, 1902, vol. XIX, p. 109. A l' acta capitular del primer d'agost del 1583 Bernat Casseres és anomenat mestre arquitecte de la capella del Santíssim. Devia morir poc temps després.
- (131) A.C.T., Actes capitulars, 25 gener 1588. Vegeu S. Capdevila, 1935, p. 57
- (132) S. Capdevila, 1935, pp. 56-59
- (133) A.C.T., Actes capitulars, 1594-1597 f. 31
- (134) A. Calzada diu que "la capilla del Santísimo Sacramento de la catedral és equiparable a una pequeña iglesia" (1949, p. 330)
- (135) J. Villanueva, 1902, vol. XIX, p. 110; S. Capdevila, 1935, p. 59
- (136) Vignola, s.d., lam. II, introducció.
- (137) Ll. Pons d'Icart, 1980, p. 259
- (138) S. Capdevila, 1935, p. 56
- (139) E. Morera, 1905, p. 56
- (140) J.F. Ràfols, 1934, p. 18. Es tracta d'una anècdota recurrent, com la del suïcidi de Guillem Bofill per la nau única de la catedral de Girona o com el gest de Frank Lloyd Wright pels encofrats de "Falling Water".
- (141) E. Morera, 1905, p. 54
- (142) S. Capdevila, 1935, p. 58
- (143) E. Morera, 1905, p. 51. Pero segons aquest autor foren donades pel consell municipal el 24 d'agost del 1582
- (144) G.G.C.C., vol 7, pp. 211-212
- (145) E. Fort, 1975
- (146) Les notícies que segueixen en endavant són extretes de J. Pié, 1909, pp. 74-78, a menys que s'indiqui el contrari. Les notes de J. Pié són la transcripció de les actes del Llibre del consell de La Selva
- (147) L'església parroquial de sant Joan Baptista de Valls fou començada cap el 1570 per Bartomeu Roig, seguint la tradició gòtica.
- (148) J. Pié, 1909, pp. 171-186. També d'ací en endavant.
- (149) Era vídua de Lluís d'Icart, constructor del castell nou de Torredembarra, i cunyada pel seu matrimoni d'Isabel Agustín. Desconeixem la relació exacta que tenia amb Pere Blai
- (150) Es tracta de Petro Paulo de Montalbergo, pintor i importador de tractats d'arquitectura, com el de Labacco i el de Vignola. Vegeu cap. II.2

- (151) Podria ser el Joan Blai de Vallmoll o el de les obres de la Generalitat, si és que ambdós no són el mateix personatge.
- (152) La família de mestres de cases Ça Font ja la hem trobat relacionada amb Pere Blai pare. Montserrat Simó era mestre de cases de Barcelona.
- (153) Podria ser familiar del Joan Granja o Granya de les obres de l'església de sant Just.
- (154) L'església de Montserrat es bastí entre el 1560 i el 1592, pero no se'n sap gairebé res més de la construcció.
- (155) En aquests moments era Joan Terés
- (156) Un Pere Pau Ferrer treballà a les obres de la Generalitat entre 1600 i 1630 i, l'any 1616, era membre del Consell de Cent. El mateix any, un Josep Ferrer executà la traça de Rafael Plansó per al monument de la plaça del Blat de Barcelona
- (157) J. Pié, 1910, pp. 247-280. Igualment, d'ací en endavant.
- (158) Joan Vaguer contractà l'acabament del claustre del convent d'agustins de La Selva. Cfr. III.3.6.
- (159) deu tractar-se de Josep Ferrer
- (160) El començà Agustí Pujol II
- (161) El sr. Rector de La Selva ens ha comunicat que la traça s'ha extraviat. Fou publicada per J.F. Ràfols, 1934, p. 47 i fig. 19. Segons J. Pié, 1910, p. 254, la traça es conservava antigament a l'ajuntament.
- (162) J. Lladonosa, 1981, p. 36
- (163) A.H.A.T. Fou transcrit per M.A. Aloguín, 1975, pp. 131-135. La nostra transcripció divergeix en alguns aspectes a l'anterior (ap.doc. 7)
- (164) J. Lladonosa, 1981, p. 37
- (165) Tota la història de la construcció es troba en les actes dels acords del Consell municipal de la vila (1583-1596), conservats a l' A.H.A.T. Foren transcrites per M.A. Aloguín, 1975, pp. 168-183, d'on prenem les dades esmentades, a menys que s'indiqui el contrari.
- (166) El document porta al final algunes rectificacions, degudes als diferents punts de vista d'Amigó i dels mestres de l'església
- (167) La vila estava més comunicada amb Lleida que amb Tarragona. Per ella hi passa l'antic camí de Fraga
- (168) J. Lladonosa, 1981, p. 47. Pero no és del tot fiable
- (169) P. H. Scholfield, 1971, p. 68
- (170) R. Wittkower, 1964, p. 115
- (171) A.C.T., Actes capitulars 1590-1593, f. 97

- (172) Ibidem, f. 139
- (173) S. Capdevila, 1935, p. 61
- (174) A.C.T., Actes capitulars 1599-1600, 26 agost 1599, s.f.
- (175) S. Capdevila, 1935, p. 61
- (176) Ibidem, p. 62
- (177) Ibidem, p. 61
- (178) Ibidem, p. 62
- (179) Ibidem, p. 61
- (180) Llibre de comptes de Pere Blai, f. 20
- (181) S. Capdevila, 1935, p. 64
- (182) C. Martinell, 1952, p. 277
- (183) S. Capdevila, 1935, p. 63
- (184) Ibidem, p. 64
- (185) I. Rubio, 1951
- (186) J. Puig i Cadafalch; J. Miret, 1911, repetit per I. Rubio, 1951, i P. Bohigas, 1929. Vegeu també F.P. Verrié, 1952
- (187) J. Puig; J. Miret, 1911, p.88
- (188) Ibidem, pp. 88-89
- (189) A.C.A., Generalitat, Llibre de deliberacions, trienni 1596-1599, part 1, fols. 72-73
- (190) Ibidem, f. 73
- (191) Ibidem, f. 73
- (192) Ibidem, fols. 74-76
- (193) A.C.A., Generalitat, Llibre de deliberacions, trienni 1593-1596, part 3 22 juliol 1596, s.f.
- (194) L'abat Oliver de Boteller feu construir part del palau abacial nou, una galeria toscana (1591), el reracor amb una porta de pedra jaspiada amb cornises i motllures clàssiques (1584) i un nou orgue (1589-92), tot al monestir de Poblet. Vegeu A. Altisent, 1974, p. 425
- (195) J. Puig; J. Miret, 1911, p. 90, nota 99
- (196) Pere Ferrer fou el constructor de la segona part del Pati dels Tarongers de la Generalitat i de les sales noves del Consell i contigües (1570-71). Antoni Tomas treballà amb Pere Blai a les obres del palau.
- (197) J. Puig, J. Miret; 1911, p.90, nota 100
- (198) Ramon Puig pintà i daurà el Consistori nou. B. del Trell o del Prell treballara en les obres del palau amb Pere Blai
- (199) Son diversos volums, alguns incomplets i amb un ordre cronològic no

- sempre estricte. A.C.A., Comptador, Obres. vols. G-26/11, G-26/14, G-26/17, G-26/18 i G-26/19, datats entre 1596 i 1620
- (200) D'aquí en endavant, si no es diu el contrari, són extretes del Llibre d'obres G-26/11 (1596-1600)
- (201) J. Puig, J. Miret; 1911, p. 91, nota 103
- (202) Aquest és només un dels conflictes promoguts entre la Generalitat i el virrei esmentat, el qual, l'any 1602, arribà a empresonar als diputats. Vegeu al respecte, J. Regla, 1980, p. 102
- (203) A.C.A., Llibre de deliberacions, trienni 1596-99, part 1, f. 256
La carta fou publicada per J. Puig-J. Miret, 1911, p. 93
- (204) J. Puig, J. Miret; 1911, p. 94
- (205) Ibidem, p. 94
- (206) Ibidem, p. 94
- (207) A.C.A., Llibre de deliberacions, trienni 1596-99, part 2, f. 211
- (208) J. Puig, J. Miret; 1911, p. 94
- (209) F.P. Verrié, 1951, p. 20
- (210) A.C.A., Llibre de deliberacions, trienni 1596-99, part 2, f. 279
- (211) Desconeixem si es tracta del Joan Sentís lloctinent de Catalunya (1622-26) i bisbe de Barcelona (1630-32)
- (212) J. Puig, J. Miret; 1911, p. 95
- (213) El sepulcre de l'arquebisbe Terés, única traça de Blai que coneixem posterior al seu viatge a Madrid, recorda tant el temple del Pati dels Evangelistes d'El Escorial com el Tempietto de Bramante
- (214) En les obres apareix repetides vegades Joan Blai, però no Antoni Blai, al qual trobem treballant, en canvi, a l'obra de conducció d'aigua al terraplè del palau (A.C.A., Comptador, Obra, G-26/11)
- (215) També treballarà en l'obra de conducció d'aigua, com Antoni Blai
- (216) En endavant les dades són extretes del Llibre de l'obra de la diputació a la part de sant Jaume G-26/14
- (217) J. Puig, J. Miret; 1911, p. 92, nota 106
- (218) I. Rubio, 1966, p. 22
- (219) Llibre d'obra, G-26/19 (1614-19)
- (220) J.F. Ràfols, 1934, p. 52
- (221) J. Puig, J. Miret; 1911, p. 95
- (222) F.P. Verrié, 1951, p. 21
- (223) A.C.A., Generalitat, Obres, G-26/13
- (224) F.P. Verrié, 1951, p. 22

- (225) R. Wittkower, 1964, pp. 151-153
- (226) J. A. Laborde, 1974, vol. I, pp. 31-32
- (227) A. Florensa, 1949, p. 380
- (228) J. Ainaud, 1947, p. 82
- (229) A. Puig, 1970, p. 66
- (230) I. Sola-Morales, 1982
- (231) Segons E. Morera, 1905, p. 85, l'obra es deu a Francesc Robuster, pero deu tractar-se d'un error. S. Capdevila, 1935, p. 55, adjudica l'encàrrec al degà Robuster. En aquell moment (1561-81) era degà Lluís Gabriel Robuster i Nebot. A la capella hi ha enterrat un seu familiar, el canonge i prior Cristòfol Robuster Tarragó i Samant
- (232) S. Capdevila, 1935, p. 55
- (233) Ibidem, p. 55
- (234) C. Martinell, 1952, p. 273
- (235) A.C.T., Actes capitulars 1581-1585, 23 juny 1584, f. 169
- (236) E. Morera, 1905, p. 48; A. Calzada, 1949, p. 331; S. Capdevila, 1935, p. 50
C. Martinell, 1952, p. 51
- (237) S. Capdevila, 1935, p. 51
- (238) Ibidem, p. 50
- (239) A.C.T., Actes capitulars 1585-89, 6 novembre 1589, f. 220
- (240) E. Fort, 1953, pp. 32-33
- (241) Ibidem, p. 41
- (242) E. Fort, 1947, p. 64
- (243) C. Martinell, 1953, p. 278
- (244) J. Lladonosa, 1981, p. 60
- (245) Ibidem, p. 61. L'autor afirma que l'any 1575 es construïa l'església d'Ulldemolins. Deu tractar-se evidentment d'un error.
- (246) Ibidem, p. 62
- (247) Ibidem, p. 80
- (248) A la data s'hi acompanya un anagrama en forma de G amb un 4 superposat
- (249) Aquest frare fou empresonat entre 1587-90 i de nou l'any 1599
- (250) No és probable l'existència d'una ermita anterior, situada al mateix lloc, i de la qual no en parlen els llibres del consell de la vila
- (251) J. R. Ràfols, 1934, p. 47
- (252) C. Martinell, 1952, p. 278
- (253) C. Vidal, 1897, pp. 34-35
- (254) F.M. Bru, 1955, p. 206

- (255) F.M. Bru, 1955, p. 158. Vegeu també el cap. III.2
- (256) Ibidem, p. 206
- (257) J. Lladonosa, 1981, p. 60
- (258) A. Puig, 1970, p. 66
- (259) A.H.P.B., not. Joan Carles; Contractes, cap. matrim. i inventaris (1550-1597), f. 51. Vegeu també el cap. III.2
- (260) C. Martinell, 1952, p. 276
- (261) Un Joan Mas de Tarragona contractà amb Lluís d'Icart la provisió de pedra d'Altafulla per a les obres del castell de Torredembarra, l'any 1578. Vegeu F.X.Ricomà, 1980, p. 98
- (262) G.G.C.C., vol 7, p. 240
- (263) Malgrat fós igualadí i bisbe de Vic no descartem una possible vinculació familiar amb els Robuster de Tarragona
- (264) Un Joan Franquesa apareixia relacionat amb el lliurament d'una serie de documents a Jaume Amigó per ordre del duc de Cardona, l'any 1570
- (265) C. Martinell, 1929, p. 14 (v. III.2)
- (266) Aquest mestre de cases mor el 3 de maig del 1620 i deu ser el pare del Rafael Plansó, mestre de fonts de la ciutat de Barcelona, a la primera meitat del segle XVII
- (267) G.G.C.C., vol. 5, pp. 435 i ss.
- (268) C. Vidal, 1897, p. 29
- (269) Així és anomenat en un reconeixement de deute, publicat per F. de Moragas, 1928, p. 20. També és documentat a Alcover entre 1593 i 1628 un Joan Monter, segurament fill del primer mestre de l'església Vegeu, J.F. Ràfols, 1951 p. 204, v. II
- (270) Ja hem dit que podria ésser una traça re-aprofitada. Cfr. III.3.2.
- (271) J.F. Ràfols, 1951, p. 469, vol. II
- (272) G.G.C.C., vol. 7 p. 338
- (273) G.G.C.C., vol. 5, p. 348
- (274) Ibidem, p. 444
- (275) E. Morera, 1905, pp. 78-81 i S. Ramon, 1974.
- (276) E. Morera, 1905, pp. 90-91
- (277) A les inscripcions es relacionen els càrrecs i honors de l'arquebisbe
- (278) C. Martinell, 1952, p. 278. E. Morera, 1905, p. 55, atribueix la traça a Jaume Amigó, erròniament per a nosaltres
- (279) A la inscripció es relacionen els càrrecs i honors d'A. Agustín
- (280) S. Capdevila, 1927, pp. 68-162

- (281) E. Serres, 1951, p. 21
- (282) S. Capdevila, 1927, pp. 68-162
- (283) Ibidem, p. 116
- (284) E. Serres, 1951, p. 45
- (285) S. Capdevila, 1927, p. 116, nota 2
- (286) A.H.A.T., Arxiu de la Mitra, Seminari, Construcció del Seminari Tri-
dentí (1593)
- (287) Ibidem, f. 2
- (288) Ibidem, f. 5
- (289) Ibidem, f. 3
- (290) Les notícies que exposem referides a la construcció del convent provenen
d' E. Fort, 1950-51, mentre no es digui el contrari
- (291) G.G.C.C., vol 7, p. 214
- (292) Ibidem, p. 214
- (293) E. Fort, 1950-51, vol IV, p. 15
- (294) Arxiu parroquial. El document ha estat transcrit per E. Fort, 1950-51,
pp. 37-38
- (295) J.F. Ràfols, 1934, p. 47
- (296) E. Fort, 1950-51, vol IV, p. 23
- (297) Ibidem, vol. I, p. 38
- (298) J. F. Ràfols, 1934, p. 47
- (299) F. X. Ricomà, 1980
- (300) Aquest mestre intervingué, l'any 1566, en la reparació del sepulcre
de l'arquebisbe Pere de Cardona, a la seu de Tarragona (A.C.T., Actes
capitulars, 1566, s.f.). L'any 1558 fou contractat pel consell de To-
rredembarra per a construir el campanar, portal i d'altres dependències
de l'església parroquial (Vegeu: F.X.Ricomà, 1980, p. 82). La porta
és arquitravada i emmarcada per un ordre de columnes corínties.
- (301) Ibidem, p. 84, ap. doc. 2
- (302) Als documents són anomenats mestres de cases de Tarragona, pero almenys
Peris de l'Aliga deu ser d'origen francès
- (303) Ibidem, p. 85, ap. doc. 2
- (304) Ibidem, p. 88, ap. doc. 6
- (305) Ibidem, pp. 89-90, ap. doc. 7

L'església de Montserrat fou bastida entre 1560 i 1592; no se'n sap
res dels constructors, tracistes o mestres d'obres. Recordem que aquesta
església fou visitada per Pere Blai quan sorgiren problemes en relació

a la construcció de l'església de La Selva

- (306) Ibidem, p. 92, ap. doc. 10
- (307) Ibidem, p. 94, ap. doc. 13
- (308) Un Joan Mas construí l'església de Riudoms i un Joan Sans era mestre d'obres de l'església d'Ulldemolins
- (309) G.G.C.C., vol. 7, p. 140
- (310) J.F. Ràfols, 1934, p. 51. Aquest autor dóna com datació bona l'any 1587
- (311) F.M. Bru, 1955, p. 208
- (312) E. Morera, 1905
- (313) J.F. Ràfols, 1934, pp. 49-50
- (314) C. Martinell, 1952, p. 276
- (315) C. Vidal, 1897, p. 53
- (316) J. Fuguet, 1980
- (317) Ibidem, p. 11
- (318) Ibidem, pp. 11-12
- (319) J. Jové, A. Barbarà; 1973, p. 136
- (320) Al frontó consta l'any 1591, que creiem més d'acord amb la composició i tipologia de la façana.
- (321) A aquest propòsit vegeu, per exemple, la normativa "arquitectònica" emesa pel cardenal milanès Carlo Borromeo, Instructiones fabricae et supellectilis ecclesiasticae, libri II, Mediolani, apud Pacificum Pontium, 1577 (edit. recentment a Paola Barocchi, Trattati d'arte del Cinquecento fra manierismo e contro-riforma, vol III, 1962, i parcialment a J. Garriga, 1983, pp. 349-352)
- (322) F. Chueca Goitia, 1947, p. 157
- (323) P. Frankl, 1981, p. 76
- (324) Ibidem, p. 79
- (325) Ibidem, p. 228
- (326) Ibidem, p. 229
- (327) Ibidem, p. 90
- (328) G. Morolli, C. Audini; 1982, p. 131
- (329) Ibidem, pp. 156-157
- (330) A. Puig, 1970, p. 62
- (331) F. Bustamante, F. Marias; 1980, p. 10
- (332) J.F. Ràfols, 1929, p. 139

V. APENDIX DOCUMENTAL

Doc. 1

1599, Barcelona

Fragment del Llibre de privilegis dels Mestres de cases i Molers

A.H.M.B., Gremis i Associacions, fol. 35 r. i ss.

Hoc est exemplum bene et fideliter Bar.^a sumptum a quodam publico auctentio Regio Privilegio unacum sigillo cera virmilía in pede alicuius sigillari in pergameno exarato cuius thenor sequitur sub his verbis. NOS Philippus Dei Gratia Rex Castella Aragonum (...) SANE pro parte Bartholomei Brugal Sindici Confratriae Magistrorum Domorum Moleriorum Incussorum et Franctorum lapidum nostrae civitatis Barcinona fuit nobis expositum inter alia Privilegia a Predecessoribus nostris concessa habere Privilegium quoddam thenoris sequentis. NOS Carolus divina favente clementia Romanorum Imperator semper augustus (...) Que per Retro Reges et Principes Sr^{ma}. Domus Aragonum Diva memoria officiales que eorundem concessa sunt liberiti quidam animo confirmamus fideliumque supplicationes exaudimus et illis dignis favoribus et gratiis proscequimur quo sit ut eorum animos ad serviendum firmiores reddamus et alios ad exequendum promptiores invitemus. Hinc est quod pro parte vri. dilectorum nostrorum Petri Borrell Magistri Domorum Antonii Miquel Molerii, Jacobi Brugal et Bartholomei del Trell etiam Magistrorum Domorum Procerum Maioraliumque Confratria Magistrorum Domorum, Moleriorum Incussorum et Franctorum lapidum huius nostre civitatis Bar.^a fuerunt nobis exhibita et reverenter presentata quedam supplicationes per viam Capitulorum quibus petitur gratias concessionem et Privilegia per dictos Serenissimos Retro reges Aragonum predecessores nostros dicta Confratria confirmari et ea ac alia que de novo petuntur eisdem concedi quarum quidem supplicationum et capitulorum series sequitur sub his verbis:

Sacra, Cesarea, Catolica y Real Magestat: Los Prohombres y Confreres de la Confraria dels Mestres de Cases, Molers, Picadors y Trencadors de Pedra de la sua Ciutat de Barcelona humilmen suplican a vostra Cesarea y Catolica Magestat sia merse de aquella llohar, approbar, ratificar y confirmar y en quant menester sia de non atorgar als dits Prohomens y Confraria totes les graties, privilegis, Immunitats, exempcions y llibertats per los Serenissims Reys de Arago de immortal memoria a la dita Confraria aixi conjunctament com divisa atorgats y tots usatges y costums que entre ells tenen y observen (...)

Primerament per quant per un Real Privilegi atorgat als Prohomens y Confreres de la dita Confraria per la Serenissima Reyna Dona Maria Loctinent General del Illmo. SS. el Rey D.ⁿ Alfonso marit y senyor llur datum en Barcelona lo primer dia del mes de juliol del any de la nativitat de nostre Senyor Mil Quatrecentos vint y tres, la dita Sere^{ma} Reyna atorga a la dita Confraria que de allí avant tots los demunt dits fossen de una Confraria o haguessen de prometre e jurar de cumplir e servir los capitols de la Confraria e fessen dues festes de allí avant ço es una dels Apostols que acostuman fer los Mestres de casas e altre de Sta. Lucia que acostuman fer los dits Molers e altres coses en lo primer Capítol de dit Calèndat Privilegi contengudes. E mes que lo un offici dels predits no puga fer alguns actes o affers que sguarden comunitat menys del altre ni pugan fer ordinacions sens que noy concenten los Promens de la Confraria e la major part de aquella e que no pugan usar de qualsevol ordinacions fetes fins assi si donchs per dits Prohomens e Confraria o la major part de aquella no seria vist fehedor. E mes que los dits Mestres de cases e Molers Trencadors o picadors de pedres aquells qui ferho voldran pugan tallar e obrar Molas en lo Puig de Montjuich en tot lloch e en tot temps que ferho voldran no embargant qualsevol ordinacions, usos, ni costums per los quals se fos usat fins allí lo contrari. E mes que lo sendema de Nadal dia de St. Steva los Prohomens de la dita Confraria e los Consols dels Molers elegescan sis Prohomens que sien confreres dels quals ni hage tres dels Molers y tres Mestres de Cases a voluntat de dits Prohomens e Consols e dits sis Prohomens tantost que seran elegits dit die ensemps ad los Prohomens e Consols que seran estats lany passat elegescan tres Consols confreres que usen

de fer moles e los dits tres consols hagen de regonexer totes les moles que per dits Molers, Mestres de Cases e picadors de pedra seran fetes e obrades e aquelles que es diran no esser bones e fer a trencaren aquellas los dits tres Consols hagen de apellar los dits sis Prohomens pera judicar si les dites moles se deuan trencar o no e tantost que los dits Consols seran request pera regonexer dites moles e los dits sis Prohomens pera judicar que ho hagen de fer e qui per ferho dilatara pach quiscuna vegada per ban deu sous o que en llur eleccio hagen de jurar en poder del Batlle de Bar.^a que be y llealment se hauran en regonexer e jutjar dites moles e que puix seran elegits hagen de pendrer lo dit carrech sots pena de sinquanta sous, la qual se hage de exequitar per dit Batlle tantost que per los Promens de la dita Confraria ne sera request (...)

E que los dits Mestres de Casas, Molers i trencadors de pedra los qui faran molas sian tinguts de pagar e fer prestar al Senyor Rey e a sos successors un sou Bar.^a per quiscuna mola que faran e obraran en lo dit Puig de Montjuych exceptades empero aquelles ques faran en les penyes de Santa Madrona del Ameller e de Canyelles attes que dites penyes son carregades de censos e altres carrechs (...)

E mes fou provehit e ordenat en dit Privilegi que quiscu que volgues usar de algu de dits officis avans que puga usar de algu de aquells hage a pagar un flori lo qual hagen de rebre los Prohomens de la dita Confraria o aquell qui per ells sera deputat e lo dit flori sie convertit en ornament de la capella o en altres negocis de la comunitat dels dits officis (...)

E mes perço com alguns qui per poch temps han estat en lo dit offici de Mestres de cases se fan Mestres y així com a Mestres volen usar del dit offici de ques segueix que per culpa llur moltes obres son errades e es quan dany del publich fou provehit e ordenat que ningun Mestre de cases no gos prendre algun aprençdis per estar ab ell peraprendra lo dit offici sens que no el prengue per espay de tres anys y mitg o més e qui fera lo contrari que sie caygut en pena de deu lliures, adquisidora en la forma del prop precedent capitol contenguda e si era cas que lo dit aprendis apres que sera mes per estar ab algun Mestre

de cases per espay dels dits tres anys y mitg o mes no volgues estar ab aquell ab qui seria mes que no gos ne li sia permes de usar del dit offici de Mestre de cases (...)

E mes per ço com alguns que no son dignes de ser manobres se fan Mestre de casas i asxi com a Mestre de cases volen usar del dit offici e no entenen les obres ans en gran part les erren per la qual raho lo publich ne es molt damnificat fou estarvit y ordenat que ningú no gosas anomenarse Mestre ni prendre salari de Mestre si donch no provara que hagues estat en dit temps ab Mestre de cases e qui fara lo contrari sie caygut per quiscuna vegada en pena de deu lliures (...)

Item, com moltes vegades se sia vist per experiencia algun ciuteda o particular en Barcelona y territori de aquella fer obrar per algun Mestre de cases de dita Confraria alguna propietat o altre qualsevol y per dita raho esser degut el tal Mestre de cases alguna quantitat y no podent esser pagat de aquella dit Mestre no voler fer mes feyna en dita obra y se es vist apres dit particular fer obrar aquella per altre Mestre de cases sens primer pagar alqui primer la hauria comensada e com asso sie contra tota raho y justicia y gran perjudici del dit Mestre qui primer la havia comensada, Que placia a V.M. Instituyr, Ordenar, Provehir e manar que ningun particular de dita ciutat e territori de qualsevol estament o condicio sia que no pugue ni li sie permes de poder obrar ninguna obra que altre mestre de cases hage comensada fins a tant que aquella hage pagada al qui primer la haura comensada de tot lo que juntament li sera degut. E per lo semblant ningun Mestre de cases qui requirit o manat li sia per los Prohomens de dita Confraria o per lo Batlle de Barcelona o Loctinent de aquell no puga ni li sia permes dobrar ninguna obra que altre mestre de cases hage comensada fins a tant que aquell primer sia pagat. E si lo contrari feye que sie caygut en ban de deu lliures per quiscuna vegada ques trobara fer lo contrari com millor fins assi han usat en dita Confraria per us, costum y practica en aquella observada.

Item (...) e que vuy en dia en dita ciutat de Barcelona abunde tant gran numero de francesos, gascons, gavaigs y altres de nacio francesa los quals may ells ni lurs predecessors de

dita nacio francesa han alcansat ni fet servicis a la Corona Real de Arago per ells haver usar ni gaudir de dits privilegis y libertats que vuy en dia usen y gaudexen E com sia cosa pertanyent y rahonable que los dits propis verdaders y naturals vassalls hagen esser mes premiats y afavorits en franqueses y altres gracies que los dits francesos (...) que no obstant fins assi dits francesos hagen acostumat pagar per examen sinquanta sous a dita Confraria que daci avant tots los dits francesos Gascons Gavaitg y altres de nacio francesa y quiscudells que apres de haver estats dits tres anys y mitg o mes aprenent voldran examinarsen per esser y usar de la art de Mestre de cases aixi generalment com licenciats en dita art que sien casats o no casats hagen y sien tinguts y forsats de pagar per dit examen deu lliures barceloneses les quals hagen de servir per dits carrechs y despeses fetes y fahedores com damunt es dit. E los de altres terres y Senyories de V.R.M. fora lo Principat de Catalunya hagen de pagar per dit examen sinquanta sous y los de terra verdaders y natural vassalls de V.R.M. de dit Principat de Catalunya hagen de pagar per dit examen vint y dos sous y los que volran tansolament usar de fer tapies, los quals vulgarment se diuen tapiadors, hagen y sien tinguts de pagar per examen un flori corrent.

Doc. 2

1557, Barcelona

Requeriment del síndic de la ciutat a Pere Blai, mestre de cases, i Francesc Patau, fuster, sobre l'obra de la muralla de Barcelona.

A.H.M.B. Consellers, Obreria, doc. varis (1550-1599)

1557. Obra de la muralla. No ignorau vosaltres Pere Blay mestre de cases y Francesch Patau fuster com ab capitulacio ferdada entre los magnifichs consellers de la present ciutat de Barcelona de una part y los mgs. vosaltres de la part altra sobre la scarada de la obra de lalsar de la murala que es devant lotge y la muralla que es construïda en lo carrer olim de les polleres al baluart de mig jorn que es devant la torre nova vos siau obligats en fer y acabar ab tota perfectio com de bon mestre se pertany tota la dita obra conforme a dita capitulatio en un temps de sis messos los quals comensaren ... reberen la bastreta o primera paga octubre propassat, e com lo temps de haver acabada dita obra o scarada estigui per a finir y acabar a sinch del mes de abril primer vinent e fins assi no sie mes de principada dita obra y resten encara haver de fer mes de les tres parts de aquella en molt gran dany y perill desta ciutat (...) lo sindic de dita ciutat vos insta y requer que dins dit termini de dits sis mesos los quals finiran dit dia de sinch de abril prop vinent haian realment y de fet acabada dita obra conforme a dita capitulatio, altrament si aquella no havien acabada dins dit termini com dit es hara per levors protesta en dit nom y per tant de dita ciutat contra vosaltres (...)

Responent Pere Blay mestre de cases y Francesc Patau fuster ab aquella humilitat y submisio ques pertany a una scriptura de requesta a ells presentada per part del honorable sindich de la present ciutat de Barcelona ... Dihuen y responen que ... ni culpa alguna ab ells pot haver (...) Attesa la concorrensa y impediment del temps que no podian haver ni menys trobaven trencadors a efecte de trencar la pedra y res de carreters, mestres de cases y manobres per lo qual impediment los ... de ses magies.

los offeriren ... a effecte de treballar los quals officials faltant no podrie esser a ells possible poder fer fabricar la dita obra y axi be per causa de plujas com encara per raho deles festes se son interrompudes ... se someten al Consell y se ofereixen per a informar y fer lo que el Consell els mani.

Doc. 3

s.d., Barcelona

Concòrdia entre els obrers de l'església dels sants Just i Pastor de Barcelona, d'una banda, i els mestres de cases Joan Font i Pere Blai, d'altra banda, sobre la construcció del campanar de l'església.

A.H.P.B., Not. Joan Carles, Cap. matrimonials i concòrdies (1550-1592)

Concordia. Per raho y ocasio de la obra feta y fahedora en lo campanar de la yglesia parroqial de sanct Just y sanct Pastor sens judici de altres capitulacions fins assi fetes per y entre los Bt. y magcs. obres passats de dita yglesia y los mestres Joan Font y Pere Blay mestres de cases es per a donar orde que ab efecte se acapia la fabrica y obra de dit campanar feta y fermada la present capitulacio per y entre los Rvt. m^o Antoni Samso prevere en dita yglesia beneficiat, m^o Francesc Agullana donzell, m^o Geronym Voltor mercader, Joan Carles notari, Benet Taxonera fuster, Miquel Llodra daguer, obres lo present any de dita yglesia de una part y los dits mestre Font y Blay de part altra.

Primerament los dits mestres Font y Blay prometen y convenen als dits Sors. des obres que dins dos anys del ara de la present ferma en avant contadors donaran acabat a tot punt dit campanar conforme esta ab altra capitulacio contengut y confessant aver fins vuy ab diverses partides aver rebut y la dita obra e nou campanar feta per ells siscentes noranta y sinc liures barceloneses, e que los dits el acabaran ab efecte dita obra ab tal en la part que dits senyors obres se obliguen en nom de dita obra de donar y pagar tot lo los sera degut y auran de aver dits mestre Font y mestre Blay y la dita obra de dit campanar conforme sera y son obligats en las capitulacions sobre asso fetas ab altres obres y segons per canas sera contat lo que pujara un any apres que sia feta dita obra y que donen per fermanses...

Doc. 4

1568, Barcelona

Apoca firmada per Pere Blai, mestre de fonts de la ciutat de Barcelona, a favor del Consell de la ciutat de Barcelona

A.H.M.B. Consellers, Obreria, Liber apocharum ... operum civitatis Barchinone (1568-1575) , fol. 8 r.

1568. Petrus Blay magister fontium civitatis Barcinone firmavit apocham dicto francisco Solsona not^o et operum dicta civitatis scriba de quatuordecim libris sabitis numerando in presentia not. et restuire in fiorum et sunt pro toto id quod sibi debitum fuerit usque ad annum 1568. Et ideo rerum et confirmo ap. dia ergo. Testes sunt Bernardus Luza agricola villa angularia diocesis vicinsis et Gervasius Eilisius scriptor Barcinone.

Doc. 5

1571, maig, 21. Torredembarra

Contracte subscrit entre D. Lluís d'Icart i Miquel Mani, mestre de cases de Tarragona, sobre la construcció d'onze voltes a l'entresòl del castell Nou de Torredembarra.

A.H.A.T. Arxiu Notarial de Torredembarra. Man.Not. anys 1569-1571 fols. 143 v.-144 v.

Capitulacio, concordia y avinensa feta entre lo Illustre senyor don Luis de Ycart senyor de Torredembarra ab mestre Miquel Mani mestre de cases de la ciutat de Tarragona sobre la fabrica de aquelles onza voltes faedores en lo castell nou sobre los entre suellos en dit castell.

Primo lo dit mestre Miquell Mani se obliga a fer y ab tota perfectio y compliment acabar aquelles onza voltes se an de fer sobre los entresuellos es a saber en la forma seguent

En una instancia que sta ne costat de una volta ha feta mestre Blay en ves lo portal del castell la qual instantia ha de ser de dues voltes sobre una miga fetes de rejola de pla la qual sta a l'altra part de aquella volta ha feta mestre Blay la qual a de ser feta del matex modo sta la de dit mestre Blay.

Mes a de fer totes les altres voltes rodant lo castell acceptat les voltes de les torres, les quals altres voltes an de ser fetes de volta grassa es a saber amiganada ab envans de rajola de pla tepant los vuyts dels portals, y lo corredor de dites instanties sia una volta per si seguida de part a part al mateix nivell de aquella que ha feta mestre Blay.

Mes a de fer les voltes de les instanties son a ves la mar les quals an de ser del matex modo ab sos envans per les instanties de part buyts per als portals segons li seran designats y promet acabar la hobra predita dasi a nadal.

Item ab altre capitol lo dit senyor promet donar a dit mestre Mani per lo preu de dites voltes y tota la hobra demunt dita norantasis lliures dic LXXXVI ll. moneda y tota la manobra, fusta, claus, tunyelles necesaris per dita hobra. Lo modo de pagar sera que li donara miga cortera de blat cada mes y a cada

home que tindra a de fer feyna en dita hobra i li sera bo lo blat o seu lo comprara y li donara vi y companatge y acabada la hobra li donara lo compliment. Y aquestas coses axi pactades, tractades y capitulades prometen la una part a laltre complir y tenir y observar sots pena de XXX lls. y obligan a daso sos bens aplicados a la meytat a la part o be dic laltra a la part o totes que seran las presents al fi de les quals se sotmeten ja sia com propi etc. fou firmat, iurat, etc.

Testimonis de les firmes dels predits son mestre Mercader de Tarragona y mestre Joan Ferran scrivent familiar de dit senyor.

(Per la transcripció, vegeu F.X. Ricomà, 1980, p. 96)

Doc. 6

1582, agost, 1. La Selva del Camp.

Contracte entre els Jurats de La Selva i mestre Pere Blai sobre la fàbrica de l'església parroquial.

Arxiu Municipal de La Selva.

Die prima August MDLXXXII. In nomine Dni. ntri. Jesuchristi Amen. Capituació feta y concordada entre'ls Magnífichs Llorenç, Verra, Andreu Masdeu y Jaume Pellicer, Jurats en l'any present, Consell y universitat de la Selva del Camp de Tarragona de part una: y'l honorable mestre de cases en Pere Blay de la Ciutat de Barcelona de part altra, sobre la fàbrica que de nou se ha de fer de la Iglesia parroquial de dita vila, sots invocació del gloriós Apóstol Snt. Andreu, Patró de aquella, la qual se ha de fer en lo mateix lloch hon está la Iglesia vella, segons está determinat, assentant la dita fàbrica en tirada de la paret miganera entre'l castell é dita Iglesia vella, la qual será compresa dins los ambits de la nova que s'ha de fer, allargantse dita fàbrica envers l'Abadia, y enxamplantse envers lo porxo y cases qu'están al encontre dels portals de la dita Iglesia vella, conforme y segons está designat en la trassa de la planta que s'es feta de dita Iglesia nova.

Primerament dit mestre Blay, convé y en bona fé promet obrar, fabricar y fer conforme á regla de bona arquitectura la part del presbiteri de dita Iglesia que ve á caurer, segons dita trassa fora de dita Iglesia vella, envers l'Abadia ensemps ab les dos sacristies y sobre sacristies y quatre capelles dues á cada part á dit presbiteri contigues y conjunc tes qu'entren en part en la Iglesia vella, d'esta manera: que lo dit presbiteri tindrà de fondo ab las gruxes de las parets dintre y de fora cinquanta palms, y fer en ell quatre archades, tres cegues y una uberta envers lo cos de la Iglesia conforme á la trassa de la planta y muntea, y farà dues sacris-

ties una en cada part del presbiteri de la llargaria y amplaria que representa la trassa, y de la altaria de les capellas: y en la sacristia que será á la part del castell y servirá per als capellans farà una pica de pedra calar encastada á la paret que si puguen posar dos exetes, ab altra pica també de la mateixa pedra per rebrer l'aygua que caurá de dites exetes, feta forma oval arredonida també de dins ab lo vessant necessari qu'en lo mig tinga un forat, y sie posada sobre un pilaret, ó columna també de la mateixa pedra, que sie per mig d'ell foradat, perque sen vage per allí l'aygua á son conducto, travessant sols la paret que dessota d'ell se haurá de fabricar per llansar dita aygua segons al temps de la obra se designará, y ha de encastar canons dits d'estacha de terra cuyta en la paret per hon ha de venir l'aygua á dita picha d'esta manera: que de la canonada que vuy está engastada en la paret del castell y ve á la piqueta que vuy rasa al cantó de la Iglesia vella se pose altra canonada per la paret de la Iglesia nova del rachó que será del castell fins á la dita sacristia y lloch hont se ha de fer dit lavatori. També ha de fer una necessaria acomodada en lo millor lloch que aparré, perquè la pudó d'ella no offena ni se senta dins de dita sacristia ni fora d'ella en lo presbiteri, fenthi si menester será una escaleta, per muntar á ella si en alt se haurá de posar, y cada una d'estes sacristies han de tenir dos portals lo hu que isque en lo mig del presbiteri, y l'altra al endret dels portals dels intermedis de les capelles conforme á la trassa de la montea, y los dos que eixen al presbiteri tindran de lum cinch palms y de alt deu, y serán guarnits de mollura de architrau ab friso y cornixe y frontispicio ab resaltet als angulos superiors.

Itm. tots los quatre archs de dit presbiteri ha de fer de mollura de architrava, sobre los quals, y dels quatre triangulos entre dits archs farà una cornixe chorintia redona ab dentalons que tingue vuyt palms de altaria entre architrava, friso y cornixe, la qual volará conforme á l'alçada de ella, y en los dits triangulos ha de fer en cada hu de ells una O ab faxa proporcionada relevada de viu de la paret

dos dits y sobre la dita cornixe chorintia ha de pujar peu dret lo simbori ab sinch palms de gros de paret dotse palms de altaria, y alli ha de assentar una faxa plana de pedra picada de palm y mig de altaria axi dins com de fora, la qual faxa exirà fora del viu de la paret baixa mig quart; y sobre d'esta faxa retirará la paret mig palm dintre y mig palm de fora, de manera que reste la paret grossa quatre palms, y sobre d'esta recinta se assentarán quatre finestres de pedra picada, quadres d'amplaria de sis palms y de altaria onze que dins tinguen mollura de architrava, y fora faxa plana tot ab un poch de resalt, y entre dites finestres á la part de dins lo simbori farà quatre nixos de una faxa de pedra picada al entorn proporcionada á lamplaria de aquells, y dintre emblanchats d'estuch.

Itm. sobre dites finestres y nixos del simbori á trenta palms de la cornixe inferior assentarà altra cornixe composita á la mida y proporció dels pilastrets que pujarán desde la faxa sobre la qual serán assentades les finestres fins á dita cornixe composita, los quals pilarets han de ser de pedra picada, y axí també los de fora de dit simbori que assentaran sobre la mateixa faxa de fora, y pujarán proporcionadament fins á la cornixe del simbori forana, que será dórica la qual se assentarà sis palms mes alta que no la de dintre, y dits pilars forans han d'estar de dos en dos de tal manera que'ls spays de les finestres sien majors un terç que no los que estarán entre pilastre y pilastre.

Itm. sobre dita cornixe composita interior assentarà la cúpula, o media naranga feta de volta de rajola comuna y morter grossa de un larch de rajola, cuberta o pavimentada de rajoleta valenciana ab rajola assentada, y sobre desta cúpula en lo mig della assentarà una bola de pedra picada calar de tres palms de diámetro ó si millor aparrá que's façe de terra cuyta envernissada conforme serán les rajoletes, y per mig y sobre della una hasta de ferro ab sa veleta o bandereta que senyala los vents ab una creu de sobre, la qual hasta se encastará un palm dins de la volta.

Itm. sobre l'arch ubert del dit presbiteri ha de fer una O uberta de pedra picada que isqua dins del simbori y sobre la cornixe chorintia, y de fora lo simbori sobre la cornixe que fa imposta á la volta major de la Iglesia ab guarnició de faixa á la part del cos de la Iglesia.

Itm. l'arch ubert del presbiteri tindrà trenta sis palms de ample, o de lum, y los repartiments als costats d'ell fins al racho de les capelles serán disset palms á cada part en los quals serán los ornamentals conforme á la trassa de pedra picada, y sobre lo primer grahó, que ha de circuir tota la Iglesia, se farán dos altres grahons tant amples com es l'archada uberta del presbiteri de amplada de dos palms y altaria de un palms, y de alli a sis palms se farà altre grahó lo qual tindrà un palms de alt y tres de ample, y sobre de aquell altre grahó de un palm també de alt y sinch palms de ample fins al altar quedarà al mig del presbiteri conforme está designat lo qual altar será de amplaria de sis palms, y de largaria per través de dotze palms, y'ls dits grahons farán girada entorn del altar de tres aplms cada hu al davant y costats de dit altar tant solament, y dit altar ha dessser de una pessa y de pedra calar ben polida posada sobre de dos pilars, hu á cada cap ab ses bases y capitells á modo de pedestrals quadrats de altaria entre ells y l'altar de sis palms.

Itm. als dos costats del presbiteri se ha de fer una faixa al nivell de la cornixe, que fa amposta als archs de dit presbiteri, de altaria de dos palms, y entre ella y la volta dels archs que van á la part de les sagristies de sis palms en quadro, y altres sobre lo paviment de les sobres sagristies farà dos finestretes una á cada part ornades de faixa plana proporcionada á l'amplaria de dites finestres que les rodea totes ab resalts als cantons en las quals se han de posar retxes de ferro.

Itm. com tot lo cos de la Iglesia desde'l presbiteri fins al atrio ha de tenir cent vuytanta palms de largaria, y en ell á cada part se han de fer sis capelles que tindran cada una de ubertura de arch vintydos palms, y de altaria qua-

ranta, y sota del arch dins de la capella ne tindrà vint y quatre de ample y de alt quaranta y hu, y les pilastres desde dites capelles han de tenir ses ampostes de pedra picada les quals tindrán de llevada palm y mig ab mollura de architrave, y al nivell de dites ampostes fer unes faixes planes que desde dites ampostes vagen á ferir á les parets foranes y sobre de dites faixes s'assentarán les voltes de dites capelles. Per tant, com ultra del presbiteri se haien de fer quatre capelles les mes prop del dit presbiteri dos á cada part, per ço dit mestre Blay farà y fabricará dites capelles, sobre capelles y corredors y finestres de dites capelles, sacristies y sobre sacristies conforme las trassas de la planta y muntea de dites capelles symbori y sagristies, la qual resta en poder dels Señors Jurats de dita vila.

Itm. per dar principi y fortificació á la fábrica del dit prebiteri y capelles, dita universitat pendrá á son carrech lo enderrocar de la part de la abadia que entrará dins dita fábrica, y també de obrir los fonaments necessaris pera la fábrica sobre dita, los quals serán fora de la Iglesia vella conforme á la trassa de la planta, dotze palms en fondo y de gros axí en parets foranes com miganeres de capelles, sacristies y presbiteri vuyt palms fins á la cara de la terra, ó paviment de dita Iglesia nova.

Itm. que les parets de les dites capelles intermedies tindrán sis palms de gros y en aquelles se farán uns portals á sinch palms de la paret forana que tindrà vuyt palms de amplaria y vint de altaria, y de pedra picada voltats á punt redó ab faixa deçá y dellá que isque un poch fora de viu de la paret, y tinguen sa amposta conforme está la trassa á cada capella y dites parets envers lo cos de la Iglesia ab la gruxa dels archs de les capelles tindrán vuyts palms en lo qual espay en cada hu se farà un pilar que sols isque dos dits fora lo viu de la paret y tingue quatre palms de ample ab son pedestral bassa y capitell dórich conforme á la trassa, y á cada raxonada de les dos que son entre lo presbiteri y

entre dites raxonades y capelles tindrà á la part de les capelles quatre palms y mig pilastre de dos palms en lo rachó conforme á la trassa. Itm. tan que tenen dites capelles y presbiteri ha de fer un escaló de pedra picada que sobrepuje lo paviment de la Iglesia un palm al livell, ó yugal del qual será lo paviment de dites capelles sobre lo qual escaló se han de assentar tots els pedestals dels piars y ornamentals de aquell, de modo que ell isque fora de la vasa del pedestal un quart. Item. sobre les capelles y pilastres del cos de la Iglesia se ha de fer la cornixe dórica ab son architrave y friso que tingue triglifos entre los quals reste un space quadrat ques diu metopa sobre los quals va la cornixe que rode y circuesque tot lo cos de la Iglesia y fasse amposta als archs del presbiteri, y fa també antipecho als corredors, y que la volada della se retire á dos palms, y la gruxa de la paret á un palm y mig, y tota la cornixe tingue de alt vuyt palms, y sobrepuja sobre lo paviment dels corredors sols quatre palms. Itm. totes les capelles sacristies y sobre sacristies y aposentos sobre les capelles tant alt com baix y corredors sobre les capelles se farán les voltes de rajola y morter de gruxa de un ample de rajola.

Itm. sobre dita cornixe dórica ha de haver altres pilastres de pedra picada que tinguen de ample vuyt palms com los de baix y los pilars tinguen tres palms y mig, y les pilastrades de les archades dels corredors tinguen un palm y un quart y axí pujará de peu dret de altaria vint y quatre palms sobre los quals se assentarà la amposta conforme la trassa de tres palms y mig de alt sobre la qual á palm y mig de peu dret tindrà principi les archades del corredors y la volta major de la Iglesia y desta manera tot lo alt de la Iglesia; desde'l paviment fins al mig de la volta, serán cent y quinze palms, la qual volta será de rajola y argamassa de grossaria de tres palms fete á lunetes, ó formarars y arestes que la punta delles arribe á la tercera part de la volta lisa á punt redó conforme representa la trassa de la planta, la qual volta ha de esser cuberta de teula italiana ab sos caperons les quals teules exirán mig palm mes que la volada de la cornixe

que se ha de fer á tot lo rededor de la Iglesia, y la carena de mig será de cayrons voltats de cup, posantne dos filades una desota y altre de sobre que cobre y tape la junta dels cayrons desota. Itm. farà en cada sagristia y sobre sagristia una finestra, y sobre los corredors sobre les capelles una finestra á cada aposento sobre les capelles, conforme á la trassa de la muntea sobredita de tal manera, que lo cordó de la cornixe, que de part de fora fa exida á la taulada, fasse linda á les dites finestres superiors, las quals tindrán sis palms de ample y deu de alt de pedra picada á cada cara y faxes proporcionades á les de dintre y de fora.

Itm. á la part de fora envers la vila tant com tindrà la dita obra, ó fàbrica farà á cara de terra un bassamento de quatre palms de alt sobre la terra de pedra picada de saldó ab sa mullura á la part superior conforme la trassa, mes tindrà una fxa, ó recinta de dos palms al nivell de la cornixe del enfront, ó forada de la Iglesia á las dos parts collaterals de la Iglesia.

Itm. farà una cornixe, que fassa barba ó exida á la taulada, de pedra picada la qual tindrà per architrave un cordó, ó bossell ab son quadret davall dit cordó, y sobre de dit bossell va el friso y la cornixe segons representa la trassa ó perfil que volará tres palms, y sobre della se assentarán les teules que exirán mig palm. Itm. farà las dos cantonades apegades á la abadia sobre del bassamento de rusticano gros fins á la faixa ó recinta que va al nivell de la primera cornixe dóricha que está en lo dit enfront y de la dita faixa en amunt fins á la cornixe mes alta que fa la exida á la taulada ha de ser de rusticano prim á cayre viu les vores y que dites cantonades rusticanes haien de tenir les pedres de sis palms de larch les mes largues y dos palms de alt, y ressaltarán un palm mes que la paret de l'abadia y les parets foranes serán de pedra scasada dita de fil sense picar ab junta plana.

Itm. que haie enblanchar totes les voltes que son en dita fàbrica, y també tot lo que á la part de dintre no será de pedra picada de paleta ab cals y rajoli blanch picat dit estuch y de fora les parets que van.

Itm. en lo symbori tot lo que no será de pedra picada axi dintre com de fora haie de reparar de dir rajolí, ó estuch. Itm. ha de pavimentar tota la dita obra farà axi de presbiteri, capelles, sagristies y sobresagristies y corredors, com encare la Iglesia tant que tenen dites quatre capelles, de cayró gros quadrat de forma de palm en quadro y de un quart de gros ab bona argamassa conforme se pertany fer á bon mestre. Itm. que si en dita obra se veurá en lo progrés y discurs della que alguna cosa si haje de mudar, ó ajustar, ó llevar per millor perfeccionarla, ó que mes convingués á dita obra, que dit mestre lo haje de fer, y si será en disminució de la obra se haje de rellevar del preu, y si será en angrandiment de dita obra se li haje de pagar lo que just será y judicarán dos mestres experts en l'art elegidors hu per cada una de les parts. Itm. que dit mestre Blay haie d'enderrocar á costa y despeses sues tota aquella part de la Iglesia vella envers l'abadia que entrarán dins ella les capelles que son en la part del castell, y se pugue servir de tota la pedra que d'ella exirá, axi picada com sense picar pera obs de la fábrica, excepto les fonts y pedras de altar y carnés ó fosses, fusta, ferro y plom, ques trobará en lo enderroch que farà de la Iglesia vella, per lo qua enderroch y sos treballs la dita universitat li haie de donar al temps que senderrocará doscentes lliures barceloneses ultra les vuyt milia que li donen del preu fet de tota la dita fábrica que are empren á fer dit mestre Blay. Itm. tota esta obra ha de esser feta á mesura de palm de cana de Barcelona, y que dit mestre Blay l'age de fer conforme á regles de arquitectura y segons representan les trasses de planta y muntea de dita obra, les quals resten en poder dels Senyors de Jurats.

E girades las veus dits Senyors de Jurats, Consell y universitat de dita vila de la Selva convenen y en bona fé prometen de donar y pagar á dit mestre Pere Blay, per preu de tota la sobredita obra vuyt milia lliures moneda barcelonesa, ultra de les doscentes lliures sobre dites per lo enderroch, las quals li prometen donar y pagar d'esta manera, ço es, mil lliures lo dia de la ferma d'esta capitulació faedora per las parts y fermanses del dit mestre Blay, y après de rebudes

dites mil lliures sie obligat dins de dos mesos comensar la dita obra, y desde'l dia que's posará la primera pedra en dita obra, tres mesos aprés li pagarán doscentes sinquanta lliures, y axi aprés consecutivament de tres en tres mesos li pagarán altres doscentes sinquanta lliures, sens dilació alguna ni dany ni despeses sues algunes.

Itm. mes li donarán compliment tot á peu de obra de cals y arena, teula, rajola y cayró, y rajoli y guix y rajoleta de valencia, axi que lo dit mestre Pere Blay, per via de materials no done sino la pedra, provehintse ell mateix de tota fusta pera les bastides y syndries, cabassos, cordes y claus y altres instruments necessaris per dita obra.

Itm. quel acomode del magatzem y del espay de la sinia y donarli dos basses grans fetes en dita sinia pera posar y amenar la cals y girarli l'aygua del rech ab una fibla, segons será neccessaria per obs de la obra, y per picar y posar les pedres en dit magatzem, ó sinia de manera que ell se pugue liberament dispondre tant que durará la obra per obs de la mateixa. Itm. que per á ell y sa casa y familia y aliments de aquella li haien de donar franquesa de totes les imposicions que reb dita universitat, y que pugue ampriar en legnes, pedres y pastures y altres coses axi en lo terme de dita vila com en lo del Albiol, com si fora domiciliat y fill de dita vila, y que també en tot temps tenint necessitat de blat y ordi y altres grans los hi hagen de vendre y'l ne socorreguen com si fora fill de vila. Itm. que dits Jurats, Consell y universitat le haien de fer les carreteres necessaries per portar les pedres axi de la pedrera del coll de les Piques com de la de sobre del mas d'en Baget, les quals empero una volta fetes per lo lloch que mes cómodo será, dit mestre Blay les haie de tenir en condret y refer á ses despeses.

Itm. lo dit mestre Pere Blay convé y en bona fé promet fer obrar y fabricar y acabar en tota perfecció la susdita obra y fábrika per ell empresa dins set anys primer vinents, que comensarán á correr del dia de la ferma de la present capitulació y convensió, y que ell no sie obligat á dar ferro ni plom, ni

altres coses excepto aquelles que toquen á mestre de cases, y assegura la obra per temps de deu anys, aprés de feta y dar, axi per aço, com per lo fer y fabricar de la obra, com encare per los diners rebrá, fermanses idonees á coneguda de dita universitat, ó Jurats de aquella.

(Fiances de Pere Blai: Dionisia de Icart i Carcassona, Pere Pau de Albergues pintor, Joan Blay, Jaume Çafont, Joan Çafont, Montserrat Simó magister domorum, Melchior Bertrola mercader, Ramon Vicents de Senmanat de Sentiga militar o cavaller, i Joan Granya magister domorum, ciutadans de Barcelona)

(Per la transcripció, vegeu J. Pié, 1909, pp. 171-177)

Doc. 7

1583, Ulldemolins

Obra de la Iglesia de Ulldemolins, anno 1583

A.H.A.T., Arxiu parroquial Ulldemolins, Documents construcció església nova, C-1, 4 (1583-84)

1. Ha de tenir la iglesia de larch ab grosos de parets cent y sinquant palms repartits de la manera seguent. Que lo presbiteri o capella mayor sia de 28 palms ab lo gros dela... sis palms y destos se han de prendre dos palms per a fer una arcada morta de la mateixa manera que esta la de dit presbiteri a la part del cor de la iglesia conforme a la traça.

2. Item als costats a cada part de dit presbiteri ha de haver una sagrestia, la una per als aservicis que... que sira la de ma dreta de laltar mayor a la part de la badia (& esta ha de tenir ximeneia francesa dins lo gros de la paret y) lavatori per a les mans lo qual se faria davall la finestra ... sagrestia stara tota senzilla y aposta per acomodar calaixos (& Dela una a la altra un corredor ample sis palms y deu palms a la que passara davall lo retaule y se collocaran y se faran de guix deça i della del retaule segons representara / y si en dita sagrestia dels laichs idean fer ximenea tambe lay poran fer) les destes sagresties seran a aresta tan altes com les deles capelles / en la sagrestia se ha de fer una scala ample quatre palms de gruix segons la traça per... o presbitero officiant puga baxar y pujar desdel cor sens pasar per lo cos de la iglesia.

3. Item sobre estes sagresties se han de fer altres aposentos de la mateixa manera y ab volta los corredors / ab finestres que donin al presbiteri segons represente la traça /

y altres finestres per a pendre lum segons abax... quant se tractara de finestres.

4. Item a les sagresties se han de fer portals de pedra blanca de guix ab mollura de arquitrave ab friso corniche y frontispicio com representa la traça y a la sagrestia dels lechs haran (& tres portals) un portal que done a la capella mayor (& altre per a entrar los sagristans que stara en la primera capella y lo tercer que donara al corredor segret que passara a la sagrestia).

5. En lo cos de la iglesia haura tres capelles a cada part de seze palms de entrada y dins los altars delles siran de deu palms larchs y quatre de ample. Cada una destes capelles tindra dos archs un viu al cos de la iglesia de tres palms de duella o servell que retornara a la part dins la capella un palm laltre arch se fara a la part de la paret forana della un palm y als retaules / y tant tindra de servell o duella.

6. Contre estes capelles haura sos mig o enjues de quatre palms de gros los quals tindran los portals per passar de capella a capella que tindran sis palms de ample y doze de alt segons planta y perfil representats / Estes enjues a lenfront vers lo cos dela iglesia tindran sis palms de ample repartits de la manera que cada pilastre o peu dret la capella tindra palm y mig y lo pilar denmig tindra tres palms de ample y exira del viu de la paret a mig palm quant volara la emposta dels archs de dites capelles / als caps o tscons se han de fer migs pilas sobre pedestals que estaran assentats sobre un soch quadrat al nivell del scalo que igualara ab lo paviment de les capelles los quals pedestals tindran vuigt palms de alt ço es un palm de base y altretant la corniche y lo rest (?) ab lo collaret sis palms / sobre de dits pedestals asentara la base de dits pilas alta palm y mig sera attica o dorica y sobrel pilar lo capitell y los pilas si son de rajola ben junta la una a la altra / y apres de esser fets se separaran que de... ab letada de cals y ... en arestes o cantonades ben vives ... iglesia a les capelles fins a la emposta ... capelles tindra palm y mig de alt apres della se donaran ... y palm de peu dret a les

arcades de dites capelles les quals siran redones ab mollura de architrave, dos faixes ab sa goleta reversa y listello que tot tindra palm y mig de ample.

Al renstreymment del presbiteri que son set palms a cada part se fara en la cantonada un pilar de tres palms de front y quatre en duella y mig pilar en la raconada apegat a laltre mig pilar que done raho a la primera capella collateral y tota aquesta obra del restreymment ha de ser de pedra picada blanca de guix y la corniche que fa emposta al arch dela capella mayor tanbe ha de ser de la mateixa pedra ab sos dentillons y altres mollures com esta traçat y tot aquell restreymment ha de ser de pedra sobredita ab larch que ha de tenir mollura de architrave a cada part.

En los dos pilars denmig de la iglesia se han de fer dos trones una a cada part y en cada pilar de manera que la corniche del pedestal de aquell pilar sestengue y hisque en fora fins adeixar de sobre della tres palms y mig de repla que sira lo paviment de la trona / sobre els quals se formaran les trones quadrades ab base y corniche pro portionades ab sos pilarets als cantons y altres enjegats a la pilastrada / y axi estos pilarets com les bases y corniches seran de pedra blanca de guix / y los camps de loses del segalar negres.

Al sol devall de la iglesia se ha de fer altra arcada semblant a la del presbiteri y de la mateixa obra y rajola (& pedra) salvo quels peus drets della son diversos de la altra per ço que esta no tindra mes de dos palms de servell fins al paviment del cor a causa que la arcada que fera paviment al cor y sustentara la barana ocupara lo restant del servell / y del paviment del cor en amunt pujara ab los quatre palms de duella / encontre de aquest arch a la part del cos de la iglesia envers la capella mayor ha deser de rajola (& pedra) y repasat de guix ni mes ni manco que de larch de la capella mayor ço es ab les matexes mollures de sa y della del arch.

Tots los pilastres o peu drets dels archs de totes les capelles fins a la emposta inclusive ço es compresa la dita emposta han de ser de rajola (& pedra) repasat de guix y molt be (?) que sia amassat ab letada de cals / tots los archs de les capelles seran tanbe de rajola y guix y apres cuberts y repasats ab mollura de architrave com dalt es dit.

Les voltes de les capelles totes siran a punt redo un palm mes altes que les arcades volta grassa de pedra lo ancore y guix groses palm y mig.

Les voltes de la capella mayor y les dos del cor la damunt y ladavall siran a aresta y grosses un larch de rajola y mes altes del viu de les arcades siran tres palms (& i mig) les dos de la capella mayor y la desobrelcor / la de davall lo cor basta que sia mes alta del viu de la sua arcada mig palm y esta sira sensada ab ansa de paner.

Los pilastres dels archs dels corredos sobre les capelles ab los dits archs siran de rajola salvo que les bases de dites pilastres y les ampostes dels archs siran de pedra blanca de guix y dits pilastres y arcades apres que siran fets se han desmolar ab rajola de tal manera que no resten baves raya ni bruticia / los archs sobredits de rajola tindran de fxa un larch de rajola la qual exira fora del viu dela paret dos dits (al marge anotació il.legible)

Ab larch sobredit que correspon al de la capella mayor va apegar larch que sustenta la barana y lo cor y est pujara de peu dret vint y un palm ... del paviment de la iglesia que es lo alt de les ampostes deles capelles / alli se li donara una fxa (?) de la alçada de les dites ampostes que hisca quatre dits fora del viu del peu dret sobre lo qual se asentara dit arch escassar deansa de paner y no tindra sino vint palms y mig de montea fins en nou / y tindra de duella sis palms a causa del encontre de la paret del campanar y poranse fer un nicho a cada part en los servells de dits seus drets de dit arch pera ornar aquella amplaria comse mostre en la traça.

Apres de aquest arch envers las ... a la masquerra envers la badia tindra lo campanar / los fonaments y parets seran doze palms groses fins al paviment de la iglesia / en lo tou del campanar se fara una capella enmig de la qual se asentaran les fonts de batejar / haura en dita capella en correspondencia dela sua entrada dos capelletes segons representa la planta. A la part de la ... capella tindra una arcada de seze palms ampla com son les delas capelles / en correspondencia de la capella que li esta al encontre segons representa la traça

van certs nichos seyalats en ... de les parets los quals se faran en pedra blanca de guix / en la alçada y livell dels pedestals deu palms del paviment dela iglesia.

A la part interior davant lo portal del caragol que pujara al campanar en lo gros del ... se fara com una capella de sis palms en quadro ab volta redona de pedra picada ... doze palms alta y ab ses faxes en loch de emposta y la fxa de la arcada sira un palm de ample y la de la emposta mig palm y servira pera confessionari. Al encontre della se fara lo caragol sobre-dit que tindra despay tres palms y un quart ab son portal de pedra picada saldonenca / y tot lo caragol ha de fer de la mateixa pedra / Dalt al paviment ... arch y corredos se fara altre portal simil per a entrar y eixir de dit corredor al ... lo qual pujara fins al redor de dit campanar que es l'ultim orde de aquell / la volta dela capella de les fonts se fara daresta segons en la traça sta sennalada y sira de tora ...

Al encontre desta capella haura altra de la grandaria y com son les del cos de la iglesia ... mateixa manera y pedra obrada salvo que la volta sira a aresta per conformal ... de les fonts questara sotal campanar. A esta capella circuyra y rondara ... escala per pasar al cor la qual tindra sinch palms de ample y tota de pedra ... y cada scalò de una peça de sis palms y mig de larch per a que puga ben ligar ab les parets y de ample tindra cada scalo dos palms y un de alt de pedra saldonenca de la mes fort ques trobara en les pedreres. Esta scala va posada en lo gros de la paret frontera ... grossa nou palms per ço que conforme y ajude a la fortificacio de la del campanar y correspongue a ella.

Sobrestes capelles del atrio haura altres aposentos / lo que sira sobre la capella deles fonts servira per al ministeri de les cordes de les campanas que baxaran de dalt y altres coses / laltre pora servir per a fer un archiu a hon tingue la vila tots ... actes y privilegis y lo que voldran / la volta que sira sotalcampanar sira de rajola (& pedra picada) ab son ... / y per quant seria molt alta aquest aposento se pot migenar (?) ab altra volta de rajola segons bax se dira en lo capitol de les voltes.

Tota aquesta obra a la part de dins lo que no sira de pedra picada ha de ser ... posteria molt ben repaçat de guix ... igual y lo guix sia amassat ab letada de cals perque sia millor mes net y mes fort / y los archs dels corredors no han de tenir mollura com dalt es dit sino faxa de larch de rajola que sols hisque del viu de la paret dos dits ... les bases dels peus drets de dits arcs y les ampostes siran de orde toscano com los fa Vinyola.

Los pilars que van entre capella y capella de tres palms de ample tindran com dalt es dit la base y capitell de pedra blanca de orde dorich / la corniche sira composita y sira de ... ab les mollures que porte repartida per sos terços, ço es alchitrave de palm y mig friso dos palms y la corniche ab tots los membres dos palms y mig de alt y exira o bolara dos palms y mig axi com siran sis palms de alt. Les girades desta corniche ... totes de pedra picada blanca de guix ... dantellons com dalt es dit y la traça representa / y fara barana als corredors segons representa lo perfil de la obra / per mayor declaratio se diu que la corniche tinga sobreel friso listello y apres dels denticulos y apres ovolo y apres corona ab sol listello y ultimament la goleta o papa de paloma.

Ha de haver en la present fabrica les finestres següents. A cada sagrestia una finestra pera rebre lum sobre estes y al mateix endret pera que tinga buyt endret de buyt dalt / y ales altres stancies superiors se han de fer altres finestres / siran totes a quatre palms de ample y set de alt / en estos aposentos sobre les sagresties ha de haver una finestra en cada una que done al presbiteri de sis palms ampla y quatre de alt ab guarnicio de faxa de palm de ample ab resalt a les cantonades que hisca un dit y mig o dos del viu de la paret conforme staran sennalades en la traça.

Sobre cada capella dalt en los corredors y sobre la faxa que stava al nivell de la amposta dels archs se asentarán finestres de a sinch palms de ample y vuyt de alt ab faxa de palm conforme a la traça que totes estes finestres siran vuyt. Pera illuminar la scala que puja al cor se faran tres finestres, dos que donen al primer repla la una a la part de la plaça y l'altra al pla / y una al segon repla devers la plaça ab guarnicio de faxa dins

y fora. A la capella deles fonts se faran (& dos) una que done al pla ab la matexa guarnicio / en los aposentos de dalt se faran dos al dret de les altres y ab la matexa guarnicio segons se mostra en la traça / totes les que donaran al pla tindran mollura de architrave ab friso y corniche y frontispicio / les debax lo tindran redo y les dedalt agut, o com millor parera.

Al caragol que puge al campanar se fara les spilleres o finestretes que sia mester y en la paret ahon stan sennalades y trassades en la planta.

Han se de fer dos redons o ous a la front dela iglesia com representa la traça y de la matexa manera y mesura ab guarnicio de architrave corintio.

Totes les sobredites finestres y ous a la part forana tindran la guarnitio de pedra saldonenca y de dins de pedra blanca de guix de tal manera que al mig de la paret liguen pedra ab pedra.

Portals

A la segristia com dalt es dit dels lechs se faran (& tres) un portal / lo que exira al presbiteri tindra guarnitio proporcionada a la amplaria que sira la sexta part ab mollura de architrave friso corniche y frontispicio de pedra blanca de guix (& los altres dos ab guarnicio de faxa proporcionada a l lamplaria del portal sexta part y poran ser de rajola conforme a la traça) ... traçada cap dels corredos haura un portal ... siran quatre portals pera tants corredos y aposentos sobre estes sagresties altre portal pera entrar al caragol que puga al campanar y estos poran ser de pedra saldonenca o rajola que ...

Item lo portal que entra al cor y alenfront de aquell altre que entrava a laposento deles cordes deles campanes que siran a tres palms y mig en lo gros de la paret del campanar y exira davant lo portal del caragol segons sennalen los cailles o linees que travessen dita paret sobrel confessionari sobredit. Altre portal se ha de fer per a exir del campanar sobre la teulada de la iglesia. Item altre portalet que de la badia entre al caragol del campanar.

Item se han de fer ... portals ... del forn en lo spay de una capella com esta senyalat lo que ... palm ample y catorze de alt. Tindra la guarnicio ab brancada y pilars quadrats que hisquen un quart fora del viu de la paret ab base y capitel

tosca y la corniche y frontispici del matex genero de arquitectura com forme a Vinyola.

Lo portal mayor tindra de ample deu palms y de alt divuyt (& ... emposta tindra de front palm y mig y de duella dos palms) sira de pedra blanca y quadrat ab guarnicio de architrave amplaria palm y mig ab mensoles ordre corintio friso corniche y frontispicio ubert en la ubertura asentara un ... segons representa la traça.

Item se ha de fer una arcada sobre aquest portal que li fara a manera de porche ... tindra quatre palms de duella y tindra per la duella del arch repartiments ... triangulos (al marge: y tindra de ample dita arcada 8 p.). Tindra dos pilas quadrats de a tres palms amples y distant un delaltre sis palms a cada part de la dita arcada / los quals asentaran sobre un pedestal ample 14 palms y vuyt palms de alt entre base y corniche ... sobre destos pilas y sos capitells asentara corniche dorica ab architrave, friso ab trillifos y metopes y la corniche obra dorica / sobre desta obra assente un quadro y enmig dell un redor pera illuminar lo cor ... guarnicio de pilas quadrats ab bases capitells architrave friso y corniche composita que frise ab la que travessa y junta ab la que fa la exida de les teulades y porte son frontispicio dins lo que fan los vessants de la teulada, conforme representa la traça.

Parets

La paret frontera de la iglesia ha de tenir nou palms de gros fins al paviment del cor de alli amunt ne tindra sinch ... devers lo pla un palm mes quel campanar per diferentiar lo cos de la iglesia del campanar y stiga justa la perspectiva segons representa la monea de dita paret / tindra la cara forana de pedra picada saldonenca (& tallentada) broquejada ordinaria / la ... ab tota la guarnicio la tindra tallada prima ... y de la matexa manera sera de les finestres y ous les cantonades siran de rusticano gros fins a la primera faxa o recinto y de alli amunt a la corniche que fa la exida de la teulada de rusticano scoquejat y mes de ... lo debax de pedra saldonenca.

Totes les altres parets de la iglesia axi exterior com interiors han de ser de mamposteria (?) de la pedra de la comella y les foranes ... ab les engries tindran ... ales de ... y restaran ab quatre / les altes totes a quatre de fonaments y pujaran ... palms aci se entenen en lo que ha respecte al gros de dits fonaments que en la ... dits que han de assentar sobre la roca ferma quatre palms pus baix y si buyt ... se trobe que alcen (?) dits fonaments fins tropien ferm mayorment les cantonades y ... del campanar. Totes les parets fins a una cana pujaran de pedra comuna no massa de alli amunt siran paretades de guix a abeurada y tapiada les quals ... part forana siran (& raparades de guix y argamassa ...) pedrejades y ... guix amassat ab letada de calç com dalt es dit.

Campanar

Lo campanar sira ample trenta sis palms el grossor de parets y donant nou palms de parets fins al paviment del cor reste de capella deles fonts en 18 palms ampla y quadrada sense les capelles que y haura / han de pujar les parets de dit campanar totes de pedra picada broquejada prim fins a la corniche en forma quadrada vuytanta palms a vuyt palms y mig de gros / sobre la dicha corniche se retrejera a vuyt palms / sobre esta corniche ... denara un basamento ochavat de sis palms alt compresa una faixa de palm y mig de alta / sobre est basament se assentaran vuyt cantonades o pilastrades y vuyt arcades o portals per a portar les campanes ab ses faxes corniches y frontispicios conforme a la traça / aquest orde ochavat pugiara trenta palms sense lo basament que ab ell siran trenta sis palms / sobre els quals se asentara altra corniche conforme a la traça y sobre ella anira altre orde redo que pujara vint palms y apres una corniche composita de tres palms de alt y sobre ella la cupula o media narangia y sobre ella la lanterna / y encima della la campana del relox en loch de media naranga / apres la bola y la veleta y per remate de tota la obra la Sta. Creu de ferro ab lasta y veleta y quant no posen campana sobre la lanterna han de posar media narangia ab sa bola de pedra proporcionada y sobre ella lasta veleta y creu de ferro.

Pugiara aquest campanar de paret de pedra picada tot lo quadrat ab la corniche que son 80 palms / de alli amunt pora pujar de rajola fora les corniches que siran de pedra y la corniche de la lanterna y la bola que tambe seran de pedra y si apres la freguen ab rajoles levant ne les baves y roya sira gentilissima obra y fort paredada ab guix.

Alçada

Tindra de alt la volta mayor ab lo gros de dita volta setanta sis palms (& ... deu palms del que mes havia de tenir) los archs de les capelles baxes a 30 palms y la volta de les dites capelles 35 (?) / lo architrave dela corniche mayor se asentara a 30 palms / la corniche te sis palms de alt / les archades dels corredors 22 (?) palms de alt (& tot fa 72 p.). Perden per ... dita volta mayor sobre la corniche mayor ... palms de peu dret y no hade ser a punt redo (& ...) La arcada del presbiteri y la del cor sinquanta vuyt palms cada una y les voltes dela capella mayor y la del cor sexanta palms.

Voltes

Totes les voltes de les capelles y segresties y les del cor y capelles del atrio sien de guix y pedra comuna lo ancosa o de la comella plana y ab lo modo que dalt es dit les voltes superiors la mayor dels aposentos sobre les segresties y corredors se han de fer de rajola y guix. La major del costat de la iglesia de gros un larch de rajola / los corredors y aposentos sobre les segresties de un ample de rajola o de rajola plana doblada y aferrada en lo campanar sobre el nivell destes voltes fins a la volta del paviment a hon se han de tocar les campanes ... per com dalt es dit un aposento segret en lo qual entrara del carrer ... ab ses columnetes o baleustres y ab peu triangular com una quen tenen los pares de la companyia en la iglesia nova que sera feta en Tarragona asentades de tal manera que per ... tocant un poch ab la paret de la iglesia posarsen dos acada portal asi com en la planta estan sennalades.

Pedra

Item que tota la obra que se haura de fer dins lo clos de la iglesia y asopluig de pedra picada ha deser de la blanca de guix segons sta dit damunt y tota la obra que toca se haura de fer de pedra picada sia de la saldonenca excepto dos filades al mes bax de la cara de la terra que siran com a

basament de tota la obra que han de ser de pedra de la comella bosquejada com a rusticano grosser sobre estes dos filades va asentada una recinta de pedra saldonenca fort com esta trassada per a que lo salpico de la pluja no faça salobre al rajar de les canals / tota l'altra obra se fara de pedra comuna de la comella.

Amplaria de la iglesia

Ha de tenir la iglesia de amplaria compresses grossor de paret noranta palms repartits desta manera. Al cos de la iglesia se donen sinquanta palms franchs. Per a les capelles se donen a cada part vint palms / destes se donen quatre als grossos de les parets a cada part / y seze resten per a les capelles y mes no poden tenir per causa dels streps o enjues quesien per a regir y governar les voltes.

Has de advertir que tot a lentorn del cos de la iglesia ha de haver un scalo de pedra picada saldonenca excepto a la entrada dels portals / sira ample palm y mig y tant exira fora del viu de la paret o pilastres / sobre est scalo assentaran los sochs per a asentar los pedestals dels pilars de alçada sira un palm dit scalo y altre tant tindra lo que igualara ab lo paviment de les capelles y al nivell del segon se assentaran los pedestals.

Item que si en lo progres de la obra sesdevindra mudar levar o afigir en ella per comoditat fortaleza o lustre que llevarse se lleven per la rasa part del preu fet y afigint se a la obra que sia affigit tambe al preu si y se judicaran mestres experts en la art de architectura.

Item volla vila quel mestre o mestres que empendran dita obra han de donar totes manobres y materials bons excepto ferre per a ... y veleta y creu de ferre ab lasta que va sobre lo campanar.

Donara la vila de Ulldemolins al mestre que empendra esta obra tota la pedra (?) teula y altres materials de la iglesia vella i ... fusta de qualsevol manera fora lor argent pedres precioses y moneda que trobas paretada en les parets velles de la iglesia y ferre plom y qualsevol altre metall y campanes que

ninguna cosa destes enten adonar dita vila de Ulldemolins.

Item ... les provisions que hauran mester per a ells y llurs familiars.

Item que puga amprear lenyes aygua herbes y qualsevol altra cosa com si fos fill devila.

Item que puguen fer guix pedra liberament en los comuns de la vila y fusta y qualsevol altra cosa que sia necessaria a la fabrica de dita iglesia y en heretats de particulars puguen fer lo matex dany satisfent.

Item quels mestre o mestres que esta obra faran y empendran la han de fer conforme al capitulat dalt y conforme a la traça feta y ordenada per m^o Jaume Amigo rector de Tiviça y han de donar acabada a tota perfectio dins temps de deu anys y apres que acabada sira la hagen a assegurar y la asseguruen per temps de sis anys sana y bona exempta de tot vici y si algun vici se descobrira dins lo dits sis anys la hagen de adobar y remediar a costes y despeses sues propies y sobre tot aço hagen de donar bones y segures fermances a coneguda dela universitat de la vila de Ulldemolins o dels Jurats y consell de trenta.

Donara dita universitat y consell de trenta de bestreta per a provehir les coses necessaries als mestres que empendran dita fabrica donant bones y segures fermances per tot lo primer any mil liures moneda corrent ab les pagues ques concordaran lo restant ab les pagues queçavindran.

Vol lo consell que la volta mayor se faça grossa de un larch de rajola ab guix y cuberta ab teula italiana plana comla que fa en Pere Masdeu de la Selva asentada ab bona argamassa y rajoli per a que millor lance laygua y deffense la humiditat y que la exida de la teulada sia com a corniche toscana ab model·lons y que sia feta de rajola y cayro segons forma que donara lo rector de Tiviça salvo que en les quatre cantonades los model·lons sien de pedra.

Paviments

Ha deser pavimentada la iglesia en lo cos capelles segristies corredor cor y aposentos alts sobre les segresties y los questaran sobre la capella de les fonts y laltre capella de loses de segalar quadrades y altres figures y tot quan fara

a paymentar se pahimente de les matexes lloses ben obrades y lises mesclades ab cayrons o que tots los paviments se fassen de cayro segons millor aparra.

Y per quant en lo capitolat alt de la iglesia dita (?) de la volta della se havia tractat que la volta mayor tingues sols 72 palms de alt ha paregut que per a millor proporcionar dita volta se li affegis quatre palms de alt a dita volta com se ha capitulat y corregir en dit capitol que son la altaria 76 palms dich setanta sis palms. per ço la universitat de dita vila ha de pagar o recompensar als mestres Joan Sanç y Garcia de Licergarate tot lo que valdra la obra dels dits quatre palms y principiar dita volta mayor sobre les ampostes dels archs dels corredors que sira a 13 palms sobre la corniche (& ...)

La sobre dita capitulatio fonch feta entre la honrada universitat de Ulldemolins y los sobredits mestres Joan Sanç y Garcia de Licergarate entrevinint (?). y m^o Jaume Amigo rector de Tiviça sobre la fabrica de la iglesia nova de voluntat dels promens y consell y de dits mestres escrita de ma de mi davall escrit en declaratio (?) de les traces: Jaume Amigo Prtus. (?)

Fonch lliurada la sobre escrita capitulatio dela fabrica de la iglesia de Ulldemolins escrita de ma del vener.^e S^{or}. y m^o Jaume Amigo rector de Teviça natural de dita vila de Ulldemolins dig fonch liurada y donada a mi Joan Amigo P^{re}. Rector not. public y apostolig de Ulldemolins per a que ab ... y request seu puguen treurer copies y mes llors autentichs ... liuran y fonch en presentia y Rets. per testimoni los honorables ... Pere Castello del Forge y en Pere Anton Sabater de la vila Falset ... Laus Deo.

(per una altra transcripció, cfr. M. A. Aloguín, 1975)

Doc. 8

1588, setembre, 21. La Selva del Camp

Acta del Consell de La Selva sobre les obres a realitzar a Sant Pere del Puig.

Arxiu Comunal de La Selva. Actes del Consell

Dit die fonch proposat com era de gran necessitat que y avia de obrar com tothom sap la casa del benaventurat Sant Pere y que vegen si apar y posen remey

Fonch determinat que los Srs. de Jurats iunt ab los promens que be los aparia y lo mestre Pere Blay architecto y altres vagen a Sant Pere per a mirar y designar la obra que convindria fer a dita casa que sy fes y que los Jurats fassen un albara dihent que se ha determinat obrar la casa de Sant Pere y que tots los devots que volran ajudar a la dita obra que parlin ab los Srs. Jurats y sagrista de Sant Pere axi ab diners com ab manobrers y passaran lobra avant.

(Per la transcripció, vegeu E. Fort, 1953, p. 55)

Doc. 9

1596, octubre, 11

Deliberació dels diputats del General sobre les obres a realitzar al palau de la Generalitat.

A.C.A., Generalitat, Llibre de deliberacions, trienni 1596-99, 1ª part, fols. 72-74

Los senyors deputats del General de Cathalunya ab interventio dels senyors oidors de comptes lo militar absent de la present ciutat y vegueria de Barcelona. Considerant que com de molts anys a esta part han augmentat y de cada die augmenten los drets del General, y lo continuo cuydado y occupatio que deputats y oidors tenen y han de tenir de ladministratio dells, y tambe de la defensa de les constitutions, capitols de cort, privilegis y altres leis de Cathalunya axi tambe ha augmentat y augmenta lauctoritat de son magistrat y tribunal. E que los deputats e oidors resideixen per dit efecte en la present ciutat de Barcelona y tenen son consistori en esta casa de la Deputatio, aont de ordinari cadaun die juridic de mati y apres mig die y segons les occurrences de sos carrecs en moltes festes del any se congreguen y ab assistentia y ministeri de molts officials y ministres y vario concurs de negociants y tractants no solament de Cathalunya mes encara de totes les parts del mon aquest General administren. E que augmentant aximateix los carrecs y magistrats de tots los altres tribunals dels Regnes de nostre Rey y senyor y de Regnes estranys, han tambe augmentat sa auctoritat y per ella lo loc forma y modo del govern y regiment per adquirir y conservar lo respecte y veneratio que sels deu y per illustrar les Provintias de cadau, lo qual intent tingueren los antipassats deputats y oidors quant dexant de congregarse en lo monastir de sant Francesc de la present ciutat aont se congregaren molts anys apres de la impositio de dits drets fundaren la present casa de la deputatio y los qui apres dells en diversos temps per acudir a les necessitats de dita administratio ab compres y applications de cases circundans, la milloraren y ampliaren fins

al trienni present en lo qual los tunc deputats compraren la casa que en el carrer de Sant Honorat tenia lo q^o m^o Benet (...) Considerant tambe que los deputats qui dites cases de Archangel Vilar y conjuges vilanes compraren y sos successors respectivament les feren enderrocar del tot y feren començar als fonaments per la fabrica de son designe y los deputats del trienni 1590, feren enderrocar molta part de les comprades de dita Hieronima de Cabrera axi que les dites cases novament comprades y enderrocades estan totes ubertes y inutills y per exa causa aquesta de la deputatio, que infructuosament ha supportat y encara supporta los dits gastos y carrechs de les compres, no sols reb molta ruina de cada die y esta en perill de pijor per los enderrochs y ubertures que son dites mes encara estan en evident perill de diversos infortunis y desastres les scriptures joyes ornaments paraments y altres coses della. En la qual casa de la deputatio per totes les applications y obras que en ella fins aci son fetes no tenen los deputats y oidors ni destiu ni de yvern loc comodo ni de la auctoritat y respecte que conve al honor de son Magistrat y del Principat pera tenir son consistori porque lo del estiu es en los corredors molt estrets del dit terraple, es molt caloros y lo del yvern que es cap de un de dits corredors a la part de Ponent es molt xich y fosc y axi molt trist y malenconic (...) E considerant que les stanties que vuy son en esta casa de la deputatio per als scrvans del scriva major, s. dels oidors de comptes y los ajudants y de altres officials poden tenir lo bon orde que conve(...) . Per ço attenent totes les dites considerations y necessitats y altres moltes en son cas y loc si mester sera deduidores les quals aci se dexen per evitar larguesa (...) Deliberen que la fabrica y obres de totes dites cases comprades ara enderrocades y ubertas sien trassades per persones expertes (...).

Doc. 9 bis

1597, gener, 7

Capitulació entre els diputats del General de Catalunya i el mestre de cases Pere Blai sobre les obres a fer al palau de la Generalitat

A.C.A., Generalitat, Llibre de deliberacions, trienni 1596-99, 1ª part, fols. 168-174

Dimars a VII de janer MDLXXXVII. Los senyors diputats del General de Cathalunya ab interventio dels senyors oidors de comptes, lo reyal absent de la present ciutat, Volent per les raons contingudes en la deliberatio feta per ses Sas. a 11 del mes de octubre proppassat posar ma y realment effectuar la obra tan necessaria de la part de St. Jaume, en lo loc que tenen les cases, que per ço en lo trienni de 1581 foren comprades, havent manat abans de totes coses, com se devia, a mestre Pere Blay celebre Architector, haguda relatio de sa gran habilitat, de persones dignes de fe, que fes una trassa, segons lo designe que ases Sas. aparega mes a proposit, per al loc de la obra faedora, Per a conformarse en la forma que la cort dona en lo cap. 23 del nou redres ordenaren que dita obra y trassa se posassen a encant public, cometentla al corredor ordinatio de la casa, y per ell segons referi fons encantada en lo loc acostumat, algunes vegades en diversos dies, axi com se encantá la de la part de la sala gran y ort que ara se fabrica, y apres entenent del dit corredor quey havia dos o tres dites, de denou milia y sinc centes liures y altra o altres dos de quantitat menor; Digueren al sobredit mestre Blay ques oposas y fes dita com los demes mestres desta ciutat a dita fabrica, a lo qual havent entes que aquelles dites se feyen en emulatio sua que dits opposants li temian perque residint en Tarragona, y tenint a son carrec unes obras de gran importantia que feya fer lo senyor Archabisbe en la seu y palatio, volgues venir aci a llevarlos tant bona occasio, com aquesta del General, y que per aquesta rao se offerien a emprendre dita fabrica per preu molt menor del que valia y podia en effecte fabricarse, sens causarlos una gran ruina

Dix que no determinava ni li era possible oposar si y dirhy, attento que pensava se liuraria al que per manco la emprengues Pero que si ses Sas. dels senyors deputats se servissen admetre que ell sobredit fes uns articles y caps., los quals continguessen per menut y en particular tot lo ques haura de fer, tot al derrocar y fabricar lo modo y manera de totes les coses pertanyents al edificar, lo faria ys accontentaria que ses Sas. lo cometessen a dos mestres o Architectors, los quals veessen ocularment tot lo faedor, y mijansant jurament diguessen lo iust preu de dita obra, ell passaria per lo que dits mestres dirien y tathassen y empendria dita obra.

E com dits senyor deputats desijassen summament acertar y assegurar-se que una obra de tan gran importantia com aquesta se fes ab aquella salvetat, seguretat, y perfectio ques requer, considerant aço ab la maduresa ques deu, estant segurs que les dites se eren fetes proeven de emulatio y enveja per la fabrica dita, la qual en occasions de tanta importantia sol causar notables inconvenients en la executio com sia notori que alguns per a exir ab ses intentions les enprenen per preu menor en gran excés del ques pot haver per poderse salvar y no destruirse, comfiats que apres ab color de esserse enganyats, los senyors deputats cansats de ses molesties y per altra part forçats perque la obra passe avant ys faça ab mes perfectio que los dits poden ferla, per lo poc preu, condolentse tambe del dany que patexen los donaran maior quantitat y que encarregue en semblants concursos solen concorrer mestres habils sempre se deu lansarne de aquell que mostra tenir sa intentio mes fundada y probada en traça y art de Architectura y obres fetes per ell senyalades y segons la veu comuna, considerant axi tambe que la intentio y causa final del sobre dit capitol es aquest per la qual se relleven tots los inconvenients que en aquell son referits ques deuen evitar totalment per los senyors deputats, segons juren en lo ingres de son offici y que remetent be a indici de dos mestres experts y desapassionats tenen gran seguretat de conscientia volgueren y sacontentaren de cometre la visura de dita fabrica y dels caps. assenyalats per dit mestre Blay, a mestre Pere Ferrer y mestre Antoni Thomas, los quals prengueren ses Sas.

de iurament y de fet iuraren de be y lealment iudicar y donar en aquell cas sobre la traça y articles o caps. a ells donats per dit mestre Pere Blay lo que entendrien ser iust, y apres de vist y examinat tot lo que importava ab la curiositat deguda, resolgueren que nos podria fer per manco preu de vint y una milia siscentes trenta set liures y deu sous. Y dits senyors deputats y oidors, absent lo real de la present ciutat, deliberin donarli per dit preu al sobre dit mestre Blay y ell sobredit la accepta ab les conditions y pactes faedors de lacte ques rebra de dita obra. Per ço dits senyors ab dita interventio dels senyors oidors de comptes, lo reyal com es dit absent, donen a preu fet per dites vint y una milia sinccentes trenta set liures y deu sous, a dit mestre Pere Blay tota la dita fabrica y obra conforme es designada en dites caps. y conforme es tendra dessignada y declarada en lo memorial o capitulatio de aquella lo que posat en vint y tres capitols es del tenor seguent. Memorial o capitulatio de la obra de mestre de cases que se ha de fer en la casa de la Deputatio del General de Cathalunya ys donara a preu fet a qui per manco y millor la fara.

E primerament se han de enderrocar totes les parets foranes y mijaneres, sostres, teulades, y envans que son en los spays que se ha de fer dita obra, y fer, obrar, fabricar, y en tota perfectio acabar conforme ab mestre se pertany a despeses tantsolament de mans de qui la empendra, conforme lo art de mestre de cases requereix la obra que se ha de fer en dita casa de la deputatio a la part de S. Jaume, dins los ambits y spays que son desde la paret mijanera del claustro que vuy esta fet en dita casa fins alenfront devant St. Jaume sobre las scrivanyas y del canto davant la font de St. Jaume, fins al altre canto y carrer de St. Honorat.

Mes tindra lo enfront principal ahont ha destar lo portal maior de dita casa de largaria vint y dues canes y quatre palms ço es del canto devant la font de St. Jaume fins al altre canto del carrer de St. Honorat devant la Ballia General midant al endret de les pilastres y de dit canto devant la font de St. Jaume anant envers la seu tindra de largaria quinse canas fins la dita paret mijanera del claustro aont se juncta ab la obra vella.

Mes lo primer sostre ha de anar tot a un nivell, al igual del sostre que vuy sta fet en dita claustra, ques aont acaba de pujar la escala que vuy esta feta

Mes la cima de la cornixa, del enfront, ha de pujar al nivell de la cornixa mes alta de la sala dels Reys ... proportions de la dita obra, axi en ... largaries y altarias, com en gruxas de parets, fonament de aquelles, portals, finestres, voltes, sostres y teulades y altres coses se trobaran en les traces de planta y perfil, les quals trassas han de restar en ma y poder dels senyors deputats.

Mes se han de fer tots los fonaments de la dita obra conforme esta en la trassa, axi en gruxa de parets com en fon-daria

Mes se ha de fer tot lo prier orde desde la cara de la terra fins a la faixa o resinta de pedra picada y tallentada que ha de estar al nivell del primer sostre, tant com tindra lo enfront principal, ab les dues torres dels cantons de pedra picada, obra rusticana, ab lo vassamento de pedra picada y tallentada y lo portal maior tambe de pedra picada, ab quatre columnas pedestal, vases, capitells, alquitrave, frise y cornixa, tot ordre doric, y tot conforme se representa en dita traça

Mes se ha de fer tot lo segon orde, des del primer sostre fins a la barana, que esta sobre la cornixa, que dona finitio a la dita obra, ab les vases, capitells, alquitrave, friso, y cornixa, tot orde corintio, y tot de pedra picada. Lo endront principal ab les dues torres, una en cada canto, ha de ser picada y tallentada, tot la demes de les cares foranes ha de ser broquejada com son les parets velles dels enfronts de dita casa,

Mes se han de fer totes les finestres, ab les mides y proportions que estan en dita trassa, ab faxes planes, rebats y resalts, tot de pedra picada y tallentada

Mes se han de fer totes les cares de les parets per part de dintre axi... de pedra de fil sense picar...

Mes se han de fer baix dins la entrada los pilars peus de arcades y arcades conforme estan en dita trassa, tot de pedra picada y tallentada, y les voltes se han de fer de rajola y guix

Mes se ha de fer la escala y corredor tot de pedra picada posada y assentada, conforme esta en dita trassa

Mes se han de fer tots los portals, que entren en las estanties axi altes com baxes ab faxes proporcionades, rebats, y ressaltos, tot de pedra picada y los tres portals que entren de la claustra en la capella axi lo del mig com los dos que estan als costats se han de fer ab pilastres, vases, capitells, alquitraves, frisos, y cornixas, ab frontespicsis, tot de pedra picada.

Mes se han de fer baix del primer sostre, los entresuelos a cada part, conforme estan en la trassa, y baix dels entresuelos se han de fer dues parets que pujaran fins al sostre de dits entresuelos, lo qual se ha de fer de volta grassa en aqueix endret a la part del carrer de St Honorat, y iunct a la paret mijanera del claustro, dins de les quals seran tres estanties pera presons, ab los portals de pedra picada, forts, segurs y acomodats, com la obra requereix

Mes se ha de fer alt sobre lo primer sostre la capella, en lo mig y dues nauades, una a cada costat de dita capella, y les estantias tot conforme esta en dita trassa

Mes se ha de fer dins dita capella los pilars, vases, capitells, cornixa, ab les arcades, lo altar y grao, peu de altar, tot de pedra picada, y tot conforme esta en dita trassa.

Mes se han de fer les voltes de dita capella y de les dues nauades de rajola y guix fetes voltes per aresta amb molta gambadura, com lo art de dites voltes requereix, y dites voltes y totes les parets dins la capella y les dues nauades se han de emblancar destuc, tot lo que no sera de pedra picada, y enrajolar dita capella y dues nauades molt igual y a livell del claustro.

Mes se ha de fer lo simbori ovat, ab lo lanterno per a donar claror a dita capella, ab quatre petxines en lo principi sobre dels arcs, tots de rajola y argamassa prima y tot conforme esta en dita trassa. La part forana de dit lanterno se ha de fer de rajola grossa vermella y esmolada y lo de dins emblancat destuc. La cuberta de les voltes ha de ser de rajola envernissada de blanc y les mollures totes de pedra picada.

Mes se han de fer totes les taulades en morterades, terrats y recs, conforme la trassa, ab los vessants necessaris no si ploga, ab les carenes ben posades y molt iguals que estigan fortes y segures, y les canals de ferro posades en la cornixa, als enfronts dels costats, de manera que laygua vaja ben expeditament defora

Mes se han de fer les dues agulles una a cada canto, conforme la trassa, a modo de cuberta de torre, cuberta de rajola, envernissada de blanc y blau, mastrajada y posada ab argamassa prima molt iguals ab sos panells de ferro y veletes que assenyala los vents.

Mes tot lo que toca a enrajolar y enblancar les estanties ames de la capella y dues nauades, se desa per quant sien fets los sostres.

Mes si en lo progres y discurs de la dita obra se veura haver de ajustar o llevar alguna cosa que mes convinga a dita obra y per mes perfectionar aquella que qui la empendra la haja de fer o dexar de fer a voluntat dels senyors deputats y oidors, y si sera en augment de dita obra se li haja de pagar lo que iust sera y indicaran dos mestres examinats experts en lo art eligidors hu per quiscuna de les parts y si sera en disminutio de dita obra se li haja de relevar del preu y summa ques concertaran de fer tota la dita obra lo que iust sera y iudicaran, com esta dit.

Los quals senyors Deputats y Oidors prometen donar y pagar per lo preu y valor de fer tota la sobredita obra, aqui la empendra y fara, la quantitat del preu fet, ab lo modo y forma seguent, ço es compartintla per mesades, axi que cada primer die del mes li donaran lo ques concertaran compliment.

Mes li donaran compliment de totes les manobres al peu de la dita obra, axi de cals, arena, pedra pera picar y paradar, com de guix, rajola, teula, fusta, cordes, trunyelles, cabassos, gavetas y portadores, y tot lo necessari pera ferdita obra y tota la obra de talla y escultura feta, y li treuran tota la terra y escombra fora axi la dels enderrocs com la de la cava dels fonaments, tot a costas y despeses del General; de manera que lo

qui la empendra y fasa no sia obligat en donar ninguna cosa, ni fer sino les coses que son tocants al art de mestre de cases tant solament de mans.

Entes empero y declarat que aquest preu fet donen a dit mestre Pere Blay ab los pactes y conditions següents, ço es que ell dit mestre Blay haja de fer y complir a la letra y ab tota integritat y effecte tots y sengles dits vint y tres capitols de dit memorial o capitulatio y totes y sengles coses en ell y cadaun dells contengudes

E ab pacte y conditio que lo dit mre. Blay haja de haver fet y acabat tota la dita obra conforme les dites trasses memorial o capitulatio dins quatre anys comptadors del die present en avant y axi sie acabada a set de janer mil siscentos y hu no estant per falta dels materials, com son pedra, cals, y altres coses que conforme dit memorial o capitulatio venen a carrec del General confiat per aço dit mestre Blay de la oferta que li fan ses Sas. de fer venir y treballar en dita obra, picadors de pedra de altres parts pagant los dit mestre Blay los jornals dels dits que treballaran, conforme los pagara als altres.

E mes ab pacte y conditio que si per cas lo dit mestre Blay no acabara com es dit la sobredita fabrica y obra dins los dits quatre anys, y si aquella no estara ab la perfectio deguda, segons dites trasses, memorial o capitulatio y dell se confie, que en dits casos o qualsevol dells, los senyors Deputats y oidors y sos successors en loffici de la deputatio pogan fer acabar tot lo que y faltara a costas y despeses de dit Mestre Blay y de ses fermanses, y sino estara ab la dita deguda perfectio la pogan fer perfectionar tambe a despeses del matex mre. Blay y ses fermanses

Mes avant ab pacte y conditio que les dites vint y una milia sinccentes trenta set liures y deu sous de dit preu fet se hajan de pagar per los senyors deputats y oidors, com de y ab la present pagar prometen de pecunies del General, al dit mestre Pere Blay, ço es lo primer dia de febrer primer vinent y del corrent any 1597 quatrecentos sinquanta liures, y lo primer de mars apres immediatament següent altres quatrecentos sinquanta liures y axi consecutivament lo primer die de cadaun mes semblants quatrecentos sinquanta liures fins que tota la dita

quantitat de dit preu fet sia integrament pagada.

E ab pacte y conditio que si per cas los senyors deputats y oidors manaran al dit Pere Blay que per mes perfectionar la dita obra faça alguna cosa o algunes coses mes del que per dites trasses, memorial o capitulatio sie obligat, en tal cas no haja de fer y en ser acabada tal obra, los senyors deputats y oidors li hajan de pagar lo que sera judicat conforme que en aquest cas se diu en lo dit memorial o capitulatio per les quals pagas com es dit faedores los Srs. deputats e oidors obligan al dit mre. Blay los bens del General y no los propis

E lo dit mestre Pere Blay acceptant dels dits senyors deputats y oidors la dita obra y preu fet per dites vint y un milia sinccentes trenta set liures y deu sous en lo modo y forma que son dits pagadores, de grat y certa scientia, conve y en bona fe promet als senyors deputats y oidors presents y stipulants que ell dit Mestre Blay dins lo dit temps de quatre anys per les dites vint y una milia sinc centes trenta set liures deu sous, a ell com es dit pagadores, haura fet y fet fer ab tota perfectio effecte y compliment tota la fabrica dita y obra, conforme les dites traces, memorial o capitulatio y los vint y tres caps. o capitols della que dalt y en dita deliberatio de 19 del passat se diuen y conforme a los pactes precedents posanthy tots los mestres, manobres y altres treballadors que mester sien per a fer y acabarla degudament dins lo dit temps de quatre anys.

E aço promet fer y los precedents pactes y conditions y tot lo que mes avant es dit attendre y complir sens dilatio y exceptio alguna. E per maior seguretat del General ne don per fermanses los nomenats en un memorial del tenor seguent. Memorial de les fermances dona Pere Blay mestre de cases als senyors deputats per la obra que ha empres fer del General a la part de St. Jaume. Primo m^e Luis Berto, notari de les contentions del senyor Canceller, Ramon Puig pintor del General, Francesc Pons perayre verguer dels concellers, Gaspar Pasqual parayre, Barthomeu del Prell mestre de cases, Joan Flix fuster, tots ciutadans de Barcelona, Joan Blay mestre de cases natural de Barcelona, habitant en Vallmoll. Los quals fermanses acceptan de bon grat,

lo carrec desta fermansa y prometen als senyors deputats que ab dit son principal es promes. E per ço attendre y complir los dits principal y fermanses ne obligan als senyors deputats y al General ses persones y bens com per deutes fiscals y reyalis. Volent la present carta esser feta largament ab renunciatio de manifest de noves constitutions y partidores actions y de la Epistola de Hadria y de la consuetut de Barcelona que parla de dos molts que insolidum se obligan y per tant dels fermanses ab renunciatio de la ley que diu que primer sia convingut lo principal que la fermansa. Y per part de tots, principal y fermanses, ab denuntiatio de son propri for, submissio al for dels senyors deputats y ab jurament y stipulatio Presents per testimonis a la firma dels senyors deputats y dels srs. oidors, eccia. y militar, m^o Joan Serra exactio del General, y Jaume Forges notari E a la firma de dit mestre Blay qui firme lo mateix die dits m^o Joan Serra, Bernat Gili y dit Jaume Forges notari. E a la firma de dits Francesc Pons y Gaspar Pasqual fermanses que han firmat en Barcelona a XXI de janer dit any 1597 m^o Francesc Rufet doctor en drets y Jaume Forges notari ciutedans de Barcelona. E a la firma de dit Ramon Puig fermansa qui ha firmatlo proper die dits Bernat Gili y Jaume Forges notari. E a la firma de dit Barthomeu del Prell, fermansa, qui ha firmat en Barcelona a 23 del matex mes y any dits Bernat Gili y Jaume Forges notari. E a la firma de dit Joan Flix fermansa que ha firmat en Barcelona a 23 del matex mes y any dit m^o Francesc Rufet, Bernat Gili y Jaume Forges. E a la firma de dit Joan Blay fermansa qui firma a XXV de febrer del mateix any 1597 en la present ciutat Antoni Casals y Francesc Prim pagesos de St. Salvador de Breda y Jaume Forges notari.

Doc. 10

1614, març, 7

Capitulació i concòrdia entre el prior i convent de frares de Sant Agustí de Barcelona i Pere Blai per un plet iniciat l'any

A.C.A., Ordres religioses-Hisenda, Convent de sant Agustí de Barcelona, vol. 726, sense lligar.

Die veneris septima mensis martii anno a nativitate domini millesimo sexcentesimo decimo quarto. Com devant lo molt Reverent senyor Juan Francesch Descamps en quiscun dret doctor, segrista de la iglesia de Elna, conservador apostolich, se fos portada y ventillada causa e o liter per y entre lo molt Reverent pare prior y convent de frares del monestir de Sant Agosti de Barcelona del orde dels heremites de dit Sant Agosti de orservança agents de una part y Pere Blay mestre de cases ciutada de Barcelona deffendent de part altra per raho y occasio de certas empara a instancia de dit Pere Blay a certes rendes de dit monestir y convent de Sant Agosti de Barcelona per causa de cobrar y haver dit Pere Blay de dit monestir y convent cent lliures les quals ell dit Pere Blay deya que havia deixades al Reverent pare fra March Antoni Camos, mestre en sacra theologia pretenent dit Blay que dites cent lliures havian servit per la obra de una selda e o seldas que dit mestre Camos havia fetas en lo dit monestir de sant Agosti de Barcelona y dits prior y convent de frares pretenent lo contrari y altrament per les causes y rahons llargament dedeuides y contengudes y per la huna part y per l'altra y hague moltes suplications y sedules y altres encanaments conforme en dit proces es de veurer sobre deles quals pretencions y hague sententia la qual feu dit Descamps conservador apostolich en favor de dit Blay y contra dit monestir y convent, la lata de la qual fou a denou del mes de mars del any mil siscents y nou de la qual sentencia per part de dit monestir y convent fou appellat (...) e com dita causa haja molt de temps que per la una part ni per l'altra no se haja dit cosa alguna ans aquella per les dites parts se volia passar avant fins a la diffinitiva, les dites empero parts reduits abson consell per medi de algunes notables

persones y specialment del honorable m. Miquel Bertran mercader ciuteda de Barcelona gendre de dit Pere Blay lo be quietut y repos de dites parts zelants y considerants dites parts que dels plets ne ixen molts treballs, gastos y despeses y males voluntats. Per y entre dit Prior y covent los noms y cognoms dels quals baix la firma de aquells seran llargament descrits y continuats de una y dit Pere Blay de part altra ab auctoritat empero y decret del molt Reverent pare provincial de dita orde y de la present provincia son unigrats a la transactio concordia y avinensa següents:

Primerament es pactat y concordat entre dites parts que los dits pare prior y convent de fraresde dit monestir de Sant Agosti per remat de dit plet e o causa hayan de donar y pagar segons que de y ablo present donar y pagar prometen al dit Pere Blay cent lliures barceloneses per tot ço y quant ell pugue haver y cobrar de dit monestir y convent de Sant Agosti de Barcelona axi per raho de dites cent lliures que dit Pere Blay segons ell deya havia deixades al dit q^e mestre Camos per raho de dita obra com per totes y qualsevol despeses que ell dit Blay hagues fetes gastades pagades en lo plet e o causa demunt designada la qual promesa de donar y pagar dites cent lliures fan dits pare prior y covent de frares attes que la llibreria del dit q^e mestre Camos es y roman en dit covent de Sant Agosti de Barcelona y les quals cent lliures prometen donar y pagar en lo moda y forma següent, ço es sinquantia lliures en diners comptants en continent apres la firma de la present transactio y concordia per medi del banch de la present ciutat y per les restants sinquantia lliures hagen de dir y celebrar en la iglesia del dit llur monestir tres aniversaris perpetuos quiscun any celebradors, ço es hu a tres de febrer dia de sant Blay y laltre e o segon a trenta de juny ylo restant ço es lo tercer a sis de desembre dia de sant Nicholau comensant a celebrar lo primer a trenta de juny prop vinent y laltre e o segon asis de desembre tambe propvinent any present y corrent mil siscent y quatorse y lo restant a tres de febrer tambe proxim vinent any mil siscent y quinse y axi de aqui avant quiscun any en consemblants terminis los quals aniversaris celebraran conforme semblants aniversaris se acostumen de celebrar en dita sglesia de Sant Agosti per charitat dels quals tres aniversaris seran dites sinquantia lliures aixi y de tal manera que

en dit banch de la present Ciutat se giraran per dits Prior y covent e o per lo procurador y Economo llur a dit Blay cent lliures per raho de consemblants que li han de dar per la present iguala e o transactio y dit Blay immediatament fara partida e o polisa e o girada a dit prior y covent de sinquanta lliures per la caritat de dits tres aniversaris totes les quals coses demunt dites y dits tres anniversaris prometen celebrar en los terminis demunt dits sens dilatio alguna ab obligatio dels bens de dit monestir y covent de Sant Agosti de Barcelona, mobles e immobles, haguts e per haver ab totes renunciations necessaries y pertanyents y ab iurament llargament

Item es pactat y concordat entre dites parts que lo dit Pere Blay acceptant dites promeses aixi de pagar dites cent lliures com de celebrar dits tres anniversaris haya de prometre segons que de y ab lo present promet que ell no demanara cosa alguna de les despeses fetes en dita litte o causa ans aquelles y qualsevol altres actions questions petitions y demandas que ell tingues e o pogues tenir vers y contra dit monestir y covent de Sant Agosti de Barcelona per raho y occasio de les coses demunt dites les dona absol diffineix y remet de y ab lo present convenint y prometent que per raho y occasio de dites coses nols convindra ni enjuy ni fora juy ni en altre qualsevol lloch ans se posa silenci y callament perpetuo ab parte de mes no demanar e no res menys de y ab lo present institueix y funde dits tres anniversaris perpetuos quiscun any celebradors en los terminis e o dies demunt designats per charitat dels quals promet fer en dit banch de la present ciutat dita partida de sinquanta lliures com demunt esta dit y declarat deles quals sinquanta lliures puguen fer dits prior y covent a llurs caberes y voluntats aixi y de tal manera que no tinguen obligatio alguna de smersar dites sinquanta lliures ara o en lo sdevenidor. Prometent totes les coses demunt dites tenir per fermes y agradables e contra aquelles no fer o venir ans aquelles tenir y servir sens dilatio alguna ab restitutio de totes missions y despeses y ab obligatio tots y sengles bens y drets seus mobles e immobles haguts y per haver ab llargament

Item es pactat y concordat entre dites parts que los dits pare prior y covent de frares de una part y dit Pere Blay de part

altra hagen de renunciar segons que de y ab lo present renunciem a les dites litters e o causes demunt designades y a la total prosecutio de aquelles aixi y de tal manera que no puguen esser passades avant en manera alguna attesa la present renunciatio, volent y convenint les dites parts la present renunciatio de dites litters e o causes esser dictadas y ordenadas ab cancellatio dels processos y dels anentaments de aquelles aixi y de tal manera que ha la una part ni alaltra no puguen aprofitar ni danyar y ab totes altres clausules en semblants posar acostumades y ab jurament llargament.

Finalment volent dites parts que dels presents capitols y de quiscu de aquells sien fetes dictades ordenades y lliurades una y moltes copies e tantes quantes per les dites parts e per altres de qui sera interes ne seran demanades al notari devall scrit ab aquells pactes pactionis stipulations promissions obligacions de bens renunciations jurament y altres clausules y cautheles utils y necessaries a coneguda del notari devall scrit substantia empero del fet en res no mudada (Testes)

... Item altero instrumento dicto die lune decima predictor. mensis et annis dictus Petrus Blay firmavit apocham dictus patri priori et fratribus conventualibus absentibus de dictis centum libris causis etionnibus pressis receptis in bancho presentis civitatis barchinona pro ut superius enarratur et ideo renuntiis ...

Doc. 11

1620, juny, 1620

Testament de Pere Blai

A.H.P.B. Not. Francesc Blanc, Libri tercii testamentorum et aliorum testamentorum (1619-1626), fols. 42-45

Die martis VIIII mensis Junii anno a nativitate domini MDCXX. En nom de nostre senyor Deu Jesucrist sia y de la gloriosa y humil Verge Santa Maria Mare sua Amen. Com natura humana sia a la lley de la mort natural obligada y a quisun cristia convinga disposar de sos bens temporals. A llahor, honor, y gloria de nostre senyor Deu Jesucrist y en descarrech de la propria conscientia. Per ço jo Pere Blay mestre de cases ciutada de Barcelona fill illegittim y natural dels honorables Pere Blay mestre de cases natural de la vila de Tremp Bisbat de Urgell ciuteda que lo dia de sa fi fonch de Barcelona y de Elisabet de aquell muller deffuncts jatsia detingut de alguna indispositio corporal estant empero per gratia del senyor ab mon bon y plen seny sana he integra memoria y ab ma ferma paraula fas y ordene lo present meu testament y derrera voluntat mia en y ab lo qual pos y elegesch en marmessors meus y del present meu testament executors A Elisabet Blay muller charissima mia y a m^o Pere Farell argenter gendre meu y a Hieronima Ferrer viuda filla mia als quals done plena potestat y quant mes charament puch prech que si me sdevindra morir abans que yo fasse ho ordene altre testament ells tots tres, dos ho lo que sobreviura dells aço complescan y executen lo present meu testament y darrera voluntat mia conforme baix trobaran scrit y per mi ordenat

Primerament y ans de totas cosas vull, orden y man que tots los deutes que lo dia de mon obit yo deure sian pagats y totas las miucias a restitutio de las quals jo sia tingut y obligat sian satisfetas, restituidas, y smenadas breument, simplament, sumariament, y de pla sens strepit ni figura de juy sola la veritat del fet atesa y si he segons que los dits deutes he miucias millor

mostrar y provar se poran per testimonis, cartas, ho altres legittims documents a be que jo no pens deure ninguna cosa tota via per mes descarrech de la mia anima los preus ne fassen la investigatio possible per que si alguna cosa falta se cumpla y pague

Elegesch la sepultura al cos meu fahedora en la Iglesia parrochial de nostra senyora del Pi de hont yo so parrochia la qual sepultura y exequies universals de aquella ordene, y es ma voluntat que trobantme com me trobo en la parrochia del Pi sia soterrat lo meu cos en lo vas de nostra senyora hont esta soterrat lo cos de mon pare dins de Capital, y sem diga lo offici de nostra senyora sens molt tocaments de campanes y ab la menor pompa mundanal ques puga y per dita causa sia gastat de mos bens lo quels aparra vull empero, orden y man que en continent mon obit seguit sia y lo mes prest possible me sian ditas y celebradas sinch centas missas de requiem per salut y remei de la mia anima y de totas altres persones ales quals yo puga en manera alguna esser obligat celebradoras en los altars privilegiats delas Iglesias avall scritas y seguenta ço es en Sta. Catherina Martir cent sinquanta, en St. Francesch cent sinquanta, en lo Carme cent y en St. Joseph de descalsos altres cent missas, y per la celebratio de totas ellas vull que mos bens sia donada la charitat acostumada.

Item dexe y llegue al hospital general de Sta. Creu de la present ciutat deu lliuras. Item al bassi de pobres vergonyants de la dita parrochia Iglesia de nostra senyora del Pi dexe deu lliuras. Item als pobres infants orfens y als pobres presos dels carcens comuns de la present ciutat a cada una de ditas dos casas dexe sinch lliuras. Item a la parrochial Iglesia de nostra senyora del Pi de la qual so parrochia per dret de parrochiatge dexe sinch sous. Item a Hieronima Limasosa de edat de dotse anys poch mes ho manco filla de Joan Limasosa q^e mestre de cases dexe y llegue deu lliures Barchinone les quals vull li sien donadas apres de haver contractat carnal matrimoni y sposalda que sia, y no abans, ni altrament. Item dexe y llegue a Antoni Cisterna q^e picapedrer sinch lliuras Barchinone les quals vull li sian donades en haver ell aconseguida la edat de vint anys y no

abans ni altrament.

Item dexe y llegue a Maria Rossell y Eleonor Rossell donzelles netas mias y fillas de Gabriel Rossell sastre ciuteda de Barcelona dos cents sous Barchinonesos a saber cent sous a cadascuna dellas puis son pare esta acomodat per poderlas collocar. Item dexe a Hieronima Ferrer viuda filla mia tres centes lliures barchinoneses de les quals vull que gose de sa vida haie empero a disposar dellas entre vius ho en ultima voluntat en favor de Pere Ferrer fill seu y net meu vivint empero dit Pere son fill virtuosament hont no puga ella ferne a sas voluntats. Item prellegue a dita Isabel Blay charissima muller mia lo usdefruyt y comoditat de fruir y gosar de las casas y hort en que estich en lo carrer del hospital y carrer den Robador per a que delles gose durant sa vida pagant los mals y carrechs de aquellas, lo dia empero de sa fi sia finit lo dit usdefruyt y ara per les hores dexe y llegue las ditas casas a la dita Hieronima Ferrer filla mia ab lo mateix carrech de pagar las horas ella los mals de aquellas y pregantla axi be que entre vius he en ultima voluntat haia a disposar de ditas casas en favor de dit Pere fill seu y net meu ab los vincles axi en favor de dit Pere fill seu com de altres qualsevol que dita filla mia voldra vivint aquell virtuosament, y no vivint virtuosament puga dita filla mia disposar de ditas casas en favor de altres qualsevol personas a totas sas voluntats.

Tots los altres empero bens meus mobles he immobles haguts y per haver y drets meus universals, veus, noms y actions mias qualsevol que sian y ahont se vulla que sian y en qualsevol genero ho specie consistescan y que a mi se pertanyen y pertanyer puxan ara he en losdevenidor en qualsevol parts del mon en qualsevol noms y per qualsevol rahons he causas que dir y excogitar se pugan deix y atorch a la dita Isabel Blay muller mia charissima instituint aquella a mi hereva universal de vida sua natural tant solament si lo dia de mon obit viura, si empero la dita Isabel muller mia lo dia de mon obit no viura ho viura empero hereva mia no sera per so que no volrra ho no porra ho hereva mia sera pero quant que quant morra en qualsevol de dits casos substituesch la dita muller mia y a mi hereva universal fas he instituesch la so-

bredita senyora Hieronima Ferrer viuda filla y marmessora mia y la senyora Margarida Farell tambe filla mia y muller del sobre dit Pere Farell marmessor meu per iguals parts y portions entre ellas dos fahedoras y ellas premorta ho premortas a llurs fills e ho liberos en stirps poso en caps y vull que entre ellas ma heretat ab molta conformitat en continent seguida la mort de dita muller mia sia dividida y no podentse ellas ho sos fills avenir amigablement acerca dita divisio vull que m^e Antich Llunell droguer olim gendre meu haie a ser tercer entre ditas fillas mias e ho sos hereus y tinga facultat de arbitrar y concertar las cosas de que acerca dita divisio ellas no sen podran bonament avenir y que lo arbitre per dit Llunell faedor sie de tanta forsa com si fora dispositio particular mia, sens que ninguna delles hi puga contradir ans be ditas dos fillas mias y llurs hereus haien de observar y passar lo que y per lo que dit Llunell haura arbitrat e ho concertat entre ellas, y axi be prohibesch a la dita muller mia hereva en primer lloch instituhida la detractio de quarta y de altre qualsevol dret de hereu vull empero que en paga de sa dot creix y de tots drets que ella tinga en mos bens puga dita muller mia disposar sobre mos bens de quatre centes lliures barchinoneses per apres son obit e tambe per quant ab los capitols matrimoniales que la senyora Marianna Bertran filla mia contracta ab m^e Miquel Bertran mes entre altres coses yo li prometi donar quatre centes lliuras per apres mon obit y axi be los Srs. Deputats me resten devents molt gran suma de diners de la feyna de la deputatio, trassas y altres gastos della, vull per so que dites quatre centes lliures sian pagadas a dita senyora Bertran del que se cobrara dela deputatio e ho del que los Srs. deputats me resten devents

E axi be vull que en continent mon obit seguit ma muller dega fer inventari y vena los enbarassos de casa que li aparran dexantse los que li daran gust sens vendrer aquells. Revoque mes avant, casse, cancelle y anulle ab lo present meu testament tots y qualsevol altres testaments, codicils y altres ultimas voluntats mias per mi fins lo dia present fets y fetas en poder de qualsevol notaris encara que en aquells o aquelles hi hagues qualsevol paraules derogatorias en aquells y aquelles apposadas ab lo present meu testament yo me penit y vull la present mia testamentaria dispositio

a totes altres prevaler. E aquesta es la mia ultima y derrera voluntat la qual llo he approve, ratifich, y confirme y vull que valega y valer puga per dret de testament e sino valdra o valer no podra per dit dret de testament almenys vull que valega y valer puga per dret de codicil o de testament nuncupatiu o per aquella specie de ultima voluntat que millor de dret valer y tenir pora. De la qual mia testamentaria dispositio vull que mon obit seguit per lo notari avall escrit ne sian fetas y lliuradas tantas copias clausulas ho trasllats quants y quantas demanadas y requestas ne seran per mon hereu llegataris y altres de qui sia interes. Fet fonch e fernet lo present meu testament en Barcelona a nou dias del mes de juny any de la nativitate del senyor mil siscentys y vint. Senyal de mi Pere Blay testador predit qui lo present meu testament concedesch lloe approve ratifique y confirme. Testimonis cridats y per boca propria de dit testador pregats son Hieronim Veciana negotiant ciutada de Barchenona y Joan Garriga studiant en Theologia de la vila de Tora habit. Barchinona.

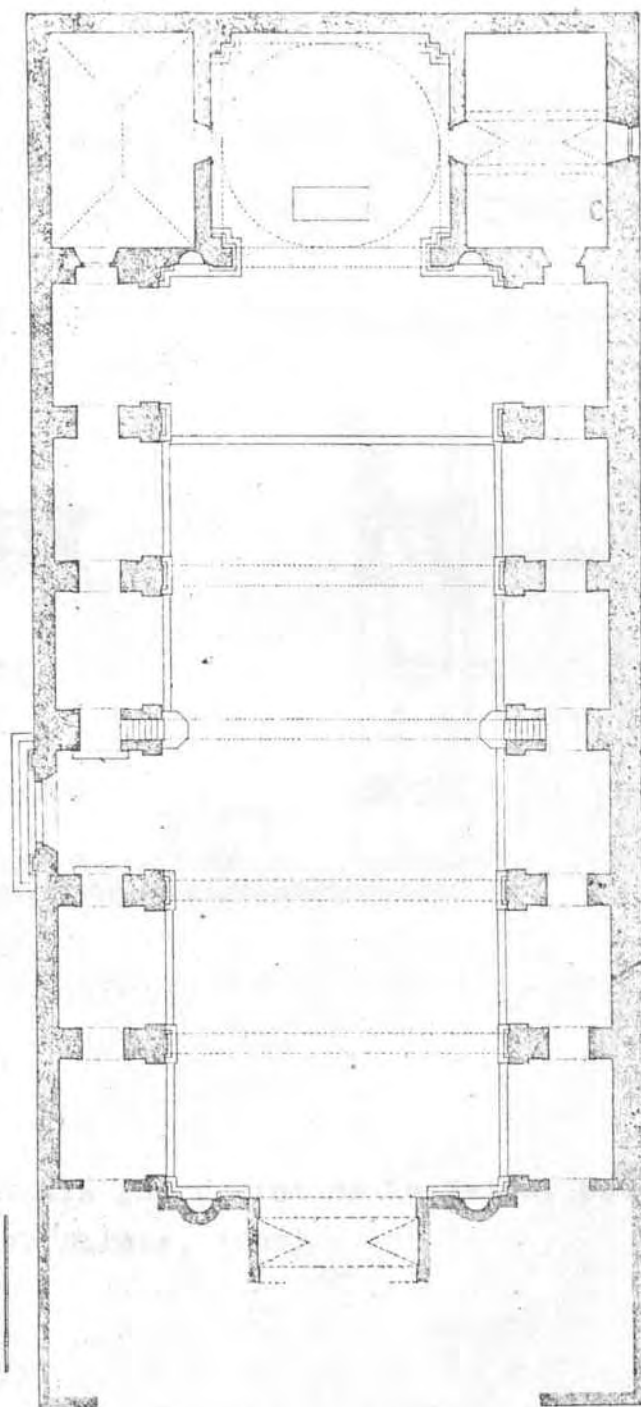
Doc. 12

1620, juliol, 5. Barcelona

Certificació de la mort de Pere Blai, registrada pel notari públic de Barcelona Francesc Blanc per a poder fer públic el seu testament

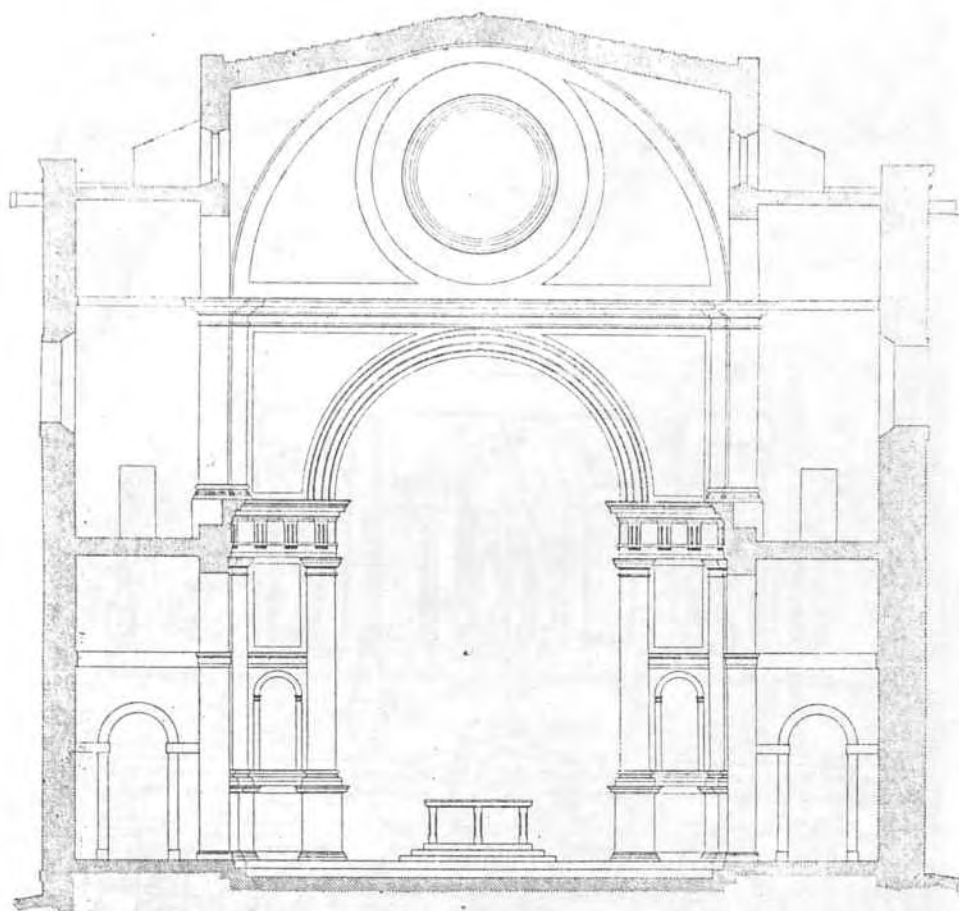
A.H.P.B., Not. Francesc Blanc, "Libri tercii testamentorum et aliorum ultimorum voluntatem" (1619-1626), fols. 42-45

Die dominica V mensis Julii anno a nativitate Domini MDCXX. Noverint universi anno a nativitate domini millessimo sexcentesimo vigesimo die vero dominica quinta mensis Julii Intitsta. defuncto honorabile Petro Blay magistro domorum cive Barchinone eiusque corpore ecclessia tradito sepultura testamentum quod idem Petrus Blay fecit, condidit, ordinavit, et firmavit Barchinona apud me Franciscum Blanch Apostolica et Regia auctoritatibus notarium publicum Barchinone infrascriptum die nona mensis Junii anno a nativitate domini millesimo sexcentesimo vigesimo fuit publicatum in eadem civitate Barchinone per Petrum Gil de Phederich scriptorem juratum sub me Francisco Blanch Apostolica et Regia auctoritatibus notario publico infrascripto intus quandam aulam domus proprie habitationis eiusdem defuncti quam dum in humanis agebat, fovebat, in vico del hospital presentis civitatis Barchinone presente, et dictam publicationem fieri postulante instante et requirente supradicta domina Elisabete Blay eiusdem testatoris vidua relictā et presentibus etiam Petro Soriet agricola et Michaelē Rovira magistro axie civibus Barchinone protestibus ad premissa vocatis spetialiter et assumptis.

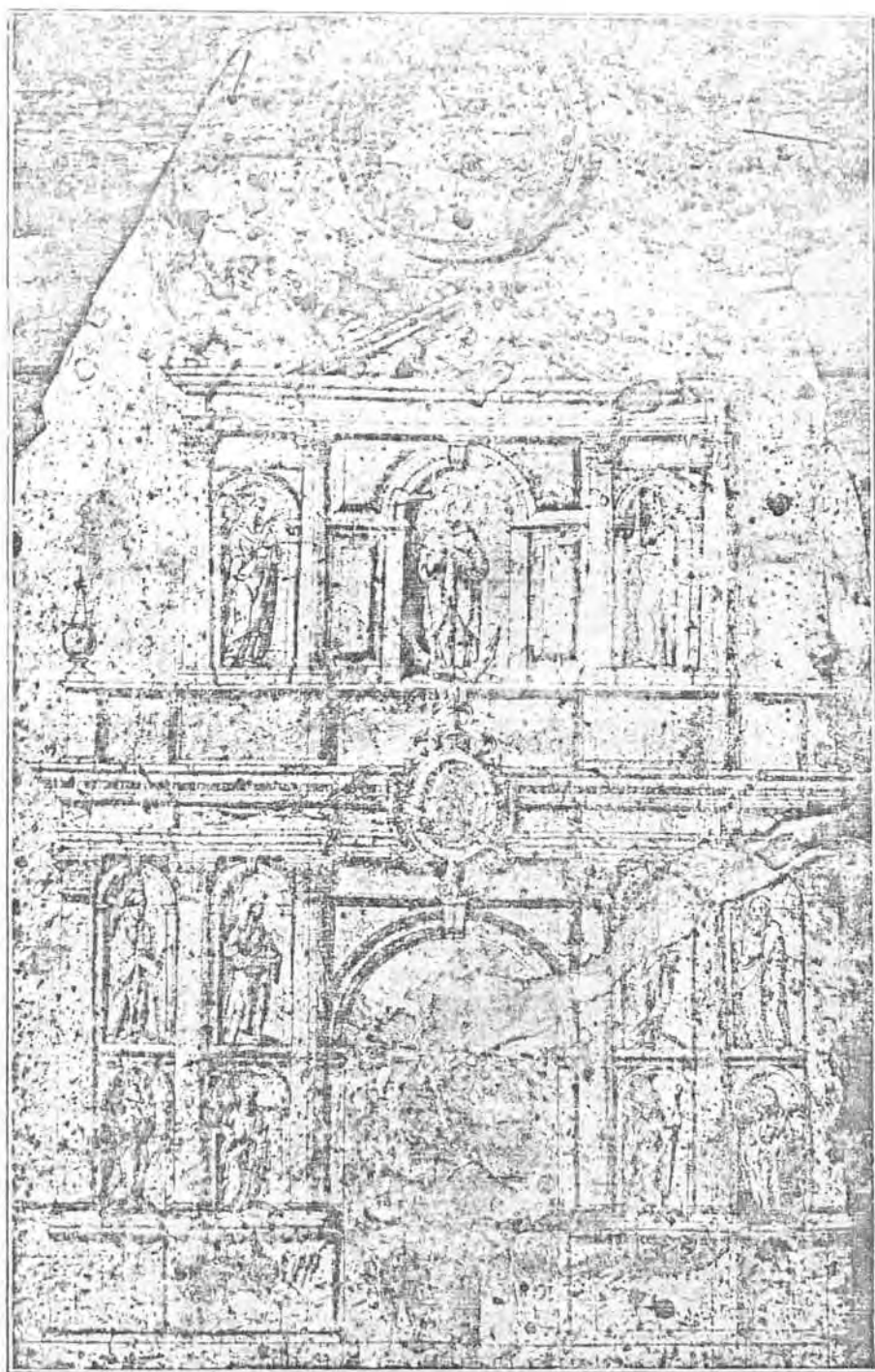

Pere Blai. Església parroquial de La Selva. Planta
(J.F. Ràfols, 1934)

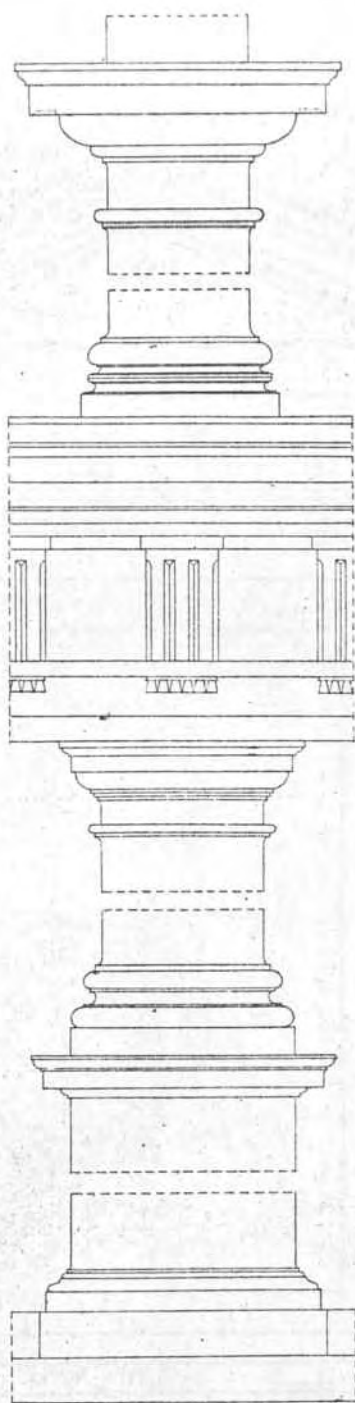

Pere Blai. Església parroquial de La Selva. Secció transversal
(J.F. Rafols, 1934)

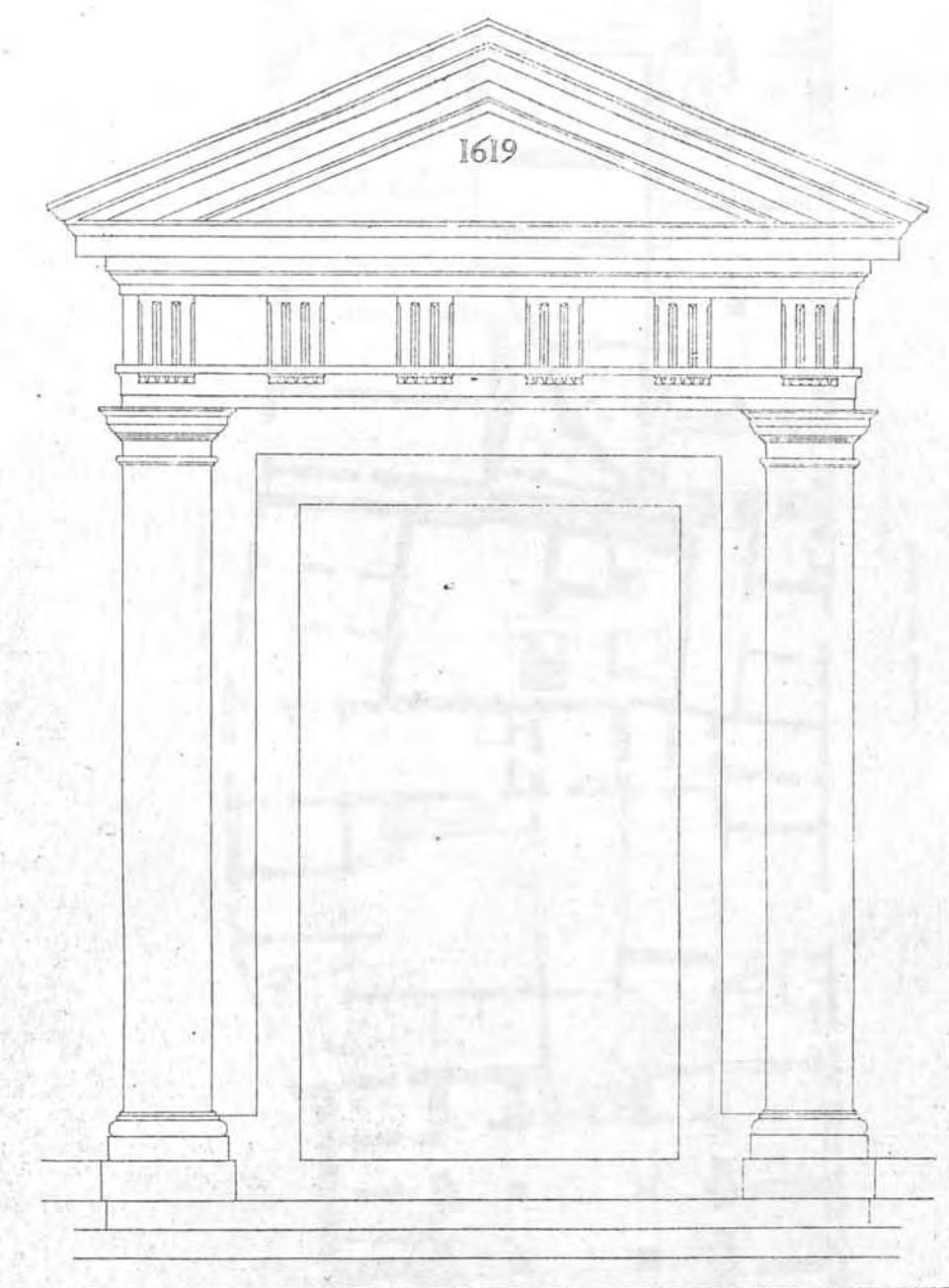

Pere Blai (atribuïda). Traça de la façana de l'església parroquial de La Selva (J.F. Ràfols, 1934)

Pere Blai. Església parroquial de la Selva. Ordre arquitectònic
(J.F. Ràfols, 1934)

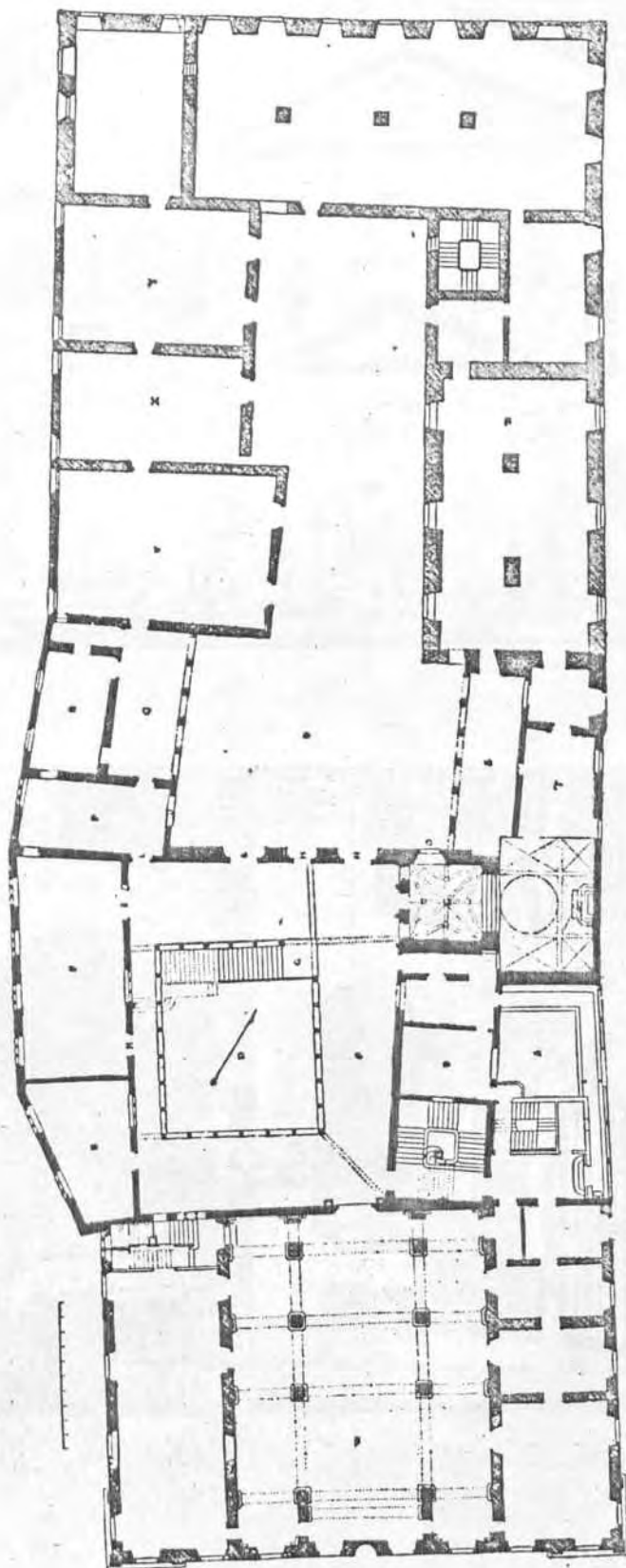

Joan Vaguer. Església parroquial de La Selva. Porta lateral
(J.F. Ràfols, 1934)

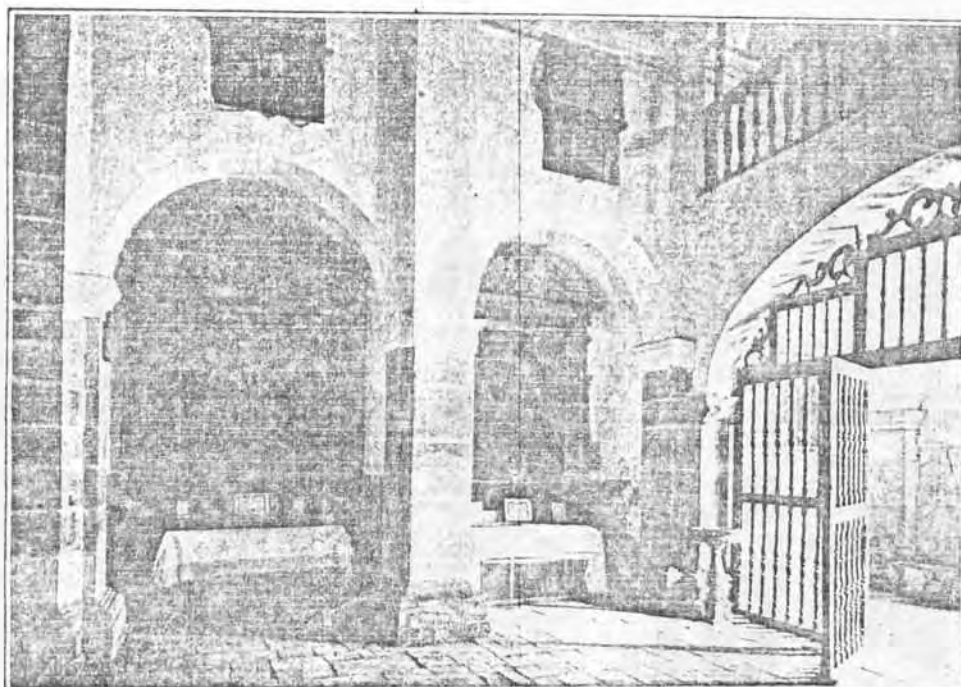
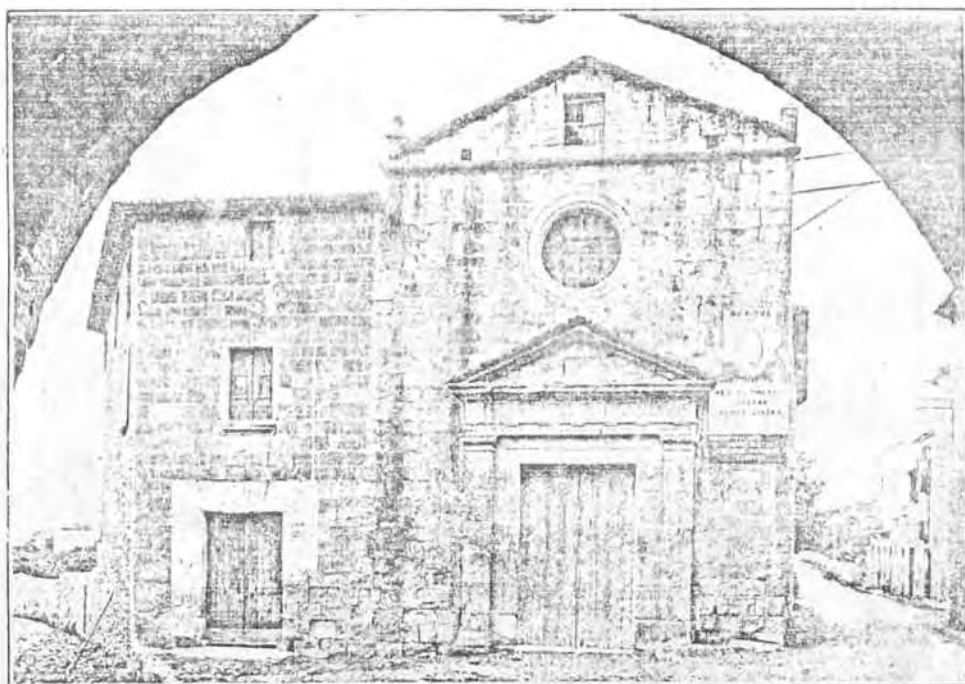

Pere Blai. Palau de la Generalitat, Barcelona. Planta baixa
(J. Puig i Cadafalch, J. Miret; 1911)

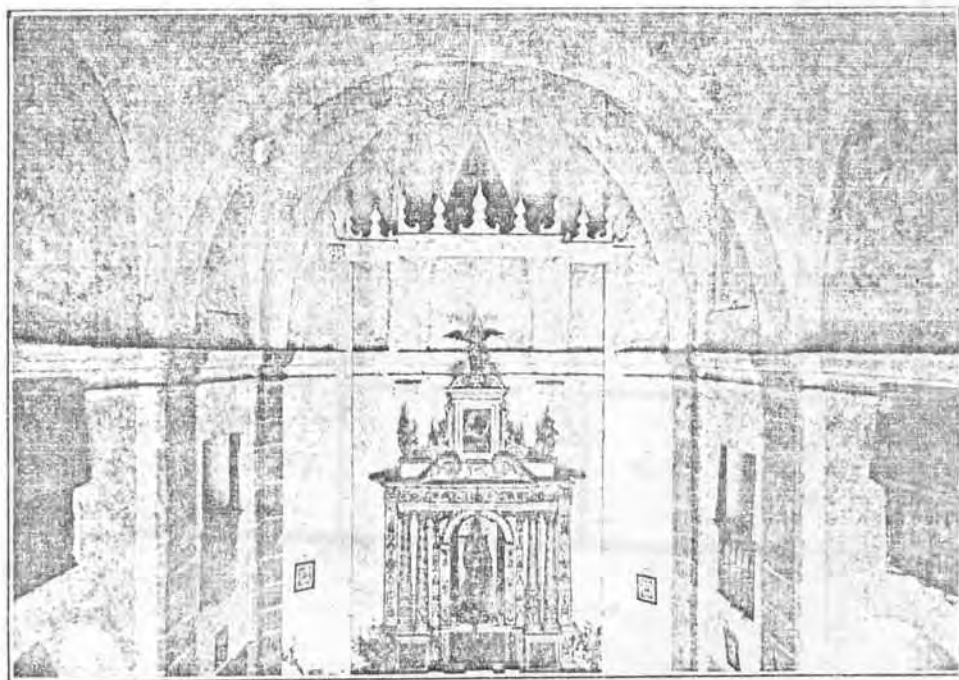
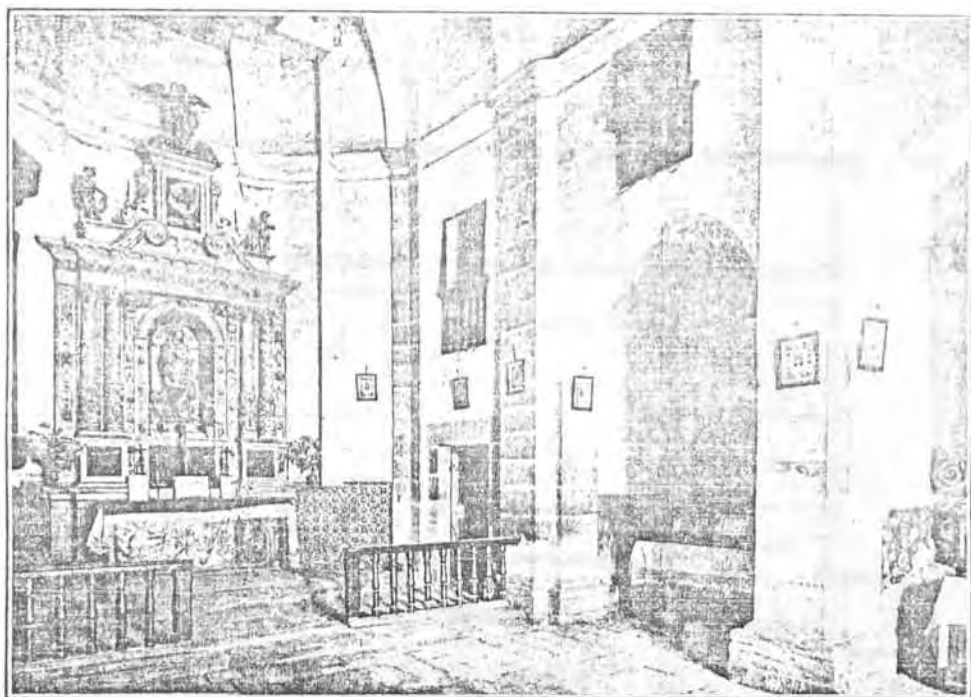

Pere Blai. Palau de la Generalitat, Barcelona. Planta noble
(J. Puig i Cadafalch, J. Miret; 1911)

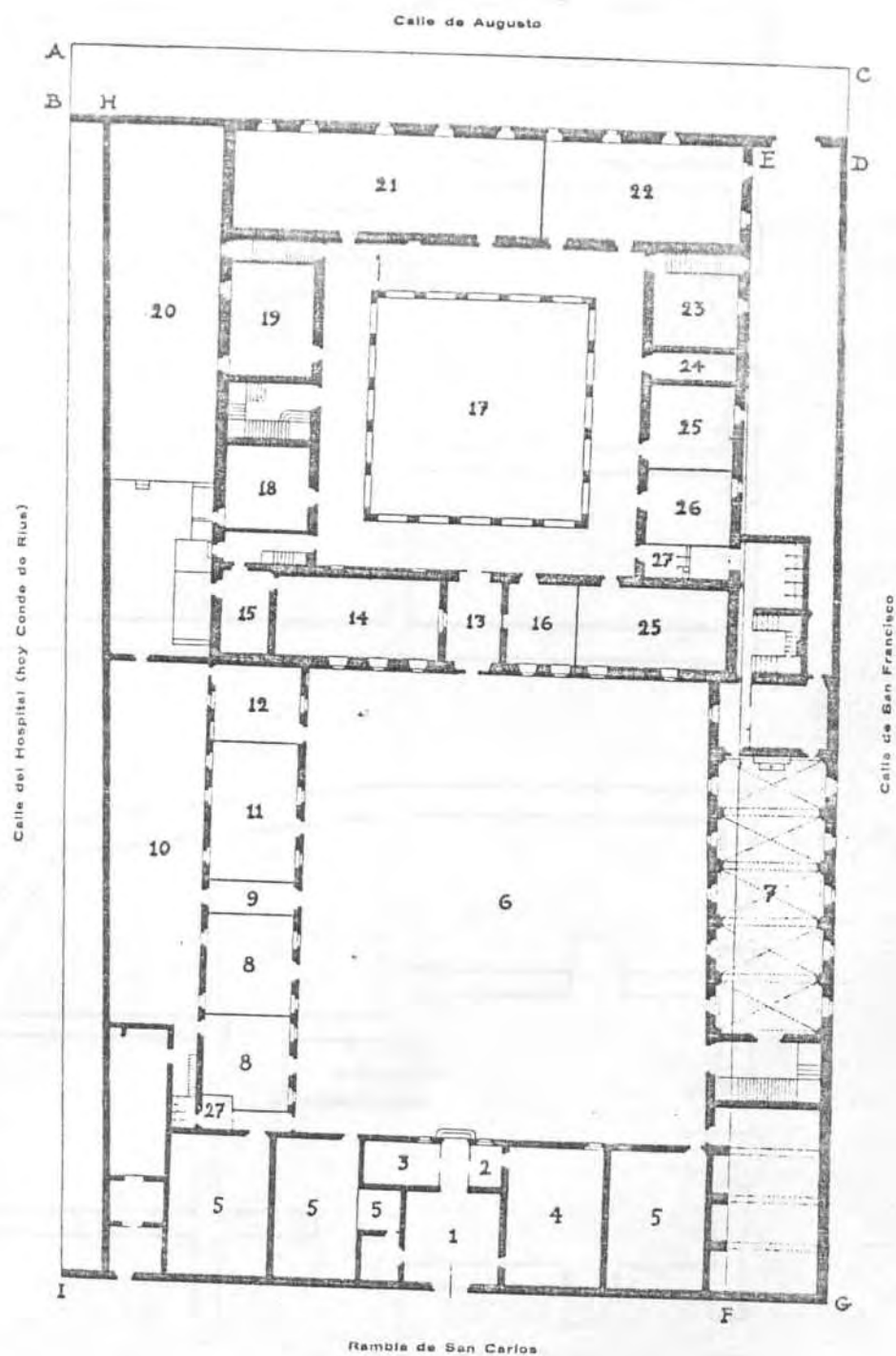

Escola del Camp (Joan Vaguer?). Capella de la Immaculada, Alcover
(destruïda l'any 1936; J.F. Ràfols, 1934)

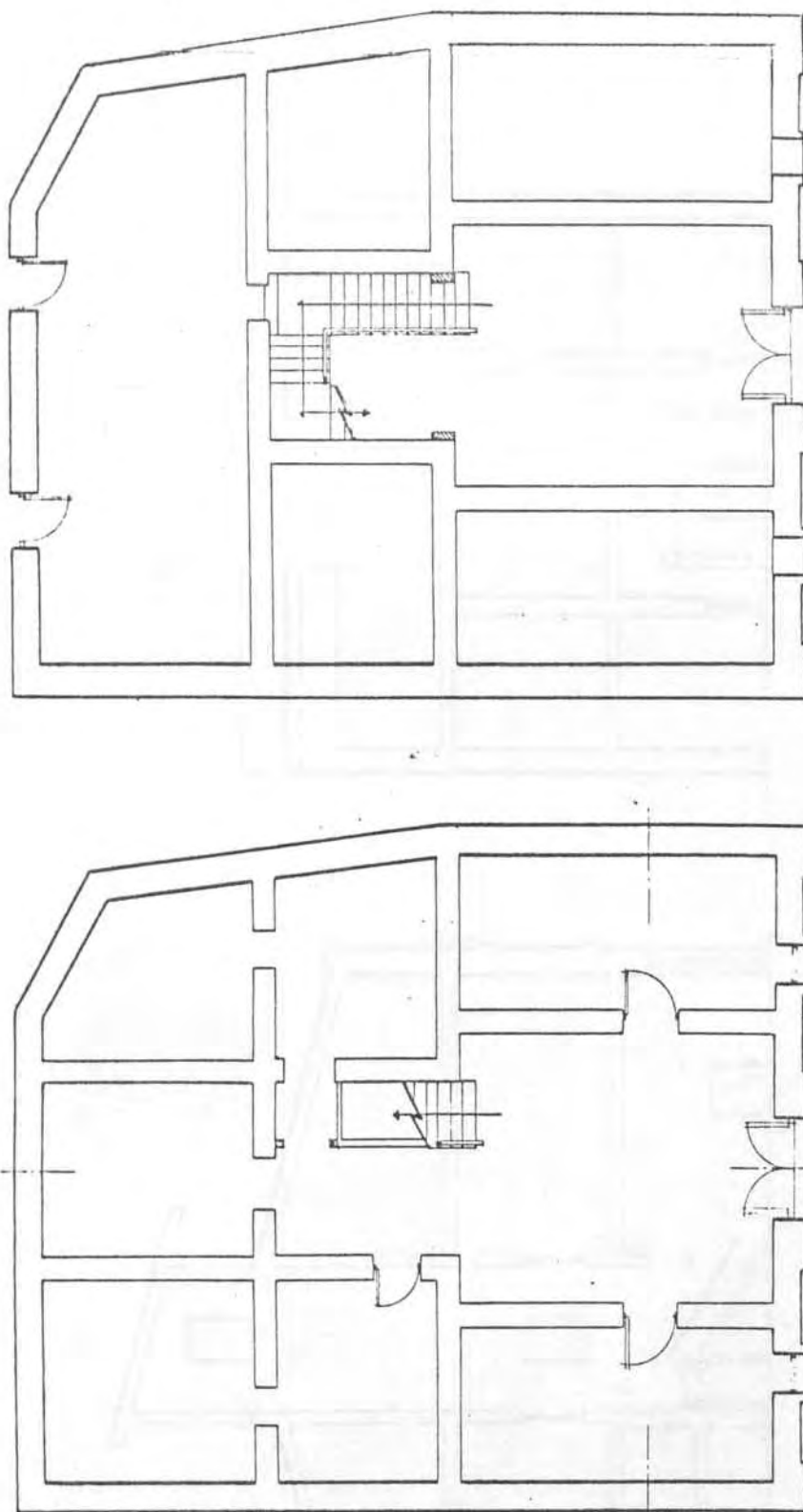

Escola del Camp (Joan Vaguer?). Capella de la Immaculada. Alcover
(destruïda l'any 1936; J.F. Ràfols, 1934)

Pere Blai. Seminari de Tarragona (només la zona anterior)
(E. Serres, 1951)

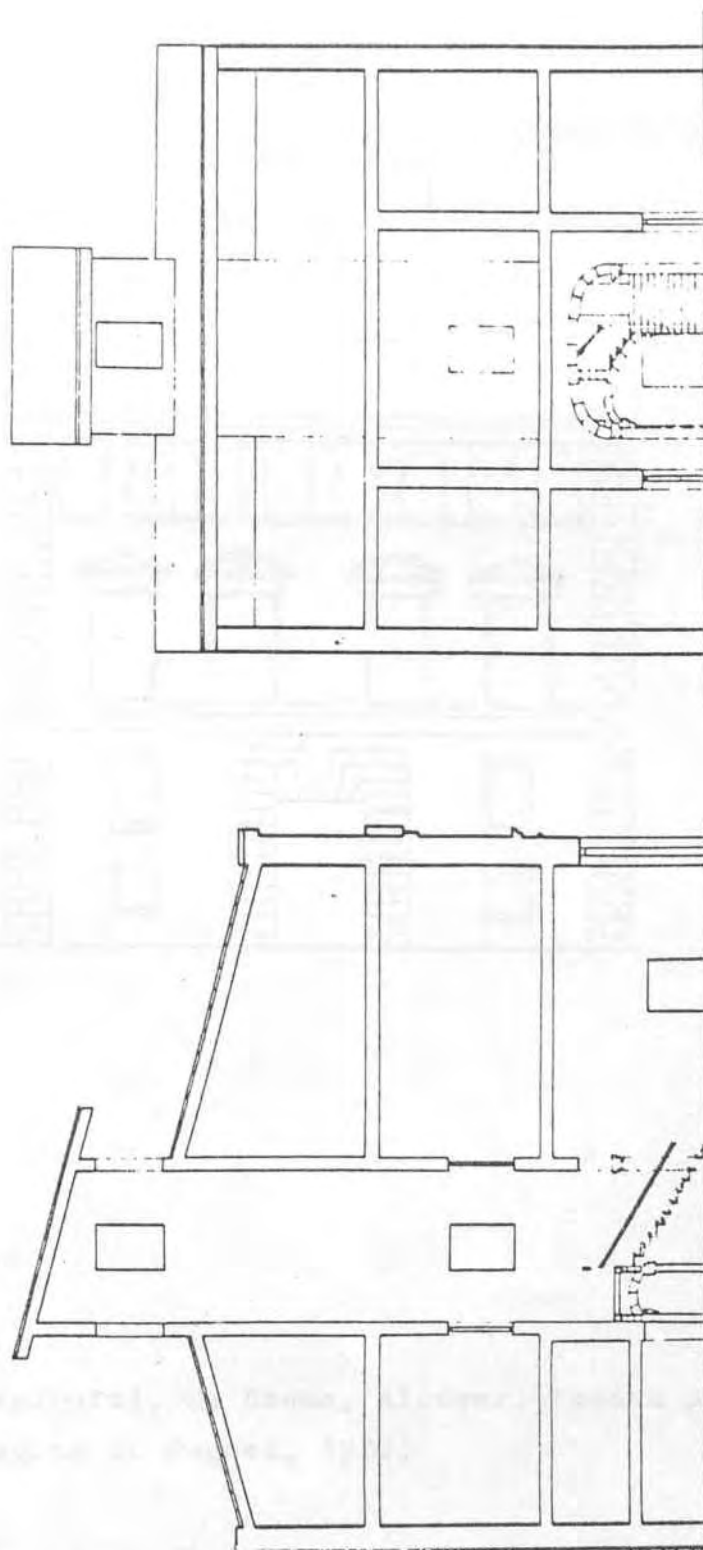

E:1:100

Pere Blai (atribuït). Ca Cosme, Alcover. Planta baixa i planta principal
(segons J. Fuguet, 1980)

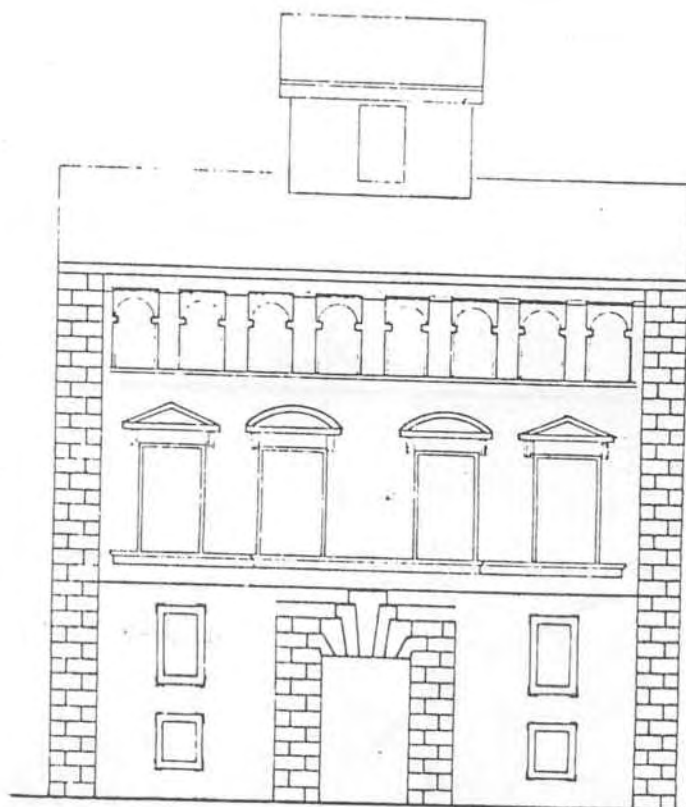

F. 1 100

Pere Blai (atribuït). Ca Cosme, Alcover. Seccions longitudinal i transversal
(segons J. Fuguet, 1980)

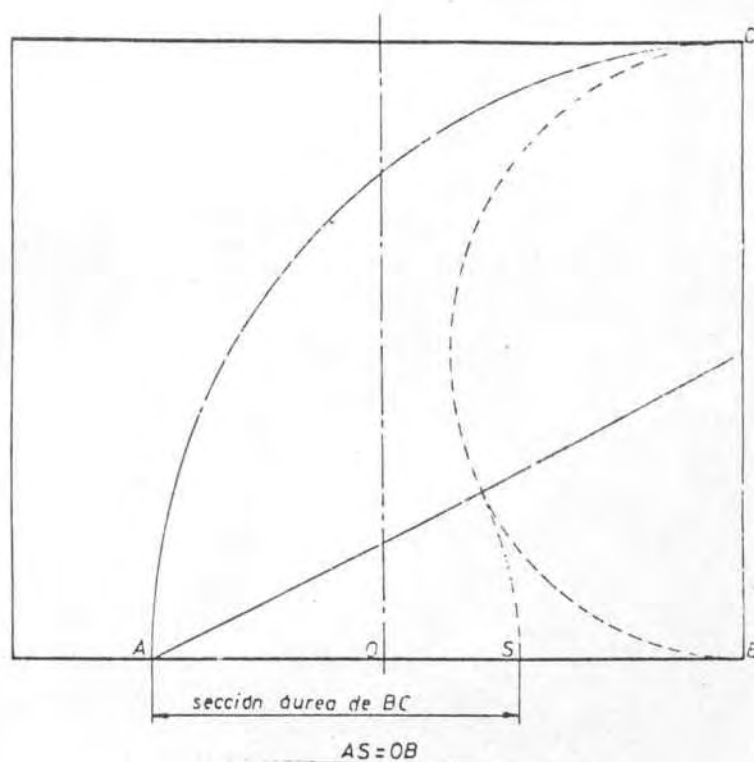
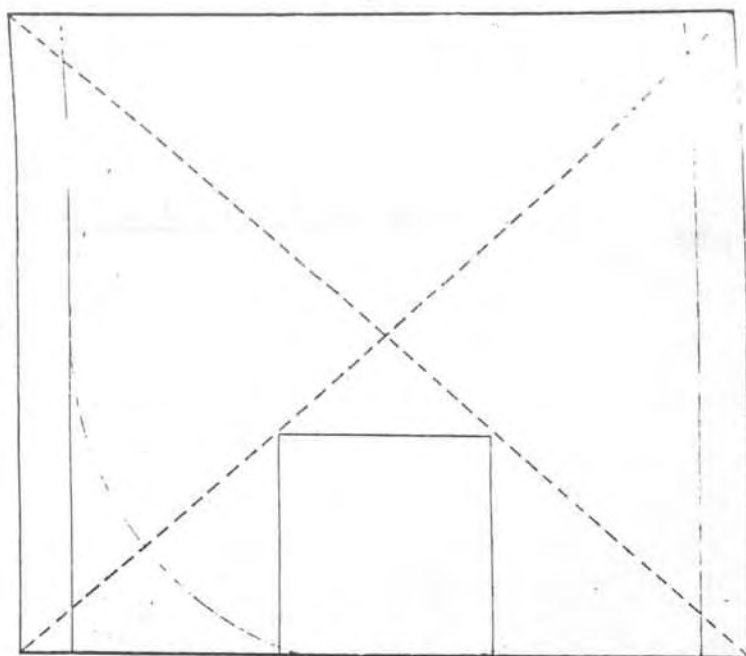

E:1:100

Pere Blai (atribuït). Ca Cosme, Alcover. Façana principal, alçat
(segons J. Fuguet, 1980)

Pere Blai (atribuït). Ca Cosme, Alcover. Façana principal, composició i esquema proporcional (segons J. Fuguet, 1980)

VI. BIBLIOGRAFIA

VI.1 Arxius

- A. C. A. : Arxiu de la Corona d'Aragó
- A. C. T. : Arxiu Capitular de Tarragona
- A. H. M. B. : Arxiu Històric Municipal de Barcelona
- A. H. P. B. : Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
- A. H. P. T. : Arxiu Històric Provincial de Tarragona

VI.2 Bibliografia consultada

- Castells : Els castells catalans, 6 vols., ed. R. Dalmau, Barcelona, 1967-1969
- G.C.C. : Geografia comarcal de Catalunya (dirigida per F. Carreras Candi), 6 vols., S.A., Barcelona (edic. facsimil, 11 vols., Ed. Catalanes, Barcelona, 1980)
- G.E.C. : Gran enciclopèdia catalana, 15 vol., Ed. 62, Enciclopèdia Catalana, 1970-1980
- G.G.C.C. : Gran geografia comarcal de Catalunya, 8 vols., Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1981-1982

ADROER I TESIS, A.M.: El palau reial major de Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1978

AGUSTIN, A.: Diálogos de las armas y linages de la nobleza de España, rev. per Gregorio Mayans, Juan de Zúñiga, Madrid, 1734

AGUSTIN, A.: Alveolus, Edic. de Candido Flores Sellés (Ms. Escorialense s-II-18), Fundación Universitaria Española, Madrid, 1982

AINAUD, J., GUDIOL, J., VERRIE, F.P.: Catálogo monumental de España : La Ciudad de Barcelona, Consejo Superior Investigaciones Científicas, Madrid, 1947, 2 vols.

AINAUD DE LASARTE, J.: El contrato de Ordóñez para el coro de Barcelona, "Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona", VI, 3 y 4, 1948, p. 375-379

AINAUD DE LASARTE, J.: El Toisò d'Or a Barcelona, Aymà, Barcelona, 1949

AINAUD DE LASARTE, J.: Les relacions econòmiques de Barcelona amb Sardenya i la seva projecció artística, VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Sardenya 8-14 desembre 1957), Ministerio de Asuntos Exteriores, Madrid, 1959, p. 637-645

AINAUD DE LASARTE, J.: El Renacimiento, el Barroco y el Rocó a Catalunya (por Tierras de España), Fundación Juan March-Noguer, Barcelona, 1978, vol. II, p. 79-91

ALOGUÍN I PALLACH, Mª A.: Jaume Amigó y el Renacimiento en el Camp de Tarragona, Tesis de Llicenciatura, Departament d'Història de l'Art, Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona, 1975

ALBAREDA, A.: Història de Montserrat, Publ. Abadia de Montserrat, Montserrat, 1977, (6ª ed. rev. i ampl. per J. Massot i Muntaner)

ALCOLEA GIL, S., DIAZ DE BUDALLÉS: Lérida y su provincia, Aries, Barcelona (s.d.)

ALCOLEA GIL, S.: L'Arquitectura catalana entre 1500 i el 1900, (Curs a l'Obra Cultural de la Caixa de Pensions), Palau Macaya, Barcelona, novembre-desembre 1982

ALIBERC, R.: Las casas señoriales de Barcelona, Libr. Dalmau, Barcelona, 1944

ALONSO DE MEDINA, Mª A., CERVERA FLOTATS, B.: Gufa de l'arquitectura popular de les comarques gironines, "Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo", 128, Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears, 1977-1978

ALONSO GARCIA, G.: Los Maestros de la "Seu Vella de Lleida" y sus colaboradores (Con notas documentales para la història de Lérida), Instituto de Estudios Ilerdenses, Diputación Provincial de Lérida, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Gráficas Larrosa, Lleida, 1976

ALTISENT, A.: Història de Poblet, Publicacions de l'Abadia de Poblet, Espluga de Francolí, 1974

ANGULO, D.: La mitología en el arte del Renacimiento español, "Boletín de la Real Academia de la Historia", CXXX, 106, Madrid, 1952

- ANTOLIN, P.: Catálogo de los códices latinos de la Real Biblioteca del Escorial, Impr. Helénica, Madrid, 1911-23, 5 vols.
- BADA, J.: Situació religiosa de Barcelona en el segle XVI, Ed. Balmes, Barcelona, 1970
- BARAUT, C.: Santa Maria del Miracle, Public. Abadia de Montserrat, Montserrat, 1972
- BAROCCHI, P.: Trattati d'arte del Cinquecento fra manierismo e controriforma, 3 vols., Laterza, Bari, 1960-62
- BARRAQUER, C.: Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX, Impr. Altés y Alabart, Barcelona, 1906
- BASSEGODA, B.: Nota arqueológica, "Museum" (Barcelona) I, 1941, p. 233-240
- BATAILLON, M.: Erasmus y España. Estudios sobre la historia espiritual del siglo XVI. (trad. Antonio Alatorre), México, Fondo de Cultura Económico, 1950, vols. I.II
- BATLLE I GALLART, C.: Els francesos a la Corona d'Aragó, Anuario de Estudios Medievales, 10, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Barcelona, 1980, p. 361-392
- BATLLE HUGUET, P.: La catedral de Tarragona, Editorial Everest, León, 1979
- BATLLE I PRATS, LL.: La cultura a Girona. De l'Edat Mitjana al Renaixement, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Institut d'Estudis Gironins, 7, Patronat "José Mª Cuadrado", Girona, 1979

BATLLORI I MUNNÉ, M.: Catalunya a l'època moderna, Edicions 62, Barcelona, 1971

BATLLORI I MUNNÉ, M.: Reflexions sobre la cultura catalana del Renaixement i del Barroc, Discurs llegit a l'Investidura del Doctorat Honoris Causa per la Facultat de Teologia de Barcelona, Barcelona-Sant Cugat del Vallès, 31-V-1978

BAYERRI I BERTOMEU, E.: Historia de Tortosa y su comarca, Imprenta Algueró y Baiges, Tortosa, 1959, 8 vols.

BENEVOLO, L.: Storia dell'architettura del Rinascimento, Laterza, Bari, 1968, 2 vols.

BENEYTO, J.: Las instituciones de los Países de la Corona de Aragón en el siglo XVI, VIII Congreso de la Historia de la Corona de Aragón, (1967), t.III, vol.I, p. 153-168, Valencia, 1973

BENY, R., GUNN, P.: The churches of Rome, Weidenfeld and Nicolson, London, 1981

BERGÓS, J.: La catedral vella de Lleida, Ed. Barcino, Barcelona, 1928

BERTRAN BORRAS, J.: Nuestra Señora de Misericordia y su Santuario de Reus, Ed. Rosa de Reus, Reus, 1966

BERTRAN I ROIGÉ, P.: Notes sobre l'enderrocament de fortalises a les contrades tarragonines, ordenat per Felip V, "Butlletí Arqueològic de Tarragona", Tarragona, 1973-74, p. 131-133

- BLANCH, J.: Archiepiscopologi de la Santa Iglesia Metropolitana i Primada de Tarragona, (Tarragona, 1665), Agrupació de Bibliòfils de Tarragona, Impr. Torres Virgili, Tarragona, 1951, 2 vols.
- BOFARULL, A. de: Guia-Cicerone de Barcelona o sea viajes por la ciudad, Impr. del Fomento, Barcelona, 1847
- BOHIGAS TARRAGO, P.: El palacio de la Excelentísima Diputación Provincial de Barcelona, Diputación Provincial, Barcelona, 1929
- BOLEDA I CASES, R.: Joan Terés i Borull, arquebisbe i vi-
rrei, "Recerques" III, Public. del Grup de Recerques de les Terres de Ponent, Tàrrrega, 1982, p. 35-48
- BOLÓS I MASCLANS, J.: Com veieren els països catalans alguns viatgers del segle XVI, Episodis de la Història, R. Dalmau edit., Barcelona, 1980
- BONNASSIE, P.: La organización del trabajo en Barcelona a fines del siglo XV, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Barcelona, 1975
- BORRAS I FELIU, A.: El Col·legi de Santa Maria i Sant Jaume, dit vulgarment de Cordelles i la Companyia de Jesús, "Analecta Sacra Tarraconensia", vol. XXXVII, Barcelona, 1965, p. 399-465
- BRU I BORRAS, F.M.: Fulls d'història de la vila de Tivissa i del seu territori antic, Impr. Torres i Virgili, Tarragona, 1955
- BURY, J.B.: The stylistic term "plateresque", "Journal of the Warburg and Courtauld Institutes", vol. XXXIX, London, 1976, p. 199-230

BUSQUETS, E.: La casa de l'Ardiaca, "Arts i Bells Oficis",
Revista del Foment de les Artes Decoratives, Bar-
celona, 1927-28, p. 65-69

BUSTAMANTE GARCIA, F.; MARIAS F.: La catedral de Granada
y la introducción de la cúpula en la España del Re-
nacimiento, III Congreso Español de Historia del Ar-
te, Sevilla 8-12 octubre 1980, p.10-11

BYNE, A.; STAPLEY, M.: Spanish architecture of the six-
teenth century, (Publication of the Hispanic So-
ciety of America) nº 109, G.P. Putnam's Sons,
New-York-Londres, 1917

CABESTANY I FORT, J.F.: Els mestres sabaters i la confra-
ria de Sant Marc (s. XIV) "Homenatge a Jaume Vicens
Vives", vol. II, Facultat de Filosofia y Letras, Uni-
versidad de Barcelona, Barcelona, 1967, p. 75-84

CABO I DESCLOS, LL.: Artistes i artesans que, en el transcurs
dels segles, han intervingut al temple parroquial de
Sant Just i Sant Pastor de Barcelona, Arxiu Diocesà
i Biblioteca Pública Episcopal, Barcelona, 1979

CALZADA, A.: Historia de la arquitectura española, Labor,
Barcelona, 1949 (2ª edic.)

CAMON AZNAR, J.: La arquitectura plateresca, Consejo Su-
perior de Investigaciones Científicas, Madrid, 1945,
2 vols.

CAMON AZNAR, J.: La escultura y la rejería española del
siglo XVI, Summa Artis, vo. XVIII, Espasa-Calpe,
Madrid, 1961

- CAMON AZNAR, J.: La arquitectura y la orfebrería españolas del siglo XVI, Summa Artis, vol. XVII, Espasa Calpe, Madrid, 1964, (2ª ed.)
- CAMPS I ARBOIX, J.: Les cases pairals catalanes, Ed. Destino, Barcelona, 1965
- CAMPS CAVA, E.; SANTA EULÀRIA PUJOL, J.: Guissona, Edit. J. Santa eulària, Barcelona, 1982
- CAPDEVILA, Mn. S.: La seu de Tarragona, Biblioteca Històrica, II, vol. XIII, Bibl. Balmes, Barcelona, 1935
- CAPDEVILA, Mn. S.: El Temple de Santa Maria del Miracle de Tarragona, Public. de "La Cruz", impr. J. Pi Joan, Tarragona, 1924
- CAPDEVILA, Mn. S.: Les antigues institucions escolars de Tarragona, "Estudis Universitaris Catalans", vol. XII, Barcelona, 1927, p. 68-162, 348-375 i vol. XIII, 1928, p. 13-92
- CAPDEVILA, Mn. S.: El castell de Maldà, "Estudis Universitaris Catalans", vol. X, p. 118-160, Barcelona, 1917-18
- CAPDEVILA, T.: El monestir de Santes Creus, Torres Virgili, Tarragona, 1935
- CAPMANY, A.; DURAN I SANPERE, A.: El gremio de los maestros zapateros, Aymà, Barcelona, 1944
- CAPMANY, A.: El palacio de la Diputación General de Cataluña a través de los textos literarios, "Revista San Jorgé", nº 4, Barcelona, octubre 1951, p. 24-31

CARDONA FERNÁNDEZ, V.: Antonio Agustín y el Derecho Romano, "Boletín Arqueológico de Tarragona", Tarragona, 1964-1965, p. 65-107

CARESMAR, J.: Historia de Santa Maria de Bellpuig de las Avellanas, Graf. Romeu, Balaguer, 1977

CARRERA PUJAL, J.: Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII, Ed. Bosch, Barcelona, 1946-1949, 4 vols.

CARRERAS CANDI, F.: La via Layetana, Ajuntament Constitucional de Barcelona, Impr. Atlas Geogràfic d'Albert Martín, Barcelona, 1913

CARRERAS COSTAJUSSA, M.: Elements d'història de Sabadell, Edic. de la Comissió de Cultura, Ajuntament de Sabadell, 1932

CASAS HOMS, J.M^{re}: Biblioteca d'un catedràtic de llengües clàssiques al segle XVI, VIII Congreso Historia de la Corona de Aragón. 1967, Valencia, 1973, t. III, vol. II, p. 107-116

CAVALLÉ, J.: Alcover i el convent de Santa Anna ara fa quatre-cents anys, "Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs", 19, julio-setembre, 1982, p. 11-30

CIRICI PELLICER, A.: L'arquitectura catalana, Ed. Moll, Ciutat de Mallorca, 1955

CIRICI PELLICER, A.: Barcelona, pam a pam, Ed. Teide, Barcelona, 1971

- CIRICI PELLICER, A.: Barcelona, ciutat d'art, Ed. Teide, Barcelona, 1973
- CIRICI PELLICER, A.: L'art gòtic català. Segles XV-XVI, Ed. 62, Barcelona, 1979
- CIRLOT, J.E.: Tarragona, Poblet y Santes Creus, Plus Ultra, Madrid (s.d.)
- CLAUSTRO: El de San Francisco de Paula de Barcelona, "Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa", vol. III, Barcelona, 1901-1902, p. 438-441
- CODINA, J.: El delta del Llobregat i Barcelona (gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX), Ed. Ariel, Barcelona, 1971
- COMAS, R.N.: Notes sobre els monuments artístics barcelonins desapareguts durant el segle XIX, L'Avenç Tip., Barcelona, 1901
- CUYAS I TOLOSA, J.M.: Història de Badalona, Gráf. Duran, Barcelona, 1979, 7 vols.
- CHASTEL, A.: La crisis del Renacimiento. 1520-1640, Skira-Carroggio, Genève-Barcelona, 1968
- CHASTEL, A.: El mito del Renacimiento. 1420-1520, Skira-Carroggio, Genève-Barcelona, 1969
- CHUECA GOITIA, F.: La catedral de Valladolid (una página del siglo de oro en la arquitectura española), Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 1947

CHUECA GOITIA, F.: La arquitectura del siglo XVI, Ars Hispaniae, Madrid, 1953

D'ALÓS, R.: Inventaris de castells catalans (segles XIV-XVI), "Estudis Universitaris Catalans", t. IV, Barcelona, 1910, p. 129-192

DANTI RIU, J.: Granollers i comarca als segles XVI i XVII: evolució demogràfica i econòmica, Montblanc-Martin, Granollers, 1981

DE BOSQUE, A.: Artisti italiani in Spagna. Dal XIV° secolo ai Re Cattolici, Alfieri & Lacroix, Milano, 1968. (Artistes italiens en Espagne du XIVe siècle aux Rois Catholiques, Paris, 1965)

DE RUBI, P.B.: Un manuscrit inédit sobre la fundació de la província caputxina de Catalunya, "Cuadernos de Arquitectura e Historia de la Ciudad", Museo de Historia de la Ciudad, XII, Barcelona, 1968, p. 113-132

DELGADO, B.: Autonomía y democracia en la Casa Colegio de Santa Maria de Lérida (1370-1567), III Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, Girona, novembre 1979, p. 37-39

DESDEVISES DU DEZERT : Barcelone et les grands sanctuaires catalans, edit. H. Laurens, Paris, 1913

DIAZ PLAJA, G. : Del Renacimiento a nuestros días, a por tierras de España: Cataluña, Fundación March-Noguer, Barcelona, 1978, Vol. II, p. 42-72

DIPUTACION DE BARCELONA : Palacio de la Generalidad de Cataluña, Biblioteca Selecta del Arte Español, Barcelona, 1923

DOMÈNECH I MONTANER, LL. : Història i arquitectura del monestir de Poblet, Ed. Montaner i Simon, Barcelona, 1925

DOMÍNGUEZ ORTIZ, A.: Viatjant per la Catalunya del segle XVI, "L'Avenç", nº 39, juny 1981, p. 50-53

DURAN I SANPERE, A.: Les antigues cases dels canonges i els antics canonges de la Seu de Barcelona, "Arts i Belles Oficis", Revista del Foment de l'Arts Decoratives, Barcelona, 1927-28, p. 193-208

DURAN I SANPERE, A.: Mestre Jeroni Rúa de Montblanc, i un frare mercedari, pintors de retaula, "Butlletí Arqueològic de Tarragona", Tarragona, juliol- setembre, 1929-1933, nº 45, p. 265-270

DURAN I SANPERE, A.: El portal renaixentista de l'antiga església de Sant Miquel, de Barcelona, "Vida cristiana, any XVII, nº 141, Barcelona, 1930, p.306-311

DURAN I SANPERE, A.: La casa de la ciudad. Historia de su construcción, Aymà, Barcelona, 1943

DURAN I SANPERE, A.: Antiguas cruces de término en Barcelona, "Barcelona Divulgación Histórica" tom. IV, E. Aymà, Barcelona, 1947, p. 225-241

DURAN I SANPERE, A.: La Torre Pallaresa. Historia de una mansión señorial, Barcelona, 1949 (s.e.)

DURAN I SANPERE, A.: La Casa de la Ciudad, Ajuntamiento de Barcelona, Instituto Municipal de Historia, Barcelona, 1951

DURAN I SANPERE, A.: Per a la història de l'art a Barcelona. Glosses a documents dispersos, impr. Altes, Barcelona, 1960

- DURAN I SANPERE, A.: Els Ausiàs-March de Montcortés, "Estudis de literatura catalana, oferts a Jordi Rubió i Balaguer en el seu 75è aniversari", vol. II, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1962-67, p. 145-160
- DURAN I SANPERE, A.: Barcelona i la seva història, Barcelona, 1973-1975, 3 vols
- DURAN I PUJOL, M.: El món agrari a la Catalunya moderna (s. XVI-XVIII). El camp: una etapa de prosperitat. "L'Avenç", nº 26, abril 1980, p.29-33
- ELLIOT, J.H.: A provincial aristocracy: the catalan ruling class in the sixteenth and seventeenth century, "Homenaje a Jaime Vicens Vives", vol. II, Facultad de Filosofía y Letras, Universidad de Barcelona, 1967, p. 125-141
- FABREGA I GRAU, A.: La vida quotidiana a la catedral de Barcelona en declinar el renaixement. Any 1580, Discurs d'ingrés a l'Academia de Belles Arts de Sant Jordi, Barcelona, 11-V-1978
- FERNÁNDEZ ALVAREZ, M.: La sociedad española del Renacimiento, ed. Cátedra, Madrid, 1974
- FERNÁNDEZ ARENAS, J.: La decoración grutesca. Análisis de una forma, "D'ART", Revista del Departamento de Historia del Arte, Facultad de Geografía e Historia, Universidad de Barcelona, nº 5, septiembre, 1979, p. 5-20
- FERRE, J.Ll.; BORBONES, C.: El cardenal Cervantes y la fundación de la Universidad de Tarragona, III Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, Girona, novembre, 1979, p. 45-47

FERRER CELMA, F.: Resumen de la comunicación: La Universidad de Tortosa, III Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, Girona, novembre, 1979, p. 49-50

FLORENSA, A.: Un arquitecto catalan renacentista: Pere Blay, "Revista Nacional de Arquitectura", nº 211, Madrid, 1949, p. 377-380

FLORENSA, A.: La plaza de San Felipe Neri ayer, hoy y mañana, Talleres de Comercial y Artes Gráficas, Barcelona, 1958

FLORENSA, A.: L'Hôpital Sainte-Croix de Barcelona, "Société Française d'Archéologie", Paris, 1959, p.60-63

FLORENSA, A.: La rue Montcada à Barcelone, "Société Française d'Archéologie", Paris, 1959, p. 70-74

FLORENSA, A.: La calle Montcada, Ayuntamiento de Barcelona, Barcelona, 1959

FLORENSA, A.: Evolución de la ciudad en la Baja Edad Media, "Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad", III, Museo de Historia de la Ciudad, Barcelona, 1962, p. 113-128

FLORES SELLES, C.: Epistolario de Antonio Agustín, Ed. de la Universidad de Salamanca, Acta Salmanticensia, Facultad de Filosofía y Letras, nº 115, Salamanca, 1980

FOLCH, A.: Les universitats de Catalunya al tombant del segle XVII, Ed. Dalmau, Barcelona, 1972

FONTBONA, F.: La producció artística de l'època moderna i contemporània a Història de Catalunya (dir. per J. Nadal i Ph. Wolff), Oikostau, Barcelona, 1982, p.7-33

- FORT I COGUL, E.: Les muralles de la Selva, "Butlletí Arqueològic de Tarragona", nº 46, octubre-desembre, 1929-1933, p. 289-294
- FORT I COGUL, E.: El santuari de la Mare de Déu de Paret Delgada, a la Selva del Camp de Tarragona, ed. Analecta Selvatana, I, La Selva del Camp, 1947
- FORT I COGUL, E.: El convent de Sant Agustí a la Selva del Camp de Tarragona, ed. Analecta Selvatana, IV, La Selva del Camp, 1950-1951
- FORT I COGUL, E.: L'Ermida de Sant Pere del Puig (La Selva del Camp), ed. Analecta Selvatana, 11, La Selva del Camp, 1953
- FORT I COGUL, E.: L'Eremitisme a la Catalunya Nova, "Studia Monastica", 7, Poblet, 1965, p. 63-126
- FORT I COGUL, E.: Notícia històrica d'una singular institució medieval. La comunitat de pobles del Camp de Tarragona, Fundació S. Vives Casajuana, Barcelona, 1975
- FRANKL, P.: Principios fundamentales de la historia de la arquitectura, ed. Gustavo Gili, Barcelona, 1981, (1ª ed. 1914)
- FREIXES I CAMPS, P.: El castillo-palacio de Perelada, "Revista de Gerona", nº 62, Gerona, 1973, p. 13-22
- FUGUET I SANS, J.: Una casa del arquitecto Pere Blai en Alcover, "Revista del Centre d'Estudis Alcoverencs", 10, abril-juny 1980, p. 1-13

- FUSES, J. (i alt.): Guia d'arquitectura de Girona, Col.legi d'arquitectes de Catalunya, Girona, ed. La Gaia Ciència, Barcelona, 1980
- GALERA, M.; ROCA, F.; TARRAGO, S.: Atlas de Barcelona (siglos XVI-XX), Col.legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, Barcelona 1982, (1ª ed. 1972)
- GALOFRE, J.; COMES, P.; VERGES, O.: Història moderna de Catalunya, ed. Teide, Barcelona, 1982
- GARCIA CÁRCEL, R.: La Universidad de Barcelona en el siglo XVI, "Estudis", revista de Historia Moderna, Facultad de Filosofía y Letras, Universidad de Valencia, nº 8, Valencia, 1979-1980, p. 23-34
- GARCÍA CÁRCEL, R.: Els diplomàtics del Renaixement. Viatges per Catalunya, "L'Avenç", nº 51, juliol-agost, 1981, p. 49-52
- GARCÍA CÁRCEL, R.; LORENTE GASCA, MªJ.: Les Universitats de la Corona d'Aragó, "L'Avenç", nº 53, octubre 1982, p. 52-55
- GARCIA CÁRCEL, R.: Redreçament i crisi en la demografia catalana dels segles XVI i XVII, VII curs d'Història de Catalunya: "Poblament, població i distribució social a Catalunya", Institut Municipal d'Història, Barcelona, 21 març de 1983
- GARCÍA SALOMON, M.F.; ESPALLARGAS BELLA, J.: Evolución de la enseñanza en Tarragona y su influencia en la creación de la Universidad Tarraconense, III Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, Girona, novembre 1979, p. 41-43
- GARCÍA CÁRCEL, R.; LORENTE GASCA, MªJ.: La Població Universitaria, "L'Avenç" nº 53, octubre 1982, p. 56-57

GARGALLO VIDIELLA, A.: Pueblos del Bajo Aragón, ed. Alberto Gargallo Vidiella, Zaragoza, 1979

GARRIGA RIERA, J.: Renacimiento en Europa, Gustavo Gili, Barcelona, 1983

GARRUT, J.M.: Planificación de la Historia de Barcelona en los siglos XVI y XVII, "Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad", III, Museo de Historia de la Ciudad, Barcelona, 1962, p. 129-138

GISPERT, J.: Porta de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, "Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa", vol.III, 1901-1902, p. 95-107; 157-162

GOMEZ MORENO, M.: Las águilas del Renacimiento español, Madrid, 1941, Gráficas Uguina

GOMEZ MORENO, Mª E.: Bartolomé Ordoñez, Instituto Diego de Velázquez, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 1956

GONZALEZ HURTEBISE, E.: La ex-colegiata de San Félix de Gerona, "Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa", vol. IV, enero-marzo 1905, n° 43, p. 645-652

GRAS I ELIAS, F.: Historia de las ermitas del arzobispado de Tarragona, impr. Sanjuan, Reus, 1909

GUDIOL I CUNILL, J.: Nocions d'arqueologia sagrada catalana, impr. Balmesiana, Vic, 1933, 2 vols.

GUDIOL I CUNILL, J.: Mestre Joan Gascó, Estudis Universitaris Catalans, Barcelona, 1907-1908, 2 vols.

- GUDIOL I CUNILL, J.: El Col·legi de Pintors de Barcelona a l'època del Renaixement, "Estudis Universitaris Catalans", II, Barcelona, 1908, p. 147-156; 207-214
- GUDIOL RICART, J.; ALCOLEA GIL, S.: La provincia de Barcelona, ed. Aries, Barcelona, 1954
- GUDIOL RICART, J.; AINAUD DE LASARTE, J.; ALCOLEA GIL, S.; GUBERN, R. Arte de España. Cataluña, Seix i Barral, Barcelona, 1955
- GUDIOL RICART, J.: Tarragona y su provincia, ed. Aries, Barcelona, (s.d.)
- GUIBERNAU, J.F.: Barcelona a la vista (album de fotografias de la capital y sus alrededores), ed. A. López, Barcelona, (s.d.)
- HERNANDEZ CROS, J.E.; MORA, G.; POUPLANA, X.: Arquitectura de Barcelona, Public. del Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña y Baleares, Barcelona, 1973
- HERRERA Y GES, M.: La catedral antigua de Lérida, Instituto de Estudios Ilerdenses, Diputación Provincial de Lérida, 1924, (2ª ed. 1948)
- HERSEY, G.L.: Alfonso II and the artistic renewal of Naples. 1485-1495, Yale University Press, New Haven and London, 1969
- HOLINGER, R.: Informe de Antonio Agustín sobre la elección del Emperador Fernando I, "Boletín Arqueológico de Tarragona", Tarragona, 1953-1954, p. 41-47

- HOLINGER, R.: El historiador del Derecho Antonio Agustín, nuncio del Papa en Viena (1558), "Boletín Arqueológico de Tarragona", Tarragona, 1951, p. 97-103
- IGLESIAS, J.; SANTASUSAGNA, J.: Del Camp de Tarragona a l'Ebre, publ. Roca, Reus, 1931
- IGLESIAS, J.: Distribució comarcal de la població catalana a la primera meitat del segle XVI, Gráf. Marina, Barcelona, 1957
- IGLESIAS, J.: Scala Dei, ed. Selecta, Barcelona, 1957
- IGLESIAS, J.: El fogatge de 1553, Gráf. Dalmau, Barcelona, 1979
- JOVÉ FERRÉ, J.; BARBARÀ, A.: Ampliació de la monografia històrica d'Alcover, graf. Sant Jordi, Alcover, 1973
- JUNYENT, E.: Gufa turística de Vich y Comarca, ed. Montblanc-Martin, Granollers, 1965
- JUNYENT, E.: La ciutat de Vic i la seva història, Curial, Barcelona, 1976
- JUSTI, C.: Estudios sobre el Renacimiento en España, imp. Casa Caritat, Barcelona, 1892
- LABORDE, J.A. de : Viatge pintoresc i històric, 1806, trad. i pròleg: Oriol Valls i Subirà, notes: Josep Massot i Muntaner, Biblioteca Abat Oliba, Publicacions Abadía de Montserrat, Montserrat, 1974, 2 vols.
- LALINDE ABADIA, J.: La institución virreinal en Cataluña, (1471-1716), Inst. Español de Estudios Mediterráneos, Barcelona, 1964

- LAMPEREZ, V.: Arquitectura civil española de los siglos I al XVIII, S. Calleja, Madrid, 1922, tom. I y II
- LAPEYRE, H.: Economia y sociedad en los países de la Corona de Aragón durante el siglo XVI, VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón (1967), tom. III, vol. I, Valencia, 1973, p. 9-34
- LARRUCEA I VALDEMOROS, Mª C.: El teatre principal de l'Hospital de la Santa Creu a l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau, Gustavo Gili, Barcelona, 1971
- LORENTE GASCA, Mª J.: La vida acadèmica de la Universitat de Barcelona al s. XVI, "L'Avenç", n° 53, octubre, Barcelona, 1982, p. 58-63
- LORENTE JUNQUERA, M.: Sobre la cúpula del Escorial y sus precedentes italianos, "Archivo Español de Arte", Madrid, 1940-41, p. 377-383
- LLADONOSA, J.: El Montserrat i els ermitans, "Analecta Montserratina", IX, 1962, p. 325-385
- LLADONOSA I PUJOL, J.: Lérida moderna (época de los Austrias), ed. Dilagro, Lérida, 1977
- LLADONOSA I PUJOL, J.: Humanisme i reforma a l'Estudi General de Lleida durant el segle XVI, VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón, (1967), tom. III, vol. II, Valencia, 1973, p. 87-106
- LLADONOSA I PUJOL, J.: Ulldemolins: història, costums i tradició, Fund. d'Història i Art. Roger de Belfort, Santes Creus, 1981

LLAGUNO AMIROLA, E.: Noticias de los arquitectos y arquitectura de España desde su restauración, por el Excmo. Señor D...., ilustradas y acrecentadas con notas, adiciones y documentos por D. Juan Agustín Cean-Berbudez, impr. Real, Madrid, 1829, 4 vols. (ed. facs. Turner, Madrid, 1977)

MADURELL MARIMON, J.Mª: Los maestros de la escultura renaciente en Cataluña. Martin Diez de Liatzasolo, "Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona", vol. III,3, julio 1945, p. 195-229

MADURELL MARIMON, J.Mª: Esculturas renacentistas en Cataluña, "Anales y Boletín de los Museos de Barcelona", vol. V, 3 y 4, julio-diciembre, 1947

MADURELL MARIMON, J.Mª: Bartolomé Ordoñez. Contribución al estudio de su vida artística y familiar, "Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona" vol.VI, julio-diciembre, 1948

MADURELL MARIMON, J.Mª: Los contratos de obras en los protocolos notariales y su aportación a la historia de la arquitectura (siglos XIV-XVI), "Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos", Colegio Notarial de Barcelona, 1948

MADURELL, J.Mª; RUBIÓ, J.: Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1477-1553), Gremi d'èditors, llibreters i impressors de Barcelona, Barcelona, 1955

MADURELL MARIMON, J.Mª.: L'art antic al Maresme (del final del gòtic al barroc salomònic), ed. Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró, 1970

MADURELL MARIMON, J.Mª.: Pedro Nunyes y Enrique Fernandes, pintores de retablos, Anales y Boletín de los Museos de Arte, Barcelona, 1944.

- MADURELL MARIMON, J.M^a.: Algunas antiguas ediciones barcelonesas de libros (1502-1704), "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras" de Barcelona", vol.XXIV, 1951-52
- MADURELL MARIMON, J.M^a : Art antic comarcal tarragoní, "Boletín Arqueológico de Tarragona", IV, fasc. 121-128, Tarragona, 1973-74, p. 85-118
- MADURELL MARIMON, J.M^a.: Obras artísticas hospitalarias barcelonesas, Separata del: "Boletín del Museo de Historia de la Ciudad", XII, Barcelona, 1968
- MALDÀ, M.: L'Hospital de la Santa Creu, "D'Ací i d'Allà", Barcelona, 1924, p. 14-15
- MARCH, J.M^a: Un missal notable de Tortosa, edició desconeguda de Rosembach (Barcelona, 1524), "Estudis Universitaris Catalans", vol. VI, Barcelona, 1912, p. 257-271
- MARQUES CASANOVAS, J.: Catálogo monumental de la Provincia de Gerona: la comarca del Bajo Ampurdan, Diputación Provincial de Gerona, 1978
- MARTI, S.: Fundación de Rosas: su monasterio, vicisitudes que ha tenido la villa y sitios que tuvo que resistir, 11libr. P. Torres, Gerona, 1895
- MARTI Y MONSO, : Estudios histórico-artístico, relativos principalmente a Valladolid, Impr. L. Miñón, Valladolid-Madrid, 1901
- MARTIN I ORTEGA, M^aA.; NIETO I PRIET, X.: La ciutadella de Roses, Diari "Los Sitios", Girona, n° 12.233 i 12.234; 23 i 24 febrer 1983, p. 8 i 15

- MARTINELL, C.: Capella de N^a S^a del Roser i ses pintures en rajoles vidriades, ed. Castells, Valls, 1924
- MARTINELL, C.: El monestir de Santes Creus, Col.lecció Sant Jordi, vpl. XX-XXI, ed. Barcino, Barcelona, 1929
- MARTINELL, C.: Els primitius clau stres de Santes Creus i de Poblet, "Arts i Bells Oficis", Barcelona, 1929
- MARTINELL, C.: El temple parroquial de Santa Maria d'Igualada, discurs pronunciat a Igualada el dia 27 de novembre de 1927 en el: Certamen d'Història, Art i Poesia, commemoratiu del III Centenari de l'erecció del temple, impr. Nicolau Poncell, Igualada, 1929
- MARTINELL, C.: L'antic hospital de Santa Tecla, de Tarragona, "Butlletí Arqueològic de Tarragona", nº 49, juliol-setembre, 1929-1934, p. 388-396
- MARTINELL, C.: Barcelona artística, ed. Vidal, Barcelona, 1932
- MARTINELL, C.: L'art català sota la unitat espanyola, ed. Canosa, Barcelona, 1933
- MARTINELL, C.: El arquitecto Pedro Blay en el Campo de Tarragona, "Boletín Arqueológico de Tarragona", Tarragona, 1952, p. 273-279
- MARTINELL, C. (i altres): L'art renaixentista i barroca: L'Art Català, vol. II, ed. Aymà, Barcelona, 1958
- MARTINELL, C.: Arquitectura mercedaria, "Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad", VIII, Barcelona, 1965, p. 59-71

MARTINELL, C.: L'arquitectura de Poblet, llibr. Catalònia,
"La ciutat i la casa", Barcelona

MARTORELL, J.: Interiors: estructures autèntiques d'habita-
tacions del segle XII al XIX, Barcelona, 1923

MARTORELL, J.: Un tipus de casa dels segles XV-XVI a Barce-
lona, "Gasetta de les Arts", nº 8, 1924, p. 6

MARTORELL, J.: La casa gòtica del carrer Montcada (una qüestió
arqueològica apassionant per la ciutat), "La ciutat
i la casa". Revista d'Arquitectura i Arts Aplicades".
Barcelona, 1925, nº 1, p. 3-7

MASSIP, J.F.: Els orígens del Renaixement a Catalunya. Joan
Anglès, un arquitecte tortosí del XVI, "Informes", nº
160, Tortosa 1981, p. 5

MASSIP, J.F.: El Renaixement a Tortosa. El conjunt més impor-
tant de Catalunya (Estudi artístic dels Reials Col·le-
gis), "Informes", nº 164, Tortosa, 1981, p. 2

MASSIP, J.F.: El Renaixement a Tortosa, "Informes", nº 163,
Tortosa, 1981, p. 2

MASSIP, J.F. : El Renaixement a Tortosa. El millor monument
de la ciutat (Estudi del pati de Sant Maties), "Infor-
mes", nº 165, Tortosa, 1981, p. 2

MATEO GÓMEZ, I.: Los trabajos de Hércules en las sillerías
de coro góticos españolas, "Archivo Español de Arte",
t. XLVIII, 189-192, Madrid, 1975, p. 43-55

MATEU IBARS, J.: Nóminas y cronología de los virreyes de los
Estados de la Corona de Aragón en el siglo XVI, VIII
Congreso Historia de la Corona de Aragón, 1967, Va-
lencia, 1973, tom. III, vol II, p. 235-262

MATEU I LLOPIS, F.: Un inventari numismàtic del segle XVI (Su-
ma de les monedes trobades a la llibreria de l'arquebis-
be de Tarragona Antoni Agustín), "Butlletí Arqueològic
de Tarragona", n. 40, Tarragona, 1929-32, pp. 75-87

MAYANS Y SISCAR, G.: Vida de Antonio Agustín, Juan de Zúñiga, Madrid, 1734

MAYER, M.: Manuscrits de Biblioteques Renaixentistes il·lustrats a la Biblioteca Universitària de Barcelona, a Miscel·lània Aramon i Serra, Estudis Universitaris Catalans Curial ed., Barcelona, 1980, vol. II, p. 335-358

MOLAS, J.: La literatura a Història de Catalunya (dir. per J. Nadal F. i Ph. Wolff) ed. Oikos-tau, Barcelona, 1982, p. 127-142

MORAGAS, F. de: L'art, els artistes i els artesans de Valls, "Boletín Arqueológico de Tarragona", Tarragona, 1921-1922, p. 216-222

MORAGAS, F. de: Catàleg de l'Arxiu Parroquial de l'església de Sant Joan Baptista, de la vila de Valls, "Estudis Universitaris Catalans", vol. XI, Barcelona, 1926, p. 172-181

MORAGAS, F. de: Regoneixement de deute fet per Oliver Nanqui, mestre de l'església d'Alcover, "Buletí Arqueològic de Tarragona", nº 37, Tarragona, gener-juny, 1928

MORAGAS, F. de: L'art, els artistes i els artesans de Valls, "Estudis Universitaris Catalans", vol. XIX, Barcelona, 1934, p. 281-321

MORERA Y LLAURADÓ, E.: Tarragona antigua y moderna (Descripción histórico-arqueológica de todos sus monumentos y edificios públicos), Impr. Aris, Tarragona, 1894

MORERA Y LLAURADÓ, E.: La catedral de Tarragona, Impr. Aris, Tarragona, 1905

MOROLLI, G.; AUDINI, C.: El llenguatge de l'arquitectura a: El poder i l'espai: L'escena del Príncep, catàleg de l'Exposició "Un llegat de la cultura mediterrànea: El Renaixement", Institut Alfons el Magnànim, Diputació de València, 1982

- MURRAY, P.: Arquitectura del Renacimiento, Aguilar, Madrid 1972 (1ª ed. 1969)
- NADAL FARRERAS, J.; PRATS, M.: La llengua, identitat d'un poble a Història de Catalunya, ed. Oikos-Tau, Barcelona 1982, p. 95-126
- NADAL FARRERAS, J.: Dos segles d'obscuritat (XVI i XVII), Dopesa, Barcelona, 1979
- NADAL FARRERAS, J.; TARRADELL MATEU, M.: El govern de Catalunya entre l'Autonomia i el Centralisme, segles XVII a Formes i Institucions del Govern de Catalunya, Institut Municipal d'Història, ed. La Magrana, Barcelona, 1983
- NADAL FARRERAS, J.: Catalunya sota els Austries a Història de Catalunya, Oikos-tau, Barcelona, 1982, p. 355-384
- NADAL OLLER, J.: El "redreç" demogràfic de Catalunya en el siglo XVI, VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Sardenya, 8-14 diciembre, 1957, Ministerio de Asuntos Exteriores, Madrid, 1959, p. 875-880
- NADAL OLLER, J.: La población española (siglos XVI a XX), ed. Ariel, Barcelona, 1966 (2ª ed.: 1971)
- NADAL OLLER, J.: La població a Història de Catalunya, (dirig. per J. Nadal Farreras i Ph. Woff), Oikos-tau, Barcelona, 1982, p. 65-94
- NADAL, J.; GIRALT, E.: La population catalane de 1553 à 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son developement, Seupen, Paris, 1961
- NAVASCUES, P.: El "Manuscrito de Arquitectura" de Hernán Ruiz, el joven, "Archivo Español de Arte", tom. XLIV, 173-176, Madrid, 1971, p. 295-321
- OLARRA, J.: La disputada biblioteca de D. Antonio Agustín, "Butlletí Arqueològic de Tarragona", Tarragona, 1946-1948, p. 36-39

- PAGAROLAS I SABATÉ, L.: Guia de Vinyols i els Arcs (Baix Camp), Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Excma. Diputació Provincial de Tarragona, Tarragona, 1982
- PALLADIO, A.: I quattro libri dell'architettura, Domenico de' Franceschi, Venezia, 1570 (ed. facsímil, Hoepli, Milano, 1976)
- PALOL SALELLAS, P.: Gerona, ed. Aries, Barcelona, 1953
- PALOL SALELLAS, P.: Gerona monumental, Plus Ultra, Madrid, 1955
- PANE, R.: II Rinascimento nell'Italia meridionale, ed. di Comunità, Milano, 1977, 2 vols.
- PI Y ARIMON, A.: Barcelona antigua y moderna. Descripción e historia de esta ciudad desde su fundación hasta nuestros días, impr. y libr. Politécnica de Tomás Gorchs, Barcelona, 1854, 2 vols.
- PIE, J.: Anals inèdits de la Vila de la Selva del Camp de Tarragona, "Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa", Barcelona, vol.VII, 1908, p. 662-699; vol. VIII, 1909, p. 43-78, 171-186; vol.X, 1910, p. 247-280
- PINYES, R.: Monografía de l' Ermita de la Mare de Déu del Roser de Vallmoll, impr. Requesens, Montblanc, 1935
- PLA CARGOL, J.: Gerona arqueológica y monumental, ed. Dalmau Pla, Gerona-Madrid, 1943 (2ª ed.: 1946)
- PLADEVALL, A.: Els monestirs catalans, ed. Destino, Barcelona, 1970

- PONS DE ICART, L.: Libro de las Grandezas y cosas memorables de la Metropolitana insigne y famosa ciudad de Tarragona, (1572), LLibr. Guardia, Tarragona, 1981
- PONZ, A.: Viage de España, seguido de los dos tomos del Viage fuera de España, J. Ibarra impr., Madrid, 1772; ed. de M^a del Rivero de Casto, Aguilar edit., Madrid, 1947
- PORTOGHESI, P.: Architettura del Rinascimento a Roma, Electa, Milano, 1970 (1979, 2^a ed.)
- PRENTICE, A.: Renaissance architecture and ornament in Spain (1500-1560), New York, Architectural Book Publ. 1888
- PUIG, A.: Del Renaixement al Barroc. Història de l'art català, ed. Taber, Barcelona, 1970
- PUIG I CADAFALECH, J.; MIRET I SANS, J.: El palau de la Diputació General de Catalunya, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1911
- PUIG I PUJOL, J.: El català Joan Cristòfol Calvet d'Estrella, ed. R. Dalmau, Barcelona, 1969
- PUIGGARI I LLOBET, J.: Notícia de algunos artistas catalanes inéditos de la Edad Media y del Renacimiento, Memorias de la Academia de Buenas Letras de Barcelona, tom. III, Barcelona, 1880, p. 73-103 ; 267-306
- PUIGGARI Y LLOBET, J.: Capilla de San Cristóbal del Regomir, impr. J. Cunill, Barcelona, 1899, (2^a ed.)
- RAFOLS, J.F.: Diccionari biogràfic d'artistes catalans, 3 vols., Millà, Barcelona, 1951

- RAFOLS, J.F. Techumbres y artesanados españoles, ed. Labor, Barcelona, 1926
- RAFOLS, J. F.: Arquitectura del Renacimiento español, ed. Seix-Barral, Barcelona, 1929 .
- RAFOLS, J.F.: Pere Blay i l'arquitectura del Renaixement a Catalunya, Associació d'arquitectes de Catalunya, Barcelona, 1934
- RAHOLA, C.: Gerona, Biblioteca de Turismo de la Sociedad de Atracción de forasteros de Barcelona, libr. F. Puig, Barcelona, 1927, vol. I
- RAHOLA, C.: La vila de Peralada i el castell dels Rocabertí, graf. Darius Rahola, Girona, 1931
- RAMON VINYES, S.: Los órganos de la Catedral de Tarragona, Obra Cultural de la Caja de Ahorros Provincial de Tarragona, gráf. Fernández, Tarragona, 1974
- REGLA, J.: Els virreis de Catalunya, Història de Catalunya, Biografies catalanes, vol.9, ed. V. Vicens, Barcelona, 1956, (4ª ed.: 1980)
- REGLA, J.: La Corona de Aragón dentro de la Monarquía hispánica de los Habsburgo, VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón (1967), Valencia, 1973, tom. III, vol. II, p. 131-164
- REGLA, J.: Bandolers, pirates i hugonots a la Catalunya del segle XVI, ed. Selecta, Barcelona, 1969
- REGLA, J.: Historia de Cataluña, Alianza ed., Madrid, 1974, (4ª ed.: 1981)
- RIBAS, M.: La casa-museo de Mataró, "Revista San Jorge", nº 44, Diputación Provincial de Barcelona, Barcelona, 1961, p. 43-49

- RICARDO LACORTE, C.M.: El "Convento" de Bellpuig, ed. Vilamala, Barcelona, 1959
- RICOMÀ VENDRELL, F.X.: Notas sobre el castillo de Torredembarra. (s. XVI), quaderns d'història tarraconense II, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Diputació de Tarragona, 1980
- RIPOLL, R.: Les masies de les comarques gironines, Gòthia ed. Girona, 1983
- RODRIGUEZ G. DE CEBALLOS, A.: La capilla Cerralbo de Ciudad Rodrigo, "Archivo Español de Arte", tom. XLVIII, 189-192, Madrid, 1975, p. 192-215
- ROS TORNER, A.: Las casas consistoriales de Barcelona, CEGE, Barcelona, 1978
- RUBIO I BALAGUER, J.: La cultura catalana del Renaixement a la decadència, edcs.62, Barcelona, 1964
- RUBIÓ I BALAGUER, J.: Els Cardona i les lletres, impr. Hispano Americano, Barcelona, 1957, (discurs recepció Acad. Bones Lletres, Barcelona)
- RUBIÓ I BALAGUER, J.: Humanisme i renaixement, III Congrés de Historia de la Corona de Aragón. (1967), Valencia, 1973, tom. III, vol. II, p. 9-36
- RUBIÓ I BALAGUER, J.: De l'edat mitjana al renaixement, ed. Teide, Barcelona, 1948 (1979, 2ª ed.)
- RUBIÓ Y CAMBRONERO, I.: La Deputació del General de Catalunya en los siglos XV y XVI, Diputació de Barcelona, 1950, vols. I y II
- RUBIO Y CAMBRONERO, I.: Evolución histórica de los organismos albergados en el Palacio de la Diputación, "Revista San Jorge", nº 4, Barcelona, 1951, p. 5-9
- RUBIO Y CAMBRONERO, I.: El palacio de la Excma. Diputación Provincial de Barcelona, Diputació Prov., Barcelona, 1952 (2ª ed. 1972)

- RUBIO CAMBRONERO, I.: El Palacio de la Diputación de Barcelona a través de los siglos, "Revista San Jorge", nº 61, Barcelona, 1966, p. 6-25
- RUBIO I LLUCH, A.: Joan I humanista i el primer període de l'humanisme català, "Estudis Univesitaris Catalans", vol. X, Barcelona, 1917-18, p. 1-117
- SÁNCHEZ REAL, J.: El archiepiscopologi de Luis Pons de Icaza, Real Sociedad Arqueológica de Tarragona, Tarragona, 1954
- SAENZ DE LA CALZADA, C.: Los órdenes clásicos en Vitrubio y en sus traductores Miquel de Urrea y José Ortiz Sanz, "Archivo Español de Arte", tom. XXXI, Madrid, 1958, p. 321-323
- SALAS, X. de: Damià Forment i el monestir de Poblet (addicions i rectificacions), "Estudis Universitaris Catalans", vol. XIII, Barcelona, 1928, p. 445-484
- SALAS, X. de: Escultores renacientes en el Levante español, "Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona"
- SANTACANA, F.: "La Enrejolada". Museum Arqueológico de Martorell, ed. Francisco Santacana, Barcelona, 1929
- SCHLOSSER, J.: Literatura artística, ed. Cátedra, Madrid, 1976 (Viena, 1924)
- SCHOLFIELD, P.H.: Teoria de la proporción en arquitectura, ed. Labor, Barcelona, 1971

- SEBASTIAN, S.: Arte y Humanismo, ed. Càtedra, Barcelona, 1978
- SEBASTIAN, S.; GARCIA GAINZA, C.; BUENDIA, R.: El Renacimiento, Historia del Arte Hispánico, III, ed. Alhambra, Madrid, 1980
- SELVA, J.: El arte en España durante los Austrias, Speculum Artis, Barcelona, 1943
- SERLIO, S.: I sette libri dell'architettura, edició completa preparada per Giobanni Domenico Scamozzi, Francesco de' Franceschi, Venezia, 1584 (ed. facsímil, Arnaldo Forni, Bologna, 1978); traducció castellana de Francisco de Villalpando, Tercero y Quarto libro de Arquitectura de Sebastián Serlio Boloñés, Juan de Ayala, Toledo, 1552, (ed. facsímil, Albatros, Valencia, 1977)
- SERRA I VILARO, J.: Tres pintores desconocidos, uno ciertamente de Valls y otros probable, "Boletín Arqueológico de Tarragona", Tarragona, 1943, p. 80-87
- SERRA I VILARO, J.: Pedro Blay, "Boletín Arqueológico de Tarragona", Tarragona, 1952, pp. 273-279
- SERRA I PUIG, E.: El règim senyorial: recomposició del sistema feudal, "L'Avenç", nº 26, Barcelona, 1980, p. 34-41
- SERRA I PUIG, E.: El règim feudal al camp català als segles XVI-XVII, a Estructura social i econòmica del català, Institut Municipal d'Història, ed. La Magrana, Barcelona, 1983

- SERRES SERRA, E.: Historia de los edificios de la Universidad y Seminario Conciliar de Tarragona (1572-1881), "Boletín Arqueológico de Tarragona", Tarragona, 1951, p. 21-75
- SOLÀ-MORALES, I. de: Entre el renaixement i el manierisme. Pere Blay i l'Escola del Camp (1540-1600), (Curs de post-grau 1982/83: "Història de l'Arquitectura a Catalunya. Del Renaixement a l'actualitat"). Escola Tècnica Superior d'Arquitectura, Barcelona, 21 de gener de 1983
- SUREDA I BLANES, J.: Sant Ignasi i Jeroni Nadal, ed. R. Dalmau, Barcelona, 1968
- TAFURI, M.: La arquitectura del humanismo, Madrid, 1978 (sobre la 3ª ed. ital., de 1976; 1ª ed., 1969)
- TATE, R.B.: Joan Margarit i Pau, cardenal i bisbe de Girona, Curial, Barcelona, 1976
- TEROL TUNEU, F.: Historia de la arquitectura en el Maresme, Tesi Doctoral, Escola Tècnica Superior d'Arquitectura, Barcelona (s.d.)
- TODA, E.: Tercer dormitori dels monjos de Poblet, "Butlletí Arqueològic de Tarragona", nº 43, Tarragona, 1923-33, p. 205-210
- TODA, E.: Les cases noves de Poblet, "Butlletí Arqueològic de Tarragona", nº 41, Tarragona, 1932, p. 145-150
- TOLDRÀ RODON, J.: El gran renacentista español D. Antonio Agustín y Albanell, uno de los principales filólogos del siglo XVI, "Butlletí Arqueològic de Tarragona", Año XLV, época IV, facs. 1-2, enero-junio, 1945, p. 3-45
- TORELLA NIUBO, F.: Gremios y cofradías (síntesis histórico-social), Publicaciones de la Cámara de Comercio e Industria, Tarrasa, 1961

- UDINA MARTORELL, F.: Orígenes de la casa Padellàs, sede central del museo y sucesivos poseedores, "Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad", I, Museo de Historia de la Ciudad, Barcelona, 1960, p. 107-133
- VERRIE, F.P.: La iglesia de los santos Justo y Pastor, ed. Aymà, Barcelona, 1944
- VERRIE, F.P.: Barcelona antigua, Plus Ultra, Madrid, 1952
- VESPASIANO DA BISTICCI, Le vite, ed. crítica a cura d'Aulo Greco, 2 vols. Istituto Nazionale di Studi sul Rinascimento, Firenze, 1976
- VIDAL I ROSICH, C.: Alcover. Monografia històrica, impr. La Saura, Alcover, 1897
- VIGNOLA, J. B. da: Regola delli cinque ordini d'architettura in 32 tavole, s.e., s.l., s.a. (però de 1562); traducció castellana de Patricio Caxesi, Vicente Carducho-Antonio Mancelli, Madrid, 1593; traducció castellana de l'edició francesa de C.M. Delagardette, Manuel González, Madrid, 1792
- VILA I COMAPOSADA, M.-A.: La casa rural a Catalunya, ed. 62, Barcelona, 1980
- VILAR, P.: Catalunya dins l'Espanya moderna, ed. Curial, Barcelona, 1979
- VILAR, P.: El fet català. Introducció a Història de Catalunya (dirigida per J. Nadal i Farreras i Ph. Wolff), Oikos-tau, Barcelona, 1982, p. 7-33
- VILLANUEVA, J.: Viage literario a las Iglesias de España, Real Academia de la Historia, Madrid, 1902, 22 vols.

VILARRUBIAS, F. A.: Noticia histórico-arquitectónica de los edificios del antiguo Hospital de la Santa Cruz y Casa de Convalecencia de San Pablo de la ciudad de Barcelona (1401-1928), Diputación Provincial, Barcelona, 1969

VOLTES BOU, P.: Visites regias a Barcelona", Revista San Jorge", nº 63-64, Barcelona, 1966, p. 4-29

WITTKOWER, R.: Architectural Principles in the Age of Humanism, Alec Tiranti Ltd., London, 1949; citat per la traducció italiana, Giulio Einaudi edit., Torino, 1964

ZULUETA, F. de: Don Antonio Agustin, "Butlletí Arqueològic de Tarragona", Tarragona, 1946-48, fasc. 3-4, p. 47-80

